

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SELANİK YAHUDİLERİ 1856-1919

Özel Bir Cemaat

RENA MOLHO

SELANİK YAHUDİLERİ 1856-1919 RENA MOLHO

ARAŞTIRMA
DİZİSİ
BAĞLAM

SELANİK YAHUDİLERİ 1856-1919

Özel Bir Cemaat

RENA MOLHO

Çeviren: Panayot Abacı

Bağlam Yayınları 407
İnceleme-Araştırma 282
ISBN 978-605-5809-97-3

Rena Molho
Özgün Adı: ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1856-1919
Selanik Yahudileri 1856-1919
Özel Bir Cemaat

© Bağlam Yayıncılık
© Rena Molho, 2005

Birinci Basım: Ekim 2015
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1 Başakhan Merter/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 11081
Matbaa Sertifika Numarası: 22826

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 9/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

***Annem Jeanette Bensossan'ın anısına ve
sevgili arkadaşım Christina'ya***

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ.....	11
ÖNSÖZ.....	13
Genel Giriş.....	17
SELANİK'TE YAHUDİ KİMLİĞİ	17
Selanik: Yahudi Tarihinde Benzeri Görülmeyen Bir Durum.....	18
Birinci Bölüm	
TOPLUMUN DEMOGRAFİK GÖRÜNÜMÜ VE ÖRGÜTLENMESİ.....	25
I. SELANİK'TEKİ YAHUDİ TOPLUMU.....	27
1. Demografik Kaynaklar.....	27
a. Osmanlı Kaynakları	28
b. Yahudi Kaynakları	33
c. Alliance Israélite Universelle Bulletin (Bülteni)'ine Göre 1876-1906 Arasında Selanik Yahudi Nüfusu	38
d. Yunan demografi kaynakları.....	39
e. Diğer nüfus sayımları.....	42
2. İstatistikler ve Rakamlar Olmaksızın Selanik'in Yahudi Yapısı.....	46
3. Sonsöz	49
II. SELANİK YAHUDİ TOPLUMUNUN ÖRGÜTÜ, KURUMLARI VE VAKIFLARI	51
1. Giriş.....	51
2. Hahambaşı'nın Ünvanının Değiştirilmesi ve Osmanlı Yahudi Cemaatinin Tanzimat Döneminde Resmen Tanınması	55
a. Selanik'te Hahambaşı ünvanı	56
b. Hahambaşının yetkileri.....	57
c. Hahambaşının seçimi	59
3. Selanik Cemaatindeki Kurumsal Yönetimlerin Değişimi.....	60
a. Cemaat yönetimi	60
b. Sinagog komiteleri	62
c. Adalet	63
d. Cemaatin vergileri ve ekonomisi.....	68

e. Ekonomik kriz	73
f. Değişiklikle İlgili İlk Çaba: Liberallerin Yükselişi.....	77
g. Tüzük reformlarının uygulanması ve Selanik Cemaatinin reorganizasyonu	79
h. Ekonomi reformları ve Selanik Yahudi Cemaatinin ekonomik kalkınması.....	83
i. Cemaatin sağladığı taşınmaz malları	84
4. Ortak Yarara Yönelik Cemaat Vakıfları	87
a. Bikour Holim (Hastaları ziyaret günü).....	87
b. Hirsch hastahanesi	91
c. Hevra Kadisha (Gömme Kardeşliği)	96
d. Akıl hastaları imarethanesi (Akıl hastahanesi).....	97
e. Matanot Laevionim (Yoksullara ödenek)	98
f. "Charles Allatini" yetimhanesi	100
g. Koupa Yetoumot (Yetim Kızlar Fonu)	102
5. Sosyal Yerleşim Kurumu	103
a. 1890 yılına kadar Yahudi mahallelerinin saptanması	103
b. 19. yüzyılın sonunda yangından zarar gören mültecilere sosyal yardım	105
c. Kalamaria Bölgesi.....	106
d. Vardari Hirsch Sempti (Vardar de Hirsch)	109
e. 1917 yangınından sonra Cemaat sorunları	114
f. 1917 yangınından sonra semtlerin durumu	122
6. Sonsöz	127

İkinci Bölüm

EĞİTİM ALTYAPISI VE İDEOLOJİK FORMASYON

EĞİTİM ALTYAPISI VE İDEOLOJİK FORMASYON

1. Giriş.....	133
2. Yahudi Toplumu ve Sosyo-Ekonomik Değişiklikler	134
a. İlericiler.....	135
b. Yabancı propagandanın eğitim şebekesi.....	139
c. Haham despotluğunun sonu.....	140
3. Eğitim Reformu	141
a. Alliance'ın Yeni okulları	141
b. Alliance yönetimindeki öğrenim	149

c. Teoloji okulu Talmud Tora'nın yeniden düzenlenmesi.....	173
d. İtalyan okullarının gelişmesi	178
e. Alliance çağdaş okullarının yayılması.....	178
f. Selanik'teki Alliance eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşması	182
g. Fransız Halk Heyeti'nin kurulması ve Alliance'ın projesine katkısı.....	187
h. Hilfsverein'in Siyonist Eğilimli Okulları	188
ı. Eğitim hizmetinde bulunan kuruluş, dernek ve topluluklar	191
i. Kültürel gelişme ve yayın faaliyeti.....	200
4. Sonsöz	206
a. Alliance'ın Selanik'te kabulü	206
b. Selanik'te Alliance'ın rolü.....	207
c. Selanik'teki Yahudi Cemaatinin özelliği	208
d. Selanik Yahudilerinin meslekî ve toplumsal değişimi.....	210
e. Alliance'ın Selanik'te siyasal akım ve grupların oluşmasındaki etkisi	212

Üçüncü Bölüm

SELANİK YAHUDİLERİNİN KENTİN TOPLUMSAL VE SİYASAL YAŞAMINDAKİ ROLÜ217

YAHUDİ CEMAATİNİN YUNAN İDARESİ ALTINA GİRMESİ VE

SELANİK'TEKİ SİYONİST HAREKET, 1899-1919	219
1. Siyonist Hareketin Selanik'te Ortaya Çıkması, 1899-1908.....	219
Giriş.....	219
a. Selanik'te ilk Yahudi ulusal dernekleri	221
b. Yunan ulusalcılığının yayılması ve Selanik'te Yahudi karşıtı gösteriler	222
2. İkinci Evre	226
a. 1908'den kentin Yunan İdaresi'ne geçtiği 1912 yılına kadar Selanik'te Siyonist hareketin gelişimi	226
3. Selanik'te Rejimin Değişmesi (1912-1919)	232
a. Balkan Savaşı'nın arefesinde Selanik	232
b. Yahudilerin savaş sonrası sorunları ve savaş galibi Yunanlılar karşısındaki tutumları	233
c. Yahudi karşıtı olayların artması	235
d. Yunan devletinin Yahudi dostluk siyaseti.....	237

e. Selanik'in bir ulus devlete bağlanmasının Yahudi Cemaati üzerine etkileri	243
f. Yabancı propaganda ve Yahudi Cemaati	245
g. Siyonistlerin yükselişi.....	258
h. Birinci Dünya Savaşı sırasında Selanik'teki Siyonist hareket ..	266
4. Sonsöz	277
SONSÖZ	279
EKLER	281
Birinci Bölüm	
II. SELANIK YAHUDİ TOPLUMUNUN ÖRGÜTÜ, KURUMLARI VE VAKIFLARI	283
İkinci Bölüm	
EĞİTİM ALTYAPISI VE İDEOLOJİK FORMASYON.....	291
KAYNAKLAR VE BİBLİYOGRAFYA	297
DİZİN	317

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ

1856-1919 yılları, Selanik'in yakın tarihindeki en çalkantılı dönemlerden birini oluşturur. Osmanlı'nın gelişimini en iyi anlatan şehir olan Selanik, bu dönemin ilk otuz senesi boyunca hükümetin yeni atılımlar yapmak için kabul ettiği yasal, ideolojik ve siyasal değişikliklerin zorluklarını başarıyla göğüsledi. Bu dönemde şehir iktisadî, demografik, entelektüel ve toplumsal düzlemde çok önemli gelişmeler yaşadı. Takip eden otuz yıl süresince, Selanik değişik Balkan halklarının ulusal kurtuluş mücadelelerinin son aşamasının yaşandığı Makedonya'daki askerî ve siyasal çatışmaların merkezi haline geldi. Benzer şekilde bölgede oluşan yeni devletleri etkilemeye çalışan Düvel-i Muazzama arasındaki anlaşmazlıklar Yunanistan'a bağlanması öncesinde Selanik'in modern ve uluslararası bir şehir olarak dönüşümünü etkiledi.

Aynı dönemde, Yahudi nüfusun bahsedilen sürece katılımı, bu cemaatin özgün karakterini ortaya koyar. Bu özgünlüğün incelenmesi, Selanik'in tarihsel oluşumunu belirleyenlere paralel tematik eksenlerin anlaşılmasını zorunlu kılar.

Selanik Yahudiliğinin Yahudi toplumunun nüfus sıralamasında önde olduğu bir şehirdeki gelişimini diğer Osmanlı anasıyla karşılaştırmalı biçimde ele alan değişik kaynakları bir araya getirdik. Cemaatin kurumsal yeniden yapılandırılmasının Tanzimat reformları ile uyumu ve İmparatorluğun diğer önde gelen Yahudi Cemaatlerinde görülen değişim ile karşılaştırılması önemlidir. Bu çerçevede, cemaatsel idare mekanizması, yardımlaşma kuruluşları ve özellikle 1890 ve 1917 yıllarındaki yangınlardan sonra yeni Yahudi işçi mahallelerinin korunması ve yaratılması girişimlerinin altını çiziyoruz.

Eğitim faaliyetleri ve ideolojik tartışmalar, Yahudi Cemaatinin kurumsal yapılanması ve yenilenmesinin önemli belirleyicilerinden olduğu kadar toplumsal örgütlenmeye ve ideolojik ve siyasal çoğulculuğa da ciddi katkılar yaptıklarından ayrı bir bölümde ele alınacaklardır. Bu çerçevede sadece okullar değil, eğitim amaçlı dernekler, Yahudi meslekî modernleşmesi ve yeni ideolojik ve siyasal akımların Selanik'e nasıl süreç içinde dönüştürücü bir etki

yaptıkları da incelenecektir. Yahudilerin meslekî modernizasyonları, entelektüel gelişim ve nihayet süreç boyunca Selanik'te kendini kabul ettiren ideolojik ve siyasal yeni akımlar sırasıyla incelenecektir.

Son olarak cemaatin siyasal görünümü iki eksen den tahlil edilecektir. Önce o dönemde 'Siyonist hareket' olarak tanımlanan 'Yahudi Meselesi'ne karşı takınılan tavır, daha sonra da Cemaatin başka bir ulus devletin tebası haline gelmesi öncesindeki gelişmeler. Her iki dönemde de siyasal kimlik belirleyicileri ve Selanik Yahudiliğinin bu alandaki tercihlerini tayin eden temel parametreler birbirleriyle fazlasıyla kesişmektedir.

Rena Molho

ÖNSÖZ

Bu kitabın yazımını istemem, gerçekte kişisel nedenlere dayanmaktadır. Ben, 1946 yılında Alman işgalinden kurtuluşumuzdan kısa bir süre sonra Selanik'te dünyaya geldim. Bu dönemde Yahudi toplumu ya da ondan geride kalanların acıları büyüktü. Gerek anne ve babam gerekse de az sayıdaki akrabamız, şu ortak acıları paylaştılar: Yakın akrabalarının kaybı, Yahudi dostları ve komşularının, işbirliği yaptıkları çevrelerin ve meslektaşlarının yitimi, evlerinin, okullarının, derneklerinin, sinagoglarının, hattâ mezarlarının tahribatı. Yaşadıkları dünya, tümüyle yok olmuştu. Ancak bu dünyayı kavrayabilmekte güçlüğüm çaktığımdan, yakınlarımdan duygularına yabancı gibiydim. Matemlerine katılamıyordum, bu yüzden yabancı gibiydim onlara. Bizi ayıran bu kara perdeyi kaldırmam gerekiyordu. Bu ise ancak, içinde bulundukları dünyayı iyice öğrenmemle gerçekleşebilirdi. Ama bu pek de kolay değildi. Yaslı olmalarına karşın, yaşamlarını sürdürmek amacını güdenler, usandırıcı sözlerden ve özellikle çocuklarla tartışmaktan kaçınırlar. Büyüklerin aralarında konuştukları, o denli kopuk, düzensiz, aynı zamanda o denli korku ve acı doluydu ki, kulaktan dolma Ladino bilgimle onları anlamam pek de kolay değildi. Tüm Hristiyan olan ve yetkililerce el konulan evimizde birlikte oturduğumuz işgal göçmeni Yunanlılar, evin eski sahiplerini düşündüren sorunlara pek aldırış etmiyorlardı. Ama bizimkilerin de dostça davranışları içten değildi, onlara yabancı gözüyle bakıyor, bu konuları onlarla tartışmaktan çekiniyorlardı. Bu arada beni düşündüren sorular sürekli çoğalıyordu. Yahudilerin Yunanistan'da kendilerini yerli halk, Yunanlıları ise yabancı olarak görmelerinin nasıl mümkün olduğunu anlayamıyordum.

Ne yapacağımı, ne düşüneceğimi bilemiyordum. Yahudi olmam ve tüm yakınlarımdan Hristiyan olmalarına karşın bu iki dünyanın hiçbirine bağlı değilmişim gibi geliyordu.

Anlamakta güçlüğüm çaktığım bir şey daha vardı. Bizimkiler, Yunanistan'da kalmayı yeğliyorlardı, oysa tüm Yahudiler gibi onlarda da mutsuzluk ve yabancılaşma duyguları egemendi. Halbuki

İsrail'e gidip rahat bir yaşam sürdürebilirlerdi. Orada, kimlik sorunlarımı çözebileceğim düşüncesiyle, ki bu bir yanılgıydı, öğrenimimi tamamlamak üzere İsrail'e gittim. Ancak oraya vardığım andan itibaren, gerek bulunduğum ortamda, gerekse de üniversitede "Yunanlı Rena" olarak biliniyordum. Niçin, arkadaşım Polonyalı Bronek, Rus Igor ve diğerleri için aynı şeyi söylemiyorlardı? Neydi aramızdaki fark? Neydi acaba değişik ülkelere bağlı Yahudileri birleştiren ve neydi beni onlardan aşırı derecede ayıran? Bunu bugüne dek anlamakta güçlük çektim. Ayrıca, gerek benim, gerekse de Selanikli üniversite öğrencilerinin çoğunun İsrail toplumuna bağlılığından söz etmek pek olası değildi.

Yunanistan'a rahatlamış olarak döndüm. Evlendim, aile sahibi oldum; ama bu arada yine kimlik sorunları beni düşündürmeye başladı. Geçmişimden habersiz, kökünü bilmeyen bir kişi olarak, bu kimlik araştırmasından kurtulmak isteğiyle, tüm kişilerin, özellikle de bir tarihçinin yapacağı gibi mevcut bibliyografyaya başvurmayı düşündüm. Joseph Nehama, Mihail Molho'nun kitapları, Barouh Schiby'nin birkaç makalesi ve Itshack Emmanuel'in değerli yapıtı dışında hiçbir şey bulamadım. Kitaplar ilginçti, zengin bilgiler içeren yapıtlardı; ancak kafamı yoran sorunlar değişikti. Selanik Yahudilerini diğerlerinden ayıranlar nelerdi? Küçük bir azınlığa dönüşmelerine karşın neden bu denli bağlıydılar bu kente?

Sözünü ettiğim yapıtları okuduktan sonra kafamda yeni sorular belirdi. Bu yapıtların çoğu Fransızca olarak yazılmıştı, oysa yazarlar Selanik Yahudilerindendi.

Araştırmamı derinleştirebilirim umuduyla üniversitenin Çağdaş Yunan Tarihi Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladım. Orada beklenmedik şeylerle karşılaştım. Modern Yunan tarihinde Yahudilere hemen hemen hiç yer verilmiyordu. Hattâ Selanik tarihinde bile onlardan kısaca söz ediliyordu, oysa onların bu kentteki varlıkları belirgindi. Ya "Yabancı ve başka soydan," "Selanik'i bağımsızlaştırmak ve Yahudi egemenliği kurmak," "Türklerle birleşerek Venizelos'u devirmek" ya da "Selanik'i uluslararası bir kent durumuna getirmek amacını güden bir halk" olarak söz ediliyordu Yahudilerden. Şurası gerçek ki, tarihsel verilere karşın, Yahudi toplumunun varlığı Yunanistan'da genel ve sistemli olarak unutulmak istenmiştir.

Ulusal kurtuluş mücadelesinin son döneminde, 1912'de, çokuluslu toprakların dahil olduğu bir alanda genişlemeyi gerçekleştiren

tirmiş olan Yunanistan gibi bir ülkenin ulusal tarihini oluşturmaları elbette kolay değildi. Doğal olarak, ortaya yeni sorunlar çıkıyordu. Gerek bu durumda, gerekse de Lucy Dawidowicz'in vurguladığı diğer durumlarda, tarihsel saygınlık, daha karmaşık olarak, suskunluğun açığa kavuşmasıyla bağlantılı olduğuna göre,* 1912'den sonra Yahudilerin Selanik'teki rolleri ve de Yunanlılarla ilişkileri nelerdi? Yunan devletinin vatandaşı olarak görülüyorlarsa, Yunan toplumuyla bütünleşmeleri nasıl ve ne zaman gerçekleşti? Bu durumda, suskunluğun nedeni ne olabilir? Tersine geçerliyse, bu şehirde yaşamlarını nasıl sürdürebiliyorlar?

Tarih içinde yitmiş olanların, anılarda canlanması için kişisel kimlik arayışları ya da ahlâkî yükümlülükler dışında suskunluğun bir yana bırakılarak, gerçek boyutlarıyla açıklanması, gerek tarihçilerin, gerekse de vatandaşların duygularını kamçılaması bakımından gerçek anlamda bir arzunun oluşumuna yol açmaktadır. Bir tarihçi olarak, karşılaşacağım güçlükleri de göz önünde bulundurarak, kişisel ve bilimsel görevimi yerine getirmek amacıyla, bu denli duygusal olan konu üzerine eğilme gereğini duydum.

Bu konuya ilişkin olarak, kitabımın tamamlanmasına yardımcı olan kimi kişilere ve kurumlara teşekkür etmeliyim:

Öncelikle, bilimsel çalışmalarım süresince heyecanı ve bilgileriyle beni desteklemiş olan Kudüs Ben Zvi Enstitüsü'nün temel direği Robert Attal'a, ayrıca *Alliance Israélite Universelle*'in Paris'teki arşivlerinde, *Central Archives for the History of the Jewish People*'da, *Central Zionist Archives*'da ve Kudüs'teki *Ben Zvi Enstitüsü*'nde çalışmalar yapmamı sağlayan New York'taki *Memorial Foundation of Jewish Culture* üyelerine teşekkür ederim.

Ayrıca, çalışmamın tamamlanmasında bana yardımcı olan dost ve meslektaşlarım Izo Avraam, Meropi Anastasiadu, Ketı ve Spiro Asdraha, David Benbassa, Chana Rouda-Carlebach, Aleko Danga, Christine Fral, Mare Held, Asteris Kukudis, Mare Mazower, Nina Molho, Riha Benveniste, Maria Papadopoulou, Moira Paterson, Ebie Rondholz, Sami Taboh, Vilma Hastaoğlu, Dino Hristianopulos, Annette Wiewiorka ve Kertsin Wienke'ye teşekkür ederim.

* Lucy Dawidowicz, *The Holocaust and the Historians*, Cambridge (HPA) ve Londra (H.B), 1981.

Özellikle bana güveniyle onur veren Temelio Yayınevi sahibi Todor Malikiosis'e de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sabırları ve çoğu zaman şakalarıyla zorlukları yenmem konusunda bana güç veren aileme, eşim Mair ile çocuklarım Solon ve Milena Molho'ya da şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Selanik, Nisan 2000

Genel Giriş

SELANİK'TE YAHUDİ KİMLİĞİ

Selanik, yalnızca Makedonya'nın ekonomik ve kültürel merkezi değil, Balkan yarımadasının kara ve deniz stratejik alanında bulunduğu için Balkanların da metropolüdür. Tarihsel rolünü, iki önemli kavşağının jeopolitik durumu belirlemektedir: Bunlar ise Batı'dan Doğu'ya, Draç ve Vodina yoluyla İtalya'yı Makedonya ve İstanbul'la birleştiren Egnatia yolu ile diğer yandan Makedonya'nın Ege'ye açılışını sağlayan ve Selanik'i Akdeniz'in çok önemli bir limanı durumuna getiren Termaikos körfezidir.

Balkanların en çekici kenti olan Selanik, M.Ö. 315 yılında kurulmuş ve varlığını bugüne dek sürdürmüştür. Bu süreçte çeşitli egemenlikler altında kalmış ve birçok yönetim biçimleri görmüştür: Makedonlar, Romalılar, Bizanslılar, Normandiyalılar, Frenkler, Venedikler, Lombardiyalılar, Osmanlılar, Yunanlılar birbirlerini izledi. Ancak, antik dönemlerden beri Yahudi toplumu Selanik'te her zaman mevcuttu ve kentin özgün bir karakteri idi. Ancak 1492'den sonra, rolleri tümüyle değişti. İspanya'dan göç eden 20.000 Yahudi, kentin demografik ve kültürel çehresini tümüyle değiştirmiştir. Osmanlı fethinden sonra, değişiklik daha da belirgin oldu. 1430 yılında Selanik'in nüfusu 2.000 idi, 15. yüzyılın sonuna doğru nüfus 29.000'e ulaşmıştır. Halkın neredeyse yarısı, Yahudi'ydi. Aynı nüfus oranı 1913'e dek sürdü. O zamandan beri ve Selanik'in Yunan yönetimi sırasında, Yahudiler kentin hemen tüm bölümlerinde ve her alanda egemenliklerini sürdürdüler. Bilindiği gibi Selanik, "Yahudiliğin ana-kenti" ya da "Balkanlar'ın Kudüs'ü" olarak bilinirdi.¹

Yirminci yüzyılın başlarında Selanik'in refah ve çağdaşlaşma dönemi, o yıllarda Yahudilerin geçirdikleri ikinci Rönesans dönemine doğrudan bağlıdır. Tüm ekonomi dallarındaki etkinlikleri ve de meslek dallarıyla sosyal sınıflarındaki varlıkları nedeniyle ken-

¹ Rena Molho: "İ evraiki parusia sti Thessaloniki," *Papatiritis*, 25-66 Kış 1994, s. 13-51.

tin yaşamındaki rolleri belirgindi. Buna paralel olarak tüm nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Yahudi Cemaati, Müslüman, Hristiyan Ortodoks ve sayıca pek önemli olmayan diğer toplumlar üzerinde egemenliğini kurmuştu. Şunu da vurgulamakta yarar var: Yunan yönetimi, 1923'te, Selanik'te tüm kent dükkânlarının olağan tatil günlerine ek olarak Cumartesi günleriyle, diğer Yahudi bayramlarında da kapalı olmaları konusunda, özel kanun çıkarmıştır.

Ayrıca, Yahudi toplumunun önemi nedeniyle, Yunan yönetimi, egemenliğini tümüyle sağlamak amacıyla Yahudi dostluğunu kazanmak amacıyla tüm Siyonizm karşıtı davranışlarına son vermiş, Yahudi toplumunun Yunan egemenliğine karşı, Osmanlı egemenliğinden yana çıkmasına karşın Yahudilerin talep ettiği temel hakları vermiştir.

Bu bağlamda şu soruların sorulması gerekir:

1. Yunanlıların sistemli olarak "Başka soy"dan olan bu toplumu gücendirmekten kaçınmalarının nedeni ne olabilir?
2. Yunanlıların bu kararı almalarının nedeni Selanik Yahudilerinin Büyük Devletler nezdindeki nüfuzlarını kullanarak Yunan egemenliğini çürütebilecekleri endişesi olabilir miydi?
3. Yahudilerin daha uygun yaşam koşullarını sağlayacak ortamı bulmakta güçlük çekmeyecekleri savı neye dayanmaktaydı?
4. Siyonizm karşıtı siyaset yalnızca Avrupa'da değil, Yunanistan'da da kendini gösterdiğine göre Yahudilerin kimi ayrıcalıklara sahip oldukları inancı nereye dayanıyordu?

Selanik: Yahudi Tarihinde Benzeri Görülmeyen Bir Durum

Yahudi toplumunun Selanik'de o zamana kadarki geçmişi, 2.315'inci kuruluş yılını idrak eden kentin tarihine bir paralellik gösterir. Selanik'i, zaman zaman yok olma noktasına varan sürgün ve duraklama dönemleri yaşayan Yahudi toplumlarının yaşadıkları İskenderiye ve hattâ Kudüs gibi kentlerle karşılaştırmak olasıdır.² 1470'li yıllarda Selanik'te Yahudi mevcudiyetinin azaldığı görülür. Bunun nedeni, Osmanlı yönetiminin iskân siyasetleridir. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde yaşayan kimi Müslüman ve gayrimüslim gruplar, İstanbul'a göç etmeye zorlandı. Bunlar

² Alexander Fuks-Victor Tcherikover, *Corpus Papyrorum Iudaicarum*, Cambridge Massachusetts, 1957, s.3.

arasında Selanik'te yaşayan Yahudiler de vardı.³ Selanik Yahudilerinin göçleri konusunda ayrıntılı bilgi bulunmadığını vurgulamak gereklidir. Göç edenlerin sayısı bilinmemektedir. Ayrıca göçmen olarak İstanbul'a yerleşmeye zorlanan büyük bir bölümü, bir süre sonra, Selanik'e dönmüştür.

Yahudi tarihi incelenirken, Selanik'teki Yahudi varlığının tarihî süreç içindeki gelişimi önemle göz önünde bulundurulmalıdır. Yunanistan ve diğer Avrupa toplumlarına göre, kendine özgü değişkenlikleri olan bu halkın tarihi ve onun kurumsal gelişmesini araştırmak bakımından Osmanlı İmparatorluğu, önemli bir ölçme aracıdır.

Ayrıca, Selanik'teki Yahudi kimliği, kentin kuruluşundan beri varolduğundan, şehrin tarihi, Yahudi toplumunun tarihine bağlı olarak gelişmiştir. Bu ilişki, on beşinci yüzyılın sonlarından daha sonraki yıllara dek, yaklaşık dört yüzyıla yakın bir sürede, İspanya Yahudilerinin bölgeye yerleşmesiyle bu halkın diğer halklara⁴ göre nüfusça üstün duruma gelmesini sağladı. Selanik'teki değişik halklar ve Yahudilerin Osmanlı idaresi altında ve bunu izleyen on yıl içindeki gelişimini ele alan tarih araştırmaları yeterli sayıda değildir.⁵

Bunun Yahudi tarihiyle de ilintili olduğunu belirtmek gerekir. Toplumsal ekonomik ve siyasal açıdan önem taşımış bir şehrin tarihsel gelişiminden bağımsız bir Yahudi toplumu incelemesi mümkün değildir.⁶

³ Heath W. Jr. Lowry, "Potrait of a City: The Population and Topography of Ottoman Selanik (Thessaloniki) in the Year 1478," *Studies in Deferology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, *Analecta Isiana*, cilt 4, İstanbul 1992 s. 65-99.

⁴ Müslümanlar, Hristiyan Yunanlılar, Slavlar, Ermeniler ve daha sonra Levantenler.

⁵ Bunun önemli kanıtlarından biri de Konstantinos Hacopulos'un 1987'de Selanik'te yayınlanan *Vivliografia tis Thessalonikis IMXA* adlı yapıtıdır. Yapıtı, 268 sayfa ve 3.350 başlık içerir. Bunun 10 sayfasıyla 141 başlığı Osmanlı egemenliği dönemiyle ilgilidir. Ayrıca Robert Attal'ın *Bibliographie des Juifs de Grèce* (Kudüs, 1984) adlı yapıtında, toplam 270 başlığın 120'i, Selanik Yahudileriyle ilgilidir.

⁶ P. Risal (J. Nehama), *La ville convoitee, Salonique*, Paris, 1914, 366 sayfa; Kostis Moskof, *Thessaloniki 1700-1912: İ tomi tis metapratikis polis*, Atina, 1973, 244 sayfa; Gilles Veinstein (derl.), *Salonique 1850-1918; la "ville des Juifs" et le reveil des Balkans*, Paris, 1992, 294 sayfa.

Çeşitli vesilelerle vurgulandığı ve çağdaş bibliyografyada da belirtildiği gibi,⁷ Selanik'te tüm egemen siyasal eğilim olan sosyalist hareketin başını özellikle Yahudi toplumu çekmiştir.

1908 İhtilâlinin hemen sonrasında Yahudiler, "Fédération Socialiste" olarak bilinen çokuluslu Sosyalist İşçi Federasyonu'nu kurdular. Yahudi sosyalistler, tüm ulusal toplulukların kendi kültürel kimliklerini serbestçe koruyarak aynı sosyalist amaçları hedefleyebilecekleri tezini savunan Avraam Benaroya'nın görüşünü benimsediler. Şunu da vurgulamamız gerekir, Selanik'in, Yunan egemenliğine geçtiği 1913 yılında Sosyalist-Enternasyonal Federasyon'a, Yunan sosyalist birliklerinin birleşmesini sağlama görevini verdi.

Selanik'in ayrıcalığı kuşkusuz Sefaradist tarih yazımında da belirtiliyor.⁸ Ancak bu şehirdeki Yahudi Cemaatinin İstanbul,

⁷ Bkz. Efi Avdela, "O sosialismos ton "allon": taksiki agones, ethnotikes sinkruseis ke tavitoties filu sti meta-othomaniki Thessaloniki," *Ta İsroraika*, bölüm 18-19, 10. yıl, Haziran-Aralık Sayısı, 1993, s. 171-204; Avraam Benaroya, "A Note on the Socialist Federation of Saloniki," *Jewish Social Studies*, Sayı 11, bölüm 1, 1949, s. 69-72; Poul Dumont, "Une organisation socialiste ottomane: La Fédération Ouvrière de Salonique (1908-1912)" *Études Balkaniques*, cilt 11, bölüm 1, 1975, s. 76-80; aynı yazının, "A propos de la classe ouvrière ottomane à, la veille de la révolution Jeune-Turque" *Turclca Cilt* 9, bölüm 1, 1977, s. 229-251; ayrıca "Sources inédites pour l'histoire du mouvement ouvrier et des courants socialistes dans l' Empire Ottoman au début du XXe siècle," *Études Balkaniques*, cilt 14, bölüm 3, 1978, s. 16-34; aynı yazarın, "La Fédération Socialiste Ouvrière de Salonique à l'époque des guerres Balkaniques," *East European Quartely*, cilt 14, bölüm 4, 1980, s. 383-410; Al. Dangas-Akis Apostolidis, *İ sosyalistiki organosi (Federasyon) Thessalonikis*, Selanik 1900-1918, 312 sayfa; Georg Haupt, "Le début au mouvement socialiste en Turquie," *Le Mouvement Social*, sayı 45, 1963, s. 121-138; Angelos Elefandis, "İ "Federasyon" Thessalonikis ke to ethniko zitima," *Politis*, Sayı 28, 1979, s. 34-49; Andonis Liakos, *İ sosyalistiki ergatikis omospondia Thessalonikis "Fédération" ke i sosyalistiki neolea*, Selanik, 1985, 164 sayfa; Kostis Moskof, *İstoria tu kinimatos tis ergatikis taksis*, Selanik, 1979, 530 sayfa.

⁸ Moïse Franco, *Essai sur L'Histoire des Israélites de l'Empire ottoman*, Paris, 1897, s. 152, 158-169; Haim Vidal Sephiha, *L'agonie des judéo-espagnols*, Paris, 1977, s. 49-51; Salo Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, cilt 18; *The Ottoman Empire, Persia, Ethiopia, India and China*, New York-Philadelphia 1983, 295 sayfa; Bernard Lewis, *The Jews of Islam*, Princeton 1984, s. 118, 123, 133, 179-180 (245 sayfa); Walter F. Weiker, *Ottoman Turks and the Jewish Polity*, Langam-New York-Londra 1992, s. 151-168 (369 sayfa); Henrie Mechoulam, *Les Juifs d'Espagne: Histoire d'une diaspora 1492-1992*, Paris, 1992, s. 365, 386 (722 sayfa); Avigdor Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton 1992, s. 6, 176, 203-213, 215-274, 276, 406-410, 519-527, 578, 582; Avigdor Levy (derl.), *The Jews of the Ottoman Empire*, Princeton 1994 (783 sayfa);

İzmir, Bağdat, İskenderiye ve hattâ Kudüs'te, Osmanlı egemenliği altında yaşayan Yahudi toplumlarına göre değişik bir durumu vardı, tecrit edilmiş gibiydi. Bu bakımdan tarih yönünden tesadüfi olarak gelişmiş koşullara göre varlığını sürdürdüğü açıktı. Oysa yukarıda sözü edilen Yahudi toplulukları belirli kültürleri ve örgütleri olan klasik azınlıklardı.⁹

Bu sistemli ayrıcalık, Selanik'teki toplumun benzeri olmayan tarihsel bir varlık olarak araştırılmasını gerektiriyorsa, bu açıklıkla yapılmalıdır. Tarihsel bir rastlantı sonucunda oluşan yerel toplum yapısıyla Osmanlı egemenliği altında yaşayan geleneksel Yahudi toplumları arasındaki ayrım ne olabilir?

Bilinen Yahudi burjuva toplumunun ortak-tipik olguları nelerdir?

Genellikle bu toplumun Osmanlı kentlerinde birlikte yaşadığı diğer ulusal ve toplumsal topluluklara göre değişik bir yaşam ve kültürü olduğu söylenebilir. Siyasal varlığı olmadığından Yahudi unsurunun davranışları diğer toplumlardan farklıdır. Gerek Kudüs gerekse de İstanbul gibi kentlerle tarihsel bağlantıları olmasına karşın siyasal ve özellikle toprak talepleri olamıyordu. Tersine, Yahudi azınlığının tutumu, milattan önce altıncı yüzyılda¹⁰ belirlenen Yahudi dini kurallarına uygun olarak egemenliği altında bulunduğu siyasal güçlere tabi olma amacını gütmektedir. Diaspora durumlarında olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da Yahudi toplumu genellikle yönetimin konukseverliğine sığınmak durumundadır ve bu onu siyasal yönden güçsüz kılmaktadır. Böylece Yahudi toplumu, ulusal ve dinsel toplumların siyasal girişimleri sonucunda "a priori" niteliği, diğer ulusal ya da sosyal gruplara karşı bir düşmanlık olarak yorumlanmaktadır. Oluşan kısır döngüde Yahudi azınlığı yaşamını gerek toplumdaki öfke, gerekse de

Esther Benbassa-Aron Rodrigue, *Juifs des Balkans: Espaces judéo-ibériques, XIV-XX siècles*, Paris, s. 11, 15 (415 sayfa).

⁹ W. F. Weiker, *Ottoman Turks and the Jewish Polity*, s. 63-65, 130-131, 178; Av. Levy, *The Sepharadim...* s. 5-6, 8, 37, 56, 68, 87-90, 92-93; E. Benbassa-A. Rodrigue, *Juifs des Balkans ...* s. 15, 67, 83, 85, 89, 91, 108-109, 120, 131, 161-163, 182-183; Joseph Hacker, "Jewish Autonomy in the Ottoman Empire: Its Scope and Limits. Jewish Courts from the Sixteenth to the Eighteenth Centuries," için bkz. Av. Levy (derl.), *The Jews...* y.a.g.e., s. 153-203; Minna Rozen, "Individual and Community in the Jewish Society of the Ottoman Empire: Salonica in the Sixteenth Century," için bkz. Av. Levy (derl.), *The Jews of the Ottoman Empire*, s. 215-275; M. Şükrü Hanioğlu, "Jews in the Young Turk Movement to the 1908 Revolution," için bkz. Av. Levy (derl.), *The Jews...* s. 519-527.

¹⁰ Yehouda David Eisenstein, *Sefer Otsar Dinim ou Minhagim (İbranice) (Yahudi Kanunları ve Yahudi Geleneklerinin özeti)* Tel-Aviv, s. 62.

1492 yılında İspanya'dakine benzer, devletçe sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya gelme kaygısıyla sürdürmektedir. Siyasal sürece müdahale etmekten kaçınarak, ona ayak uydurarak, girişimlerini yalnızca Yahudi çevrelerinin çalışma alanlarında yoğunlaştırır. Siyasal görüşlerini dile getirmedikten, gerek azınlık bilincinden gerekse toplumsal kişilikten yoksundur, bu nedenle de siyasal ölçütleri etkileme durumunda değildir.¹¹

Doğal olarak, Selanik'teki Yahudi toplumunun değişik durumlarda farklı tutumu olup olmadığı sorusu sorulabilir. Kriz dönemlerinde sosyo-politik rolü ne gibi değişimlere uğrayabiliyor? Diğer bir ifadeyle hakimiyetin ve üstünlük sağlayan ayrıcalıklarının Hristiyan Yunanlılarla Müslüman vatandaşlara ait olan Selanik gibi çok uluslu bir kentte Yahudi egemenliğinden söz etmek olası mıdır? Ayrıca, Selanik Yahudileriyle kentleri arasında kimi farklılıkların olduğu düşünülse bile, toplumsal ve siyasal oluşumlar üzerindeki etkileri hangi noktaya kadar söz konusu olabilir?

Kent için en derin kriz dönemi olan 1912 ve 1919 yılları arasında bilinçli olarak seçilen bir örnek olarak ele alıyorum. Selanik'teki Yahudi toplumunun diğer Yahudi cemaatleriyle gösterdiği temel farklılık da bu dönemin başında, yani 1912'de şekillenmeye başlar. Selanik'in Yunan idaresine geçişine Selanik Yahudileri tepki göstermişler, oluşan yeni durumu ilke düzeyinde kabul edemeyeceklerini belirtmişlerdir. Hattâ "işgalci" olarak nitelendirdikleri Yunanlılara yakınlık gösterme şöyle dursun, düzenlenen zafer törenlerine katılmaktan kaçınmışlardır. Yahudiler bir yandan Yunan egemenliğini reddederken, diğer yandan da kendi egemenliklerinin kabulü için uluslararası girişimlere başlamışlardır. Siyasal kişilikleri nedeniyle başka soydan olan konuk bir halk değil, yerli halk olarak davranmaya başlamışlardır. Bu nedenle de bilinmeyen kaynaklarca ortaya atılan, ama gerçekte ilgisi olmayan Makedonya'nın satın alınmasıyla ilgili söylentiler yayılmıştır!

Yahudi toplumunun özelliklerinin Yunan yönetimince de kabul edilmesinin altı çizilmelidir. Yunanistan'ın diğer bölgelerindeki "Türk dostu" Yahudi toplumları Yunan ordusunun zaferi sonrasında şiddetle cezalandırılırken,¹² 1912 yılında Yunanlıların eline geçen

¹¹ Hannah Arendt, *Les origines du totalitarisme: Sur l'antisémitisme*, Paris, 1984, s. 39-63.

¹² Alexander Kitroeff, "The Jews of Modern Greece - A Bibliography," *Modern Greek Society: A Social Science Newsletter*, cilt 14, bölüm 1, Aralık 1986, s. 1-52.

Selanik'te beklenmedik bir Yahudi dostu siyaset uygulanmış, Yunanlı nüfusun her türlü Yahudi karşıtı eylemleri resmî makamlarca engellenmiş, resmî makam ve kişilerce açıklamalar yapılmış ve geçici olsa bile Yahudilere çeşitli haklar verilmiştir. İktidar, Yahudi dostluğunu sağlamak için elinden geleni yapmaya başlamıştır.

Bu konuda bir olağandışılık olduğu şüphesizdir. Yerli Yahudi toplumunda geleneksel Yahudi davranışıyla karşılaştırıldığında bir aykırılık görülüyor. Ayrıca, zafer kazanan Yunan ordusu da tutumunu yumuşatıyor. Yahudi toplumu dinamik siyaseti olan bir cemaat olarak karşımıza çıkıyor. Benzer bir durum, ne İngiltere ne Fransa ne de Rusya'da görülür. Şuna da işaret etmek gerekir ki bu ülkeler, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1919'da, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı toprakların dağıtımını istekleri çerçevesinde sağlayacaklar, böylece Balkan ülkeleri, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan üzerindeki nüfuzlarını sağlamlaştıracaklardı.

Araştırmanın, Yunan egemenliğinin oluşumundan önceki elli ve ondan sonraki on yıl ile sınırlandırılması uygun görülmüştür. Bu süreç içinde 1856 ile 1919 yılları arasında Selanik tarihinin en fırtınalı dönemi yaşanmıştır.

Önemli ama gelişmemiş bir Osmanlı kenti olan Selanik, ilk otuz yılda, Osmanlı hükümetince benimsenen kurumsal, ideolojik ve hattâ siyasal değişimlerini yenilenerek kurtulmanın bir yolu olarak algılamış ve son derece önemli ekonomik, demografik, kültürel ve toplumsal gelişmelerin eşiğine girmiştir. Şehir ikinci otuz yılda ise Makedonya'daki Balkan halklarının ulusal bağımsızlık savaşmaları sırasında siyasal ve askerî çatışmaların odağı olmuştur. Bu çerçevede bölgede oluşan yeni devletlere nüfuzlarını kabul ettirmeye çalışan Büyük Devletler arasındaki rekabet, Selanik'in Yunan egemenliğine geçmesine dek, bir dünya kenti haline gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Aynı dönem süresinde, sözü edilen sürece Yahudilerin katılımı özgün bir toplumun varlığını kanıtlar; bu ise Selanik'in tarihsel gelişiminden soyutlanamaz.

Yahudi unsurunun çoğunlukta olması nedeniyle, demografik boyutunun kentteki diğer unsurlarla karşılaştırılmalı araştırılması yapılmıştır. Bunun yanı sıra toplumun kurumsal yapılanmasıyla ilgili sorunlar, Osmanlı yönetiminin uyguladığı Tanzimat siyasetleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu yapılırken diğer Yahudi Cemaatlerinin arşivlerinden sağlanan verilerden yararlanılmıştır.

Gerek Cemaat yönetimin gerekse de Cemaat yardımsever örgütlerinin 1890 ve 1917 yangınlarından sonra yeni Yahudi yerleşim birimlerinin oluşum ve bakımı konusundaki girişimleri bu çerçevede araştırılmıştır.

Cemaatin eğitim alanındaki ve ideolojik girişimlerinin ayrı bir bölümde araştırılması uygun görülmüştür. Yahudi eğitiminin çağdaşlaşması ve temelden örgütlenmesi bakımından ayrı bir özellik taşıması, sosyal yapısının gelişmesi, ideolojik ve siyasal çoğulculuğu, yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşen eğitim reformunun en önemli sonuçlarıdır. Bu çerçevede okullar dışında, Selanik'te egemen olan eğitim yöntemleri, bunların dönüşümleri Yahudilerin mesleki bağımsızlıkları, kültürel gelişme ve ayrıca ideolojik ve siyasal akımlar da araştırma konusu olmuştur.

Nihayet, toplumun ulus-devlet içinde yeniden örgütlenmesi iki düzlemde araştırıldı. "Yahudi sorunu"nun Siyonist hareketi ve toplumun yeni ulusal bir devlet olarak oluşması yönünden. Bu bağlamda toplumun siyasal kimliğinin oluşumu ve Selanik Yahudiliğinin bu açıdan geçirdiği evrim incelenecektir. Bu sorunlara verilen yanıtlar, bu toplumun bölgedeki eşsizliği konusundaki durumunu da içerecek. Doğal ki, burada, tarihsel ve de bilimsel kesitlerin tümüyle araştırıldığı anlamına gelmez. Araştırmacının bu konuda diğer kaynaklardan derlediği bilgiler de çalışmanın kaleme alınmasında önemli rol oynamıştır.

Birinci Bölüm

TOPLUMUN DEMOGRAFİK GÖRÜNÜMÜ VE ÖRGÜTLENMESİ

I.

SELANİK'TEKİ YAHUDİ TOPLUMU

1. Demografik Kaynaklar

Mevcut kaynakların hepsi çokuluslu Selanik halkının çoğunluğunun 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına dek Yahudilere ait olduğunu ortaya koyar.¹

¹ Heath W. Lowry, "When Did the Sephardim Arrive in Salonica? The Testimony of the Ottoman Tax-Registers, 1478-1613," Avigdor Levy (derl.), *The Jews in the Ottoman Empire*, Washington 1994, s. 203-213; Davud Levy, *Notas historikas sobre la Comunidad Judia de Thessaloniki 1870-1940*, 1942 yılı elyazması, eski Selanik Yahudi Toplumu başkanı David Benbeniste (1968-1978) tarafından 1971 yılında Ladino'dan Yunanca'ya çevilmiştir, s. 10 ve 33 (34 sayfa); 1876, 1880-1885, 1886-1890, 1901'e ait *Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle*'den Paul Dumont tarafından derlenmiştir, "The Social Structure of the Jewish Community of Salonika at the End of the Nineteenth Century," *Southeastern Europe/L'Europe du sud-est*, 5 Pt 2 (1979), s. 33-72; *Carte Ethnographique des Vilayets de Salonique, Cossovo, Monastir*, Lithographie par l'Institut Cartographique de Sofia 1901, P. Dumont tarafından incelendi, a.g.e., s. 34; Georgios K. Moraitopoulos, *Topografia tis Thessalonikis -pros didaskalian tu mathimatos tis patridognosias en tis dimotikis skholiis*, Atina, 1883; Moniteur, Bükreş 1880, *Pos i Thessaloniki paremine elliniki?* Selanik 1933 adlı kitapta Niko Garbola tarafından kaynak gösterilen Romen gazetesi; Arvanitu, *I Makedonia*, s. 114, Stef. Papadopoulos tarafından *I ekpedevtiki ke kinotiki drastiriotita tu ellinismu tis Makedonias kata ton telefteo aiona tis turkokratias*, Selanik, 1970 s. 98'de kaynak gösterilmektedir; Georgios Hacikiriaku, *Odigos tis Makedonias*, Atina, 1910, s. 19; Anonim, *Makedonia, Vilaetia Thessalonikis-Monastiriu ek tu tipografii tis Nomikis*, Atina, 1910, s. v ve d (114 sayfa); Spiros Lukatos, "Politiografika tis Thessalonikis, nomu ke polis, sta mesa tis dekaetias tu 1910," *I Thessaloniki meta to 1912*, Selanik, 1986, s. 201-229; Michel Bernard, *Les Israélites des Salonique*, Henri Besso tarafından 1913 yılında Kudüs'deki Ben Zvi Enstitüsü arşivinde daktilo ile yazılmış metin; A. H. Hamudopoulos, *I İsrailite tis Thessalonikis*, Atina, 1935 (48 sayfa); Konst. Raktivan, *Engrafa ke simiosis ek tis protis ellinikis diikiseos tis Makedonias 1912-1913*, Selanik, 1951, s. 51; Carnegie Endowment for International Peace, *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Washington 1914, s. 30; 1882/1893 ve 1905/1906 Osmanlı nüfus sayımları için bkz. Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Madison, 1985, s. 134-135 ve 166-167; *Guide de Salonique*, 3. başk. *Independent* gazetesi ya-

Selanik, tüm tarihi sürecinde, Balkan Yarımadasının en önemli limanı olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki coğrafi önemi nedeniyle 19. yüzyılın son yirmi beş yılında kent, çarpıcı bir gelişme göstermiştir. Hattâ İzmir ve İstanbul'dan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun Beyrut gibi en önemli kentlerinden biriydi.² Özelliği nedeniyle de yalnızca Osmanlı hükümeti, Balkan ve yerel azınlıkların değil, Avrupa'nın da ilgisini çekmeye başladı. Değişik nedenlerle kentle ilgilenen tüm toplumlar (Osmanlı hükümeti, Yahudi toplumu, Yahudi örgütleri, Rum Cemaati, Yunan hükümeti, uluslararası örgütler, konsolosluklar, coğrafi ya da turistik kitaplar, yayınevleri, hattâ özel kişiler) kendi özel demografik değer belirleme güçlerini ya da nüfus sayımını kendi yönetim ya da siyasal gereksinimlerine hizmet edecek bir sav olarak kullandılar. Bu demografik öğelerin değerlendirilebilmesi için kullanılan her kaynağın ve kullanılan tüm nüfus sayımı araçlarının araştırılması gerekir.

a. Osmanlı Kaynakları

On dokuzuncu yüzyılda başlayan ve idarî ve de siyasal reformlara yol açan Tanzimat reformları, Osmanlı hükümetine, özellikle vergi toplama ve askere alma işlemlerinin etkin biçimde yapılabilmesi için nüfus yapısının bilinmesinin gerekli olduğunu gösterdi. Bunun dışında, Osmanlı yönetimi, daha sistemli ve eksiksiz nüfus sayımını yapılmasını etkileyen başka olaylarla da ilgilenmek zorundaydı. Bunlardan biri, Anadolu'ya göç etmek zorunda olanlardır. Diğerleri arasında tren ve telgraf hatlarının yapımı ve diğeri de ekonomik ve sosyal programların gerçekleştirilmesi sayılabilir. Hükümet, ayrıca nüfus verilerini kullanarak milliyetçilik akımlarına ve Avrupalıların imparatorluğun bütünlüğünü bozmak amacını güden davranışlarına karşı koymak durumundaydı.³

On beşinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın başlarına dek, imparatorluğun en önemli sayımları, çeşitli bölgelerde aile bazın-

yını. Bu bibliografyanın kapsayıcı olmadığına altı çizilmelidir. Bu konuya değinen tüm arşiv metinlerinin burada not edilmesi olanaksızdır.

² P. Dumont, "The Social Structure", s.33.

³ Justin McCarthy, *Muslims and Minorities; The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York 1983, s. 163

da yapıldı.⁴ 1830'dan sonra ise erkeklerin kayıtları dinî makamlarca sunulan kayıtlara göre gerçekleştirildi.⁵ 1874 yılında imparatorluk, kasabalardaki denetimi modernleştirmiş, bununla ilgili olarak, yerel nüfusun kayıtlarını gerçekleştirmek üzere ciddi kanunlar çıkarmıştır.⁶ Resmî nüfus sayımı için 1882'de dinî makamların temsilcileri, cemaat ve belediye mensupları ve devlet görevlilerinden oluşan bir heyet oluşturulmuştur.⁷

Osmanlı hükümetinin tüm vatandaşlarını kaydedebilme olasılığı ve istatistiklerinin gerçeğe uygunluğu ulusal, dinsel ya da Avrupa'daki örgütlerden çok daha yüksektir.⁸ Öte yandan, Osmanlı nüfus sayımları, uzun zaman dilimlerinde gerçekleştirilmeleri (üç yıldan on yıla kadar) ve taşrada toplanan bilgilerin tetkik edilmek üzere İstanbul'a çok geç gönderilmesi nedeniyle istatistikî açıdan sorunludur. Tanzimat sonrasında yapılan nüfus sayımlarından, ancak 1882-1893 ve 1906-1907 dönemlerinde yapılanlarda imparatorlukta Yahudilere ait sıhhatli veriler bulunmaktadır (Ekler, Tablo I ve II).⁹

⁴ K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 9-10. Vergiye tabi "birim" olarak "evsahibi" anlamı, bugün kullandığımız ev sahibi anlamına karşılık gelmemektedir.

⁵ Avraam Galante, *Historie des Juifs de Turquie*, (9 Cilt) cilt VI, İstanbul 1985, s. 311-312.

⁶ 1891 yılında bununla ilgili olarak İstanbul'da en önemli hükümet dairesi olan İstatistik Kurulu kurulmuştur. K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 29; Alan Duben - Cem Behar, *İstanbul Households, Marriage and Fertility*, Cambridge 1991, s. 16-17.

⁷ Karpas, *Ottoman Population*, s. 29-32.

⁸ J. McCarthy, *Muslims and Minorities*, s. 3; Karpas, *Ottoman Population*, s. 6; Avraam Galante, *Historie des Juifs*, cilt VI, s. 311-312. Tüm bunlara ve hükümetin yaptırımlarına karşın, bilinmeyen sayıda kişiler, değişik nedenlerle kayıtlarını yaptırmamışlardır.

⁹ K. Karpas, *Ottoman Population*, s.134-135 ve 166-167; K. Karpas, "Jewish Population Movements in the Ottoman Empire, 1862-1914," Avigdor Levy (derl.), *The Jewish of the Ottoman Empire*, The Darwin Press, Princeton, s. 399-415; J. McCarthy, "Jewish Population in the Late Ottoman Empire," Avigdor Levy (derl.), *The Jewish of the Ottoman Empire*, The Darwin Press, Princeton, s. 375-397; J. McCarthy, *Muslims and Minorities*, s. 164-166. Burada 1908-1909 ve 1914 yılları nüfus sayımı üzerinde durulmamıştır. Çünkü 1908-1909'daki nüfus sayımında ayrı sınıflandırma yapılmamıştı, buna karşın 1914'deki sayım ise sadece Müslüman, Rum ve Ermeni vatandaşlarıyla ilgiliydi.

TABLO I

Selanik'in 1882-1893 döneminde merkez, kaza, sancak ve vilayetinde ve yine Selanik'in 1906-1907 yıllarında yapılan nüfus sayımı

	kaza	sancak	vilayet	vilayet
	1882	1882	1882	1906
Yahudiler	34.523	35.824	37.206	48.789
Müslümanlar	29.489	225.238	225.238	226.586
Rumlar	34.985	192.444	277.237	185.685
Çeşitli	4.047	99.475	227.497	104.324
Toplam	103.044	552.981	989.844	565.384

* Serez ve Drama Sancakları 1882 ve 1906 yıllarında Selanik vilayetine bağlıdır.

Osmanlı yönetiminin 1882 nüfus sayımına göre Yahudi nüfusu, kazada, Rum nüfusundan sonra ikinci gelmektedir (aradaki fark % 0,5). Rum nüfusunun artmasının nedeni, Selanik'in 80 kilometre uzağındaki Litohoro bölgesindeki isyancıların yenilmesi üzerine Rumların kente ve civar köylere yerleşmeleridir.¹⁰

TABLO II

Selanik'te 1882 yılında kaza, sancak ve vilayetteki nüfusun yüzde olarak dağılımı

	kaza	sancak	vilayet
Yahudiler	% 33,5	% 6,5	% 3,8
Müslümanlar	% 28,6	% 40,7	% 45,2
Rumlar	% 34,0	% 34,8	% 28,0
Çeşitli	% 3,9	% 18,0	% 23,0
Toplam	% 100,0	% 100,0	% 100,0

¹⁰ Apost. Vakalopoulos, *İstoria tis Thessalonikis* 1983, Selanik, 1983, s. 364; a.g.e., s. 198: "Mülteciler, Vardari kapıları dışında bulunan hanlara ve değirmenlere ve Eksohi bölgesindeki evlere doldurulmuşlardı."

TABLO III

Selanik kazasında oturan toplumların 1882 yılındaki durumu

	sancak	vilayet
Yahudiler	% 96.4	% 92.8
Müslümanlar	% 13.1	% 6.6
Rumlar	% 18.2	% 12.6
Çeşitli	% 4.1	% 1.8

Burada sayımı yapılan Yahudiler, çoğunlukla kentlidir. Civar kasabalarda yalnızca Rum halkı bulunuyordu. Bunlar arasında hiç Yahudi yoktu.¹¹ 1882-93 yılları arasında Selanik kazasındaki Yahudilerin % 96,4'ü bulması, Selanik bölgesinde yaşayan Yahudilerin coğrafi dağılımıyla ilgili verilere uygundur.¹² Anlaşılan, Osmanlı kayıtlarında yazılı rakam, eksiktir.¹³ Resmî Osmanlı kayıtlarına göre Selanik Yahudilerinin nüfusu 50.000'dir. Ancak, yetkili ve inanılır kaynaklara göre sayıları 50.000'in çok üzerindedir. Hattâ kimilerine göre bu rakam 80.000'i bulmaktadır. Ancak gerçek şu ki, Selanik Yahudilerinin nüfusu tam olarak bilinmemektedir. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kentlerinde yaşayan Yahudiler için de geçerlidir. Ama öğrendiğimize göre Selanik Yahudilerinin nüfuslarını tam olarak açıklamamalarının nedeni, düşmanlık ve dikkat çekmelerine engel olmakmış. Bunun dışında, her toplumun nüfusuna göre saptanan cizye ya da 1856 sonrasında askerlikten muafiyet için ödedikleri bedelden kaçınmalarıdır."

1906 sayımı Selanik vilayetinin merkez kazalarının nüfusuyla ilgili bilgi vermemektedir. Kazadaki Yahudi nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (% 96), 1882 ile 1906 arasında değişmediği, böylece kazadaki nüfusun 47.017 olduğu düşünülebilir.

Sancak halkının içerdiği durumun karşılaştırmalı araştırılmasından, 1882 ilâ 1906 yıllarında halkların ve özellikle Yahudilerin

¹¹ Selanik sancağına bağlı küçük kasaba ve köylerde ancak 1.300 Yahudi bulunmaktaydı.

¹² J. McCarthy, "Jewish Population", a.g.e., dipnot 9 ve s. 378.

"Yahudilerin Balkanlardaki coğrafi dağılımı:

Selanik merkez kazası %90'ın üzerinde

Yanya merkez kazası %91

Manastır merkez kazası %84

Edirne merkez kazası %62."

¹³ Central Archives for the History of the Jewish People, (bundan sonra CAHJP olarak kısaltılacaktır), Alliance Israélite Universelle Arşivi (Archives de L'AIU, Grèce) mikrofilm, sra 6391, Joseph Alphandary'nin 2 Nisan 1897 tarihli notu.

nüfusunun arttığını, oysa Rumların 7.000 kişilik bir azalma gösterdiği anlaşılmaktadır (Ekler, Tablo I). Bu azalmanın nedeni, göç ya da 1878 sonrasında başlayan Makedonya mücadelesi olabilir.

Yahudi nüfusunun yirminci yüzyılın başlarındaki artışı, çok sayıda Yahudi'nin yaşam koşullarının düzelmesi ve fakirliğin büyük ölçüde azalmasından kaynaklanmıştır.

1880 yılı başlarında cemaat yönetimi bir dizi temel reformu gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Yeni gelirler sağlamak ve borçlu oldukları vergileri ödemek amacıyla cemaat gelirini arttırmak gerekiyordu. On yıl kadar sonra, borçlar ödenmiş olduğundan, yeni cemaat mekanizması kongreye önemli bir yıllık gelir fazlalığı sunmuştur. Bu gelir, toplum îâneleri, yerli ve yabancı bağışlar, çeşitli toplum gelirlerinin eğitim ve kamu sağlığına yatırılmasına ve taşınmaz malların aynı amaçlara tahsisine yol açmıştır.

1873 ile 1904 yılları arasında Cemiyet, Alliance Israélite Universelle¹⁴ (Evrensel Yahudi Birliği) ile işbirliği yaparak Selanik'te dokuz yeni okul kurmuştur. Bunların çoğu, meslekî olmaları ve lâik eğitim yapmaları nedeniyle, küçük bir Yahudi meslek ve teknik toplumu oluşturmışlardır. Bu okullardan mezun olanlar o denli eğitilmişlerdi ki, 1880 yılında zamanın çağdaş yatırımcıların gereksinimlerini tümüyle karşılamışlardır.¹⁵

1890 ile 1893 yılları arasında, havagazıyla aydınlanma ve içme suyu dağıtım şebekesi, ayrıca Yahudi yerleşim alanı olan Vardar bölgesindeki bataklıkların kurutulmasıyla ilgili çalışmalar,

¹⁴ Alliance Israélite Universelle, 1860 yılında Paris'te Fransız vatandaşı Yahudi bilim adamları tarafından kurulmuştur. Amacı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin siyasal bilinçlendirilmeleri ve meslekî gelişmelerinin sağlanmasıydı. Bu örgüt, çabalarını Batı modeli eğitim ve Fransız kültürüne dayandırmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yıllarına dek, Alliance, Selanik'te dokuz yeni Yahudi okulu kurmuş, 1902'de eğitim sistemi Cemaatçe kurulan on dokuz yeni okul tarafından da benimsenmiştir.

¹⁵ François Georgeon, "Le dernier sursaut, 1878-1908," için bkz. Robert Mantran (derl.), *Histoire de L'Empire Ottoman*, Fayard, Paris, 1989, s.523-573. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Selanik, İmparatorluğun tüm limanlarında olduğu gibi, önemli bir ekonomik gelişmeye sahne olmuş, bu da 1800'ün başlarında yaklaşık ikiye katlanmış olan nüfusun artmasına yol açmıştır. Büyük Devletlerin, endüstri ürünlerinin ihracatı ve ham maddelerin ithalatı için yeni pazarlara ilgisi (bölgede yetiştirilen hububat, tütün, pamuk gibi), Selanik'i Avrupa'nın tarım ürünleri deposu durumuna getirmiştir. Şehir 1878'den sonra Balkanlardaki yenilgi ve kaybettiği topraklar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da elinde kalan en önemli limanı ve Makedonya'nın merkeziydi. Batının parasal ve ekonomik girişimleriyle oluşan şirketler, yüzyılın sonuna doğru Selanik'te önemli bağlantılar kurdular: bankalar, sigorta şirketleri, Osmanlı tütün endüstrisi Régie, demiryolları. Bu nedenle Selanik'teki işçi ve memurlara iş olanakları oluşmuştur.

tüm Selanik'in ve özellikle de Yahudi nüfusunun artmasını sağlayan Rusya Yahudi göçmenlerinin yaşam koşullarını olumlu yönde etkilemiştir.¹⁶

Zengin ailelerin girişimleriyle kurulan önemli sayıdaki Yahudi yardımsever derneklerinin ve ayrıca Barones Clara de Hirsch'in başışıyla üç yeni işçi mahallesi oluşturuldu, 1900'da ise buralarda birer poliklinik kuruldu. 1901 yılında çok sayıda yoksul çocuğa yiyecek sağlamak amacıyla "Matanot Laevionim" adlı bir dernek faaliyete geçirildi.¹⁷ Aynı zamanda modern bir hastahane olan Hirsch hastahanesinin, Charles Allatini yetimhanesinin ve Lieto Noah akıl hastahanesinin açılması, 1908 yılında Yahudi nüfusunun ekonomik ve toplumsal alanlarda gelişmesine, Yahudi nüfusunun artmasına yol açmıştır.

Osmanlı nüfus sayımına göre Yahudi nüfusu 1882 ile 1906 arasında yılda % 1,13 artmıştır.¹⁸

b. Yahudi Kaynakları

On altıncı yüzyılda Yahudi toplumu, vergi bildirimleri için hazırlanan düzenli ve ayrıntılı arşiviyle bilinirdi. Cemaat vergileri, Yahudi milletin¹⁹ Osmanlı Hükümetine ödediği cizyeyi karşıladı. Yahudi toplumu ayrıca çok sayıda hayır kurumuna sahipti. Bölge sinagoglarının yönetim organları mecburî olarak kütük bulundurulardı. Bunlara, tüm üyelerin ekonomik durumları ayrıntılı olarak yazılırdı. Böylece, Pesah günlerinde halk için hamursuzların üretiminin programlanması ve yiyeceklerin fakir üyelere dağıtımı sağlanırdı. 1680 yılından beri Cemaat merkez yönetiminin oluşturduğu bu arşivin araştırılması, Yahudi nüfusunun sınıflanmasını sağlamıştır. Cemaat kurulu üyelerinin de yardımıyla tinsel önder, kişisel cemaat ödemesiyle ya da kişilerin devlete tediye ettikleri vergileri göz önünde bulundurularak her üyenin

¹⁶ Kışinev pogromundan sonra 1891 yılında Rusya'dan 2.000 kadar Yahudi göçmen Selanik'e gelmiştir. Bunların çoğu Cemaatin, 1890 yangınından sonra evleri yananların yerleşmeleri için oluşturulan yeni mahallelere yerleşmişlerdir.

¹⁷ Matanot Laevionim: "fakirlere armağanlar" anlamına gelen İbranice bir terim.

¹⁸ J. McCarthy, *Muslims and Minorities*, s. 174; K. Karpat, *Ottoman Population*, s. 17.

¹⁹ Millet: Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde yaşayan Rum Ortodoks, Yahudi, Ermeni gibi dinî cemaatlere denirdi.

servetini gerektiğinde inceleyebiliyordu.²⁰ Yahudi kanunlarına (halaha)²¹ uygun olarak, şehirli nüfusun her türlü faaliyeti için cemaat izinlerinin çıkması gerekiyordu.²² Tüm erkek Yahudiler, istisnasız, yazılmak zorundaydı.

Dolayısıyla Yahudi Cemaatinin arşivi, en güvenilir demografik kaynaktır. Bu verilerin Osmanlı nüfus sayımlarıyla karşılaştırılması bize sıhhatli bilgi sunar. Ne yazık ki, bu arşivin büyük bir bölümü, 1890 ve 1917 yangınlarında yok olmuştur. Bu arada cemaat arşivlerine ait belgelerden oluşan bir koleksiyon Moskova'da bulunmuş ve Tel Aviv Üniversitesi tarafından satın alınmıştır. Ne var ki, bunlar arasında bu döneme ait belgelerin olup olmadığı bilinmemektedir. Şimdilik, 1917 ve 1919 demografik kaynaklardan, yalnızca ikisi Kudüs ve Paris'te bulunabilmiştir.²³

Birincisi, müdür David Levy²⁴ tarafından 1940 yılında kaleme alınmış çalışmanın bir bölümünü oluşturmaktadır. Cemaatin demografik durumunu gösteren tablo, 1917 yangınından sonra aile reislerinin cemaat arşivlerini yeniden düzenlemeleri sırasında "güvenilir olmayan ve sözlü olarak"²⁵ hazırlanan bir belgeye dayanmaktadır.

Söz konusu tablo, 1917 yılında cemaat üyelerinin yaş ve şeceresine dayanılarak kaleme alınmıştır ve yaş piramidi konusunda temel öğeler içerir. Bu belge Yahudi ve Yahudi olmayan topluluklarla ilgili tek listedir.

²⁰ Joseph Nehama, *Histoire des Israélites de Salonique*, cilt VI, Selanik, 1978, s. 131, 137-139, 150-153, 159-161, ve cilt VII, s. 539; Meropi Anastassiadu, "Yani, Nikola, Lifder et les autres [...] Le profil démographique et socio-professionnel de la population orthodoxe de Salonique à la veille des *Tanzimat*", *Südest Forschungen*, sayı 53, 1994, s. 73-130.

²¹ Halaha: Geleneksel Yahudi yasası.

²² Sünnet, evlilik, boşanma ve defnetme.

²³ CAHJP, Dosya 67, 1940 yılına ait "Statistica sobre la population djudia de Thessaloniki." *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.53-54, "Réponse au questionnaire de la Mission Hoover" başlıklı imzasız açıklama. Hoover Komitesi, *American Jewish Joint Distribution Committee*'nin (1914) bir bölümüydü ve Balkan Savaşları'nda zarar gören Yahudilere tazminat ödenmesini sağlamak amacını güdüyordu.

²⁴ David Levy, yayıncı Saadia Levy'nin oğluydu. 1873 yılında Selanik'te kurulan Alliance Israélite Universelle'nin "Moïse Allatini" okulunda eğitim gördü. Daha sonra şehirdeki demiryolu şirketine memur olarak girdi. 1919 yılına kadar cemaatin gayrimenkulleriyle ilgili komisyonunda müdürlük görevini sürdürdü ve 1919 yılından 1934 yılına kadar da cemaatin yöneticiliğini yürüttü.

²⁵ Ladino dilinde yazılmıştır.

TABLO IV

Cemaatin, sözlü açıklamalara dayalı olarak hazırlanan, demografik tablosuna göre 1917 yılı Selanik Yahudileri

(a) Yaş	Toplam	Total oran	(b) Cinsiyet	
			erkek	kadın
0-10 yaş arası	6.919	% 9,9	3.805,45	3.113,55
11-20 yaş arası	9.062	% 12,9	4.984,10	4.077,90
21-30 yaş arası	11.779	% 16,8	6.478,45	5.300,55
31-50 yaş arası	22.600	% 32,3	12.430,00	10.170,00
50 üzeri	19.452	% 27,8	10.698,60	8.753,40

Bu tablonun geçerliliği, içerdiği demografik öğeler göz önüne alınırsa, tartışmalıdır. Toplumun bu dönemde, elli yaş üstü fertlerinin çocukların üç misli olduğu savını kabul etmek zordur (Ekler, Tablo IV [a]). Kaldı ki, aynı yıl ölümcül bir çocuk hastalığı salgınından söz edilmemektedir. Demek oluyor ki, yaş piramitleri son Osmanlı demografik çalışmalarıyla elde edilen sonuçlara ters düşmektedir.²⁶

David Levy, tablosunda şunları belirtmektedir: Yahudi Cemaatinde 35.539 erkek ve 34.273 kadından oluşan 20.317 aile bulunmaktadır. Bu verilere göre toplam 20.317 aile 69.812 kişiden oluşmaktadır, yani her aileye 3,4 fert düşmektedir. Ancak bu veriler, resmî Osmanlı demografik verilerine uymamaktadır. 1907 yılında yapılan Osmanlı sayımına göre İstanbul'da aile başına 5,88 kişi düşmektedir.²⁷ Doğal olarak, bu konudaki rakamların, Selanik gibi komşu bir kent merkezine az çok yakın olmaları gerekirdi. 1912 yılına ait bazı kaynaklarda Selanik Yahudilerinin sayısı, 70.000 olarak geçmektedir; bu da 5,4 fertten oluşan, 13.000 aileye denk gelmektedir.²⁸ Bu kaynağın güvenilirliğini zayıflatan başka bir öğe de, sayımı yapılmış kişilerdeki ondalık rakamların oranıdır (Ekler, Tablo IV [b]).

²⁶ Meropi Anastassiadu, "Yanni, Nikola, Lifder"; aynı yazar, 1835 yılında Selanik'in 12 Yunan Ortodoks semtiyle ilgili olarak on dört yaş piramidi hazırlamış ve çeşitli yaş gruplarının temsil oranlarını hesaplamıştır. 11 yaşa kadar olanların % 35,4; daha yüksek yaştakilerin % 17,3; 51- 60 yaş arasında olanların ise % 10,2 olduğunu tahmin etmiştir. En üst düzeydekilerin % 3,1 olacağını ön görmüştür. Ayrıca bkz. Alan Duben - Cem Behar, *İstanbul Households*, s. 190-191. Yazarlar, İstanbul'daki Müslüman halkın yaş piramitlerini 1885 ve 1907'de belirlemişlerdir. Ayrıca bkz. K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 212-213.

²⁷ Alan Duben - Cem Behar, *İstanbul Household*, s. 161-162.

²⁸ CZA, dosya Z3/119, David Florentin'in 15 Aralık 1912 tarihli raporu.

İkinci belge, Cemaatin Balkan Savaşı ve 1917 yangınında gördüğü zararlar ilgilidir. Bu belge, 1918-1919 yıllarında nüfusun demografik özelliklerini belirlemekte ve yangından sonra Cemaatin toplumsal ve ekonomik bilgilerini içermektedir.²⁹ Bu bilgilerin çoğu anlamlıdır. Ancak, 1912 kaynaklarına göre belirlenen nüfusu 8.500 kişi fazlasıyla 78.570 olarak gösterilen rakam, tartışmalıdır.³⁰ Yahudi nüfusunun 1919 yılında azalmış olması çok daha mantıklıdır. Bilindiği gibi bir bölümü 1912 yılında şehrin yeni bir devletin idaresine geçişi nedeniyle kenti terk etmiş, kimileri de 1917 yangını sonrasında yangın yerlerinin onarılmaması nedeniyle yer değiştirmişlerdi. Anlaşılan, Selanik Yahudileri'nin nüfusu bilerek yüksek gösterilmişti, bunun nedeni ise Hoover Komitesi'nin Cemaatin durumunun düzelmesi amacıyla vereceği ödeneğin artırılmasını sağlamaktı.

Selanik'teki, Cemaat arşivlerinde, David Levy'nin ikinci bir istatistik tablosu bulunmuştur. Bu ise 1942 yılında Alman makamlarının direktifi üzerine düzenlenmişti.³¹ Kısmen 1882-1893 ve 1902³² Osmanlı nüfus sayımlarına dayanan demografik bilgileri içeren bu tabloda, hazırlayıcı, Selanik Yahudileri'nin nüfus sayımı sırasında görev aldığını ve sayımla ilgili kimlik beyannâmelerini – nüfus tezkereleri- doldurmaları için vatandaşlara kendisinin verdiğini belirtmiştir. Ancak, David Levy, Osmanlı nüfus sayımında belirtilenden daha yüksek rakamlar ortaya koymuştur. Osmanlı belgeleriyle David Levy'nin belgeleri arasındaki farkın nedenini anlamak güçtür. Şunu da eklemek gerekir ki bu belgeleri tanzim edenin 1942 yılında oldukça yaşlı olduğudur; kendisi de bu belgelerin doğruluğunu denetlemedeki zayıflığını itiraf etmektedir.³³

Örneğin, David Levy'nin 1882 yılındaki ilk Osmanlı nüfus sayımı için ileri sürdüğü 48.000 Yahudi sayısı, 1906 yılında yapılan ikinci nüfus sayımı sırasında, sancaktaki Yahudileri 48.789 olarak gösteren rakama yakındır. Öte yandan, Cemaat konseyince ger-

²⁹ Aynı zamanda Cemaatin tahrip olan mülkleriyle, emtia değerlerinin artışı ve Selanik Yahudilerinin sosyal, mesleki ve sınıfsal düzenlerini göstermektedir.

³⁰ CZA, dosya Z3/119, David Florentin'in 15 Aralık 1912 tarihli raporu. *Archives de l'AIU*, Grèce, VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli raporu. Nehama ve meslektaşlarının tahminlerine göre, Yunan "işgali"nden bir sene sonra Yahudi nüfusunun % 15'i Selanik'i terk edecekti.

³¹ David Levy, *Notas historikas*.

³² K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 12. 1902 nüfus sayımı, kentin *salnâme* (yıllık) verisine göre, Selanik kentinde olanla aynıdır.

³³ Bu çalışmanın ikinci bölümünde görüleceği gibi.

çekleştirilen bu iki resmi nüfus sayımının, David Levy'nin sayımından daha aşağı olması da neredeyse imkânsızdır. Çünkü 1880 yılı başlarında yapılan vergi tahsili, cemaatin nüfus kütükleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan herhangi bir usulsüzlüğün yapılmış olması düşünülemez.³⁴ David Levy'nin hiçbir verisinin Osmanlı nüfus sayımına uymaması da birçok bakımdan düşündürücüdür (Ekler, Tablo I ve II).

TABLO V

Cemaat istatistiklerine göre Selanik Yahudileri

	Yıl	Yahudi	Top. Nüfus	Yahudiler(%)
D. Levy I	1884	48.000	85.000	56,5
D. Levy II	1902	62.000	126.000	49,2
Cemaat	1912	70.000	125.000	56,0
Cemaat (1940)	1917	69.812	-	-
Hoover Heyeti	1919	78.570	-	-

1912-1913 yıllarında Alliance Israélite Universelle ile Central Zionist Archives'ın (Merkezî Siyonist Arşivleri) yaptığı yazışmalarda Yahudi nüfusunun 70.000 olduğuna işaret edilmektedir. Buna göre şehrin toplam 125.000 kişilik nüfusunun 70.000'i Yahudi'ydi.³⁵ 1913 yılındaki siyasal gelişmelerden tedirgin olan Selanik Yahudileri, Yahudi kuruluşlarıyla yazışarak, onlardan kentin çok sayıdaki Yahudi nüfusunu göz önünde bulundurarak Büyük Devletlerden arabuluculuk etmelerini istemişlerdi. Bu bilginin, Büyük Devletlerin, "korunmasız bir kent olan"³⁶ Selanik'le ilgili kararında etkili olacağını umuyorlardı, Yahudi ileri gelenleri, bu çoğunluğun önemli olduğunu düşünüyorlardı.³⁷ 1913 yılından beri Yunanlıların Selanik'te dostane bir Yahudi siyaseti uygulamalarının nedeni de budur.³⁸ Bu dönemde Selanik'te nüfus sayı-

³⁴ K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 30-35.

³⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34-51, J. Nehama'nın 27 Kasım 1912 ve 1 Ocak 1913 tarihli mektupları; CZA, dosya Z3/119, David Florentin'in 15 Aralık 1912 tarihli mektubu.

³⁶ "Ville sans défenseurs" *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34-51, J. Nehama'nın 10 Aralık 1912 tarihli mektubu.

³⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34-51, J. Nehama'nın 10 Aralık 1912 tarihli mektubu.

³⁸ Kons. Aktivan, a.g.e., s. 48-52; Rena Molho, "Venizelos and the Jewish Community of Salonika, 1912-1919," *Journal of the Hellenic Diaspora*, cilt XIII, bölüm 3 ve 4 (1986), s. 113-123. Kaldı ki, Yahudiler, egemenlikleriyle ilgili üstünlüklerini kabul ettirdikleri takdirde, Yunanlı liderler,

mının yapıldığına dair belge olmaması, büyük bir ihtimalle Yahudi Cemaati liderlerinin Yunan makamlarıyla ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek girişimlerden kaçındıklarını teyit eder.

TABLO VI

1884 ve 1919 yılları arasında Selanik Yahudi nüfusunun yıllık artış oranları

Yıl	Yahudiler (%)	Yıllık nüfus artışı
1884	48.000	-
1902	62.000	1,6
1912	70.000	1,3
1917/19	74.141	1,2

Yahudi nüfus artışının 1.2 ilâ 1.6 arasında gerçekleştiği tespiti, Osmanlı sayımına dayanmaktadır.³⁹ Bu, Yahudi kaynaklarında bulunan belgenin doğruluğunu kanıtlar mahiyettedir. Ancak, Osmanlı ve Yahudi kaynaklarının arasındaki tutarsızlık açıklanmaya muhtaçtır.

c. Alliance Israélite Universelle Bulletin (Bülteni)'ine Göre 1876-1906 Arasında Selanik Yahudi Nüfusu

Bir diğer bilgi kaynağı ise, 1876 ve 1906 yılları arasında Paris'te yayınlanan Alliance Israélite Universelle'in yıllık bültenleridir. Bunların asıllarını "Alliance yerel komitesi Selanik'e" aktarmıştır.⁴⁰ Çok ilginçtir, yerel komite üyeleri önceleri verdikleri iki tabloya uymayan yeni belgeleri de ilgililere teslim etmişlerdir.

TABLO VII

1876-1906, Alliance Israélite Universelle Bulletin (Bülteni)'ine Göre Selanik Yahudi Nüfusu

Yıl	Yahudiler (%)	Yıllık nüfus artışı
1876	28.000	
1880-1885	30.000	1,39
1886-1900	36.000	3,10
1901	50.000	2,20
1906	75.000	7,45

"Selanik halkından 70.000 Yahudi ve 30.000 Yunanlının, Yunan dostu oldukları," konusunu Büyük Devletlere açıklayabileceklerdi.

³⁹ J. McCarthy, *Muslims and Minorities*, s. 174; K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 160.

⁴⁰ P. Dumont tarafından "The Social Structure" başlıklı çalışmada zikredilmektedir.

1876'dan 1900 yılına kadar, bültenin içerdiği bilgiyle, Osmanlı yetkililerince 1882-1893 yıllarında yapılan nüfus sayımı arasında pek fark yoktur. Buna göre, Yahudi nüfusu 34.523 idi.⁴¹

Korfu adasından gerçekleşen Yahudi göç dalgasının yanı sıra, 1891 yılında Rusya'dan Selanik'e göç eden 2.000 Yahudi göçmenin bazıları, yukarıda belirttiğimiz gibi, 1891 ve 1893 yılları arasında Cemaat tarafından oluşturulan yeni yerleşim alanlarına yerleştirilmişlerdi.⁴² 1900 ve 1906 yılları arasında, % 2,20'den % 7,45'e çıkan yıllık nüfus artışı oldukça abartılıdır.⁴³ Anlaşılan, 1900 ve sonraki yıllarda, cemaatin okul bütçesiyle ilgili güçlüklerini bilen yerel komite, daha yüksek maddî yardım sağlamak amacıyla Selanik Yahudilerinin nüfusunu bilinçli olarak yüksek göstermiş olabilir. İkinci Osmanlı nüfus sayımında da Yahudi nüfusunun 47.017 olduğu ortaya konulmaktadır. Oysa Alliance bülteni aynı yıl bu sayının 75.000 olduğunu ileri sürmektedir.

d. Yunan demografi kaynakları

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, çeşitli ulusal ve dinsel cemaatler, değişik siyasal amaçlarla istatistikler yaratmışlardır. Bunlar kendi nüfus sayımlarını yapacak olanaklardan yoksun olduklarından, kendi cemaatlerinin genel nüfus içindeki oranını yüksek göstermek amacıyla diğer cemaatlerin nüfusunu az göstermek yolunu be-

⁴¹ K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 134-135. 1880 yılı (34.523-30.000) ile 1886 yılı sayımlarında (36.000-34.523) 4.523 kişinin eksik çıkmasının üç nedeni olabilir: Ya bültende yayınlanan rakamın basitleştirilmesi, ya bir grup Yahudi'nin nüfus sayımı sırasında herhangi bir nedenle unutulmuş olması, ya da Osmanlı sayımı sırasında kimi Yahudilerin yabancı uyruklu olmasıdır. Genel olarak, Osmanlı kayıtlarındaki gösterilen bu büyük düşüş, gerek J. McCarthy, gerek K. Karpas, gerekse A. Duben-C. Behar tarafından da saptanmıştır.

⁴² *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893, 6 Mayıs 1895, 23 Aralık 1896 ve 26 Eylül tarihli dört mektubu.

⁴³ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893 tarihli mektubu. Sayısı tam olarak bilinmeyen Korfulu göçmenler, akrabaları bulunan İskenderiye, Manchester, Marsilya, Trieste ve Roma gibi başka şehirlere yerleşmişlerdir. Bunların çoğu, Selanik'e uğramışlar, ama kalmamışlardır. *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893 tarihli mektubu; Georg. Haniotis, "İ evreiki kinotita tis Kerkiras (1860-1939)," için bkz. *İ Evrei stin Ellada: Zitimata istorias sti makra di- arkeia*, Atina, 1995, s. 63-75; *Library of Congress*, Washington, Harry Morgentau Papers, dosya no. 34, sayı no. 28, s. 16-32. Bu belgede tarih yoktur, ancak içeriğine göre 1916 ve 1917 yılında yazılmış olması gerekir. Morgentau'ya göre, 1907 yılında Korfu adasında 2.800 Yahudi bulunuyordu. J. Nehama, *Histoire des Israélites de Salonique*, cilt VII, s. 739 ve 741.

nimsemişlerdir. Çoğu zaman bu istatistikler Osmanlı yönetimi dışında olan bölgelerle ilgili olduğundan, karşılaştırılması güç olmaktadır. Makedonya ile ilgili olan ve 1904 yılında ilk Yunan istatistikleri olarak bilinen istatistiklerin altında, Yunanistan başbakanı Deliyannis'in imzası bulunmaktadır.⁴⁴ Aynı bölgeyle ilgili değişik değerlendirmelere dayalı bir diğer istatistiğe göre, 1910 yılında Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesince yayınlanan bir belge önem kazanmaktadır.⁴⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Büyük Devletlerin Selanik'in geleceğiyle ilgili kararsızlıkları kentin nüfusunun Raktivan'ın⁴⁶ emriyle yeniden sayımına yol açmıştır. 28 Nisan nüfus sayımı, İkinci Balkan Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce yapılmış ama sonuçları hiçbir zaman resmen açıklanmamıştır.

TABLO VIII

1904 ve 1916 arası, Makedonya ve Selanik Yunan nüfus sayımları

	Makedonya		Selanik	
	1904	1910	1913	1916
Yahudi	53.147	88.000	61.439	61.400
Müslüman	634.017	621.000	45.889	30.000
Yunan	652.795	660.000	39.956	68.205
Diğer	384.859	336.000	10.605	6.100
Toplam	1.724.818	1.705.000	157.889	165.705

Birinci Dünya Savaşı sırasında Selanik'in nüfus sorunu yeniden su yüzüne çıkmaktadır. 1916 yılında Yunan hükümeti sorunundan duyduğu tedirginlik nedeniyle yeni bir nüfus sayımı yapmış ve elde ettiği verileri Paris'teki Yunanistan elçiliğine bildirilmiş, ancak bu sonuçlar resmen hiçbir zaman açıklanmamıştır.⁴⁷

⁴⁴ Carnegie Endowment for International Peace, *Report*, s. 30. Şunu belirtmede yarar var, Makedonya halkının toplam sayısı, Drama ve Serez sancaklarını da içine alan Selanik vilayeti kapsamındadır. Ayrıca, bu istatistik, evvelce Selanik vilayetine bağlı Manastır ve Kosova vilayetlerinin bir bölümünü de içine almaktadır.

⁴⁵ Anonim, *Makedonya, Selanik- Manastır vilayetleri*, Hukuk Fakültesi Yayınları, Atina, 1910, s. 3 ve 4.

⁴⁶ Konstantinos Raktivan, Makedonya'nın ilk Yunanlı komutanıydı.

⁴⁷ Spiros Lukatos, "Politeiografika".

TABLO IX

*Yunan istatistiklerine göre, 1904 ve 1916 arası,
Makedonya ve Selanik'teki bazı halklarla ilgili oranlar*

	Makedonya		Selanik	
	1904	1910	1913	1916
Yahudi	% 3,1	% 5,2	% 38,9	% 37,1
Müslüman	% 36,8	% 36,4	% 29,1	% 18,1
Yunan	% 37,8	% 38,7	% 25,3	% 41,2
Diğerleri	% 22,3	% 19,7	% 6,7	% 3,6
Toplam	% 100,0	% 100,0	% 100,0	% 100,0

İlginçtir, Deliyannis döneminde, 1904 yılında yapılan sayımın sonuçları, ikinci Osmanlı sayımından fazla farklı değildir. Deliyannis sayımına göre Makedonya'daki Yahudilerin sayısı 53.147, 1906 yılında yapılan Osmanlı sayımına göre ise Selanik'teki Yahudi nüfusu, 52.395 idi.⁴⁸ İşaret etmek gerekir ki, Yunan istatistiklerinde 1910 yılındaki nüfusa ilişkin olarak sağlanan veriler aynı dönemdeki Yahudi istatistiklerine dayanmaktadır.⁴⁹

Son iki Yunan istatistiğine göre Yunan nüfusunun artmasına karşılık gerek Yahudi gerekse Müslüman nüfusu azalma göstermektedir. Bu sayımlarda 1913 yılından itibaren Yahudi nüfusun azaldığının gösterilmesinin, Yahudi idaresine duyulan güven eksikliği nedeniyle çok sayıda bireyin bu sayımlara katılmamasından kaynaklandığı düşünülebilir.⁵⁰ Şuna da işaret etmek gerekir ki, "Yahudi yetkililer 1912 yılında şehrin Yunan idaresine geçişinden sonra Yahudi nüfusunun %15 kadarının Selanik'i terk edceklerini tahmin etmişlerdir."⁵¹

⁴⁸ K. Karpat, *Ottoman Population*, s. 167.

⁴⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli mektubu. 1906 yılı Osmanlı nüfus sayımına göre Manastır vilayetindeki Yahudi nüfusu 4.559'u ve Yahudilerin Selanik vilayetine bağlı Drama ve Serez sancaklarındaki sayıları 3.606'yı, toplamda ise 8.165'i buluyor idiyse, sancaktaki Yahudi nüfusunun 80.000 olduğu tahmin edilebilir. Ayrıca İttihatçıların zorunlu kıldığı askerlik yüzünden Amerika'ya göç eden, Osmanlı Avrupası'nın işçi sınıfını oluşturan 8.000 Yahudi göz önüne alınırsa, Osmanlı ve de Yahudi kaynaklarına göre Selanik'teki Yahudi nüfusu 1912-1913 yıllarında sırasıyla 62.000 ve 70.000 idi.

⁵⁰ V. Dimitriadis, "O plithismos tis Thessalonikis kai i elliniki koinotita kata to 1913," *Makedonika*, cilt 23, 1983, s. 88-116.

⁵¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli mektubu. 1912 yılında yapılan cemaat nüfus sayımlarına göre, eğer, 70.000'lik Yahudi nüfusunda, %10'luk bu göç oranını (Yunan nüfus sa-

Trakya'dan gelen ve Selanik'e yerleşen, ayrıca Türkiye'ye göç eden Müslümanlar, aynı zamanda devlet memurları ve güney Yunanistan'dan gelip yerleşen Yunanlılar, Yunanlılar tarafından yapılan 1913 ve 1914 sayımını fazlasıyla etkilemiştir.⁵²

e. Diğer nüfus sayımları

Selanik nüfusuyla ilgili çeşitli özel kuruluş ve kişilerce de nüfus sayımları yapılmıştır. Ancak bunlar inandırıcı olmaktan uzaktır. Bu sayımlar özellikle Balkanlarda beliren milliyetçi akımları desteklemek amacıyla yapılmıştır. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, bu nüfus sayımlarında da Yahudiler, Selanik'te en kalabalık toplum olarak belirtilmektedir (Ekler, Tablo X - XII).

1880 yılında Romanya hükümeti, Selanik Romanya Konsolosluğu tarafından gönderilen bilgilere dayanan bazı istatistikleri Romen hükümetinin resmî yayın organı *Le Moniteur* gazetesinde yayınladı. Buna göre, kentte 75.000 Yahudi, 25.000 Müslüman ve 2.500 Romen yaşıyordu. Bu istatistiklere göre kentte hiç Yunanlı bulunmuyordu. Oysa o dönemde Rum Cemaati mensuplarının sayısı en azından 20.000'i buluyordu.⁵³ G. Moraitopulos tarafından yayınlanan bir risâlede, 1870 yılında Selanik nüfusu 90.000 olarak gösterilmektedir. Söz konusu yayında bunun 50.000'i Yahudi, 22.000'i Müslüman ve dönme, 18.000'i ise Rum olarak belirtilmektedir.⁵⁴

yım tarihleri olan) 26.10.1912 ve 28.4.1913 tarihleri arasında sınırlandırırsak, 1913 yılı Yunan nüfus sayımının sonucunu daha kolay kabul edebiliriz, buna göre $70.000 - 7.000 = 63.000$ 'den 61.439.

⁵² Spiros Lukatos, "Politeiographika".

⁵³ N. Garbola, *Pos i Thessaloniki*, s. 174.

⁵⁴ V. Dimitriadis, *Topografia tis Thessalonikis kata tin periodo tis turkokratias 1430-1912*, Etairia Makedonikon Spudon, Selanik, 1983, s. 7.

TABLO X

1870 ve 1917 yılları arasında Selanik nüfusuyla ilgili çeşitli değerlendirmeler

	YUNAN	ROMEN	BULGAR	YAHUDİLER			
	G. Moraitopulos		M. Bernard	G. Fischer	Guide de Salonique	Guide de Salonique	
	1870	1880	1901	1913	1914	1915	1917
Yahudi	50.000	75.000	60.000	72.000	90.000	95.000	80.000
Müslüman	22.000	25.000	25.000			34.000	20.000
Yunanlı	18.000	0	20.000			30.000	40.000
Diğerleri	-	2.500	15.000			10.200	10.000
Toplam	90.000	102.500	120.000	150.000	174.000	170.000	150.000

Moraitopulos, 1876 yılından itibaren her yıl Alliance Israélite Universelle'de yayınlanan bültendeki rakamları bilerek ikiye katlamıştır.⁵⁵ Bu bültenin ilk sayısında Selanik'teki Yahudi Cemaatinin sayısı 28.000 olarak gösterilmektedir (Ekler, Tablo VII).

1901 yılında, Ilinden ayaklanması ve Bulgar anarşistlerin Selanik'te gerçekleştirdikleri dinamit saldırısından iki yıl önce, Sofya Kartografi Enstitüsü tarafından yayınlanan istatistiklere göre Selanik'te 60.000 Yahudi, 25.000 Müslüman, 20.000 Rum ve 15.000 değişik ulus mensupları yaşıyordu. Yunan nüfusunun azaltılması, diğer halkların ve de Bulgarların nüfustaki yüzdesinde belirgin bir artışa yol açıyordu. Rakamların yuvarlatılmış olması doğal olarak istatistiğin güvenilirliği üzerinde kuşku uyandırmaktadır.

⁵⁵ Nisan 1903 tarihinde, Bulgar çeteciler, limanda demirli Fransız gemisi Guadalquivir'i, postaneyi ve Osmanlı bankasını, ayrıca bazı kahvehane ve kamu binalarını havaya uçurdular (bkz. G. Megas, *İ "Varkarides" tis Thessalonikis*, Trohalia Yayınları, Atina, 1994).

TABLO XI

1870 ve 1917 yılları arasında resmî olmayan ulusal istatistiklere göre Selanik nüfusunu oluşturan ilgili çeşitli etnik grupların genel nüfus içindeki oranları

	YUNAN	ROMEN	BULGAR	YAHUDİLER			
	G. Moraitopulos			M. Bernard	G. Fischer	Guide de Salonique	Guide de Salonique
	1870	1880	1901	1913	1914	1915	1917
Yahudi	%55,6	%73,2	%50,0	%48,0	%51,5	%56,0	%53,3
Müslüman	%24,4	%24,4	%20,8	-	-	%20,0	%13,3
Yunanlı	%20,0	%0,0	%16,7	-	-	%18,0	%26,7
Diğerleri	%0,0	%2,4	%12,5	(%52,0)	(%48,5)	%6,0	6,7
Toplam	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0	%100,0

Selanik, Osmanlılara bağlı olduğu sürece Yahudiler, dikkati üzerlerine çekmekten kaçınmışlardı. 1913 yılında M. Bernard adında bir Yahudi, hazırladığı bir tabloda toplam nüfus olan 150.000'in 72.000'inin Yahudi olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

1914 yılında bir Alman yayıncı, Avrupa, Anadolu ve Kuzey Afrika'daki Yahudilerle ilgili demografik bir harita yayınlamıştır. Bu haritada 32 kentte Yahudi nüfusuyla ilgili karşılaştırılmalı bir de tablo bulunmaktadır.⁵⁷ Bu tabloya göre Selanik, 90.000 Yahudi'yle yani sakinlerinin % 51,5'iyle; (% 65'lik) Kudüs, (% 63'lük) Bialistok ve (% 53'lük) Minsk'ten sonra dördüncü sırada bulunmaktaydı.⁵⁸

Bu veriler, 1915 yılında Yahudi gazetesi *L'Indépendant* tarafından yayınlanmış olan *Guide de Salonique*'dekilerle (Selanik Rehberi) benzeşmektedir.⁵⁹ Ancak *L'Indépendant*'ın bu abartılı

⁵⁶ Michel Bernard, "Les Israélites de Salonique", 1913 yılı tablosu. New York'ta Henri Besso tarafından tap edilmiş ve Kudüs Ben Zvi Enstitüsü'nde muhafaza edilmektedir.

⁵⁷ Bu kentlerin her birindeki Yahudilerin nüfusu ve diğer halklarla orantısı verilmektedir (% 2'den % 65'e varan).

⁵⁸ CAHJP, dosya 1173, Gustav Fischer (derl.), *Die Verbreitung der Juden in Europa, Vorderasien, u. Nordafrika, Stand von Mitte 1914 in Gesamtziffern und Prozent*, Jena 1914.

⁵⁹ Librairie française, *Guide de Salonique* (*Indépendant* gazetesi yayını), 3. baskı, M. Molho Yayınları, Selanik, 1915, s. 51. Yunanlılar tarafından da okunan bu gazeteye göre, 1914 yılında Selanik'te 170.000 oturan vardı.

verileri, Yunan makamları tarafından kuşkuyla karşılanmamıştır.⁶⁰ Bu yayına göre, 1917 yılında Selanik nüfusu 150.000 olarak gösterilmektedir, bunun 80.000'ini Yahudi, 20.000'ini Müslüman, 40.000'ini Yunanlı ve 10.000'ini ise çeşitli uluslar oluşturmaktadır. Bu verilerin yayınlanması Yunan makamları o denli hoşnutsuz kıldı ki, "kentte Yunan nüfusunun egemen olduğu anlaşılсын diye nüfus dağılımını farklı göstermek için neşriyat yapmak zorunda kaldılar."⁶¹ Bu örnek, Selanik'te iddia olunan Yunan nüfus çoğunluğunu ne denli şüpheli olduğunu göstermekle birlikte, istatistiklerin yaptığı siyasal etkiyi de belgelemektedir.

TABLO XII

Selanik nüfusuyla ilgili tüm istatistiklerin kronolojik durumu

Kaynak	Tarih	Yahudi	Müslüman	Yunan	Diğer	Toplam
1. G. Moraitopulos	1870	50.000	22.000	18.000		90.000
2. <i>Bulletin de l'AIU</i>	1876	28.000				
3. <i>Moniteur (Romen Kons.)</i>	1880	75.000	25.000		2.500	102.000
4. <i>Bulletin de l'AIU</i>	1880-85	30.000				
5. I. Osmanlı nüf.sayımı Selanik kazasında	1882-93	34.523	29.489	34.985	4.047	103.544
6. Davud Levy	1884	48.000				85.000
7. <i>Bulletin de l'AIU</i>	1886-90	36.000				
8. <i>Bulletin de l'AIU</i>	1901	50.000				
9. Bulgar Etnografi Ens.	1901	60.000	25.000	20.000	15.000	120.000
10. Davud Levy	1902	62.000				126.000
11. II. Osmanlı nüf.sayımı	1906	47.017	29.665	33.756		114.683
12. <i>Bulletin de l'AIU</i>	1906	75.000				
13. Yahudi Cemaati	1912	70.000				125.000
14. M.M. Bernard	1913	72.000			(78.000)	150.000
15. Raktivan Sayımı	1913	61.439	45.889	39.956	10.605	157.889
16. G. Fischer	1914	90.000			(84.758)	174.758
17. <i>Guide de Salonique</i>	1915	95.200	34.000	30.600	10.200	170.000
18. Yunan sayımı	1916	61.400	30.000	68.205	6.100	165.704
19. <i>Guide de Salonique</i>	1917	80.000	20.000	40.000	10.000	150.000
20. Yahudi Cemaati	1917	74.000				
21. Hoover Heyeti	1919	78.570				

⁶⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34-51, J. Nehama'nın 27 Kasım 1912 ve 2 Nisan 1913 tarihli mektubu.

⁶¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, "Mémoire sur la Macédoine" (Makedonya ile ilgili muhtıra) başlıklı daktilo ile yazılmış, imzasız belge. Kesin tarihi bulunmamaktadır, ancak içeriğinde Selanik'in 1918-1919 yıllarında yeniden inşasından söz edilmektedir. Spiros Lukatos, "İ evraiki koinotita tis Thessalonikis mesa apo tis ellinikes ektheseis, 1913-1923," *Hronika*, cilt 143, 1996, s. 6-18. Yukarıda sözü edilen *Guide de Salonique* büyük olasılıkla Yunan makamları tarafından piyasadan toplatılmıştır.

Gayriresmi tüm istatistikler, Yahudilerin, Selanik'in en kalabalık cemaatini oluşturduklarını belirtmektedir. Bu tartışılmaz gerçek tüm istatistikî farklılıkların üzerindedir. Elbette, "İstatistikçiler" arasındaki bu görüş birliği, Yahudilerin diğer milliyetçiliklere karşı kayıtsızlık ve de yansızlığının da bir kanıtıdır.

TABLO XIII

*1870-1919 arasında yapılan çeşitli istatistiklere göre
Selanik Yahudi nüfusunun genel nüfusa oranı*

İstatistikler	1870-6	1880	1882-6	1901-2	1906	1912-3	1914-7	1919	%
Yahudi Cemaati						70.000	74.000	78.750	56,0
<i>Bulletin de l'AIU</i> 28.000		30.000	36.000	50.000	75.000*				
Osmanlı nüfus sayımları			34.523		47.017				33,5 41,0
Yunan nüfus sayımları						61.439	61.400		37,1 38,9
Moraitopulos		50.000							55,6
Davud Levy			48.000		62.000				49,2 56,5
M.M. Bernard						72.000			48,0
G. Fischer							90.000		51,5
Romen istatistiği		75.000							73,2
Bulgar istatistiği			60.000						50,0
<i>Guide de Salonique</i> 1915							95.200		56,0
<i>Guide de Salonique</i> 1917							80.000		53,3

* Varolan kaynaklar, genel nüfusla ilgili değerleri içermediğinden, Yahudi nüfusunun böyle bir yüzdesinin tahmin edilmesi mümkün değildir.

Tablo XII ve XIII'de çok uluslu bir nüfusta Yahudilerin yüzdesi açık olarak anlaşılmaktadır. Ancak kaynakların eksik olması nedeniyle kesin sonuçların saptanması olanaksızdır. Bu nedenle Selanik'te yaşayan tüm ulusların demografik dağılımını ortaya koymak mümkün değildir.

2. İstatistikler ve Rakamlar Olmaksızın Selanik'in Yahudi Yapısı

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, Balkanlarda milliyetçiliğin gelişmesi, buna karşılık Yahudilerin Selanik'te çoğunluk olmalarına karşın toprak taleplerinin bulunmaması Balkanlarda çatışanların kente olan taleplerinin açıkça dile getirilmemesine neden olmuştur. Ancak, Selanik, tüm devletlerin iştahını kabarmak

tan bir kentti.⁶² Romenler, isteklerini haklı çıkaracak istatistikleri tahrif etmişler ve Yunan Cemaatinin varlığını inkâr etmişlerdi.⁶³ Yunanlılar bundan tedirgin olmuşlar ve Yahudi Cemaatine basın yoluyla gerçeği duyurmasını istemişlerdir.⁶⁴ Bu olay da Yahudi Cemaatinin etkisinin ne denli güçlü olduğunun açık bir kanıtıdır. Bu ayrıca, Yunan Cemaatinin, ulusal taleplerine Yahudilerden herhangi bir tehlikenin gelmeyeceğinin de düşünüldüğünü gösterir.

Selanik Yahudi öğretmenlerinin Paris'teki *Alliance Israélite Universelle* Merkez Kurulu'na sundukları raporlarda, kentteki Yahudi varlığının gündelik yaşamdaki rol ve etkilerini belirten birçok örnek kaydedilmektedir.

Yahudi Cemaatinin özelliklerinin vurgulandığı bu anlatımlardan biri, Yahudilerin kendilerinden olmayanların düşmanı olarak, "ebedî olarak kovuşturulan avare yaratıklar oldukları" görüşünün asılsız olduğunu göstermektedir.

Bir diğer anlatıma göre 1897 yılındaki Türk-Yunan savaşı sırasında, kimi "Yahudi berduşlar" Selanik istasyonuna getirilen Yunanlı savaş tutsaklarına karşı gösteriler yapmışlardı.⁶⁵ Misillemelerden korkarak⁶⁶ Yunanistan Yahudileri bu nedenle Selanik Cemaati'ne bir mektup göndermişti. Cemaatin ileri gelenlerinden Charles Allatini,⁶⁶ Yunanlıları destekleyenlerden İngiliz konsolosuna gönderdiği bir savunma mektubuyla "Yahudi nüfusunun çok kalabalık olduğunu ve doğal olarak aralarında kimi kötü vatandaşlarının da bulunabileceğini" ileri sürmüştür.⁶⁷

Devamında oluşan olay, Yahudi toplumunun Selanik'te gerek Yunanlı, gerekse de Bulgarlara boyun eğmeyecek derecede emin olduğunun açık bir kanıtıdır.⁶⁸ 1903 yılında Selanik'te gerçekleştirilen havaya uçurma eylemlerini gerçekleştiren Bul-

⁶² A. Hamudopulos, *İ Israilite tis Thessalonikis*, s. 39.

⁶³ N. Garbola, *Pos i Thessaloniki paremeninen elliniki*, s. 174.

⁶⁴ *La Epoca*, 11 Şubat 1880.

⁶⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, Charles Allatini'nin 2 Mayıs 1897 tarihli mektubu.

⁶⁶ *Akropolis*, Atina, 2 Mayıs 1897; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, Charles Allatini'nin 2 Mayıs 1897 tarihli mektubu.

⁶⁶ Hayırsever doktor Moïse Allatini'nin oğludur. M. Allatini, Yahudi Cemaati'nin gelişmesi konusunda çok önemli çalışmalar yapmıştır.

⁶⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, Charles Allatini'nin 31 Mayıs 1897 tarihli mektubu.

⁶⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, gazeteci Sam Levy'nin 25 Haziran 1909 tarihli mektubu.

gar anarşistlerin tanınmamaları ve polise yakalanmamaları için Yahudi giysileriyle ortalarda dolaştıkları saptanmıştır.⁶⁹ Ancak Yahudiler, kendi giysileriyle dolaşan Bulgarların üzerlerinde patlayıcı madde taşıyıp taşımadıklarını saptamak üzere üstlerini aramışlardı.⁷⁰

Birkaç yıl sonra, 1907 yılında, Belçika gazetesi *Le Ralliement* Selanik'teki Fransız okullarındaki öğrencilerde bir azalma olduğunu saptamıştı. Ancak gazete daha sonra kent halkının çoğunlukla Yahudi olduğunu ve bu toplumun kendi Fransız okulları bulunduğu anlaşıldığını yazmıştır. Hattâ bu okulların başarılı olmaları nedeniyle, Müslüman öğrenciler tarafından da tercih edildiği anlaşılmıştır.⁷¹

1909 yılında, Rum *Faros* ve *Alithia* gazetelerinin yayınladığı Yahudi karşıtı yazıların yol açtığı tepkiyi yumuşatmak için, ikincisi bir savunma yayınlamış ve "yazıların yanlış anlaşıldığını, ayrıca, Yunanlıların Yahudilerle birlikte uyumlu yaşamaktan yana olduklarını" belirtmiştir.⁷² Bu yorum, diğer kaynaklarca da teyit edilen Yahudilerin Osmanlı vatandaşı oldukları 1911 yılında, şehrin limanında Yunan ve İtalyan karşıtı sabotajlar düzenledikleri bilgisini doğrulamaktadır.⁷³

Yunanlılar, bu cemaatin kuşkusuz efsaneleşen gücüyle ilgili olarak endişelerini sık sık dile getiriyorlardı. Nitekim, 1912 yılında Selanik'in bağımsızlığından sonra bile Yahudilerin Yunan egemenliğini yıkmak ve kente uluslararası bir rejim kurmak amacıyla girişimlerde bulunduklarını ileri sürmüşlerdi.⁷⁴

Hattâ Atina'da çıkan bazı gazeteler, Selanik'teki Yahudi Cemaatini o denli kötülemişlerdi ki, Yahudilerin "Makedonya'yı kendi hesapları için satın almayı" tasarladıklarını yazmaktan

⁶⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, J. Matalon'un 1 Mayıs 1903 tarihli mektubu.

⁷⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, J. Nehama'nın 12 Mayıs 1903 tarihli mektubu.

⁷¹ *Le Ralliement*, Brüksel, 27 Şubat 1909.

⁷² *Alithia*, Selanik, 20 Mayıs 1909.

⁷³ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/D.3, J. Nehama'nın 28 Temmuz 1911 ve XVII/E.202, J. Nehama'nın 27 Kasım 1911 tarihli mektubu.

⁷⁴ Rena Molho, "The Jewish Community of Salonika and Its Incorporation into the Greek State, 1912-1919," *Middle Eastern Studies*, cilt 24, bölüm 4, Ekim 1988, s. 391-403.

çekinmemişlerdi.⁷⁵ Bundan daha önemli olan şudur: Yahudi kimliği kentin tüm alanlarında kendini hissettiriyordu, bu ise Yunanlıları tedirgin ediyordu. Örneğin, Ticaret Odası'nın on iki kişilik yönetim kurulundaki Yahudi üyelerin sayısı sekizdi.⁷⁶

Yeni idare, Selanik'e çok sayıda Yunanlıyı getirdiğinde Yahudiler,⁷⁷ nüfusça fazla olmalarına karşılık, Selanik'in bir sınır kentine dönüştürüldüğü andan itibaren, Yunan devleti için tehlikeler içereceğinden "Yahudi" olarak kalamayacağını bilincindeydiler.⁷⁸ Dahası, Yahudi toplumunun Yunanlılara karşı iyi niyet gösterilerine karşın, Yahudi siyasal örgütlenmeleri, kentin uluslararası konumunu kabul ettirmek amacıyla "Selanik'in ne Yunan, ne Türk, ne Bulgar, fakat Yahudi olduğunu ve nüfusun Makedon köylülerine benzemesinin de olanaksız bulunduğunu" ileri sürmüşlerdir.⁷⁹ Selanik Yahudilerinin bu girişimlerinin nedeni, Avrupalı güçlerin onları "bölgenin tartışılmaz sahipleri" olarak kabul etmeleridir.⁸⁰

3. Sonsöz

Selanik'teki Yahudi unsurunun özgün karakteri nüfus temelliydi. Diğer Yunan kentlerindeki cemaatlerle karşılaştırıldığında, bunların hiçbirinde Yahudi sayısının beş bini geçmediği saptanacaktır;⁸¹ hattâ İstanbul ya da İzmir gibi kentlerde Yahudilerin toplam nüfusa oranı %5 ilâ %10 arasındadır.⁸²

⁷⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, 2 Aralık 1912 tarihli, Selanik'te Ladi-no dilinde yayınlanan *Avenir* gazetesinde çıkan bir makalenin Fransızca çevirisi.

⁷⁶ G. Hacikiriaku, *Odigos tis Makedonias*, s. 19.

⁷⁷ Vas. Dimitriadis, "O plithismos tis Thessalonikis".

⁷⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34.51, J. Nehama'nın 10 Aralık 1912 tarihli mektubu ve CZA, Z3/119, D. Florentin'in 15 Aralık 1912 tarihli mektubu. Nehama, Selanik'teki Yahudi Cemaati'nin, Türkiye'deki Yahudilerin %20'ini oluşturduğunu yazmaktadır.

⁷⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34.51, J. Nehama'nın 3 Ocak 1913 tarihli mektubu.

⁸⁰ CZA, Z3/119, D. Florentin'in 15 Aralık 1912 tarihli mektubu.

⁸¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/D.3, J. Matalon'un 25 Şubat 1904, 22 Haziran 1904 ve 15 Ağustos 1904 tarihli mektupları.

⁸² Paul Dumont, "Jewish Communities in Turkey during the Last Decades of the Nineteenth Century in the Light of the Archives of the Alliance Israélite Universelle," zikreden. Benjamin Braude-Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, cilt II, s. 209-242; K. Karpas, *Ottoman Population*, s. 168-169.

Şuna da değinmemiz gerekir, söz konusu cemaatin çarpıcı demografik yapısına karşın, bu değerlendirmeler fazla basitleştiricidir. Yahudi Cemaatinin düzeni, eğitim ve kültür merkezleri, toplumsal, ekonomik ve siyasal rolleri, kent yaşamındaki yeri de söz konusu özgün karakteri yaratan nedenlerdir. Tüm bunlar, Yahudi halkının yalnızca sayıca önemini değil, Selanik şehri üzerindeki etkisinin de vurgulanmasını zorunlu kılar.

II.

SELANİK YAHUDİ TOPLUMUNUN ÖRGÜTÜ, KURUMLARI VE VAKIFLARI

1. Giriş

İmparatorluk kentlerindeki gayrimüslim toplumsal (millet) örgütlenmeler olan Rum (Yunan), Ermeni ve Yahudi Cemaatleri, Osmanlı vergi sisteminden etkilenmiştir. Bu toplumların cemaat içi ve dinî faaliyetler alanında idarî ve hukukî bağımsızlıkları vardı. Ancak 19. yüzyılda Osmanlı idaresi tüm vatandaşlarının eşitliğini sağlayan reformlarından sonra, Yahudilere devlet dairelerinde de çalışma olanağını vermiştir. Cemaat temsilcileri, genelde kasaba kurullarına ve yerel belediye meclislerine katılma hakkına sahip oluyorlardı. Bu kararlarla cemaatler, siyasal kimlikler elde ederek; bu zamana değin, resmî olmayan çalışmalarına böyle bir hususiyet kazandırıyorlardı. Bu gelişme dinî makamların geleneksel yetkilerini güçlendiriyor ve gayrimüslim milletlerin siyasal muhtariyetini onaylıyordu.¹

İdarenin adem-i merkeziyeti, cemaatlere yeniden örgütlenme ve varlıklarını yaşama geçirme olanağını veriyordu. Ancak yeni düzenlemelerin içerdiği çelişkiler, bazı sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Temel sorun dinî ve seküler alanların ayrılması, evvelce dinî otoriteye bırakılmış yetkilerin bir bölümünün seküler yapılanmalara devri ve buna din adamlarının şiddetli tepki göstermelerinden kaynaklanıyordu.²

Benzer idarî ve hukukî yapılanma, özerklik ve kentleşme diğer Osmanlı Yahudi Cemaatlerinde de görülür, ancak Ermeni ve Rumlar bu alanda oldukça geriydi. Hristiyan Cemaatlerin tersine,

¹ Kemal Karpaz, "Millet and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era," B. Braude-B. Lewis (Derl.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, cilt 1, New York-London 1982, s. 141-169.

² Itshac S. Emmanuel, *Histoire des Israélites de Salonique*, Paris, 1939, s. 68-69 ve 304.

farklı alanlarda Yahudi Cemaatlerin arasındaki ilişkiler gevşekti ve herhangi bir hiyerarşik otorite tarafından koordine edilmiyordu. Bunun yanı sıra değişik cemaatler arasında söz konusu "koordinasyon"u sağlayacak siyasal ya da toplumsal bir otorite de mevcut değildi. Bunu vazifesi olarak gören dinî yahut seküler liderler de yoktu. Bu özellikler toplumsal örgütlerin oluşumuna yol açmıştır. Bu toplumsal örgütlenmeler ortak geleneklere dayalı biçimde üretilmelerine karşılık, farklı tarihsel süreç ve yerel değerler üzerine inşa edilmeleri nedeniyle değişik cemaatlerin farklı biçimlerde evrilmesi sonucunu doğurabiliyordu.³

Kuşkusuz, Tanzimat'ın uygulanmasıyla imparatorlukta yaşanan büyük dönüşümü Yahudi Cemaatlerinin ortak sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde cemaatlerin din dışı yetkilerinin belirlenmesi, bunların ruhanî yetkilerden ayrılarak resmî karakter kazanmaları talep ediliyordu. Bu adem-i merkeziyetçi yenilik, cemaatin geleneksel dinî yönetiminin tepkisine yol açtı, çünkü seküler toplum ileri gelenleriyle yıllardır süren işbirliğine karşın, en yüksek resmî otorite olarak tanınıyordu. Bundan dolayı, cemaatlerin çağdaş yapılanması, gerek bu çatışma gerekse de geleneksel kurumların görev alanlarının değişimi ve yeni uygulamalar çerçevesinde gerçekleşiyor, Yahudi Cemaatleri yeni hedeflere yöneliyordu.

Laik yöneticilerin geçiş döneminde sağladıkları gelişim sayesinde, Selanik'teki Yahudi Cemaati, imparatorluğun diğer Yahudi Cemaatlerine göre çok daha sınırlı çatışmaya sahne oldu.⁴ Bundan dolayı, Selanik Yahudileri, Osmanlı reformlara (Tanzimat ilkelerine), diğer kentlerdeki dindaşlarına göre daha kolay ayak uydurdular.

Selanik'te 1680 yılından beri cemaat örgütlenmesinin yenilenmesi gereği üzerinde duruluyordu. Sabatay Sevi hareketine katılan Yahudi toplumunun büyük bir bölümünün ayaklanması, 32 bağımsız yerel cemaatin adem-i merkeziyetçi bir idare altında beraberce yaşama isteğine dayanıyordu. Aynı nedenle cemaatin vergi yükünün nasıl paylaşılacağı konusunda çatışan çok sayıda dinî lider, merkezî eşgüdüm ögesi bulunmayan bu sistemin Yahudi kimliğini güçsüzleştireceği ve Yahudi geleneklerinin korun-

³ Mark A. Epstein, "The Leadership of the Ottoman Jews in the Fifteenth and Sixteenth Centuries" için bkz. B. Braude - B. Lewis (derleyen), *Christians and Jews..*, a.g.e., s. 101-115.

⁴ Walter F. Weiker, *Ottomans, Turks and the Jewish Polity*, New York, 1992, s.151-168.

masını zorlaştıracak görüşünü paylaşıyorlardı. Bu endişeler, cemaatlerin özerklikten vazgeçip, tek bir yönetim altında birleşme isteğini perçinlemiştir.⁵

Bu cemaatlerin iki yıl için gereksinimlerini karşılamaya yönelik örgütlenmelerin bir şemsiye altında toplanmalarına yol açtı. Sinagoglar, bölgesel dinî merkezlere dönüştürüldü. Buna benzer birleştirici çabalar, imparatorluğun İstanbul ve İzmir benzeri diğer büyük kentlerinde de görüldü. Ne var ki, herhangi bir olumlu sonuç elde edilemedi.⁶

Ancak şuna da işaret etmek gerekir ki, Selanik'teki Yahudi varlığı, birliğin sağlanmasına yol açan hususiyetler taşıyordu. Kentte, 1520 yılında tüm cemaatler için en önemli ortak dinsel okul olan Talmud Tora'nın (Torah) oluşturulmasından beri, Sefaradlar daha küçük tüm Yahudi kültür gruplara egemen olmuştu: Bunlar 17. yüzyılda Sabatay Sevi'nin neden olduğu kriz sonrasında "dönme"ler ile Yunan, Fransız, İtalyan, Alman ve Arap Yahudileri idi.⁷ Fakat ortak eğitim, en azından dili aynı biçimde olmaya zorladığından, farklı kültür gruplarının ayrımcı eğilimleri azalmıştır. Bu farklı eğilimler, sözünü ettiğimiz diğer önemli cemaatlerde uzun süre muhafaza edilmiştir.⁸ Ayrıca, Selanik'teki kültür asimilasyonu ve birlik, yerel Yahudi Cemaatinin, *müsellimlik*⁹ yani doğrudan doğruya Babîâlî'ye bağlı özerk yönetim olarak tanınarak 1568 yılından beri elde ettiği özel hukuk düzeni nedeniyle hız kazanmıştı. Doğal olarak, bu yönetim, kimi ayrıcalıklar sağlıyordu. Bunlar dışında cemaatin cizye vermesi ya da bunun yerine yeniçeri üniformaları için kumaş sağlama-sı, cemaatlerin kumaş üretimi merkezi haline gelmeleri konusunda önemli bir etken olmuştur.¹⁰ Bunların yanı sıra Yahudi toplumunun -

⁵ Joseph Nehama, *Histoire des Israélites de Salonique*, cilt VI, Selanik, 1978, s. 94-95.

⁶ Paul Dumont, "Jewish Communities in Turkey during the Last Decades of the Nineteenth Century in the Light of the Archives of the Alliance Israélite Universelle," Benjamin Braude - Bernard Lewis, a.g.e., cilt I, s. 209-242.

⁷ Jacob Barnai, "La communauté juive de Salonique (1430-1943)," H. Mechoulam (derl.), *Les Juifs d'Espagne: Histoire d'une diaspora, 1492-1992*, Mayen, s. 400.

⁸ Paul Baudin, *Les Israélites de Constantinople*, İstanbul 1873 (yeni baskı 1989), s. 46; Avraam Danon, "La communauté juive de Salonique au XVI siècle," *Revue d'Études Juives*, cilt XL, 1900, s. 206-230; J. Nehama, a.g.e., cilt VI, s. 161-163.

⁹ Müsellimlik: Doğrudan doğruya Bâbîâlî tarafından vergilendirilen idarî birim.

¹⁰ Itshac Emmanuel, "Histoire de l' Industrie des tissus," için bkz aynı yazarın: *Histoire des Israélites de Salonique*, s. 13-47, s.67; Minna Rozen, "The Corvée of Operating the Mines in Siderokapsi and Its Effects on the

en azından 1890 yılına kadar- kentin merkezinde toplanması, cemaatin kültürel bütünlüğünü korumasında önemli bir rol oynamıştır. Bu öğeler nedeniyle, çeşitli Osmanlı kentlerinden Selanik'e yerleşen çok sayıda Yahudi'yi elinden geldiğince koruması altına alan Cemaatin çabaları, olumlu sonuç vermektedir.¹¹

Selanik'teki cemaatte reformların kolaylıkla uygulanmasına zemin hazırlayan koşulların çoğu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer önemli cemaatlerde gerçekleşmemiştir.¹² Örneğin, İstanbul'da ise dört Yahudi Cemaati vardı: biri İspanyol, Sefarad, biri İtalyan ve ikisi de Alman Yahudi Cemaati Eşkenazi idi.¹³ Bunların her birinin kendi bağımsız örgütü vardı. Bu örgütler uyumsuzluğa yol açan sorunları çözmeyi başardıktan sonra ancak 1919 yılında birleştiler, Anayasal reform, Sefarad ve Eşkenazi Cemaatleri arasındaki çatışmalar nedeniyle¹⁴ İzmir ya da Kudüs'de yankı bulmadı.

Bu nedenle, imparatorluğun çağdaşlaşma döneminde, Selanik Yahudi Cemaatinin, imparatorluğa yayılmış Osmanlı Yahudilerinin kurumsal örgütlenmesini ne denli örnek aldığı ve söz konusu yapının geleneksel ve reform sonrası kazanılmış karakterleri nasıl bağdaştırdığının incelenmesi gerekmektedir.

Buna ilaveten bu alanlarda yetki alanı tartışmaları ve uyum sorunları başgösterdiğinden sadece yerel halk değil terk etmek zorunda bırakıldıkları değişik ülkelerden göç eden Yahudiler alanında da cemaati sorumlu kılan değişikliklerin reformlar öncesi dengeleri ne yönde etkilediğinin de araştırılması zorunludur.¹⁵

Jewish Community of Thessaloniki in the 16th Century," *Balkan Studies*, cilt 34, bölüm 1 (1993), s. 29-47; Benjamin Braude, "The Rise and Fall of the Salonika Woolen, 1500-1650: Technology Transfer and Western Competition," *Mediterranean Historical Review*, cilt 6, bölüm 2, Aralık 1994, s. 216-236.

¹¹ Itshac Emmanuel, "Los jidios de Salonique," zikr. D. Rikanati (derl.), *Zikhron Saloniki, Grandeza y Destruktion del Yerushalayim del Balkan*, cilt 1, Tel Aviv 1972, s. 29-37.

¹² W.F. Weiker, *Ottomans, Turks*, s. 150; Esther Benbassa, "L'École de filles de l'Alliance Israélite Universelle à Galata," için bkz. Edhem Elder (derl.), *Première Rencontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, Institut National des Langues et des Civilisations Orientales, Maison des Sciences de l'Homme, 18-22 Ocak 1985, İstanbul-Paris, 1991, s. 201-239.

¹³ Eşkenaziler: Polonya, Rusya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden gelen, Alman-Yahudi lehçesi olan *Yidiş* konuşan Yahudiler.

¹⁴ Jacob Barnai, "Les Juifs de Palestine à l'époque ottomane," zikr. H. Mécuhlam, a.g.e., s. 439-446.

¹⁵ *Archives de l'Alliance Israélite Universelle (Archives de l'AIU)*, Grèce I/C.38, 1891-1892 yılında gelen Korfu ve Rusya göçmenleriyle ilgili dos-

2. Hahambaşı'nın Ünvanının Değiştirilmesi ve Osmanlı Yahudi Cemaatinin Tanzimat Döneminde Resmen Tanınması

Tanzimat döneminde Osmanlı Hükümeti çoğulculuğu hedefleyen siyasetler çerçevesinde Yahudi Cemaatinin varlığını resmen tasdik etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki Gregoryen¹⁶ ve Ortodoks milletlere göre Yahudi Cemaati çok küçük ve de dağınık olduğundan, herhangi bir bağımsızlık hareketi söz konusu olamazdı. Yahudiler, genel olarak dinsel bir cemaat olarak kabul edilmeleri nedeniyle baskı görmemekteydiler. Oysa diğer azınlıklar, ekonomik ve siyasal amaçları olduğundan çeşitli baskılara maruz kalmaktaydılar. Ancak, 19. yüzyılın başlarında, liberal Yahudi toplulukları siyasal hakları hedefleyen faaliyetlere giriştiler.¹⁷

Osmanlı idarecileri Yahudilerin sadakatine inandıklarından, cemaati güçlendirmek amacını gütmekteydiler. Ayrıca, Yahudiler de toprak talepleri olmadığından, imparatorluğun gelişmesinden ya-naydılar. Bu bakımdan, Osmanlı yönetici sınıfı gibi, onlar da Yunanlı ve Sırp'ların ulusal ayaklanmalarından korku duymaktaydılar.

Bu amaçla ilk önlem 1835 yılında alınmıştır. Bu tarihte, Yahudi Cemaati Hahambaşı'nın tanınmasıyla resmen Osmanlı siyasal sistemine girmiştir.¹⁸

O zamana dek ve uzun yüzyıllardan beri Yahudiler kendi yönetimlerini korumuşlar, sorumluluğu da seküler liderler ve din adamlarına vermişlerdi. Genel olarak, Osmanlı makamları nezdindeki temsilcileri sekülerdi. 17. yüzyılın sonlarında önemli bir değişiklik oldu: Din adamları cemaatin temel temsilcileri haline geldiler ve iki ya da üç haham, Rav ha Collel olarak cemaat liderliğini üstlendiler.¹⁹

yalar; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49-.51, Joseph Misrahi'nin 29 Ekim 1912 ve Joseph Nehama'nın 27 Kasım 1912 tarihli, İştıp, Kumanovo, Küpürlü ve Üsküp göçmenlerinin durumuyla ilgili açıklamaları.

¹⁶ VII. yüzyılda, Papa Grigorios'un sunduğu değişiklikleri dinî ayinde benimseyen Ortodoks Hristiyanlara Gregoryen adı verilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Gregoryenlerin çoğunluğu Ermeni olduğundan, Batılılar, bu topluluğu "Gregoryen milleti" olarak adlandırıyorlardı.

¹⁷ Howard M. Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, New York 1963, s. 100-107.

¹⁸ P. Baudin, *Les Israélites*, s. 47; A. Galante, *Histoire des Juifs...*, s. 10-26; Avigdor Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton 1992, s. 106.

¹⁹ Rav ha Collel ya da kolel: 17. yüzyılda yasalaştırılan bir ünvanıdır. Buna göre, ileri gelen bir haham tüm Yahudi cemaatlerinin, yani bir kentin tüm Yahudi cemaatinin (collel) hahambaşı oluyordu. Moïse Franco, *Es-*

Önemli olan iktidarın Hahambaşı'nın otoritesini tasdik etmiş olmasıdır. Oysa Osmanlı yönetimi o zamana dek yerel cemaatlere merkez yönetiminin müdahalesi olmaksızın kendi başlarına başkanlarını seçmeleri hakkını tanımıştı. İstanbul Yahudi Cemaatinin baskıları neticesinde Osmanlı idarecileri sadece seçilmiş yerel liderleri tanımanın yeterli olmadığı düşüncesiyle Hahambaşılık makamını resmen tanımışlar ve Haham Abraham Levi imparatorluk merkezinde bu ünvanı alan ilk din adamı olmuştur.²⁰

Gregoryen ve Rum Ortodoks patrikleri gibi Hahambaşı da Yahudi Cemaatinin laik ve de dinsel başkanı olmuş ve cemaati Osmanlı makamları nezdinde resmen temsil etmeye başlamıştır. Bu denli önemli bir makam devlet tarafından resmen tanınmış ve o zamandan itibaren makam sahiplerine *berat* verilmiştir.²¹

Bu yeni ünvan, İstanbul'da ilk olarak veriliyordu, ne var ki cemaat, bunu ihtiyatla karşıladı. Hattâ otuz yıl süresince İstanbul Cemaati, hahambaşına iki ayrı rütbe veriyordu: biri dinî başkan olarak (Rav ha Collel), diğeri ise resmen tanımadığı ve yalnızca Osmanlı makamlarına karşı kullandığı ünvanla Hahambaşı olarak.²²

a. Selanik'te Hahambaşı Ünvanı

1836 yılında diğer dört önemli yönetim merkezindeki hahambaşlarına da beratlar verildi. Bunlar arasında Selanik de vardı.²³ 1835'den itibaren yeni üçlü yönetimin başında bulunan hahambaşı Mordehai Bohor Matalon, Selanik'in ilk Hahambaşı Ünvanını alan ve bunu 1847 yılında ölümüne kadar elinde tutan kişidir. Bu süreçte, yetkisinin askıya alınmasına neden olabilecek hiçbir olay meydana gelmemiştir.²⁴ İstanbul dışında bulunan bir hahama bu yeni ünvanın verilmesi nedeniyle İstanbul'da oluşan tepkilere karşın,²⁵ yeni toplumsal kurum Selanik'te herhangi bir çatışmaya neden olmadı. İkinci hahambaşı Saul Molho da ölçülü, dengeli bir kabul gördü. Cemaat otoriter olmasına ve diğer din adamlarıyla sürekli

sai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman, Paris, 1897, s. 152, 158-169.

²⁰ J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 536.

²¹ P. Baudin, *Les Israélites...*, s. 47; A. Galante, *Histoire des Juifs...*, cilt V, s. 13-16 ve cilt V, s. 321 (madde 4).

²² Levy, *The Sephardim*, s. 106.

²³ Galante, *Histoire des Juifs*, cilt. VI, s. 151. Diğer cemaatler, İzmir, Kudüs ve Bursa idi.

²⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 537 ve 540.

²⁵ Weiker, *Ottomans, Turks*, s. 161-163.

sürtüşmesine karşı, bir önder olarak hahambaşı Saul Molho ve idareciliğine yaşamının sonuna dek (1849), saygı gösterdi.²⁶

Uzun süre *müsellimlik* rejimin egemen olduğu Selanik'te cemaat liderinin hahambaşı ünvanını alması özerkliğe katkıda bulunan bir gelişme olarak görülmedi. Anlaşılan şu yaklaşım kabul görüyordu: yeni ünvan, yerel hahambaşı Rav ha Collel'in rütbesindeki isim değişikliğinden başka bir şey değildi. Yeni ünvan, onun mevcut yetkilerinde herhangi bir değişiklik getirmiyordu. Cemaat 1568 yılından itibaren *müsellimlik* olarak adlandırılıyordu. Tek ayrıcalık, hahambaşının, Bâbîâli ile doğrudan ilişki kurma yetkisine sahip olmasıydı. Ayrıca, bir berat'ın bahşedilmiş olması Selanik Hahambaşısı'nın onur ve saygınlığını güçlendiriyordu. Kendisi, eskiden olduğu gibi, üçlü yönetimin²⁷ üyesi, ama aynı zamanda da başkanı olarak görev yapıyordu.²⁸

b. Hahambaşının yetkileri

1836 ve 1839 yıllarında, aralarında Selanik'in de bulunduğu, dört hahambaşlarına verilen beratlar 16. yüzyılın beratları gibi bu cemaatlerin dinsel yaşamlarını düzenlemekteydi. Bu belgeler gerçekte değiştirilmeden muhafaza edilmesine gayret gösterilen dinî geleneğin icrasını sağlamayı hedefliyordu. Dinsel sorunlar özellikle ilgili Yahudi dinsel mercilerince hallolunurdu. Yahudiler sinagoglarını muhafaza etmede serbesttiler; ama varlıkları devredilemezdi. Hahambaşı, cemaat tarafından oybirliğiyle seçilirdi. Serez, Manastır, Doyran, Üsküp, İştîp, Karaferye bölgelerindeki-lerin de dahil olduğu cemaatler üzerinde yargıçlık yetkisi vardı.²⁹ Mahkeme üyelerini saptamanın yanı sıra dinsel törenlerin Yahudi geleneklerine (Halaha) uygun olarak yapılması, dinsel ya da teâmül hukukunun uygulanmasına izin verir ya da bu alanda vermiş olduğu yetkileri geri alırdı.³⁰ Afroz etme, nikah kıyma,

²⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 563-565.

²⁷ Yüksek Merkez Komitesi, adli ve idari yetkileri olan iki haham tarafından yürütülüyordu.

²⁸ Davud Levy, *Notas Historikas sobre la Comunidad Judia de Thessaloniki, 1870-1940*, D. Benveniste tarafından 1942 yılında Ladino'dan Yunanca'ya çevrilmiş yazı: *Selanik İspanya Cemiyeti: 1870-1940 Dönemiyle İlgili Tarihi Notlar*, Selanik, 1971, s. 3 (s. 31).

²⁹ Avraam Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, cilt V, İstanbul 1985 (yeni basım), s. 8, madde 6 ve 7; cilt VI, s. 151; J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 537.

³⁰ "Selanik Yahudi Cemaati'nin Kuruluşu," *Parartima tis efimeridos tis kiver-niseos tu vasiliu tis Elladas (Yunanistan Krallığı Hükümet Gazetesi)*, Ati-

boşanma, cenaze törenlerini yönetme, yiyeceklerin dinsel kural-lara uygunluğu ya da temizliğin denetlenmesi konusunda yetkile-re sahipti. Habercilerini silahlandırma, onların yolculukları sıra-sında Müslüman giysileri kullanmalarına izin verme yetkisine de sahipti. Hiçbir Yahudi onun onayı olmadan Müslümanlığı kabul edemezdi. Hahambaşı ayrıca devlete verilecek vergileri toplar, cemaat gelirlerinin miktarını saptardı.

Geleneklere uygun olarak Selanik'in Hahambaşısı, eskiden ol-duğu gibi en yüksek ruhanî ve hukukî otorite olarak da görev yapardı. Yurttaşlık hukuku ile ilgili ticarî ve dinî sorunları çözerdi ve kanun koyucu sıfatıyla, konsey üyelerinin de yardımıyla gün-delik yaşama müdahale etme hakkına sahipti. Aynı zamanda, ekonomik alanın da düzenleyici otoritesiydi. Yiyeceklerden gelen gelirleri, teminat ve vasiyetler için alınan vergileri, çeyizlerle ilgili

na, no. 195/28.6.1923, s. 893-903 (aşağıda: 1923 Tüzüğü), no. 55, s. 897. Dinî törenlerde Yahudi ananelerini uygulayan âyin yöneticileri, hay-van kesiciler (chohatim), sünnetçiler (moelim) ve ilahî okuyanlar (haza-nim) idi. Ancak daha başka dinsel görevliler de vardı, örneğin, çeyiz ver-gilerini belirleyen (maarihim) ya da ölüleri yıkayan (rohatsim) gibi. Âyin yöneticileri haham olmamalarına ve ruhban sınıfından sayılmamalarına karşın hahambaşından ihtisas belgesi alırlardı.

Osmanlı yönetiminin Selanik Yahudi cemaatinin tanınmasıyla ilgili olarak 1867 yılında kaleme aldığı tüzüğün tasdiki ve âyin yönetmeliğinin tanın-ması konusundaki metin, kayıptır. Yalnızca bir Kudüs'teki Ben Zvi Ensti-tüsü'nde, tarihsiz bir temel tüzük mevcuttur. Alt başlık olan "Projet du statut organique des communautés Juives de Turquie" (Türkiye'deki Ya-hudi cemaatlerinin dinî törenlerde uygulayacakları yönetmelik modeli), bu tüzük, imparatorluktaki diğer cemaatlerin düzenlemelerine örnek olarak alınırdı. Tüzük, İstanbul Yahudi cemaati tarafından kaleme alınmıştı. Se-lanik'teki cemaatin tüzüğünden farklıydı. Doğal olarak Tanzimat'ın temel reformlarıyla çelişmiyordu; ama her cemaatin işlevine göre tanzim edil-mişti. Bu yüzdendir ki, her cemaatin kendine özgü tüzüğü ve işlev yö-netmeliği vardı (Avraam Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, cilt V, s. 12). Selanik'in çeşitli belge ve yayınlarında tüzükten bölümlerin alıntı-lanmış olması (*Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu. *Almanach National au profit de l'hôpital Hirsch de 1911*, Selanik, 1912, s. 99-121), bize 1914 yılında Yunan devleti tarafın-dan tanınan Selanik cemaati tüzüğünün temel kaynağının hangi metin ol-duğunu göstermektedir. Bu metnin 1923 yılında Hükümet Gazetesinde yayınlanmasıyla 1867'den 1912-1913'e kadar uygulanan tüzüğün güveni-llir bir çevirisi sağlanmıştır. Her ne kadar 1923 yılında Selanik Yahudi Ce-maatinin örgüt ve kurumlarının faaliyet kuralları merkezî karakter ka-zanmışsa da evvelce kabul edilen düzenlemelere dayanan bu metin bize il-gilendiğimiz dönemlerdeki kaideleri anlamamız alanında yardımcı olmak-tadır. 1923 yılının İstanbul ve Selanik'in tarihsiz tüzüğünün karşılaştırıl-ması, sadece bu iki cemaatin işlevlerindeki farklılıkların değil, buna ilave-ten *Tanzimat* ruhuyla gerçekleştirilen düzenlemeler arasındaki benzerlikle-rin de tespitiye yardımcı olmaktadır.

anlaşmaları ve düşün giderlerini de denetlerdi.³¹ Bu nedenlerden ötürü cemaatin devlete karşı özerkliği bütünüyle yeni bir boyuta taşınmamış yalnızca makul bir oranda genişletilmişti. Hattâ D. Levy'ye göre, 1836 yılındaki kararnamenin uygulanmasına dek valinin bölgeye gelişi ve gidişi sırasında gerçekleştirilen törenlerde hazır bulunmak da Hahambaşı'nın görevleri arasındaydı. Bu da hahambaşı vekilinin bulunmadığı durumlarda olurdu.³² Ne yazık ki bu yetkinin üçlü hahamlardan birine ya da başka bir hahama verilip verilmediği konusunda hiçbir bilgimiz yoktur. Söz konusu ünvanın, 1836 yılından sonra yürürlükten kaldırılıp kaldırılmadığı konusunda da bilgimiz bulunmamaktadır.

c. Hahambaşının seçimi

1836 yılına ait yeni tüzükteki tek yenilik, hahambaşının ünvanı ve seçimindeki tarzın değişmesiydi. O zamana dek, hahambaşının *Rav ha Collel* ünvanıyla atanması, bir iç sorundu, hem haham hem de cemaat lideri olarak ileri gelen hahamlar tarafından seçilirdi. Seçimi sırasında özellikle ilişkileri ve ekonomik durumu göz önünde bulundurulurdu.³³ Ancak 1836 ile 1867 yılları arasındaki seçim, ruhanî meclis tarafından yapılmaya başlandı. Hahamlar grubu konseyi (Ruhani Meclis), antik çağdan beri yasa koyucu olarak görevini üstlenmişti. Hahambaşı, yasalarının uygulanması görevine yardımcı olurdu. Aynı zamanda, 1867 yılına dek, ruhanî kurul, hahambaşını seçmek ya da görevden almak ve cemaatin çıkarlarıyla ilgili önlemler almak üzere toplanırdı.³⁴ 1867 yılında cemaatler, yönetmeliği farklılaştıran yeni bir tüzüğü kabul ettiler. Buna göre, İstanbul Cemaati altı ya da yedi haham-yargıç (dayanim)³⁵ bulundurmak zorundaydı. Aynı yıl Selanik Cemaati'nin kabul ettiği tüzük, ruhanî kurulun on beş üyeden oluşacağını, bunların üçlü haham kuruluyla işbirliği yapan dört mahkemenin on iki hakiminden oluşmasını emrediyordu.³⁶ Selanik'teki yeni tüzüğün farkı,

³¹ 1923 Tüzüğü, madde 55, s. 897; J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 100.

³² Hahambaşı vekili 'kaim-i makam' (locum tenens) ya da Hahambaşı'nın yetkili temsilcisi idi. D. Levy, *Notas Historikas*, s. 3.

³³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 536.

³⁴ Baudin, *Les Israélites*, s. 47-48. Ruhanî kurul, alınan kuralların Yahudi geleneksel hukukuna uygun olup olmadığını araştırırdı.

³⁵ Dayan-Dayanim: Yargıç-yargıçlar.

³⁶ Baudin, *Les Israélites*, s. 47-48; Galante, *Histoire des Juifs*, cilt V, s. 19, madde 20; J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 102. 1923 Tüzü-

cemaat liderlerinin 1867 yılından beri hahambaşı seçmedeki etkin veto hakkını şekillendirmesiydi. Baudin'e göre İstanbul Cemaati, değişik bir idareye sahipti. Cemaatin ruhanî kurulunun %50'i halka mensup üyelerden oluşmaktaydı.³⁷ Her ne olursa olsun, 1839 yılından beri, Cemaat başkanının seçimi, her zaman bir ferman ile tasdik edilirdi. Bu belge onun bürokratik makamlar tarafından tanınma ve korunmasını güvence altına alırdı.³⁸ Hahambaşının yaşam boyu olarak seçilmesine karşın, doğrudan doğruya Babiâli tarafından ya da dolaylı olarak cemaatin meclis-i umumî suç duyurusunda bulunmasıyla görevden alınabilmesi söz konusuydu. Meclis-i umumî toplantıları hahambaşının dairesinde yapılır ve hiçbir karar onun onayı olmadan geçerli sayılmazdı.³⁹

3. Selanik Cemaatindeki Kurumsal Yönetimlerin Değişimi

a. Cemaat yönetimi

Evvelce de işaret ettiğimiz gibi 17. yüzyılın sonuna doğru, Selanik'teki hahambaşı, Cemaatin yönetimiyle ilgili tüm yetkileri elinde bulunduruyordu. Ortak onayla yapılan özel bir sözleşme (askama)⁴⁰ ile yasa ve adaletle ilgili yetkileri hahamlar birliğiyle uygulama yetkisini ise yedi kişilik bir âyân meclisiyle paylaşıyordu (Chivat ha Ir).⁴¹ Bu kişiler, haham üçlüsü tarafından yaşam boyu görev yapmak üzere seçilirlerdi.⁴² Cemaat yönetiminin bu örgütüne halk kurulu denirdi.

Halk kurulu (1680-1867)

Haham üçlüsü, halk kuruluna en zengin ve en yaşlı olan cemaat ileri gelenlerini seçerdi. Bunlara (Pekidim)⁴³ ya da hayır sahibi (Parnassim) denirdi. Bu kurulun başında, resmen hahambaşı ve diğer üyeler tarafından seçilen halk başkanı (Sar) ve

ğüne göre, Selanik haham kurulu (ruhanî meclis) üyeleri, dokuza düşürüldü. Bunun nedeni, ticaret ve miras konularıyla ilgili mahkemelerin lağvedilmesidir (Beit Din le Hazakot ve le Nizkei Shehinim). Bu alandaki yetkiler Yunan Devleti'ne devrolunmuştur.

³⁷ Baudin, *Les Israélites*, s. 47; Galante, *Histoire des Juifs*, s. 19-26.

³⁸ Levy, *Notas Historikas*, s. 3.

³⁹ Baudin, *Les Israélites*, s. 47.

⁴⁰ Askama: anlaşma.

⁴¹ Chivat ha Ir: kentin yedi seçkini.

⁴² Levy, *Notas Historika*, s. 3.

⁴³ Pekidim: Sekreter.

Guisbar denen bir tahsildar bulunuyordu. Bu üç kişi yeni cemaat kanunlarını imzalardı. Kanunlar, formalite gereği olarak Haham Üçlüsü tarafından da onaylanırdı. Buradan da anlaşılacağı üzere, Selanik'te cemaat ileri gelenlerinin rolü gayriresmi olmakla birlikte, önemliydi. Nitekim çoğu kez, özel durumlar nedeniyle, başkanlık görevini üstlenirlerdi. Cemaat vergisini toplama sorumlusu olan dinsel yetkililer, çoğu kez şahsî servetlere sahip olmamaları nedeniyle, ileri gelenlerin de Cemaatin gereksinmesi olan meblağların sağlanması için yönetime katılmalarını talep etmişlerdir. Somut olarak şuna işaret etmek gereklidir, halk kurulu vergilerin toplanması konusunda malî sorunlarının çözümüyle ilgileniyor, üyeleri de hayır kurumlarının finansal sorunlarını çözüyordu. Bunlar, idarî sorumlulukları konusunda Cemaat tarafından yapılan ödemelerden yararlanıyorlardı.⁴⁴

Haham Üçlüsü (1680-1887)

Haham Üçlüsünün üyeleri (Geonei hirenou)⁴⁵ de yaşam boyu görev yapmak üzere atanırlardı. Bunlar, sinagoglardaki ileri gelenler ve hahamlar tarafından kentin tanınmış hahamları arasından seçilirlerdi. Çeşitli cemaat kurulları, tanınmış adaylardan bir liste hazırlarlar ve bunlar arasından, haham üçlüsü seçilirdi. Yeni yönetim, ancak bir önceki üçlünün son üyesinin ölümünden sonra fiilen sorumluluğu üstlenirdi.⁴⁶ Ancak 1685 yılından itibaren yönetim grubuna yazman olarak üç yedek haham eklenerek şu karara varıldı: Üç hahambaşı, mevcut üçlünün en yetenekli çocuklarından seçilmeliydi. Bunlar neredeyse kalıtım yoluyla yargıçlar grubunun yedek üyeleri olma hakkını elde ettiler. Üçlü üyeler, genellikle yargıç (dayanım) görevini üstlenmişlerdi, yazmanlar da mahkeme mevzuatı üzerine geniş deneyim elde etmeye başladılar.⁴⁷

⁴⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 96, 99, 102 ve cilt VII, s. 727.

⁴⁵ Geonei hirenou: kentimizin bilge kişileri.

⁴⁶ Nehama, *Histoire des Israélites...*, cilt VI, s. 96-99, ve cilt VII, s. 536; Minna Rozen, "Individual and Community in the Jewish Society of the Ottoman Empire: Salonica in the 16th Century," Avigdor Levy (derl.), *The Jews of the Ottoman Empire*, Princeton 1994, s. 215-273. Aynı kurumların önceki yüzyıllarda, özellikle İspanya Yahudilerinin Selanik'e yerleşmeleri sırasında da geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 97, 98, 101.

b. Sinagog komiteleri

Haham üçlüsü atanmasında bir teâmülün oluşturulmasından sonra cemaat yönetimi merkezileşti, o zamana dek bağımsız olan sinagoglar, dinî kurallarına uygunluğu denetlenen ibadet yerlerine dönüştü. Ancak, değişikliğe karşın, çeşitli semt ve bölgelerdeki sinagoglar mevcut durumlarını korudular, yönetim merkezleri olarak varlıklarını sürdürdüler. Bu ise cemiyet örgütlenmesinin son aşamasını oluşturdu.

Hahamlık tarafından 32 sinagog resmen tanındı.⁴⁸ Bunların her biri, bir haham ve birkaç ileri gelenden (gvirim)⁴⁹ oluşan bir komite tarafından yönetilirdi. Bunlar, dinî hukuka göre oy çokluğuna göre seçilirlerdi (ahat ha rabim). Sinagog komitesinin medenî hukuk konularında da yetkileri vardı. Örneğin, sünnet, düğün, boşanma ve cenaze törenleri konularında hahamlarla anlaşarak gerekli izinleri verirdi.⁵⁰ Sinagog komitesi aynı zamanda, her bölge ailesinin Hamursuz Bayramı'nda kullandığı hamursuz ve diğer özel yiyeceklerle de ilgilenirdi. Yöneticiler ya da tahsildarlar (guisbarim) bayram ya da âyinlerin yönetimindeki tüm ayrıntıları ele alırlardı. Ayrıca, sinagoglara bağlı hayır kuruluşlarının, okul ve de ilahiyat

⁴⁸ 16. yüzyıl ilâ 1917 yılındaki Selanlık büyük yangını arasında şehirde mevcut sinagog ve ibadet yapılarının sayısı 100'ü buluyordu. Bunlar arasında, büyük ailelere ait olan özel sinagoglar da vardı. Örneğin, son zamanlarda yıkılan M. Molho ailesi ve M. Burla ailesi sinagoglara gibi. Maalesef, Cemaat tarafından yönetilen 32 sinagog dışındaki ibadet yerleri üzerine ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Kuruluş yıllarına göre bu sinagoglar şunlardır:

1. Ets h Him M.Ö. I. yüzyıl	17. Portugal, 1525
2. Ashkenaz ya da Varnak, 1376	18. Evora, 1535
3. Mayorka, 1391	19. Estrug, 1535
4. Provincia, 1394	20. Lisbon Hadach, 1535-1537
5. İtalia Yashan, 1423	21. Otranto, 1537
6. Gueruch Sfarad, 1492	22. Ishmael, 1537
7. Kastilia, 1492-93	23. Tciana, 1545
8. Aragon, 1492-93	24. Nevei Tsedek, 1550
9. Katallan Yachan, 1492	25. Yahia, 1560
10. Kalabria Yachan, 1497	26. Sicilia Hadch, 1562
11. Sicilia Yachan, 1497	27. Beit Aron, 1575
12. Mayork Cheni, 15. yüzyıl sonu	28. Italia Hadach, 1582
13. Katallan Hadach, 15. yüzyıl sonu	29. Italia Cheni, 1606
14. Apulia, 1502	30. Chalom, 1606
15. Lisbon Yachan, 1510	31. Har Gavaa, 1663
16. Talmud Tora Hagadol, 1520	32. Mograbis, 17. yüzyıl sonu

⁴⁹ Gvirim: Yahudi ileri gelenleri (âyan).

⁵⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 107-118; Rozen, "Individual and Community," Avigdor Levy (derl.), s. 217-273.

okulları (yeshiva)⁵¹ bakımı konusunda sorumlulukları vardı. Örneğin, hastaların bakımı (Bikur Holim) ya da cenaze komiteleriyle (hevrat kadisha) ilgili sorumlulukları bulunuyordu.

Bir diğer önemli gelenek, semtlerin yönetiminde halk gönüllülerinin (memounim)⁵² görevlerini düzenlerdi. Bunlar, komitelerin görevlerini ifa edenler, ayrıca düzenin ve geleneklerin korunmasını sağlar ve hastalarla yoksulların bakımıyla ilgilenirlerdi.

Sinagog Cemaatlerinin gelirleri, üyelerinin bağışlarından, şahıslara ait törenlerden alınan harçlardan ve dinsel payelerin ücretlerinden oluşmaktaydı. Örneğin Kutsal Mihrap'ın açılması ya da Cumartesi günleri dinsel kitaplardan bölüm okunması gibi. Sinagog yöneticilerinin, sinagoglarının üyeleri adına yasa gücünde buyruk vermeye hakları vardı. Sinagog yönetiminin, önemli sorunlarla karşılaşması durumunda, hahamlar ve "merkez-i umumî" sorumluları duruma müdahalede bulunurlardı. Öte yandan, semt loncaları üyeleri bu durumda bölgedeki özerk mahkemelere başvurmak yerine, merkez mahkemelerine başvurmayı tercih ederlerdi.⁵³

c. Adalet

Hakimler ve cemaat mahkemeleri

Dinsel ve cemaat üyeliğine ilişkin sorunları düzenleyen Yahudi hukuk sistemi Selanik'te oldukça gelişmişti. Mahkemeler Cuma ve Cumartesi günleri dışında her gün faaliyette bulunurdu. Tüm Yahudiler –kadın ve erkek– dava açabilirdi. Davalar aralıksız görülür ve sonuçlandırılırdı.

Yahudi nüfusunun kentteki yoğunluğu, 1432 *Valladolid* kanununun kabulü ve sürekli olarak uygulanmasını açıklar. Buna göre, Yahudilerin devlet mahkemelerine başvurmaları yasaktı. İspanya'dan kovulmalarından sonra ilk yıllarda çıkan isyanlar, 1558 yılında yeni hahamın bir genelgeyle yasağı onaylamasına yol açtı.⁵⁴ Müslüman mahkemelerinin bazı kararlarından kaynaklanan oluşan hoşnutsuzluğa karşın, hukuk uzmanı hahamlar, raporlarıyla

⁵¹ Yeshiva: İbranice eğitim yapan din okulları ya da daha yüksek okullarla ilgili İbranice bir terim.

⁵² Memounim: Semtlerin iyi işlemesi için gönüllü halk denetçileri. Kelime İbranice'de "sadık" anlamına gelmektedir.

⁵³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 107-118; Rozen, "Individual and Community," Avigdor Levy (derl.), s. 217-73.

⁵⁴ Rozen, "Individual and Community," Avigdor Levy (derl.), s. 217-73.

(responsas)⁵⁵ dinsel mahkemelerin kentlilerin sorunlarıyla da ilgilenmelerinin doğru olacağı kanaatini öne sürmüşlerdi. Selanik'te ve Avrupa'daki diğer bazı Yahudi Cemaatlerinde toplumsal adaletle ilgili başkaldırmalar eksik değildi. Ancak, Yahudi mahkemeleri 19. yüzyılın sonuna dek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu, hahamlığın salt gücünü değil, yayınladığı kararlara riayetinin de bir göstergesidir. Devlet adliyesine başvurma cesaretini gösterenler, döneklilikle suçlanırlardı, bu arada mağdura yaptıkları manevî ya da maddî zarar için tazminat ödemek zorunda kalmaktaydılar.⁵⁶ Yahudi olmayanlar da tarafsızlıkları, kararların doğruluğu ve kısa sürede açıklanmaları dolayısıyla, çoğu kez Yahudi mahkemelerine başvurulardı.⁵⁷ Bu mahkemeler, halkın devlet mahkemelerinde oylanmasını engellemek amacıyla yapılan Osmanlı yargı reformlarına karşın, çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Hattâ Selanik Cemaati, Yahudi toplulukları içinde, her biri farklı konularda ilgilenen dört ayrı mahkemeyi muhafaza eden tek topluluktu.⁵⁸

1. Dinî mahkeme: fazla ana usullere bağlılık ve yiyeceklerin uygunluğuyla ilgilenirdi.

2. Dul kadınlar ve yetimlerle ilgili mahkeme (Beit Din Yetimim ve Almanoth): miras sorunlarıyla ilgilenirdi.

3. Boşanmış kadınlarla ilgili mahkeme (Beit din Mamounoth): boşanma kanunları ve genel olarak medenî hukukla ilgilenirdi.

4. Arazi sahipliği ve komşu tazminatı mahkemesi (Beit Din Hazakot ve Nizkei Chehinim): imtiyaz konularıyla ilgili davalara bakardı. Ayrıca komşuluk ilişkilerinde oluşan zarar ve de bölünmez mülkiyet konularında tazminat tahakkuku ile ilgilenirdi.

Dinî mahkeme, hahambaşı ile Yahudi kanunları ve gelenekler konusunda uzman beş kişiden oluşurdu. Bu mahkemeler her türlü denetimi yapar, hayvanların düzgün kesilmesini denetler (Chehita), yiyecekler üzerindeki tüketim vergilerinin doğru uygulanmasını (*Gabelles*)⁵⁹ ve bu konularda Yahudi kurallarına uyulduğunu tasdik eden haham damgasının bulunmasını (koşerut) denetlerdi.⁶⁰ Aynı

⁵⁵ Responsas: İber yarımadası'ndan kovulmalarının ardından oluşan sorunların çözümüyle ilgili hahamların görüşleri ya da yanıtları.

⁵⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 120-121, cilt VII, s. 525-537.

⁵⁷ Baudin, *Les Israélites*, s. 48.

⁵⁸ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 734, 810. Bu olay, 20. yüzyılın başlarındaki Yahudi avukatlarının sınırlı sayıda olması ve özellikle uluslararası hukuka olan uzmanlıklarıyla doğrulanmaktadır.

⁵⁹ Gabelles: Çeşitli tüketim vergileri.

⁶⁰ Koşerut: Beslenmeyle ilgili Yahudi yasası.

mahkeme, dinî tören yönetmeliğinde uzmanlaşmış kişilerin bu törenleri yönetmelerine (smihot)⁶¹ izin verme yetkisine sahipti. Bunlar, bazı dinî törenleri yönetebiliyorlardı.⁶² Aynı zamanda, dağıtılmak üzere hazırlanan tüm el yazılarını denetleme hakkına da sahipti.

Diğer üç mahkeme, kanun (ascamoth)⁶³ ya da Talmud'un⁶⁴ yol göstericiliğine göre bir başkan ile iki hakimle karar verme yetkisine sahipti. Bu mahkemelerin faaliyeti, İspanya'dan kovulan Yahudilerin günlük yaşamlarında dinî kural ve geleneklere olan bağlılığının bir göstergesidir.

Mahkemelerdeki hahamlar dindar, erdemli olmak zorundaydılar ve kusursuz oldukları varsayıldı. Öte yandan, evli olmak mecburiyetindeydiler. Bu ahlâken dürüst olmaları açısından gerekliydi. Üç hakimden (dayanim) her birinin özel bir katibi ve iki mübaşiri vardı.

Nehama'nın, Yahudi mahkeme sistemine ilişkin verdiği bilgiler yararlıdır. Ancak kimi zaman, sadece bilgi sunmakta, bu ise uygulamanın anlaşılmasını güçleştirmektedir. Örneğin, Hahambaşı olarak adlandırılan hahamın, yargıç olarak mı görev yaptığı yoksa yalnızca mahkeme kararlarını tasdik etmekle mi yetindiği belli değildir. Ancak, kesin olan hahambaşı olarak ilân edildiği andan itibaren, bazı mahkemelerde yetki sahibi değildi. Hattâ 1860 yılından sonra hahambaşı Aser Covo'nun (1846-1874) yargıçlığı çeşitli tepkilere yol açıyordu.⁶⁵ Ayrıca, mahkeme başkanlıklarının üçlü hahamlara verilmesiyle ilgili bilgi de mevcut değildir. Bir ya da daha fazla mahkemede başkan olmaları durumunda kendi görevlerini yapıp yapmadıkları da açık değildir. Bu sorulara verilebilecek yanıtlar, Selanik'teki dinî otoritenin karakterini daha iyi açıklayacaktır.

⁶¹ Smihot: Yahudi kanunlarına göre, haham sınıfı dışında, dinî tören yönetme yetkisine sahip kişiler.

⁶² 1923 Tüzüğü, madde 55, s. 897.

⁶³ Ascamoth'lar, kanunların bir araya toplandığı bir *corpus*, bunlardan hazakoth'lar arazi sahipliği ve miras konularıyla ilgilenirdi (Danon, "La communauté juive de Salonique...").

⁶⁴ Talmud: Kitab-ı Mukaddes'in kanunlarıyla ilgili ayrıntılı açıklamaları içeren yasama kodeksleri.

⁶⁵ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 102, 119, cilt VII, s. 639; Baudin, *Les Israélites*, s. 49. Baudin'e göre, İstanbul'da Hahambaşı "unvanı nedeniyle değil, sadece cemaatin oyuyla mahkeme üyesi olabilirdi. Hukukî uygulamalara yönelik yetkileri yoktu, gerçekten de Bâbiâli'de sadece cemaatin resmî temsilcisi olarak kabul edilirdi." Şunu da işaret edelim, Hahambaşı'lar İstanbul'da üçlü yönetim üyeleri değildi, ayrıca Rav ha Collel unvanı, cemaat yönetimi başı olarak, hukuken 1908 yılına kadar bir vekile verildi (Esther Benbassa, *Un Grand rabbin sépharade en politique, 1892-1923*, Paris, 1990, s. 17-32; Levy, *The Sephardim*, s. 107.)

Cezalar

Hahamlar, Yahudi geleneklerinin ve kanunlarının ihlâl edilmesi durumunda, çeşitli cezalar verirlerdi: para cezaları, aforoz etmeler (herem) ve bedensel cezalar (kamçılama, sopa atma, hapsetme gibi). Cezanın saptanması ve ağırlığı konusunda, hakim, kodekslere ve daha önceki benzer durumda değişik hukuk uzmanları tarafından saptanmış ceza hiyerarşisine başvururdu.⁶⁶ Genel olarak, üretime ilişkin ve ticarî nitelikteki ihlaller, para cezasıyla tecziye ediliyordu. Para cezası, bazı kurallara, piyasadaki malların alım ve satım değerine göre saptanırdı, böylece haksız kazanç, para cezasının saptanmasında ölçü olarak kullanılırdı.

En önemli toplumsal tehdit, aforoz cezasıydı (herem). Aforoz kavramsallaştırılmasının doğuşu Tevrat'ın yazılımına kadar götürülebilir. Bu M.S. 70 yılında Yahudi devletinin yıkılmasından sonra, cezaî bir uygulamaya dönüştürülmüştür. Aforozun en hafif şekli, lânetleme idi (nessifa),⁶⁷ Hahamlar gerekli gördüklerinde ya ayrı bir ceza ya da lânetlemeye (nessifa) ilişkin olarak dayak gibi bedensel cezalar da verirlerdi. Bu cezalar, bedensel fizikî cezalandırmayı yasaklayan reformla birlikte lağvedildi.

Tutuklanmalar, hahambaşının yazılı isteği üzerine Osmanlı makamlarınca yapılırdı.⁶⁸ Hahambaşı aynı zamanda suçlunun devlet ya da cemaat hapishanesine kapanmasını isteyebilirdi.⁶⁹ İmparatorluğun diğer önemli cemaatleri gibi, Selenik Cemaati'nin de kendi hapishanesi vardı. 1885 yılında bu hapishane kapatılarak yoksul mültecilerin kabul yerine dönüştürüldü.

Niddouy, otuz gün süren bir lânetleme cezasıydı. Bu sürede suçlu, matem tutmak zorundaydı. Ayakkabı giyemezdi, eski elbise giymek zorundaydı, sakalını da tıraş edemezdi.

Chemita, suçlu ailesini reddetmezse onunla birlikte tüm ailesinin cezalanmasına yol açardı. Bu lânetlemenin en ağır şekliydi. Cezanın tefhimi, genellikle Talmud Tora mektebinde yapılan alenî toplantıda gerçekleşirdi. Bu toplantıda suçluya, suçu resmen açıklanır ve cezası bildirilirdi. Cezanın ilânının dört etkisi vardı:

1. Aforoz edilen kişi sinagoga giremezdi ve cemaatin üyesi sayılamazdı.

⁶⁶ Yahudi hukuku, İngiliz içtihadı gibi, common law ilkesine dayanır (precident) yani Roma hukukundan farklıdır.

⁶⁷ Nessifa: Yedi güne kadar süren lanet cezası.

⁶⁸ Baudin, *Les Israélites*, s. 49.

⁶⁹ Levy, *Notas Historikas*, s. 3.

2. Hiçbir Yahudi, aforoz edilenle ilişki kuramazdı ve ona ait eşyaları kullanamazdı.

3. Cemaat vakıflarından ve de diğer kurumların hizmetlerinden yararlanamazdı, bu durumda çocukları sünnet bile olamazdı.

4. Siyah elbise giymek zorundaydı; ölümü halinde bir Yahudi olarak gömülemezdi.

Bağışlamanın aforozu ilân eden hahamın şahsî katılımı ve başkanlığı altında yapılması şarttı. Suçlu, suçunu kabul eder, haham ise onu bağışlardı.⁷⁰

Yalnızca dinsel ahlâkın değerlerine bağlı olan bir cemaatte, aforoz, teokratik yönetimin tek ölçüsü olabiliyordu. 19. yüzyılın ortalarında bir değişiklik belirtmeye başladı. Modernleşmenin her çeşidine karşı gelen dinsel liderlerin hoşgörüsüzlüğüne karşı çıkan cemaat, çoğu kez Osmanlı üst düzey görevlilerine başvurmak zorunda kalıyordu. Hattâ zaman zaman konsoloslara bile başvurdukları oluyordu. Aforoz büyük ihtimalle son muhafazakâr hahambaşı Kovo'dan sonra kaldırılmıştır. Onun haleflerinden hiçbiri, görevleri boyunca, bu cezayı uygulamamıştır. Ancak, bu uygulamanın kaldırılışının kesin tarihini saptamak olanaksızdır. 1840 ile 1877 yılları arasında devlet, laik karakterli nizâmiye ve ticaret mahkemelerini kurdu. Böylece, dinî hukuktan tümüyle ayrılmış oldular. Bu özellikle ticaret mahkemelerine gayrimüslimlerin hakim ve görevli olarak katılımını teşvik edici oldu. Bu gelişme, gelenek ve toplumsal değerlerin lâikleşmesine yol açmıştır.

Dinî cemaatin kimliği, kentin modernleşmesiyle değişmiştir. 1871 ilâ 1891 yıllarının arasında demiryollarının inşası Selanik'in Avrupa ile ilişkileri geliştirmiştir. Ticaretle uğraşanlar, Batı'da egemen olan sosyal değerlere kısa sürede uyum sağladılar ve doğal olarak bunları meslekî işlemleri ve toplumsal ilişkilerinde uygulamaya başladılar. Reformların resmen cemaat yönetimine bırakılmasından sonra ilerici ileri gelenler, halka modern Yahudi okulları kazandırmaya çaba gösterdiler.⁷¹ Bu okullar çağdaş anlayışın ürettiği ilk yapılar olmuştur. Bu anlayış, Selanik Yahudilerinin yenilenmesini ve ilerlemesini sağlamıştır.

1914 yılından sonra, hukuk alanında korunan dinî kurumlar, sadece dinin uygulanması alanında kaçılmaz oldukları düşünülenlerdi: Bir yandan din adamlarına uzmanlık diploması veren ve

⁷⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 122-125.

⁷¹ İlk cemaat okulu, 1856 yılında ve Alliance'nin ilk okulu da 1873 yılında kuruldu.

buna paralel olarak, toplumsal bütünlüğün ahlâkî denetimini yapan yargıç kurulu işlevini sürdürüyor, diğer yandan (düşün ve boşanma) gibi medenî davalara bakan ve kararları ancak asliye hukuk mahkemeleri başkanlarının onayı ile geçerlilik kazanan medenî mahkemeler işlevini sürdürüyordu.⁷² İşlem gerçekleştiren bu dinî mahkemeler, Selanik'te bölgenin diğer Yahudi cemaat mahkemelerine göre daha uzun süre faaliyette bulunmuştur. Bu faaliyet, cemaatin Nazilerce yok edilmesine değin sürdü.⁷³

d. Cemaatin vergileri ve ekonomisi

Cemaatin varlığı için gerekli yapılardan en az değişikliğe uğrayan, ekonomi alanı oldu. Tüm dünyaya yayılmış Yahudi örgütleri zamanla gelişmiştir. Selanik'te vergilendirme, Yahudi kanunlarına bağlıydı, cemaatin dayanışması ve hukukî amacını güdüyordu. Selanik'te, 1885 sonrasında vergi reformlarının uygulanması, geleneksel cemaat kurumlarının güçlenmesine yol açmıştır. Reformlar sonrasında cemaat istikrarlı ve etkili bir çalışma sistemine sahip olmuştur. Selanik Yahudi Cemaatinin vergi sisteminin tetkiki, cemaat örgütünün özelliklerini anlamada bize ciddi biçimde yardımcı olacaktır.

Cemaat vergisinin ödenmesi konusunda Selanik Cemaati ortak sorumluluk taşımaktaydı (Collel).⁷⁴ Dolayısıyla, verginin Tahsilat Dairesi'ne verilmesi geciktiğinde, sorumluluk, cemaatin başkanlarına yüklenirdi. 19. yüzyılın sonuna dek, birçok Müslüman toplumdaki Yahudi Cemaatlerinde bilinen bu vergi toplama usulü, Yahudi ahlâk kurallarına dayanmaktaydı. Buna göre, herhangi bir cemaat üyesi ilgili bir sorun ya da uygulama cemaatin tüm üyelerini ilgilendirirdi.⁷⁵ Aynı nedenle, -1857 yılında-⁷⁶ askerlik hizmet süresini satın alma (bedel-i askeriye)⁷⁷ uygulamasına dönüşen cizye Yahudi nüfusun o zamana değin karşılaştığı ekonomik krizi aştıkları

⁷² 1923 Tüzüğü, madde 55, s. 898.

⁷³ 1941 yılına kadar Cemaatin tüm tüzüklerinde söz edilmektedir.

⁷⁴ Collel: Cemaat mensuplarının tümü.

⁷⁵ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 137.

⁷⁶ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire*, cilt II: *Reform, Revolution and Republic; The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge 1977, s. 100-101.

⁷⁷ Bedel-i askeriye: 1857 yılından itibaren cizye yerine ödenmeye başlanılan askerlik hizmeti yapmama tazminatı.

19. yüzyılın sonuna dek, kişisel değil (eskiden olduğu gibi) toplumsal düzeyde paylaştırılır ve ödenirdi.⁷⁸

Cemaatin faaliyeti için gerekli kaynak, dolaylı ve dolaysız cemaat vergilerinden elde edilirdi. Bunlar, üyelerin gelirleri esas alınarak hesaplanırdı. Aynı zamanda, cemaatin üyelerine sağladığı her türlü hizmete karşılık vergi, hali vakti yerinde olanlardan ise bağış alınırdı. Dolaysız vergiler, cizye ve bedel-i askeriye tahsisatını ödemek üzere toplanırdı. Mülk sahibi olanların daha fazla ödeme yapmaları istenir, bu yolla yoksulların vergisi de karşılanırdı. Yönetim, adalet, eğitim, din ve cemaat hayır giderleri karşılamak amacıyla tahsis edilen dolaylı vergiler her türlü gıda ve tüketim ürünleri üzerinden tüm tüketiciler tarafından ödenirdi.

Dolaysız Cemaat Vergileri

Peça (petcha).⁷⁹ Sultan'a sunulması gereken cizye ve diğer Osmanlı vergilerinin ödenmesi için tahsil edilen başlıca dolaysız vergi *peça* idi (tazminat). Bu ödenti, cemaat bütçesinin temelini ve diğer vergilerin varlığına karşın, Bâbîâli'ye sunulan toplam verginin büyük bir oranını oluşturuyordu.⁸⁰ Yahudi kaynaklarına göre, *peça*, antik dönemden beri her cemaat üyesinin devlete ödediği bir vergi oranına denk geliyordu.⁸¹ Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudi Cemaatleri, bu süreci değiştirmek ve Bâbîâli'nin cemaatten istediği cizye ya da bedel-i askeriye'nin toplam miktarına göre, *peça* dağılımını cemaatin, 8 ilâ 60 yaş arasındaki erkek üyelerini göz önüne alarak hesaplamak zorunda kaldılar.

19. yüzyıla dek devlet memurları tarafından gerçekleştirilen nüfus sayımları, imparatorluğun gerçek nüfus yapısını yansıtmıyordu. Buna karşılık, "bölge" ya da cemaat sinagoglarının güvenilir bilgiler sunan kütükleri korudukları saptanmıştır. Bu kütüklerde cemaat üyelerinin ekonomik durumlarıyla ilgili pek çok ayrıntı mevcuttu. Böylece Pesah'ta (hamursuz) tüketilen yiyeceklerin saptanmasına ve buna paralel olarak yoksullara yapılan yardımların öngörülmesine olanak sağlanıyordu. Cemaat kütük-

⁷⁸ Levy, *Notas Historikas*, s. 8, 22-23; Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, Chicago, 1980, s. 103-108, Konstantinos Vakkalopoulos, *İkonomiki liturgia tu makedoniku ke tu thrakiku horu sta mesa tu 19u eona sta plesia tu diethnus emboriu*, Selanik, 1980, s. 55-86.

⁷⁹ *Peça (Petcha)*: Temel ve dolaysız cemaat vergisi.

⁸⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 138.

⁸¹ Levy, *Notas Historikas*, s. 10.

leri Yahudi nüfusunun sınıflandırılmasına da yardımcı oluyordu. Böylece dinî yönetici, bedel-i askeriye tazminatının doğru olarak saptanması, bunun üyelerin ekonomik durumuna uygun olarak paylaştırılması, böylece *peça* aracılığıyla tüm vergi yükümlülüklerinin doğru olarak tahsis edilmesini sağlıyordu. 1856 yılından itibaren, bu uygulama, cemaat aidatı (*peça*) ödemesinde aile reislerini temel alan kapsayıcı bir kanunla yasalaştırıldı.

Bu ekonomik yükümlülüğten yalnızca evli olmayanlar, yoksullar, hahamlar, cemaat görevlileri ve genel olarak askerlik hizmetinden muaf olanlar kurtuluyordu. Yabancı uyruklu Yahudiler de cemaat aidatından muaf tutulurdu. Bunlar, kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanırlardı. Buna göre, vergilerini *teb'ası* oldukları devlete öderlerdi. Buna karşılık, Cemaate de ufak bir ödemede bulunurlardı. Bu para, fakirlerin ve hahamların cizye vergisine ilave edilir, ayrıca sancağın idarî ve askerî harcamalarının karşılanmasında kullanılmak üzere Osmanlı makamlarına sunulurdu. Ayrıca, belirli bir katkıda bulunmak zorundaydılar; bunun miktarı her biri için ayrı olarak yönetim kurulu tarafından saptanırdı; amacı da cemaatin yardım kurumlarına maddî destek sağlamaktı. Bundan, yabancı yoksullar da yerliler kadar yararlanırdı.⁸²

Peça'nın dağılımı ve tahsilatı, ayrıntılı olarak düzenlenmiş bir mevzuata göre yapıldı.⁸³ Haham ve cemaat komitesinin denetiminde oluşan, belirleyiciler (*preciadores* ya da *maarihim*)⁸⁴ özel bir uzmanlar komitesi (*aariha*),⁸⁵ üyelerin kişisel katkılarını ekonomik durumlarına göre belirlerdi. Aynı komite, yılda bir kez yatırılan *peça*'nın tahsiliyle de ilgilenirdi.⁸⁶

Meslek örgütlerinin önde gelen üyelerince seçilen sayıları 8 ilâ 12 arasında olan belirleyiciler, kimsenin mal varlığını açıklayamayacaklarına dair yemin ederlerdi.⁸⁷ Şu kurala uymak zorundaydılar: verginin en büyük bölümü zenginlerce yüklenirdi. Ama yine de, yüksek vergi vermekle yükümlü olanları ezmek için,

⁸² J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 131-132, 139, 151, cilt VII, s. 539.

⁸³ 1923 *Tüzüğü*'nde *peça*yı düzenleyen 17 ayrıntılı madde vardı (14'den 30'a dek).

⁸⁴ *Maarihim* ya da *preciadores*, İbranice ve Ladino dillerinde belirleyici anlamına gelir.

⁸⁵ *Aariha*: Kişisel verginin saptanması ve *peça*'nın tahsilinden sorumlu olan hahambaşı gözetiminde çalışan uzmanlar.

⁸⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 539; 1923 *Tüzüğü*, madde 114, s. 901.

⁸⁷ 1923 *Tüzüğü*, madde 118, s. 901.

en üst sınırın geçilmemesi (el cavalico),⁸⁸ uygulamasıyla onlar da korunurdu. Cemaat vergi dağılımı, devlet cizye meblağını her değiştirdiğinde, yeni bir şekil alırdı. Ancak ödenecek vergi en fazla on yıl en az ise üç yıllık bir dönem için saptanırdı.⁸⁹

Vergi yükümlüleri, ödemeleri istenen verginin tebligatından itibaren bir ay süre içerisinde hahambaşına verecekleri bir dilekçe ile vergi miktarında indirim yapılmasını isteme hakkına sahipti. Bu durumda, vergi belirleyicilerin kararları çoğunluk kararıyla iptal edilebilirdi.⁹⁰ Vergi yükümlüsü, cemaat yönetimince saptanan vergisini ödemezse, %10'luk bir gecikme zammı ödemek zorunda kalıyordu.⁹¹ Temerrüt halinde, cemaat ödemeyi yapmayan üyenin her türlü cemaat desteğinden yoksun bırakılmasını kararlaştırabilirdi.⁹²

Diğer dolaysız vergiler: Selanik Cemaati'nde, 17. yüzyıldan kalan üç dolaysız vergi daha vardı. Bunların ikisi 1689 yılında yürürlüğe girmişti. İlki olan "Veraset vergisi" varislerce tevârüs edinilen iktisadî değerlerin %10'luk kısmının cemaate terk edilmesini düzenlerdi. "Çeyiz vergisi" adındaki ikincisi, evlenen erkeklerden nakit olarak alınan ve oranı % 2'ye varan bir vergi idi. Bu vergi 1908 yılından, Selanik Yahudilerinin sınırdışı edildikleri 1943 yılına kadar, tedricen arttırılırdı. Uzman görevliler olan, belirleyiciler, çeyiz vergisini tahsil etmek ve ödemenin reddedilmesi durumunda, çeyizin bir bölümüne haciz koymakla sorumluydular. Önceleri, söz konusu verginin bir bölümü, yoksul kızların çeyizi için kullanılırdı. 1744 yılından itibaren, uyuşu göz önünde bulundurulmaksızın, ithalat ve ihracat yapan tüm Yahudi tüccarları % 1'lik bir vergiye tabi tutuldu.⁹³ Bu dönemde İtalya Yahudileri ticaret nedeniyle Selanik'e yerleşmişlerdi. Bunlar, cemiyetin Bâbîâli'ye karşı yükümlülüklerine katılmayı reddediyorlardı. Bu nedenle, cemaat yöneticileri önlem almak zorunda kalmışlar ve bu tüccarlara dindaşlarının, kente yerleştikleri andan itibaren, cemaat hizmetlerinden yararlanmaları halinde cemaat aidatlarını (peça) karşılamak zorunda oldukları resmen bildirilmiştir.

⁸⁸ El cavalico: Cizyenin ödenmesi için Cemaate ödeme yapmakla yükümlü zenginlerin ödeyeceği üst sınır.

⁸⁹ 1923 Tüzüğü, madde 118, s. 114 ve 115, s. 901; J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 139.

⁹⁰ 1923 Tüzüğü, madde 120 ve 122, s. 901.

⁹¹ 1923 Tüzüğü, madde 120 ve 122, s. 901; madde 126, s. 902.

⁹² 1923 Tüzüğü, madde 121, s. 901.

⁹³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 139, 150-161.

Dolaylı Vergiler ve Cemaat Hizmetleriyle İlgili Harçlar

Gabelles'ler:⁹⁴ Cemaatin içişleriyle ilgili harcamalar için ayrılan ödenekler, özellikle dolaylı vergilerle karşılanırdı. Cemaate bağlı kültür, eğitim ve insani kurumların faaliyetleriyle ilgili gelirler, Yahudi halkından alınan vergilerden sağlanıyordu. Bu vergiler, *koşer*⁹⁵ yiyeceklerin satış fiyatlarına eklenirdi. Bunların bazıları *Pesah* bayramında tüketilirdi. Bu vergilerin çoğu, önceden saptanmış amaçlar için harcanırdı:⁹⁶

1. Et ürünlerindeki *gabelle*, eğitim harcamaları için kullanılırdı.
2. Şarap üzerindeki *gabelle*, hahamların maaşlarına katkı sağlardı.
3. Peynir üzerindeki *gabelle*, hastaların tedavisi ile ilgili bütçede toplanırdı.

4. Şeker ve *Pesah* hamursuzu üzerindeki *gabelle*, bunların fakirlere bedava olarak dağıtılmasından oluşan açığı kapatırdı.

5. Zeytinyağı ve irmik üzerindeki *gabelle*, en azından bir yıl süreyle, hasta tedavisinde doktor ve ilaç harcamalarını karşılardı.

Gabelles'in, ürünün baş fiyatına göre hesaplanan et, şarap, peynir ve zeytinyağından alınan vergileri, tüccarlar tarafından Yahudilerin *koşer* yasalarına göre, ürünlerin ağırlığı üzerinden sabit bir oranda, ödenirdi. Uzman denetçiler, ilgili tüccarların bildirimlerini denetler ve onaylardı. Şeker ve *Pesah*'taki hamursuzların *gabelle*'si, doğrudan tüketiciler tarafından karşılanırdı.⁹⁷

Cemaat hizmetlerinin vergileri: Cemaat örgütünün değişik bölümleri vardı. Bunların çok sayıdaki personeli, cemaatin memuru sayılırdı.⁹⁸ Bu memur topluluğu, kâtib, haham, yargıç, öğretmen (melamdin ya da marbitzei Tora),⁹⁹ mezbaha kasabı, ilahi okuyucu, sünnetçi, Talmudist haham toplulukları, mezar bekçileri, fakirlere yiyecek ve haftalık ödenek dağıtıcıları, öksüz kızların çeyizlerinden sorumlu olanlar, hasta bakımı bölümü sorumluları ile yoksul gezginlere tedavi sunandan meydana gelirdi.

Bunlar yirminci yüzyılın başlarında yaklaşık yüz kişilik bir grup oluşturmaktaydılar. Bunların aylıklarıyla emekli maaşları Cemaat tarafından sağlanırdı. Cemaatin bütçesinin bir kalemi değişik

⁹⁴ *Gabelles*: Yiyecek maddeleri üzerinden alınan bugünkü KDV uygulamasına benzer vergi.

⁹⁵ *Koşer*: Yahudi gıda kurallarına uygun yiyeceklere verilen isim.

⁹⁶ 1923 *Tüzüğü*, madde 5, s. 893 ve madde 131-134, s. 903.

⁹⁷ 1923 *Tüzüğü*, madde 131, s. 903.

⁹⁸ *Nehama, Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 153.

⁹⁹ *Marbitzei Tora* ya da *melamdin*: Hahamlar ya da öğretmenler.

görevlerin sürdürülmesi amacına hasredilmişti:¹⁰⁰ Etroghim ve Loulavim¹⁰¹ satışı, cemaat tarafından verilen tasdik belgesi ve benzer vesikaların sağlanması, çeşitli cemaatlerden gelen kişilere mezar yapımı için arsa verilmesi. Bir arsanın değeri hesaplanırken, ölünün yaşamı sırasındaki ekonomik durumu ve onun mezarlıkta gömülmesi için seçtiği yerin konumu göz önüne alınır. Ayrıca evde ya da sinagogda yapılan dinî törenler, düğün, sünnet ve defin izinleri, cemaat muhasebe defterlerine çeyizlerin kaydı karşılığında bedeller tahsil olunurdu.

Söz konusu hizmetlerin karşılıkları, hahambaşı ve halk komitesi tarafından saptanırdı.¹⁰² Harçlar genellikle kısmen, cemaat (ya da bölge) sinagoglarının sandığına yatırılırdı. Çünkü gerekli işlemlerin çoğu onların kurulları tarafından yapılırdı. Ancak, mevcut kaynaklardan, merkez komitesiyle sinagog kurulları arasındaki gelir paylaşımı konusunda kesin bir bilgi edinilememektedir.

Ancak şurası kesindir ki, örgütler arasındaki iletişim son derece uyumluydu: bu izinlerin verilmesi, cemaatin, *peça* ya da diğer dolaysız vergilerin ödemesinden kaçmaya çalışanlara baskı yapmasına imkân veriyordu. Cemaat yönetimi, evlenme, sünnet ya da yakınlarından birinin defni için talepte bulunan kişiye, cemaat veznesine borcu olması durumunda izin vermezdi. Bir borçlunun ölümü halinde ancak borçları yakınları tarafından ödendiği takdirde tören için gerekli izin verilirdi. Vergi tahsili, gerektiğinde mahallenin sorumlusu (muhtar) tarafından yapılırdı.

Kasaplar tarafından doğrudan tahsil edilen et *gabelles*'i dışındaki ödentiler, yetkili tahsildarlar tarafından toplanırdı. Bunlar üst düzey Müslüman bürokratları. Bundan dolayı 19. yüzyılın ortalarına değin vergi tahsildarları servet sahibi oluyor, ama fakirlerin gereksinimleri karşılanmıyordu.¹⁰³

e. Ekonomik kriz

Yahudi Cemaati, 18. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına dek, ekonomik geleneklerin uygulanmasını engelleyen ve borçların artma-

¹⁰⁰ 1923 Tüzüğü, madde 133-134, s. 903.

¹⁰¹ Etraghim ve Loulavim: Çadır Kurma Bayramı (Gül Bayramı) olan Sucoth için baraka hazırlamada kullanılan çeşitli bitkiler (J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 118'e göre). Bu vergi, kişisel serveti olmayan seçkin hahamların ücretlerinin karşılanması için kullanılırdı.

¹⁰² 1923 Tüzüğü, madde 133-134, s. 903.

¹⁰³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 153 ve cilt VII, s. 654.

sına yol açan sorunların çözümüne çalıştı. Bu dönemde, imparatorluğun karşılaştığı ekonomik kriz, gerek Selanik Cemaatini, gerekse de diğer Osmanlı Yahudi Cemaatlerini çok etkiledi. Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerin tersine, Avrupa'daki dindaşlarıyla ticaret ilişkilerini korumuyorlardı.¹⁰⁴ Yeniçeriliğin lağvı, 1826 yılına kadar onların üniformalarını hazırlayan ve satan Selanik ve diğer bölgelerin Yahudilerini olumsuz etkiledi; bu nedenle çok sayıda işsiz oluştu. Ayrıca, vergi mükelleflerinin sayısı azaldı. Özellikle yabancı uyruklu Yahudiler ve hahamlar birçok vergi muafiyetinden yararlanıyorlardı. Cemaat yönetimi, kriz döneminde halkı sakinleştirmek için onlara gereksinim duyduğundan bu alanda reformlar yapmayı göze alamıyordu. Öte yandan, din adamlarının sayısı gittikçe artmaktaydı. Bunun nedeni, bunların özel kanunla (hazakah),¹⁰⁵ miras hukukundan yararlanma hakkına sahip olmalarıydı. Hahamlar, yetkilerinin kısıtlanmasına yol açacak her türlü karara karşıydılar. Kaldı ki, Hahambaşı'nın (1836) görevi, din dışı alanı da kapsayacak biçimde genişlemişti. Bu durumda, cemaat komitesi, diğer üyelerden de vergi talebinde bulunmak zorunda kalmış, ancak onlar eşitliğe aykırı olduğunu ileri sürdükleri bu karara itiraz ederek ve cemaat ödentisine (*peça*) de karşı çıkmışlardı.¹⁰⁶

Reformlar ve Kırım Savaşı sonrasındaki yeni ekonomik koşullara uymakta güçlük çeken Yahudi toplumu, cemaat içi gerginliklerle de karşılaştı.¹⁰⁷ Cemiyetin düzenli çalışabilmesi için gerekli

¹⁰⁴ Ibid. Minna Rozen, "Contest and Rivalry in Mediterranean Maritime Commerce in the First Half of Eighteenth Century: The Jews of Salonika and the European Presence," *Revue des Études Juives*, cilt CXLVII, bölüm 3-4, Temmuz-Aralık 1988, s. 309-352.

¹⁰⁵ Hazakah: Roma hukukunda *praesumptio juris*. Yahudi yasalarına göre, bu hak, din adamının kazanılmış servetini onaylıyordu ve dolayısıyla taşınmazlarla ilgili olarak da geçerli hükümlere göre belirleniyordu.

¹⁰⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 140-142.

¹⁰⁷ Konsantinos Vakalopoulos, *Neoteri istoria tis Makedonias, 1830-1912*, Selanik, 1986, s. 154-155; Paul Dumont, "La période des Tanzimat (1839-1878)," Robert Mantran (derl.) *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1989, s. 259-522. Hatt-ı Hümayûnlar aracılığıyla kanunlaşan yenilikler, Müslüman olmayan cemaatlere, geleneksel vergi muafiyetlerine saygı gösterilmesi, din örgütlerinin tanınması, herhangi bir engelle karşılaşmadan servet kullanımı güvencelerini sağlıyordu. Eskiden beri, çeşitli din adamları, cemaatlerinden belirli bir ücret alırlardı. Böylece teb'anın, haklı olarak şikayet ettikleri kimi yüksek harçların toplanmasına son veriliyordu. İmparatorlukta tüm vatandaşlar, vergi, adliye ve eğitim konularında istisnasız eşit haklara sahiptiler. Bunun dışında, askerlik hizmetlerini yerine getirmek zorundaydılar. Bedel ödeyenler askerlikten muaftılar. Devlet, eyalet yapılanmasının düzenlenmesinden sorumluydu. Tüm cemaatlere temsil edilme imkanını sağlayan, ayrıca ortak yarara

değişikliklerin yapılması kaçınılmazdı. Kimi yöneticiler ve kültürlü hahamlar, durumun düzelmesi için tek çözümün, cemaatin üreticilikte ilerlemesi gerektiği görüşündeydiler. Bunun için de halk tabakalarının her bakımdan yükselmesi için eğitim kurumları açılması gereği üzerinde durmuşlardı. Ayrıca, kültürel alana müdahale edebilmenin en önemli koşulunun, egemen dinî kurumların yetkilerinin kısıtlanması olduğu inancındaydılar.

Selanik'in Ekonomisi: Kısa Bir Tarihsel İnceleme

Selanik'teki Yahudi Cemaati, 17. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ortalarına dek -1830 yılında zirveye ulaşan- çok ciddi ekonomik sorunlarla karşılaştı. 1841 yılından itibaren kriz, kademeli olarak gerilemeye başladı. Bunun başlıca nedeni, kentin ticarî faaliyetinin başını çeken Yunanlı tüccarların 1821 Yunan ihtilali nedeniyle, işlerinde önemli derecede gerilemiş olmalarıydı. Bu dönemde Yahudiler, onların yerine geçerek Tanzimat'la birlikte imparatorluğun attığı ileri adımlardan, bu arada birçok Avrupa ülkesiyle ticaret anlaşmaları imzalanmasından yararlanmaya başlamışlardı. Bu anlaşmalarla imparatorluğun ekonomisi Avrupa piyasasıyla bağlantılı hale gelmiş ve İzmir, İstanbul limanları gibi merkezler de bu ilişkide önemli derecede yararlanmaya başlamıştır. Selanik'in ithalat ve ihracatta gösterdiği artışa karşın, ekonomi alanında bir tutarsızlık baş göstermişti. Bundan dolayı 1841 ile 1853 süresince ekonomide istikrar sağlanamamıştı. Bu yüzden gerçek anlamda gelişmeden söz etmek olanaksızdır. 1842 yılında Makedonya'nın hububat ve ipekli kumaş fiyatlarının dünya piyasasında rekabeti söz konusu olamıyordu. Ayrıca 1843 yılında Türk parasındaki değer kaybı ve Arnavutluk'ta başlayan çalkantılar (1843-1844) Selanik'in Balkan bölgesinin önemli bir bölümüyle yaptığı ticaretin hissedilir derecede düşmesine yol açmıştı.

1845 ve 1847 yılları arasında iç ve dış ticarete görülen önemli artış, Avrupa'da patlayan ekonomik krizden (1848) etkilenmiş, ticaret 1848 ve 1849 yıllarında İstanbul ve Selanik'te ortaya çıkan veba salgınından da çok zarar görmüştü.

yönelik işlerin yürütülmesi için kamu gelirlerinin daha iyi yönetilmesini emreden bu hatt-ı hümayûnlar banka ve çeşitli ticari şirketlerin kurulmasına izin verdi. Buna bağlı olarak, ihtilâf ve suistimalleri gidermeye yönelik vaatlerde bulundu.

Selanik ekonomisi ancak 19.yüzyılın ikinci yarısında iyileşme yoluna girebildi. Bunun nedeni, Batı Avrupa'daki zayıf üretim artışı (1853) ve Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Karadeniz'deki Rus limanlarının kapanmasıydı. Bunun üzerine, Selanik limanından büyük çapta hububat ihracatı başlamış, Fransız ve İtalyan limanlarına yapılan bu ihracatın yanı sıra şarap ithalatı başlamıştı. Savaşın son bulmasıyla, ihracatta görülen canlılık zayıflayarak yeniden savaş öncesi durumuna geriledi. Ticaret, uluslararası konjonktürden etkilendiğinden, ticarî faaliyetin artışı ancak 1860 yılında yeniden hız kazanacaktır. 1860-1870 dönemi, "altın dönem" olarak bilinmektedir.

Aynı dönemde, Selanik'ten gerçekleştirilen ziraî ürün ihracatı da Avrupa ülkelerinden yapılanın çok üzerinde olmuştur. Avrupa Amerikan iç savaşının (1861-1865) patlamasıyla dünya piyasasında oluşan pamuk eksikliğini gidermek amacıyla dikkatini imparatorluğunun pamuk üreten bölgelerine çevirmişti. Bunun sonucunda Makedonya ağırlıklı olarak pamuk üretmeye başladı. İhracat özellikle Selanik'ten, Messageries Maritimes ve Marc Fressinet gemileriyle Marsilya'ya yapılmakta, oradan da diğer ülkelere ulaştırılmaktaydı. Pamuk, Makedonya'nın ihracatında hububat ve tahıldan sonra ikinci sıradaydı.

Makedonya ekonomisindeki gelişmenin getirdiği refah Selanik yoluyla getirilen, ithal endüstri ürünlerinde artışa neden olmuştur. En önemli satıcılar, Fransız ve İngilizlerdi. Ancak bu durum, yerel endüstriyi olumsuz olarak etkilemiş ve üretim azalmasına neden olmuştur.

Bunu izleyen beş yılda, 1870 ile 1875 yılları arasında, Selanik'in ihracata yönelik ticaretinde beklenmedik dalgalanmalar meydana geldi. Bunun nedeni, Fransız-Alman savaşı (1870-1871), Bosna-Hersek isyanı (1875), Makedonya'daki üretimin azalması (1875), bölge demiryolu ağının genişlemesi için yapılan çalışmaların kesilmesi, yerel endüstri istihsalinin düşürülmesi, Türk parasının yeniden değer kaybetmesi ve imparatorluğun genel ekonomik durumunun olumsuzluğu olmuştur. 1874 yılı haricinde Selanik'in ticaret hareketleri önemli ölçüde azalmış, ayrıca uzun bir süre ihracat, ithalatı dengeleyememiştir.

Selanik ekonomisi ancak Berlin Kongresi'nden (1878) sonra düzelmeye başlamıştır. Avrupa-yı Osmanî'nin daralmasından yararlanan Selanik, Makedonya bölgesinde önde gelen bir kent olarak, yeni pazarların oluşmasını hedeflemekteydi. Büyük Güç-

lerin artan ilgisinden yarar sağlayabiliyordu. Buna karşılık, Büyük Güçler, kendi endüstri ürünlerinin Osmanlı pazarında dağıtımı ve hammadde, maden ve ziraî ürünlerin ithalini amaçlıyor ve bunda başarı sağlıyorlardı. Tüm bu faktörler, Selanik'e avantajlar sağlayarak Yahudi halkının ekonomik durumunu düzeltiyor, bu dönemde yalnızca ticaretle değil, kentni diğer piyasalarında da önemli gelişimleri mümkün kılıyordu.¹⁰⁸

f. Değişiklikle İlgili İlk Çaba: Liberallerin Yükselişi

Cemaatin reorganizasyonu zorunlu olarak yönetimin değişimine bağlıydı. Böylece, geçen yirmi yıllık sürede, Kırım Savaşı'nın sona erdiği (1856) ve Amerikan İç Savaşı'nın başladığı (1861) zaman diliminde değişik etkenler iktidarın ilerici bir grubun eline geçmesine yol açtı. Bunlar arasında Doktor Moïse Allatini, Solomon Fernandes, Moïse Morpurgo gibi kişiler vardı. Söz konusu bireylerin Avrupa'daki önemli Yahudilerle, ayrıca bazıları'nın yabancı konsoloslar, bazıları'nın ise Tanzimat'ın ileri gelenleriyle ilişkileri vardı.¹⁰⁹ Bunlardan bazıları, 1856-1876 döneminde ıslahâtların uygulanmasıyla ilgilenen sorumlulardı.

Allatini 1855 yılından itibaren konsey üyesi olarak, Cemaat kurumlarının etkinlikten yoksun çalışmalarını düzeltmek amacıyla yeniden örgütlenmeleri konusu üzerinde durdu. Arkadaşları olan ileri görüşlü hahamlar Juda Nehama ve Abraham Gatenio ve yayıncı Saadia Levi'nin destekleriyle, Cemaat mekanizmasının işlemi üzerine ayrıntılı bir araştırma başlattı. Yapılan çalışmalar sonucunda, kurul suiistimalleri sınırlandırılmış ve sınırlı ıslahât uygulanmıştır. Bunlar, hahambaşı Aser Kovo'nun da (1849-1874) desteğini almıştı. Hahambaşı kimi çekincelerine karşın, kendi liderliği altında Allatini'nin önerilerini tetkik etmeleri için elli toplum ileri gelenini bir araya getirdi. Sadece olağanüstü gelişmeleri değil, olağan uygulamaları da inceleyecek böylesi bir yapının tesisi, mevcut meseleleri çözme alanında karşılaşılan güçlüklerin kabulü anlamına geliyordu. Bu toplantı, liberal eşrâfin

¹⁰⁸ D. Levy, *Notas Historikas*, s. 8, 22-23; Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, s. 103-108; Vakalopoulos, *İkonomiki liturgia tu mekedoniku ke tu thrakiku horu*, s. 55-56.

¹⁰⁹ Rena Molho, "To Cercle de Salonique, 1883-1953. Selanikliler Derneği: Selanik'teki Burjuva Sınıfı Üzerine Bilgi", *I. Yunanistan Yahudileri Birliği Tarihi Araştırma Sempozyumu*, Selanik, 23-24 Kasım 1991; *İ evrei ston elliniko horo: Zitimata İstorias sti makra diarkia*, Atina, 1995, s. 103-127.

Cemaat içindeki yükselişinin işaretiydi. Liberal birlik, 1856 yılında ıslahâtların uygulanması ve yeni kaynak yaratılmasını, işsizlerin desteklenmesini sağlayan Hessed Olam (Dünya Bilgeliği) adındaki merkezin kurulmasını sağladı.

Yahudi tüccarlarının ithal ya da ihraç ettikleri mallardan tahsil edilen 10 paralık vergiden elde edilen geliri, kurumun başında bulunan 24 temsilci kullanırdı. Tüccarlardan evvelce tahsil edilen % 1'lik vergi daha sonra artırıldı. Üyeler, bu gelirleri öncelikli olarak doktor tedavisi (Bikour Holim) ve dinî okula (Talmud Tora) yöneltmişlerdir.

Talmud Tora'daki eğitim reformu, tutucu haham öğretmenlerin (melamdim) tepkisine yol açtı. 1859 yılında Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) Selanik'i ziyaretinin açıklanmasının ardından, gerekli değişikliklerin yapılmasının elzem olduğu gerekçesi öne sürülerek, cemaat yönetiminin bunlara uymak zorunluluğu vurgulandı. Reformcu Sultan'a görkemli bir tören düzenlenmesi amacıyla Doktor Allatini ve Talmud Tora Okulu ve ziyaret alanının onarılarak yeniden düzenlenmesini sağladı. İleri gelenler ve başta Aser Kovo olmak üzere, hahamlar, Sultan Abdülmecit'e görkemli bir karşılama töreni hazırladılar, ancak Sultan bunu kabul etmedi; "Fransızca konuşabileceği ileri gelenlerle" görüştü.

Kovo, saygınlığının tehlikede olduğu düşüncesiyle, "Tartışmalı beratinin vetosunu gerekçe göstererek" mutlak yetkisini kullanmak girişiminde bulundu. Nehama'ya göre, hahambaşı, yetkilerinden kuşku duyanları mahkum ediyor ve onları hapse atıyordu. Kabul ettirdiği ağır cezalar, mahkeme kurulundaki hahamların da, taşra cemaatlerinin de tepkisine yol açıyordu. Öyle ki Serez Cemaati, onun yetkisini reddederek toplantıyı terk etti. Hahambaşı Kovo, ileri gelen kimi kişilerce de kınandı. Hahambaşının saygınlığı azaldıkça, ileri gelenlerin cemaat içindeki etkinliği artıyordu.¹¹⁰

Aynı dönemde, İstanbul'daki Hahambaşı'nın rütbesi de cemaat içi çatışmalara yol açtı. Cemaat ileri gelenleriyle hahamlar arasında çıkan tartışmalar oyçokluğuna dayalı bir seçimle Cemaatin iç yönetimini düzenleyecek¹¹¹ 1862 yılında Rum ve 1863 yılında Ermeni milletine bahşedilenlere benzer bir tüzüğün kaleme alınması için ilericilerin cemaate baskı yapmasını uygun gören hükümet temsilcilerinin yolunu açtılar. 1865 yılında, Haham

¹¹⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 639-641, 661-662 ve 677; Galante, *Histoire des Juifs*, cilt. VI, s. 321.

¹¹¹ Levy, *The Sephardim*, s. 106-107.

Avraam Gueron'un yönetimi altındaki İstanbul Yahudi Cemaati, düzenlediği bir tüzükle, hahambaşının yetkisini kısıtlamış, dinî, laik ve karma cemaat yetkilerini saptamıştı. 1867 yılında Sultan'ın iradesiyle onaylanmış ve imparatorluğun tüm cemaatleri için örnek olmuştur.¹¹²

Ancak, iç kavgalar ve karar organlarının güçsüzlüğü, önlemlerin uygulanmasına engel olmaktaydı. Böylece, İstanbul Cemaati, hahambaşının yerine bir vekil (locum tenens) atamış ve tüzüğün tümüyle uygulanması yoluna gidilmemiştir. Uygulama ancak 1909 yılında, hahambaşı ünvanının, ilericilerin temsilcisi Haim Nahum'a verildiği zaman başlatılabiliştir.¹¹³

g. Tüzük reformlarının uygulanması ve Selanik Cemaatinin reorganizasyonu

Selanik Cemaati, tüzük reformlarını büyük bir isteklilikle kabul etmiştir. 1867 tarihli iradenin sudûrundan kısa bir süre sonra, çeşitli ilerci Yahudi grupları, sosyal, kültürel ve edebî birliklere katılmışlardı. Aynı şekilde Yahudi ve Yahudi olmayan burjuvalar ve tanınmış Osmanlı hükümet mensuplarıncı "Cercle de Salonique" derneği kurulmuştur.¹¹⁴ "Cercle des Intimes" ise Alliance Israélite Universelle mezunu Yahudi ticaret adamları tarafından tesis edilmiştir. Her iki dernek de 1873 yılında kurulmuştur. Bu dernekler kuşkusuz, üyelerine cemaat sorunlarıyla ilgili yönetimle ilgilenmeleri tavsiyesinde bulunmuşlardır. Bu konuda baskılar yapıldığından da söz edilmektedir. Aynı yıl, muhafazakârların ve özellikle hahambaşının tutucu tutumu sürdüğünden vali, ilgili kanunu uygulayarak, hahambaşının yetkilerini kısıtlamış, ona sadece dinî sorunlarla ilgilenebileceğini tebliğ etmiştir.¹¹⁵ Aser Kovo, ancak bu karardan sonra "Intimes"ın koşullarını kabul ederek, sadece cemaat ileri gelenlerinin katılımıyla resmî cemaat konseyini kurmuştu.¹¹⁶ Bunu takiben, ilk modern okulların kuru-

¹¹² Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 730.

¹¹³ Welker, *Ottomans, Turks*, s. 152-154; Levy, *The Sephardim*, s. 106-107; Esther Benbassa, *Un Grand rabbin sépharade en politique, 1892-1923*, Paris, 1990, s. 22-23.

¹¹⁴ Rena Molho, "To Cercle de Salonique, 1873-1958," *İ evrei ston elliniko horo*, s. 103-127.

¹¹⁵ Levy, *Notas Historikas*, s. 2.

¹¹⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 732-733. Genel kurulla ilgili pek belirgin olmayan kaynaklara göre, ilk olarak, özel istekten sonra, 1877 yılında gerçekleşmiştir. Levy, *Notas Historikas*, s. 3.

luşu, yenilikçi liberallerin iktidarı ele geçirmelerinin belirtisidir. Buna paralel olarak, Haham Aser Kovo ölümünden birkaç ay önce, Ocak 1874 tarihinde siyasal otoritesini de yitirmişti. Onun yerini alan Haham Avraam Gatenio, yeni bir dönemi başlatmıştır.

Genel Kurulun (Meclis-i Umumi), 1875 yılında toplanması,¹¹⁷ yenilikçilerin zaferini tasdik etmiştir. Bu tarih Selanik Cemaatinin de uzun süreli reorganizasyonunun da başlangıcı olmuştur. Bunu izleyen on yıllık geçiş döneminde özümseyen yeni gelenekler, cemaat örgütlenmesinin ayrılmaz bir bölümü haline gelmiştir.

Genel kurul, *peça* (*petceros*)¹¹⁸ ödeyen aileler arasında üç yılda bir seçilen yüz üyeden oluşmaktaydı. Adaylar, oy pusulasına dahil olmak için, 100 akçe ödemek zorundaydılar.¹¹⁹ Bu delegelerin toplam sayısı cemaat nüfusunun % 10'unu geçemezdi. Bu ise Selanik'teki Yahudi Cemaatinin sınıfsal düzenini göstermektedir. 1913 yılında 13.000 aile reisinden yalnız 1.300'ü *peça* ödeyerek oy hakkına sahip olmuşlardı; ayrıca 6.000 aile de cemaat tarafından değişik alanlarda destek görmekteydiler.¹²⁰ *Peça* yatıran yirmi beş yaş üstündeki her okur yazar seçilebiliyordu.¹²¹ Kısa süre sonra genel kurul üyelerinin sayısı 70'e¹²² indirildi. Bunun nedeni imparatorluk kararnamesi gereğince Osmanlı uyruklu Yahudilerin orantılı temsil haklarının bulunmasıdır. Yabancı uyruklu Yahudiler, *peça* ödemediklerinden, bu hakka sahip değillerdi.

Bu konu Hahambaşı Avraam Gatenio tarafından gündeme getirildi. Gatenio, geciken cemaat borçları konusunda Osmanlı maliye-

¹¹⁷ Levy, *Notas Historikas*, s. 3-4 ve 8.

¹¹⁸ *Petceros*: *Peça* ödeyen aile başkanları.

¹¹⁹ Levy, *Notas Historikas*, s. 11; Weiker, *Ottomans, Turks*, s. 152. Weiker'e göre İstanbul'un 60 seçilmiş ileri geleni, 60 yerel haham arasından 20'sini seçerlerdi. Maalesef, bu konu ile ilgili kanıtlayıcı bilgi mevcut değildir. Ancak, şunu belirtmeliyiz ki, Nehama'ya göre, imparatorluk kararnamesinin hükümlerinde hahamların genel kurula katılmalarından söz edilmemektedir. Oysa seçilen ileri gelenlerin sayısı, 24 olarak belirtilmektedir; bkz. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 729-731.

¹²⁰ *Central Zionist Archives (CZA)*, dosya Z3/119, David Florentin'in Paris'teki Alliance Israélite Universelle'e gönderilen 15 Ağustos 1913 tarihli raporu. *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G. 3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu. Cemaatin 1923 tarihli tüzüğüne göre, genel katılımı sınırlayan oy seçim sistemi iptal edilmişti. Ancak bu iptalin tarihiyle ilgili kesin bilgi verilmemektedir.

¹²¹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 733; 1923 *Tüzüğü*, madde 8, s. 893. Tüzüğe göre, 21 yaş üzerindeki her erkek Yahudi, seçilme hakkına sahipti. 1880 yılından sonra evli olmayanlar da *peça*'yı ödemek zorundaydılar.

¹²² *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C. 51-52, J. Cohen'in 3 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

si tarafından sıkıştırıldığından, Saul Madiano'yu peça'dan kurtarmak için çaba gösterdi. Modiano, İtalyan tebasından olmasına karşın, Cemaat Yönetim Kurulu'nun birinci başkanı olarak görev yapmaktaydı. 1876 yılında, Selanik'in en zengin Yahudi'si olan Modiano'nun girişimi sonucunda, Osmanlı devlet hazinesiyle olan anlaşmazlıklar giderilmiş ve Gatenio¹²³ temize çıkarılmıştı. Buna karşın bu gelişme sonrasında yabancı Yahudilerin Cemaat yönetiminde resmen temsil edilmelerine izin verilmedi.¹²⁴

Konu, Haham Gatenio'nun yerini alan Samuel Arditti (1877-1887) zamanında, sadece tavsiyelerde bulunma görevi olan altı üyelik yabancı danışma kurulu oluşturularak çözüldü.¹²⁵ Bu grup, danışma grubu (*consilio consultatio*) olarak adlandırılırdı ve 35 yaşının üzerinde cemaat ileri gelenlerinden oluşurdu. Bu kişiler, cemiyet sorunları konusunda bilgi sahibiydiler, ayrıca ekonomik ve toplumsal konularda etkileri vardı. Danışma grubu, Cemaatin ekonomi kurulunca seçilir (*Meclis-i Cismanî*) ve oy verme hakkı olmaksızın toplantılara katılırdı.¹²⁶

Cemaat Kurulu'nun 12 üyesi vardı, yaşları 30'un üzerindeydi. Bu üyeler genel kurul tarafından seçilirdi.¹²⁷ Cemaat Kurulu'nun yürütme yetkisi ve sorumluluğu vardı.¹²⁸ Haftada bir toplanır ve beş kişilik bir yürütme heyeti tarafından yönetilirdi. Bu heyetin bir başkanı, bir başkan yardımcısı, iki yazmanı ve bir tahsildarı vardı. Bunlar, 12 üye tarafından seçilirdi.¹²⁹

Cemaat kurulu başkanının ünvanı, Selanik Yahudi Cemaati Başkanı idi. Kendisi gerek mahkeme, gerekse de devlet dairelerinde hahambaşıyla birlikte ya da hahambaşının bulunmadığı durumlarda tek başına Cemaati resmen temsil ederdi.¹³⁰ Din dışı

¹²³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 727; D. Levy, *Notas Historikas*, s. 4.

¹²⁴ Levy, *Notas Historikas*, s. 22; 1923 Tüzüğü, madde 8, s. 894. Bu maddeye göre, yabancı uyruklu Yahudilerin genel kurulda temsil edilmeleri hakkı kanunen kabul edilmiştir. Ancak toplam sayılan, seçilenlerin üçte birini geçemezdi. Bu sınırlamanın, Osmanlı idaresi tarafından talep olunduğu söylenmektedir; ancak bunu doğrulayacak vesikalar mevcut değildir.

¹²⁵ Levy, *Notas Historikas*, s. 5; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C. 51-52, J. Cohen'in 3 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

¹²⁶ 1923 Tüzüğü, madde 49 ve 50, s. 896-897.

¹²⁷ 1923 Tüzüğü, madde 26 ve 27, s. 895; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C. 51-52, J. Cohen'in 3 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

¹²⁸ 1923 Tüzüğü, madde 25, s. 895; I. Emmanuel, "Los jidios de Salonique," D. Rikanati (derl.), *Zikhron Saloniki*, s. 23.

¹²⁹ 1923 Tüzüğü, madde 26, s. 895.

¹³⁰ 1923 Tüzüğü, madde 26 ve 27, s. 895 ve madde 55, s. 897.

yönetimin, hahambaşının faaliyetine ilişkin veto hakkı vardı, ancak hahambaşı, başkanın bulunmaması durumunda kendi başına karar verebilirdi. Bu durum çeşitli tartışmalara yol açıyordu. Gerçekte, devlet yetkililerinin doğrudan hahambaşına başvurmaları alışkanlık haline gelmişti, çünkü bu ünvanı 1835 yılından beri taşımaktaydı ve sembolik olarak konumu başkaninkinden çok daha önemliydi.¹³¹

Yasama gücü, genel kurula aitti. Bu kurul, bir başkan, bir başkan yardımcısı, iki yazman ve iki üye tarafından yönetilmekteydi. Bunlar, ilk oturumda¹³² üyeler tarafından seçilirlerdi. Yönetim kurulu, yılda en az iki kez genel kurul toplantısı yapmak zorundaydı. Buna ilâveten seçilmiş üyelerin çoğunluğu toplantı talep ederse olağanüstü oturumlar yapıldı. Genel kurul toplantıları basın aracılığıyla ilân olunur ve halka açık olurdu. Kararlar mevcut üyelerin çoğunluğuyla alınır. Yasama sorumlulukları dışında, genel kurul, cemaat bütçesini onaylar ve cemaat kurulunun önerisiyle, Meclis-i Ruhanî ile birlikte hahambaşının seçimini gerçekleştirirdi. Bu durumda toplantı, genel kurul tarafından düzenlenirdi.¹³³

Ruhanî meclis, 9 üyeden oluşurdu. Kent hahamları tarafından gizli oyla seçilen komite, cemaat kurulu tarafından onaylanırdı. Ruhanî komite gerektiği zaman toplanır ve yalnızca dinî sorunlarla ilgilenirdi. Aynı zamanda, hahambaşı ve cemaat kuruluyla birlikte, dinî mahkeme üyelerinin atanmasıyla ilgilenirdi.¹³⁴

Selanik'teki Yahudi Cemaatinin demokratikleşmesiyle ilgili bu değişiklikler, yönetmelik kurallarına uygundu. Ama cemaat, ekonomik sorunlarını düzenlemekte güçlük çekmekteydi. Ekonomik istikrar ise ancak adem-i merkezîyet sisteminin benimsenmesi ve buna dayalı bir yönetim programının uygulanmasıyla sağlanabilirdi.

1870 yılı sonlarına doğru, Cemaat kurulu, Gachmi adı verilen dokuz kişilik bir ekonomi kurulu oluşturmayı başarabildi. Bu kurul, imparatorluk kararnamesi gereğince kurulmuştu ve Cemaatle ilgili tüm ekonomik konular üzerine hesap vermek durumundaydı.¹³⁵

¹³¹ Lucien Sciuto, "Rebj Jacob Meir démenti par Rebi Jacob Meir," *L'Aurore*, 13 Aralık 1913. Hahambaşı Jacob Meir, kurulun öfkelenmesine yol açtı. Nedeni ise onay almadan, 1912 yılında Yunan ordusunun Selanik'e girişi sırasında vahşet yaptığını yalanlayan bir mektubu kaleme almasıydı.

¹³² 1923 Tüzüğü, madde 12, s. 894.

¹³³ 1923 Tüzüğü, madde 13, 16 ve 22, s. 894.

¹³⁴ 1923 Tüzüğü, madde 60, s. 897.

¹³⁵ Levy, *Notas Historikas*, s. 22.

h. Ekonomi reformları ve Selanik Yahudi Cemaatinin ekonomik kalkınması

Cemaat katkısındaki değişiklik, peça

Yeni ekonomi kurulu, faaliyetinin ilk on yılı boyunca, yani 1880 yılına kadar, faaliyetinin cemaatin gecikmiş borçları sorununu çözememişti. Bu arada borçlar daha da artmıştı. Bu kaygı verici açığın kapanması ve cemaatin Alliance'ın arzusu çerçevesinde yeni eğitim kurumlarının harcamalarını kısmen karşılayabilmesi için¹³⁶ ekonomik kurul, peça sisteminde değişiklik yoluna gidilmesi kararını benimsedi. 21 yaş üzerinde tüm Yahudilerin cemaate katkı sağlamalarına karar verildi. Evli olmayanlar da bu katkıyı yapacaklardı. Bunun için yeni bir envanter yapıldı.¹³⁷

Ancak, bu önlem yeterli değildi, tüm ekonomi kurul üyeleri, açığı kapatamadılar. Buna paralel olarak, borcun ödenmesini teminat altına almak ve verginin doğrudan tahsili ile ilgili reformu uygulamadan sorumlu devlet tahsildarları, ekonomi kurulunun yeni envanterini kendilerine teslim etmeyi reddetmesi durumunda doğrudan ödeme talep ediyorlardı.¹³⁸ Diğer yandan kaynaklar, borcun¹³⁹ artışı konusunda farklı bilgiler vermelerine karşın, tümü de ileri gelenlerin envanterlerin Osmanlı yönetimine teslim edilmesi konusunda görüş birliği içinde olduklarını göstermektedir. Bu tavır, cemaati bir değişim sürecine soktu ve sadece malî alanda değil, kurumsal yapılanmada da düzenlilik sağladı.¹⁴⁰

¹³⁶ *Ibid.*, s. 8.

¹³⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 727, 732-733.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 728; Levy, *Notas Historikas*, s. 22; Dumont, "La période de Tanzimat (1839-1878)," s. 482-486.

¹³⁹ Davud Levy, tarihler konusunda kuşkulandırdığını açıklamasına karşın, borcun 1880 yılında oluştuğunu ve geciken borcun 8.000 Türk Lirası olduğunu belirtir. Nehama ise gelişmenin 1890 yılında cereyan ettiğini, miktarın da 40.000 Türk Lirası olduğuna işaret etmektedir. Elimizde başka kaynak mevcut olmadığından borcun büyüklüğünü saptamamız olanaksızdır. Tarihlendirme borcun miktarının tespitinden daha basit gibi görünmektedir. Nehama, Cemaat Kurulu'nun ilk bütçesini 1883 yılında hazırladığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu tarihte borcun yapılandırıldığını varsayabilmemiz mümkündür. Cemaat Kurulu'nun devletle borcun yapılandırılması yönünde bir anlaşmaya varmadan bütçe hazırlamayacağı kuşkusuzdur. Öte yandan Levy tarafından söz edilen tahmini değerler konusunda, ihtiyatlı olmamız gerekir. Bu konuda ayrıntılar üzerinde durmayı uygun gördük. Çünkü bunlar 1880'nin ilk on yılında, cemaatin ekonomik gelişmesini göstermektedir.

¹⁴⁰ Levy, *Notas Historikas*, s. 23; Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 728.

Böylece 1880 ilâ 1883 yılları arasında devlet temsilcileri, ekonomi kurulundan cemaatin sayım rakamlarıyla ilgili yazılı bilgileri almayı başardılar. Söz konusu kurul, cemaat borçlarını on yıllık taksitlerle ödeme sorumluluğunu üstlenmeyi kabul etti.¹⁴¹ Anlaşmanın uygulanabilmesi için de cemaat kurulu, ekonomi kurulu (Gachmi) et *gabelle*'si gelirlerini kullanma yetkisi verdi.

Et gabellesi'nin (tüketici vergisi) değişiklikleri

Ekonomi kurulu bu gerekçeyle *gabelle*'yi tahsil etme yönteminde bir değişiklik yaptı. Sonuç olarak, yeteri kadar vergi toplamayı başarmıştı. Yalnızca geciken borçları kapamakla kalmadı, bazı gayrimenkul yatırımları yapabilecek duruma bile geldi. Gachmi, kasapların her seferinde yapmaları gereken ödentiden kaçınmalarına son vermek üzere, yüksek mahkeme başkanı Yakov Kovo ile işbirliği yapmıştır.¹⁴²

Selanik'in son hahambaşısı olan Kovo etkileyici bir faaliyet ortaya koydu. Hali vakti yerinde ve kültürlü olduğundan, hükümet temsilcileriyle Türkçe konuşup, ilişkileri iyi tutma olanağı vardı. Ayrıca, kararlarındaki isabet nedeniyle arkadaşlarını etkileyebiliyor ve ileri gelenlere görüşlerini kabul ettirebiliyordu. Önderlik konumu ve iş düzenleme yeteneği sayesinde, cemaat kurulu ile olumlu işbirliği yapma olanağına da sahipti. Kovo, Talmud Torah'nın çalışmalarını çağdaş bir biçimde yapmasını sağladı. Hahambaşı olarak atandığı andan itibaren üçlü yönetim (Triumvirat) geleneğini kaldırmıştı. Ama en önemlisi, *gabelle*'nin¹⁴³ değişik bir yolla tahsili için et satıcılarıyla anlaşmaya varmasıdır. Buna göre, hayvanların derileri, kesimden sonra bir sene içinde aracıya teslim edilecekti. Derilerin satılmasından sağlanan gelirle önce kasapların cemaat veznesine olan borçları tahsil edilecek, kalan gelir ise aralarında paylaşacaklardı.¹⁴⁴

1. Cemaatin sağladığı taşınmaz malları

Levy'nin görüşüne göre, değişikliklerden önce, *gabelle* tahsilatı, yılda 2.200 Türk Lirası'nı geçmezdi.¹⁴⁵ Değişiklik uygulanmaya

¹⁴¹ Levy, *Notas Historikas*, s. 22.

¹⁴² *Ibid.*, s. 23.

¹⁴³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 639-640.

¹⁴⁴ Levy, *Notas Historikas*, s. 23.

¹⁴⁵ 1914 yılında Türk Lirası 24, 78 Fransız Frangı'na eşitti.

başladıktan ve buna paralel olarak Yahudi ailelerinin ekonomik durumu düzeldikten -bunun sonucunda nüfusun ve dolayısıyla tüketimin artmasından- sonra, bu gelir ikiye katlanmış ve yılda 5.000 Türk Lirası'nı bulmuştu. On yıllık sürenin sonunda, gecikmiş borç ödenmişti. O zamandan beri ekonomi kurulu önemli bir miktar artanı da kullanabiliyordu. Talmud Tora ve diğer insanî kurumlara destek ayırdıktan sonra kalan miktar, cemaat servetinin önemli bir bölümünü oluşturan gayrimenkule yatırılıyordu. 1883 ile 1902 yılları arasındaki ilk yirmi yıl, 44.900 Türk Lirası değerinde taşınmaz gayrimenkul satın alınmıştı (Ekler, Tablo I).¹⁴⁶

Vergilerin doğrudan yatırılması ve ekonomi kurulunun (Gachmi) oluşumu, Cemaat bütçesini canlandırdı. Resmî denetlemenin ve de kentlilerin sorunlarına çözümler üretmeye çalışan ileri gelenlerin peça toplamının sorumluluğundan kurtulmuş olarak, cömert olarak nitelendirildiler: Girişimleri sonucunda yapılan bağışlar ve miraslardan 1883 ilâ 1915 yılları arasında 9.550 Türk Lirası sağlanmıştı (Ekler, Tablo II). Bunlar, cemaatin eğitim kurumları ile tedavi ve sağlık kurumlarının gelişmeleri için kullanıldı.

Evvelce de belirtildiği gibi, Osmanlı reformları toplu cizyenin, askerlikten muafiyet vergisi (bedel-i askeriyye) ile değiştirilmesini sağladı. Bu vergi, şahsen ve doğrudan devlet hazinesine yatırılırdı. Buna karşın, önceleri cizyenin artışına göre hesaplanan *peça*, en önemli cemaat ödentisi olarak korundu.¹⁴⁷ Bu değişiklikler ise 21 yaş üstü Yahudilerle sınırlandırılmadı. Serbest meslek erbâbı, gayrimenkul sahipleri ya da ücretlilerin *peça* artışı, sermayelerinin % 1/8'i ya da kira gelirlerinin % 12'sine karşılıktı. 1923 yılı iş tüzüğüne göre, ailelerine olan sorumluluklarına göre her vergi yükümlüsünün sınıfını saptayan ve herkesin devlete vermekte olduğu vergiye göre *peça*'yı belirleyen belirleyiciler (*preciadores*), vergiyle ilgili koşulları Ladino dilinde yayınlanan Yahudi gazetelerinde ilân etmekle yükümlüydüler.¹⁴⁸

Peça ödentilerinin önemli bir bölümü, cemaat kurulu tarafından toplanan diğer gelirlerle eklenir ve cemaat yönetiminin çeşitli birimlerinin gelirlerini oluştururdu.¹⁴⁹ Fazlalık durumunda, elde

¹⁴⁶ Sözü edilen tüm tablolar, kitabın sonundaki Ekler'de bulunmaktadır.

¹⁴⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 735.

¹⁴⁸ 1923 Tüzüğü, madde 116, s. 901.

¹⁴⁹ CAHJP, Salonique, dosya 115 içinde bulunan tarihsiz bir belge. Bu belgenin Yunan yönetiminin ilk dönemiyle ilgili olma olasılığı yüksektir. Çünkü, Yunan devletinin diğer dışişleri evrakı gibi Fransızca yazılmıştı. "Communauté Israélite" (Yahudi cemaati) başlığıyla yazılan dört sayfalık

kalan parayla gayrimenkul satın alınırdı. Böylece, 1833 ile 1908 yılları arasında, 4.500 Türk Lirası değerinde beş taşınmaz mal satın alındı (Ekler, Tablo III).

Cemaatin 19. yüzyılın sonlarında elde ettiği ekonomik gelişme, cemaat yöneticilerinin düzenledikleri yardım kampanyasına halkın destek vermesini de sağlamıştır. Böylece 1875 ilâ 1917 yılları arasında 77.500 Türk Lirası biriktirilmiştir (Ekler, Tablo IV). Buna benzer faaliyetlere yalnızca olağanüstü durumlarda karar verilirdi;¹⁵⁰ ama bağışlar, beklenmedik sorunları çözmek için tamamlayıcı bir gelir elde etmede ya da Cemaat hizmetlerinin geliştirilmesiyle ilgili programlarında kullanılmak amacıyla toplanıyordu. Örneğin, 1875 ilâ 1908 yılları arasında, bağışlar ve yardım kampanyalarında elde edilen gelirlerle, 50.600 Türk Lirası değerinde okul ve hastahane binaları inşa edildi (Ekler, Tablo V).

Eğer, 1917 yılında sinagog ve ibadethanelerden elde edilen cemaat geliri 47.300 Türk Lirası'nı buluyorsa (Ekler, Tablo VI) ve 1875 yılına kadar elde edilen gelir, 1917 yılında 2.550 Türk Lirası idiye (Ekler, Tablo VII) –yani toplam 49.850 Türk Lirası-

bir özet yazısı, cemaatin düzeni ve faaliyetleriyle ilgili bir metindir. Dördüncü sayfada yer alan cemaat yönetimiyle ilgili çeşitli bölümlerin tablosunu aşağıda sunuyoruz:

CEMAAT YÖNETİMİ

I. Cemaat Yönetimi

1. Yönetim bürosu
2. Cemaat sekreterliği
3. Genel kurul bürosu
4. Peça'nın yatırıldığı vezne
5. Hahambaşlık bürosu
6. Hahambaşlık sekreterliği
7. Muhasebe
8. Arşiv
9. Vezne
10. Dinî mahkeme Beit Din: a) boşanma; b) dul ve yetimler

II. Okul Müfettişliği

1. Müfettiş bürosu
2. Sekreterlik

III. Cenaze hizmeti ve mezarlık muhafazası yönetimi

1. Yönetim bürosu
2. Sekreterlik

IV. Mahalle hizmeti

1. Muhasebe
2. Okul müfettişliği, cenaze hizmeti ve mezarlık muhafaza yönetimi ve mahalle hizmeti komiteler tarafından yönetilir.

¹⁵⁰ Levy, *Notas Historikas*, s. 26.

1875 ilâ 1908 yılları arasında (Ekler, Tablo V) elde edilen sadece gayrimenkuller, bize reformlarla birlikte 50.600 Türk Lirası'na ulaşan cemaat servetinin artışını tahmin etmemize imkân vermektedir.¹⁵¹

Cemaat kurulunun faaliyeti, yalnızca Yahudi geleneklerinin muhafazası amacını gütmemekteydi. Taşınmaz malların % 29,7'sini yansıtan (Ekler, Tablo 1) dinî sektör dışında diğer birimlerin harcamaları, cemaatin toplumsal girişimlerini yansıtır. 1885 ile 1917 yılları arasında gelirlerin artışı (Ekler, Tablo 2) yalnızca Yahudi halkının ihtiyaçlarını gidermeye yönelik (gayrimenkullerin % 33,9'unu oluşturan) sosyal, eğitim ve hayır kurumlarının korunması koşullarını hazırlamamış, ayrıca (gayrimenkullerin % 36,4'üne karşılık gelen, bkz. Ekler, Tablo 3) yeni kurumların cemaatin hizmetine sunulmasını sağlamıştır.

4. Ortak Yarara Yönelik Cemaat Vakıfları

a. *Bikour Holim (Hastaları ziyaret günü)*

Bikour Holim¹⁵² Yahudi diasporasının en eski ve önemli cemaat kurumlarından biridir. Yahudi yasalarının bir ürünüdür, kamu sağlığını gözetir ve sosyal tedavi bölümüne aittir. Selanik'te her cemaat sinagogunun kendi Bikour Holim'i vardı. Bu kurum Yahudilerin kente ilk yerleşmeleri sırasında yani Hristiyanlığın bölgede egemen olmasından önce oluşturulmuştu. 16. yüzyılda, yeni ve önemli sinagoglar İtalya ve İspanya Yahudilerinin yerleşmeleri sırasında Bikour Holim kurumu sistemleştirilmiştir.¹⁵³ Bikour Holim dernekleri, Talmud Tora'dan (1520) kısa bir süre sonra kurulmuştur. Temel amaçları, salgın hastalık mağduru olan yoksul hastalara doktor ve ilaç sağlamak ve ekonomik destekte bulunmaktır.¹⁵⁴ Bu

¹⁵¹ *Ibid.* Bkz. D. Levy'nin tablosu (Ekler, Tablo VIII). Bu tablo I ve VII arasındaki tablolara esin kaynağı olan verilerin eksik olabileceği düşüncesine karşın, cemaat servetinin artmasıyla ilgili tahmin için gerekli karşılaştırmaları mümkün kılmaktadır (Ekler, Tablo 1-3).

¹⁵² Bikour Holim: İbranice hastaların ziyaret günü.

¹⁵³ Josue D. Perahia, *Los orıenes de la fundacion del Bicur holim y la familia Perahia en Salonika*, Selanik, 1953, s. 13 (s. 14); M. Ussiskin, "Peilout a kehila beshtahim shonim" (İbranice), (Çeşitli bölgelerde cemaat faaliyetleri) *Salonique ville-mere d'Israél*, Tel Aviv 1967, s. 211-215; M. Molho, *In Memoriam: Hommage aux victimes juives des nazis en Grèce*, Selanik, 1973, s. 24.

¹⁵⁴ Abraham Amarillio, "Hevroth Zdaka ve hessed" (İbranice), (Karşılıklı yardım ve sosyal hayırseverlik), *Sefunot*, cilt 16, 1971-1981, s. 106-133.

dernekler çoğu kez bellirli kurallara sinagoglara bağlı olarak, tüm şehir için ortak bir örgüt kurmaya çalışmışlardır. Ancak uzun süre bunu başaramamışlardı, çünkü sinagoglar özerkliklerini korumak istiyorlardı.¹⁵⁵

Ama 18. yüzyılın sonlarında, Sisilia (Sicilya) sinagogu hahamı Zozue Perahia (1771-1810), teoloji profesörü (Yeshiva) olduğu dönemde, Bikour Holim sinagog bölgesini tek bir örgüt olarak birleştirmeyi başardı. Amacı, gelirleri birleştirmek, giderleri azaltmak ve görevleri yeniden düzenlemektir. Büyük bir Talmudist olarak, ünlü İstanbul hahambaşı Eliya Alfandari ve Sultan'ın bankacısı Solomon Cammondo'nun desteğini sağlamış ayrıca bunlar, girişimin Selanik'in zengin eşrafı tarafından da desteklenmesini sağlamışlardır.¹⁵⁶

Perahia ayrıca terk edilmiş peynir gabellesi geleneğini yeniden canlandırmış ve bundan önemli bir gelir elde etmiştir. Cemaatin ileri gelenleri bu geliri, tıbbî bakıma tahsis edecekleri sözünü vermişlerdi. Konu öylesine detaylı biçimde düzenlendi ki yaklaşık bir yüzyıl boyunca herhangi bir değişiklik gereği duyulmadı. Perahia aynı zamanda zeytinyağı *gabellesi*'nin de yeniden uygulanmasına çalıştı; ama uzun süreli olmadı. Bu arada Bikour Holim örgütü, bir süre, tüketilen her *okka* zeytinyağı için kent Yahudilerinden 2 para vergi tahsili etmeyi başardı. Hastaları evlerinde ziyaret ederek gerek kendilerini gerekse de ailelerini teselli eden Zozue Perahia, derneğin kasasını elinden geldiğince güçlendirmeye çalıştı. Bu arada zengin cemaat üyelerinden de cömertlik göstermelerini istemişti.¹⁵⁷ Onun ve bu arada gelenekleri yeniden uygulamak amacıyla 1860 yılında yeniden örgütlenen Hessed Olam derneğinin (1856) desteği sayesinde, Bikour Holim, 19. yüzyılın sonuna kadar cemaate hizmet etmiştir.¹⁵⁸

Dernek, hastalık durumunda fakir ailelere destek olurdu. Evlerine doktor gönderir, gerekli ilaçları alır, ayrıca gıda yardımında bulunurdu.¹⁵⁹ Loğusaların tedavisiyle ilgilenir, süt, özel bel kemeleri sağlar, doktor önerisiyle kentte ya da kente yakın Langaza veya Termi'deki kaplıcalarda tedavi görmelerine yardımcı olur-

¹⁵⁵ Perahia, *Los origines...*, s. 13.

¹⁵⁶ *Ibid.*, M. Molho, *Essai d'une monographie sur la famille Perahia à Thessaloniki*, Selanik, 1938, s. 53.

¹⁵⁷ Molho, *Essai d'une monographie*, s. 54.

¹⁵⁸ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 661.

¹⁵⁹ *Ibid.*, M. Ussiskin, "Peilout", s. 212.

du.¹⁶⁰ Ancak sağlık merkezleriyle ilgili olumsuzluklara da işaret etmemiz gerekir: 1900 yılına dek, Bikour Holim’de çalışan doktorların çoğu, diplomasız pratisyen hekimlerdi. Cemaat, denetleme konusuyla ilgilenmezdi, ayrıca cemaatin ne dispanserleri ne de eczahaneleri vardı. Eczahaneler hastalara bedava ilaç verir, bunların bedellerini her ayın sonunda makbuz karşılığında cemiyetten tahsil ederdi.¹⁶¹

Dernek, ilk Cemaat Kurulu’nun oluşmasından hemen sonra (1874), yeni bir düzen kurmuş, bunu üç yıl görevde bulunacak bir komitenin seçimi izlemişti. Bikour Holim Komitesi, cemaatten destek alıyor, ayrıca şarap ve peynir satışından sağlanan gelirleri de kullanıyordu. Bu gelirler kesilince, cemaat, Bikour Holim’e şeker *gabelles*’nin yönetimini verdi. Bununla bütçesini denkleştirebiliyordu.¹⁶² 1880 yılına kadar hastalar, ilaçlarını cemaatle anlaşmalı eczahanelerden sağlardı. 1880 yılında, Bikour Holim derneği, düzenlediği bir yardım kampanyasıyla iki bin Türk Lirası toplamış, bu parayla şehir merkezindeki Meydan de Lube mahallesinde bir kurum binaları grubu yapmayı başarmıştır. Binalardan elde edilen kira gelirleriyle, kentin, en önemli üç semti olan Vardari, Kalamaria ve Meydan de Lube’de, kuruma ait eczahaneler açıldı.

Sıtma salgını 1878 yılında Vardari bölgesine yayılmış, iki ay zarfında 280 evden oluşan Yahudi mahallesinde 50 Yahudi aile reisinin ölümüne neden olmuştu. Yahudi ileri gelenlerinden Saul Modiano’nun dul eşi Fakima İda Modiano’nun girişimleri sonunda ve Charles Allatini, Leon Modiano, Moïse Misrahi, Vidal Nahum ve Niko Saltiel’in yardımıyla Bikour Holim’in yeni bir kliniği kuruldu.¹⁶³

Doktor Misrahi, Vardari’ye yaptığı bir ziyaret sırasında fakir hastaların kötü durumlarından o denli etkilendi ki, insanî duygularıyla tanınan Barones Clara de Hirsch’e¹⁶⁴ başvurdu. Barones de cemaate toplam 10.000 franklık üç bağışta bulundu. Bunlardan ilki, (bu arada ölmüş olan) kocası Baron Maurice de Hirsch’in anısına bir kliniğin yapımı, ikincisi de merkezde bir binanın inşası için bir bağıştı. Bu bina, Baronesin adını taşıyacaktı. Üçüncü ba-

¹⁶⁰ Molho, *Essai d’une monographie*, s. 28-29.

¹⁶¹ Levy, *Notas Historikas*, s. 9.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ D. Levy, *Notas Historikas*, s. 9 ve 26.

¹⁶⁴ Amarillio, “Hevroth Zdaka,” s. 107-108; *Archives de l’AIU*, Grèce, VII/E. 108, Kurul başkanı Charles Allatini’nin, Barones Clara de Hirsch’e yazdığı 23 Aralık 1896 tarihli mektup.

ğış ise oğlu Lucien de Hirsch'ın anısına Kalamaria bölgesinde yapılacak bir hizmet binası için verilmişti.¹⁶⁵

1900 yılında açılan Meydan de Lube Kliniği'ne tanınmış doktorlardan Moïse Misrahi, Enriko Pereira, Jak Paşa Nisim, Alber ve Anri Siaki, Anri Sialom, Leon Modiano, İzak Çandok, Edgar Saias ve Anri Kazes davet edildi. Kliniğin patoloji, kadın hastalıkları ve göz cerrahî bölümleri ve beş haricî tedavi merkezi bulunuyordu. Ayrıca, mikrobiyoloji laboratuvarı, eczahane ve ecza deposu mevcuttu. Ciddi bir cerrahî müdahaleye muhtaç hastalar, cemaatin anlaşmalı hastahanesi olan İtalyan hastahanesine gönderilirdi. Belge eksikliği nedeniyle diğer iki klinikte yapılan çalışmalarla ilgili bilgi vermek olanaksızdır. Ancak, anlaşılabilirdiği kadarıyla, Meydan de Lube ile karşılaştırılırsa, diğer kliniklerin faaliyet alanı daha sınırlıydı.

Kulüp tüzüğü 1904 yılında yenilenmişti. Yönetim üç komiteye verilmişti. Biri, genel yönetim işlevini görüyor, diğeri doktor ve eczacıları koordine ediyor, bir diğeri ise üyelerin kartlarını ve hizmet bölgelerini denetliyordu.¹⁶⁶

1917 yılında, Bikour Holim çerçevesinde iki klinik ve iki eczahane kendi laboratuvarlarıyla faaliyette bulunuyordu. Bikour Holim'in yılda 7.000-8.000 hastayı tedavi etme olanağı vardı; bunlar genellikle evlerinde iyileşirlerdi.¹⁶⁷ Büyük yangın nedeniyle, yoksulların artması ve Meydan de Lube'deki merkez ve grup kliniğinin yıkılması sonucunda kulüp, büyük güçlüklerle karşılaştı.¹⁶⁸ Yapılan açıklamaya göre, Bikour Holim hastahanelerinde doktorlar tarafından muayene edilen hasta sayısı 4.000'den 6.000'e çıkmıştı. Oysa Cemaat üyelerinin 2/3'ünün erzak ile ilgili ciddi sorunlarıyla karşılaşması nedeniyle Bikour Holim artık derneği finanse edebilecek durumda değildi.¹⁶⁹

İşadamı Haim Pinhas, Vardari bölgesinde yeni bir halk kliniğinin yapımı için önemli bir bağışta bulundu.¹⁷⁰ 1921 yılında derneğin yönetim komitesi satışa çıkardığı bir Almanak ile derneğin

¹⁶⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/E. 108, Barones Clara de Hirsch'in, Charles Allatini'ye yazdığı 30 Eylül 1897 tarihli yanıtı.

¹⁶⁶ Amarillio, "Hevroth Zdaka...", s. 106.

¹⁶⁷ Ussiskin, "Peilout," s. 213-215.

¹⁶⁸ Levy, *Notas Historikas*, s. 9.

¹⁶⁹ Amarillio, "Hevroth Zdaka," s. 106.

¹⁷⁰ Department of State in Washington, (kısaca: D.S.), mikrofilm 443, sayı 17, Selanik Amerikan konsolosu Sidney E. O'Donoghue'nin kenteki Yahudi cemaatiyle ilgili, 6 Aralık 1923 tarihli raporu, s. 27-28.

gelirlerini artırmıştı. Almanak'ta özellikle derneğin faaliyeti ve gereksinimleri üzerinde duruluyordu. Almanak, birçok ülkede satışa sunuldu. Özellikle Selanik Yahudi ileri gelenlerinin yaşadığı Fransa'da yaygın dağıtımı gerçekleştirildi.¹⁷¹ Aynı yıl, yönetim komitesi, özel kitapçıklar da yayınladı. Kulüp üyelerinin bu kitapçıkları satın alma zorunluluğu vardı. Selanik civarında yaşayan Yahudilerin doktor harcamalarını karşılayan Bikour Holim'in 13 doktoru ve Alman işgaline kadar faaliyette bulunan iki halk kliniği vardı.¹⁷²

b. Hirsch hastahanesi

Çokuluslu bir nüfusu barındıran Selanik, Yunanistan idaresindeki şehirler arasında "en çok hastahanesi olan kent" olarak tanımlanmaktadır.¹⁷³ 19. yüzyılın sonlarına dek, en kalabalık cemaat olmasına karşın, Yahudilerin bir hastahanesi yoktu.¹⁷⁴ Bikour Holim kentin çeşitli bölgelerinde halkın önemli derecede artan tıbbî gereksinimlerini karşılayabilecek durumda değildi.¹⁷⁵

Kuşkusuz, özel girişimler sonucu kurulmuş başka dernekler de vardı. Bunlar yoksul sınıfların tıbbî bakımlarıyla ilgilenen özel derneklerdi.¹⁷⁶ Hastahane bakımını sağlayacak paraları olmayan

¹⁷¹ Bu Almanak'ın, İngiltere ve Birleşik Amerika'da da dağıtımı yapıldı.

¹⁷² Levy, *Notas Historikas*, s. 9; Abr. Amarillio, "Hevroth Zdaka," s. 106; M. Molho, *In Memoriam*, s. 29.

¹⁷³ Vasilis Kolonas, *İ Ektos ton tihon epektasi tis thessalonikis. Eikongrafia tis sinnikias Hamidie (1885-1912)*, Selanik, 1991, s. 90 (242 sayfa), Selanik Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kolonas'a göre, Selanik'in ilk hastahanesi 1850 yılında Lefkos Pirgos (Beyaz Kule) yakınlarında inşa edilmiş ve 1882 yılına kadar Gureba Hastahanesi olarak korunmuş, daha sonra Belediye Hastahanesi adını almıştı. Rum cemaatinin Theagenio adlı hastahanesi 1892 yılında kurulmuştur. Kraliçe Margarita adlı İtalyan Hastahanesi ve Agios Pavlos Merhamet Kardeşleri Fransız Hastahanesi ise 1894 yılında kurulmuştur. Kentte, 1904 yılında Belediye Hastahanesi, 1907 yılında ise Rus Hastahanesi kurulmuştur.

¹⁷⁴ *Faros tis Makedonias*, Selanik, 9 Mayıs 1887.

¹⁷⁵ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 106; Gabriel Habib, "Beit holim Hirsch" (İbranice), (Hirsch Hastahanesi) için bkz. *Salonique ville-mère*, s. 218.

¹⁷⁶ Gabriel Habib, "Mossadot Hessed Shonim" (İbranice), (Toplum Yaranna Kurumları) *Salonique ville-mère*, s. 211, 216-217. Bu derneklerin çoğu, Allians ya da özel okullardan mezun olanlar tarafından kurulmuştur. En tanınmış olanları arasında, Zdaka ve Hessed (Hayırseverlik ve Merhamet), Bienfaisance Kadınları Kardeşliği (Kardeşlik, 1895) (bu, Anciennes élèves de l'école Italienne, İtalyan kız okulu mezunlarının oluşturduğu bir kuruluştur), Aguda le Ezra le Yoldot Kardeşliği (Loğusaların bakımıyla ilgili birlik), Sarita Kardeşliği (Hirsch ve Kalamaria bölgelerindeki kadın

Yahudiler, Osmanlı ya da Rum hastahanelerine giderlerdi. Bu hastahanelerde beslenme (koşer) olanağı yoktu.¹⁷⁷ Cemaatin anlaşmalı hastahanesi olan İtalyan hastahanesinin, bakım ücretini ödeyebilecek Yahudiler sayılıydı. Sonuçta, tüm Yahudiler bir cemaat hastahanesinin kurulmasını arzuluyorlardı.

Bir Yahudi hastahanesinin kurulması fikrini ilk olarak Enriko Pereira ortaya koydu. Kendisi Bikour Holim üyesi ve kentin en iyi doktorlarından biriydi. Ölümünden önce, 1895 yılında, bir hastahenenin temel atımı harcamaları için 10.000 altın Frank (ya da 400 Türk Lirası) vermişti.¹⁷⁸ Aynı şekilde, Moïse Bayona da 200 Osmanlı altını tutarında bir bağışta bulunmuştu.¹⁷⁹ Haham David Pipano yönetimindeki Hayırseverler Kurumu "Ozer Dalim" (Yoksullara Yardım) için 100 Osmanlı altını bağışladı. Bu ilk bağışlar sonrasında Doktor Moïse Misrahi, hastahenenin kuruluşu yararına bir bağış kampanyası düzenledi.¹⁸⁰

Bikour Holim Derneği, üyelerini hastahane yapımı girişimleri konusunda bilgilendirmiş ve Doktor Jak Paşa Nisim, Doktor Çandok Siaki ve Alber Siaki ile yeniden Barones Clara de Hirsch ile temas kurarak, ondan modern bir hastahenenin yapımı için destek istemeleri konusunda anlaşmıştı.¹⁸¹ 1898 yılı Haziran ayında, Barones, yüz yataklı bir hastahenenin yapımı için 200.000 altın Franklık bir bağışta bulunmak konusunda olumlu bir yanıt vermiş, ancak cemaatin da aynı miktarda bağışta bulunması koşulunu öne

hastaların bakımı için), Agudah Yeshoua ve Rahamim (Selamet ve Merhamet), Zror ha Haim (Yaşam Selameti) gibi. Bu derneklerin bâzılarının doktorları, bâzılarının yüzlerce gönüllü üyesi vardı. Bunlar genelde hizmetlerini akşam saatlerinde verirlerdi.

¹⁷⁷ Gabriel Habib, "Mossadot Hessed Shonim," *Salonique ville-mère*, s. 211, 216-217.

¹⁷⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.37, Selanik'teki, Allians yerel komitesi başkan yardımcısı (Alliance Israélite Universelle) Charles Allatini'nin 6 Mayıs 1895 tarihli mektubu.

¹⁷⁹ M. Molho, *In Memoriam*, s. 29. (Kaynakta bulunan "Mayonna" adı düzeltilmelidir. Bu çalışmada bir baskı hatası da bulunmaktadır. Çünkü, Almanak'ta yayınlanan hastahane bağışçıları arasında, sadece Bayonna ailesinin bulunmamaktadır.)

¹⁸⁰ *Ibid.*, G. Habib, "Beit Holim Hirsch," için bkz. *Salonique ville-mère*, s. 218. Mantua'da tıp eğitimi alan Doktor M. Misrahi, Bikour Holim'in başkanıydı. Kentin önde gelen ailelerinden birine mensuptu ve o dönemde Cemiyet'in hayır faaliyetlerinin liderlerinden olan dayısı Doktor Moïse Allatini (el buen doctor -iyi ruhlu doktor) girişimlerine malî destek verdi.

¹⁸¹ Habib, "Beit Holim Hirsch," *Salonique ville-mère*, s. 218; Abr. Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 127.

sürmüştü. Barones ayrıca hastahane harcamaları için yılda 30.000 altın Frank vermeyi de vaat etti.¹⁸²

Cemaat yöneticilerinin Barones'in koşullarını ve özellikle sonuncusunu yerine getirmekte güçlük çekmişler, bunun için de Doktor Misrahi'ye başvurmuşlardı. Belirttiğimiz gibi Doktor Moïse Allatini'nin yeğeni olan doktor, derhal akrabalarını durumdan haberdar etti, ayrıca dış ülkelerdeki Yahudileri de bilgilendirdi. Barones'in ileri sürdüğü koşul, Doktor Misrahi'nin, yerli ileri gelenlerin desteğini ve işbirliğini sağlamasına neden olmuş, ayrıca bunların bağış toplama komiteleri kurmalarına yol açmıştır. Bunlar, 16.000 Osmanlı altını toplamışlar, bunun 12.000'i hastahanenin kurulacağı arsanın satın alınması için kullanılmıştır. Geri kalan 4.000 altın ile Misrahi, Kazancılar Pazarı'nda¹⁸³ 26 dükkan satın alarak, bunları kiraya vermiş, kiralardan yılda 300 altın Türk Lirası irat sağlamıştı. Bu paralar, hastahanenin işlemesi için kullanılacaktı.¹⁸⁴

Son olarak Doktor Misrahi, doğrudan halka başvurmuş ve genel bir bağış kampanyası düzenlenmesini istemişti.¹⁸⁵ Bir konuşmayı açıkladığı proje heyecanla karşılanmıştı. Bir grup genç, doktorun projesini kabul etmemek için sanki sözleşmişçesine direnen vatandaşlarını ikna etmek amacıyla Abonnement Populaire (Halk Yardımı) denen bir kulüp kurmuşlardı.¹⁸⁶ Doktor Misrahi her eve bir özel kumbara yerleştirilmesini önerdi. Önerisi genel olarak kabul edildi ve kumbaralara her vatandaş haftada bir metal on para atmaya başladı, böylece Barones'in bağış için ileri sürdüğü koşulun yerine getirilmesi için çözüm bulunmuştu.¹⁸⁷ Bu konuda kentin merkez mahallelerinde ikamet edenler de yardım kampanyasına katılmışlardı. 1910 yılına kadar yılda 2.500 Türk Lirası toplanmış, bu meblağla da kent merkezinde bir bina satın alınarak Abonnement Populaire olarak adlandırılmıştı. Toplanan kira, yıllık olarak 200 Türk Lirası'nı bulmuş, bu meblağ ise hastahanenin harcamalarına ayrılmıştı.¹⁸⁸ Orta tabakaya mensup vatandaşların sağladıkları gelirler, peça % 0, 25 olarak artırılmış, bunun yanı sıra zengin aileler önemli bağışlar yapmaya

¹⁸² *Archives de l'AIU*, Grèce, V/B. 23-24, Barones Clara de Hirsch'in, 26 Haziran 1898 tarihli mektubu.

¹⁸³ Kazancılar Pazarı, bugünkü Halki Panayısı pazarının bulunduğu yerdir.

¹⁸⁴ Levy, *Notas Historikas*, s. 19.

¹⁸⁵ *Ibid.*, s. 26.

¹⁸⁶ Habib, "Beit Holim Hirsch," s. 218.

¹⁸⁷ Levy, *Notas Historikas*, s. 19.

¹⁸⁸ *Ibid.*, s. 19 ve 26 ve Levy, *De l'origine*, s. 9-10.

başlamışlardı.¹⁸⁹ Sonuçta cemaat, 150.000 altın Frank toplamaya muvaffak olmuştu.¹⁹⁰

Daha sonra, Barones'in başışına eklenen meblağın kullanımı için bir komite kuruldu. Bu meblağ toplam olarak 350.000 altın Frank'a ulaşmıştı. Aynı komite, yönetim sorumluluğunu üstlenmiş, ayrıca binanın yapımını da gözetmiştir. Kentin en iyi mimarlarından olan Massimo Arigoni, binanın planını hazırlamıştı. Bina'nın yapımı ancak 1905 yılında başlamış ve 1908 yılında da tamamlanmıştı.¹⁹¹

Önceleri hastahane iki katlı bir merkezden oluşuyordu. Amaç, genel yönetim üyeleri ve ücret ödeyebilecek hastaların kalabilecekleri bölümün hizmete açılmasıydı. Elde edilen gelir, hastahenenin bakımı için kullanılacaktı. Yöneticiler, merkez binanın yanında bir de "Sağlık Merkezi" yapımına karar vermişlerdi. Bu bina tümüyle bağımsız olacaktı. Bir katın yan bölümü, fakir hastalara ayrılmıştı.¹⁹² Pastel renkli süslü giriş, güneş gören odalara giden koridora bakıyordu.¹⁹³ Binanın çevresindeki avluda küçük bir sinagog vardı. Bu, Clara Hirsch adına açılmıştı ve kentin en güzel binalarından biriydi.¹⁹⁴

"Yapının ruhu" olarak bilinen Doktor Misrahi, hastahaneye modern tıp aletleri de sağlamıştı. Buna benzer aletler, "Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde yoktu."¹⁹⁵ 50 yataklı hastahane, üç kategori hasta için hazırlanmıştı ve açılışı, bu arada ölen Barones Hirsch'in yaptığı bağıştan on sene sonra, 4 Mayıs 1908 yılında gerçekleşmişti. Açılış, hastahenenin avlusunda 10.000 kişinin katılımıyla yapıldı. Binanın yapımında etkin olarak görev alan herkes hazır bulunmuştu. Davetliler arasında vali ve yabancı ülke konso-

¹⁸⁹ Levy, *Notas Historikas*, s. 19; Habib, "Beit Holim Hirsch," s. 218; Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 127; *Alithia* gazetesi, Selanik, 26.5.1905 (bu gazeteye göre, Allatini ailesi 1.000 altın Franklık bir bağış yapmış, ayrıca hastahenenin iki yan bölümünden birinin yapım harcamalarını karşılamıştı. Bağış yapanlar, diğer bireyler ve bağış makbuzları 1909 yılından itibaren hastahane yararına satılan her yıl basılan *Almanak*'lara bakılabilir).

¹⁹⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 743.

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² *Almanach national au profit de l'hôpital Hirsch de 1912*, Selanik, 1912, s. 75 ve 78; M. Ussiskin, "Peilout", s. 218; Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 128; V. Kolonas, *Î Ektos ton tihon*, s. 98.

¹⁹³ *Almanach de l'hôpital Hirsch de 1912*, s. 78.

¹⁹⁴ Habib, "Beit Holim Hirsch" s. 219.

¹⁹⁵ *Ibid.*, s. 218, D.S., M. 443, sayı 17, 6 Aralık 1923, s. 29; *Almanach National au profit de l'hôpital Hirsch de 1912*, Selanik 1912, s. 78.

loşları da vardı. Törenin bitiminde son derece heyecan verici bir olay yaşanmıştı. Doktor Misrahi, gitmek üzere ayağa kalkar kalkmaz, yüzlerce genç önünde eğilmiş, üzerine çiçek atarak ve arabasının atlarını durdurarak onu evine omuzlarında götürmek istemişlerdi.¹⁹⁶ Hastahane, 25 yatakla açılmıştı. Birkaç yıl sonra yatak sayısı 80'ye bulmuştu. Bu arada patoloji ve cerrahi bölümleri geliştirilmişti. Yoksul ve küçük esnaf için ücretsiz tedavi yapıldı. Ancak bunların, bulaşıcı bir hastalık taşımamaları ve Bikour Holim'den yoksulluk belgesi almaları gerekiyordu.¹⁹⁷ Yahudi olmayan hastalar, büyük bir ihtimalle ödeme yapılan bölümde yatırılıyordu.¹⁹⁸

Hastahane, kentin en önemli mütehassıslarından Doktor Misrahi tarafından yönetiliyordu.¹⁹⁹ Yönetim kurulu, Yahudi Cemaa-tinin önde gelen kişilerinden seçilirdi.²⁰⁰ Hastahane personeli (24 kişi), Misrahi'nin kendisi tarafından eğitilirdi. Hastahanenin, tüm imparatorluğa ün salmasının nedeni de herhalde bu olmalıdır.²⁰¹ Misrahi öldüğü zaman, cemaat onu onurlandırmak amacıyla adını, Eksohes bölgesinin en önemli yollarından birine ve Hirsch hastahanesi dış klinikleri binasına verdi.²⁰² Kurum Birinci Dünya Savaşı sırasında askerî hastahaneye dönüştürüldü ve ancak 1919 yılında cemaate geri verildi. İkinci Dünya Savaşı sonunda cemaatin dağılması nedeniyle hastahane, Barones Hirsch'in adı-

¹⁹⁶ Habib, "Beit Holim Hirsch" s. 219; M. Molho, *In Memoriam*, s. 30.

¹⁹⁷ *Almanach National*, s. 83. 1909 ilâ 1911 yılları arasında hastahane tedavi görenlerin sayısı 1.468 idi. Ücret ödeyerek tedavi görenlerin sayısı ise 489 idi. Tedavi, iki haftayı aşmıyordu. Aynı süre içinde 642 ameliyat yapılmış ve 128 ölüm vakası meydana gelmişti. Ayrıca toplam 40.260 hasta da dış kliniklerde tedavi görmüştü.

¹⁹⁸ *D.S.*, M. 443, sayı 17, Amerikan konsolos yardımcısının 6 Aralık 1923 tarihli 29 sayfalık raporu.

¹⁹⁹ *Almanach National*, s. 84 (1912 yılında, Doktorlar De Mayo ve L. Saias, genel tıp bölümünün; Doktor I. Dreyfus ve M. Cazes, cerrahi bölümünün; doktor A. Sciacky, kadın hastalıkları bölümünün; Doktor S. Josipovici, deri ve zührevî hastalıkları; Doktor S. Margueritte, göz hastalıkları ve Doktor H. Santour, kulak, burun ve boğaz bölümünün sorumlularıydı).

²⁰⁰ *Ibid.*, s. 85. 1912 yılında yönetim kurulu üyeleri şunlardı: Joseph Misrahi, Allians yerel kurul üyesi, başkan; Benico Saltiel, başkan yardımcısı; Dino Fernandez, sayman; Marius Naar, sekreter; üyeler: İsaac Florentin, Haim Hassid, Nehama Mallah, Mühendis Elie Modiano, Doktor Albert Sciacky ve Doktor Pepo Sciacky.

²⁰¹ Habib, "Beit Holim Hirsch", s. 219. Müdire, muhasebeci, eczacı ve baş hemşire dışında, 5 kadın ve 4 erkek hastabakıcısı, 1 ütücü ve terzi, 1 ahçı, 1 ahçı yardımcısı, 3 bekçi, 4 kadın çamaşırcı 2 kadın temizlikçi vardı.

²⁰² Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 128.

nın muhafaza edilmesi koşuluyla Yunan devletine satıldı.²⁰³ Savaş sonrasında birkaç yıl bu ad korundu; ama artık bu isim mevcut değildir. Ayrıca binanın girişi ve sağdaki merdivenler üzerinde mermer levhalarda bulunan Yahudi bağışçıların adlarının kimileri silinmiş, kimileri de kireçle kapatılmıştır. Böylece, ziyaretçiler tarafından kentin ve hastahanenin bir zamanlar Yahudilere ait olduğunun anlaşılması olanaksız hale getirilmiştir.

c. Hevra Kadisha (Gömme Kardeşliği)

Hevra Kadisha, gömme kardeşliği, tüm cemaatçe en istikrarlı kurum olarak algılanırdı. Dördüncü yüzyıldan beri, her semtin, ölülerle ilgilenme görevini üstlenen bir kardeşliği vardı. Selanik'te her semt sinagogunun kendi Hevra Kadisha'sı vardı ve bu, "eski sinagog özerkliğinden geriye kalan son öge"dir.²⁰⁴ Hevra Kadisha üyeleri *haverim* (yoldaş) ya da *rohatsim* (ölü yıkayıcıları) olarak adlandırılırdı. Bunların görevleri, ölüyü teslim almak, yıkama işlemini yapmak, mezarı kazmak ve ölüyü gömmektir.²⁰⁵ Söz konusu kardeşliğin üyeleri, tüm hizmetleri bedava yaparlardı. Ancak haftalık yirmi paralık aidatların toplandığı bir sandıkları vardı. Mezarlık işlemlerine bakan kurulun yetkilisi olan Kabarbaşı'nın²⁰⁶ topladığı cezalar da burada biriktirilirdi. Cezalar, sinagoga geç gelenlerden ya da Cumartesileri, bayramlar ve toplantılarda (*tandas*)²⁰⁷ uygunsuz hareketlerde bulunanlardan kesilirdi.²⁰⁸ Yoldaşlar (*haverim*), ayrıca bir cemaat aidatı toplarlardı ve ölünün ailesinden çeşitli armağanlar alırlardı. Bunlar, fakirlerin bedava gömülmelerini sağlamak için yapılan ödemelerdi.²⁰⁹ Lonca'nın üyelerinin tümü gönüllülerden oluşurdu ve belirli ailelere mensuptular. Toplumda saygı görürlerdi, ayrıca cizyeden muaftılar. Tahsilat memurlarıyla (*guisbarim*) olan yakın ilişkileri nedeniyle sinagog yönetimini etkileyebi-

²⁰³ Habib, "Beit Holim Hirsch", s. 219.

²⁰⁴ *Archives de l'AIU, Grèce, XVII/E.202*, J. Nehama'nın, 31 Mayıs 1900 tarihli mektubu.

²⁰⁵ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 156-157.

²⁰⁶ Kabarbaşı, mezarlık işlemleri kurulunun başında bulunan kişiydi. İbranice'de "Kabar" sözcüğü gömmek anlamına gelen "likbor" sözcüğünden gelir.

²⁰⁷ Nehama'ya göre, "tandas" sözcüğü, "görüşünü açıkla" anlamına gelen İbranice "ten daat"tan gelmektedir.

²⁰⁸ *Archives de l'AIU, Grèce, XVII/E.202*, J. Nehama'nın, 31 Mayıs 1900 tarihli mektubu.

²⁰⁹ *Ibid.*

liyorlardı. Görüşmelerini, "moah"ta,²¹⁰ kutsal mihrabın yanındaki özel odada gerçekleştirirlerdi.²¹¹

Yirminci yüzyılın başlarında, gözlenen suiistimaller ve dile getirilen şikâyetler, Hevra Kadisha örgütlenmesinin geleneklere uygunluğunun tartışılmasına yol açtı. 1914 yılında mevcut örgütlenmelerin değiştirilerek özel bir komitenin atanmasına karar verildi. Komite, gömme konularıyla ilgilenecek örgütten sorumluydu.²¹² O zamandan itibaren sorumluların atanmaları, cemaatin yetkisine geçti.²¹³

d. Akıl hastaları imarethanesi (Akıl hastahanesi)

Selanik, hastahanelerinin fazlalığıyla dikkat çekmişti, ama şehirde hiçbir cemaatin akıl hastahanesi yoktu.²¹⁴ Kentin en kalabalık halkı olan Yahudi Cemaatinin en fazla akıl hastası vardı. "Bunlar, kentin içinde gezer ve cemaatin kötü bir şekilde temsiline neden olurlarmış."²¹⁵ 1908 yılında bir grup genç aydın, - bunların Alliance mezunları olmaları ihtimali vardır- "Eden" sineması sahibi ve yöneticisi Lieto Noah'ın önderliğinde, bugünkü Stavros Vutiras sokağındaki binada, akıl hastaları için ilk imarethaneyi kurmaya karar verdiler. Kurucuları önceleri gerekli olanaklardan yoksun oldukları için, ancak sınırlı sayıda hastayla ilgilenebildiler.²¹⁶

Zamanla imarethane, cemaatin ve belediye sağlık müdürlüğünün desteğiyle düze çıkmayı başardı. Bu arada finansman için başka kaynaklar da bulundu: Selanik ve dış ülkeler, özellikle New York'ta oturan Yahudilerin yardımları, Düşkünler Evi Dostları Derneği'nin üyeleri tarafından evlerle dükkanlara yerleştirilen özel kaplara konan bağışlar ve tedavi ücreti ödeyen hastalardan

²¹⁰ *Ibid.* "Moah," İbranice bir terimdir. Sinagoglarda kadınlara ayrılan kafesli bölümün adıdır.

²¹¹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VI, s. 157-158.

²¹² Levy, *Notas Historikas*, s. 10.

²¹³ CAHJP, dosya 115, mezarlık dairesi memurlarından Haim Chaltiel'in, 29 Ekim 1935 tarihli, Ladino dilinde yazılmış mektubu.

²¹⁴ Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin 1985, s. 221. Verdiği bilgiler tartışmalı olan Karpat'a göre, 1894-1895 boyunca Selanik'te toplam 69 akıl hastası vardı.

²¹⁵ Amarillio, "Hevroth Zdaka," s. 128.

²¹⁶ *Ibid.*; M. Molho, *In Memoriam*, s. 31.

elde edilen gelirler.²¹⁷ Düşkünler Evi, cemaat kurulunca atanan bir idare komitesi tarafından yönetilirdi. 1930 yılında, kimi memurların da yardımıyla, yönetmen Doktor Alber Menase ve Doktor Vidal Siaki hastaların durumlarında ciddi düzeltmeler gerçekleştirilmişler, hattâ kimilerinin tam tedavisini sağlamışlardı. Yıllık tedavileri yapılan seksen hastanın yirmi beşi, tümüyle iyileşmiş olarak hastahaneden taburcu edilmişti.²¹⁸

e. *Matanot Laevionim (Yoksullara ödenek)*

Matanot Laevionim, cemaat okullarındaki öksüz, yetim ve yoksul öğrencilere karavana sağlamak amacıyla, 1901'in Şubat ayında kurulmuştur.²¹⁹ Kurucularının Bikour Holim loncasına bağlı olmaları gerekiyordu. Çünkü bazı kaynaklarda bir grup ileri gelenin²²⁰ yeni kent kliniğinin Bikour Holim tarafından teftişi üzerine, Vardari mahallesine yaptıkları bir ziyaret söz konusu edilmektedir.²²¹ Burada şuna işaret edilmiştir: Bölge çocukları çok zayıflamış ve okuldan dönene dek "ağızlarına bir lokma ekmek bile koyamamışlardır." Bunun üzerine ziyaretçiler, öğrencileri yemeğe davet etmişler ve hemen yoksul aile çocuklarına öğle yemeği sağlamak üzere bir lonca kurmayı kararlaştırmışlardır.

²¹⁷ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 128; Habib, "Mossadot hessed shonim", s. 216-217.

²¹⁸ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 129; M. Molho, *In Memoriam*, s. 31.

²¹⁹ Habib, "Mossadot hessed shonim", s. 216; Abr. Amarillio, "Hevroth Zdaka" s. 121-122; Molho, *In Memoriam*, s. 24.

²²⁰ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 121-122. Amarillio'dan şu bilgileri almak-tayız: Matanot Laevionim kardeşliği, 1901 tüzüğünün metnini 1938 Nisan ayında, Atina'daki Sağlık Bakanlığına sunmuştu. Tüzük, 1926 yılında, örgütün kuruluşunun yirmi beşinci yılı dolayısıyla yayınlanmıştı. Bununla birlikte, devlet desteğinin artırılmasını talep eden dilekçe sunulmuştu. Aynı kaynak, Amarillo ailesinin topladığı kayıtlara gönderme yapmakta ve örgütün cemaate katkıları üzerinde durmaktadır. Kayıtlar, Kudüs kentindeki Ben Zvi Enstitüsü Arşivi'nde bulunmaktadır.

²²¹ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 121-122. Ne yazık ki, bu konunun aydınlanabilmesi için gerekli olan Bikour Holim üyeleri listesi bulunmamaktadır. Ancak, burada ileride yapılacak herhangi bir araştırmaya yararlı olduğunu düşündüğümüzden, Amarillo'nun sözünü ettiği, tanınmış ileri gelenlerin adlarını veriyoruz: "Avraam H. Revah, Iossef E. Arditti, Avr. S. Rofel, Shmuel Sh. Attias, Eliaou Sh. Arditti, Yac. Sh. Beraha, Avr. Its. Arditti, Shlomo Ios. Matalon, Haim Nefussi, Shimon Ios. de Mayo, Mario E. Nahmias, Shmuel Sh. Asseo, Ioss. H. Molho, Moïse Avr. Alfandari, Yac. M. Halevi, Léon Shl. Saporta, Haim Shl. Philo, Avr. Yac. Molho, Moshe Cohen, Shm. B. Assel, Moshe E. Benattar, Shl. E. Carasso, Avr. Shm. Gattegno, Eman. Ovadia, Ioss. Avr. Assias. "

Lonca 1902 yılında, Hirsch bölgesi cemaat okuluna günde yirmi kap yemek sağlayan ilk yemekhaneyi açtı. Bir yıl sonra, Kalamaria bölge yemekhanesi, ondan sonra da lonca başkanı Avraam Revah'ın girişimleri sonucunda, yüz bursluya yemek sağlayan üçüncü yemekhane faaliyete geçti. Bu son girişim, Yaa-kov ve Daniel Modiano tarafından desteklenmişti. Ayrıca "La Bohème" derneği tarafından da destek gördü. Dernek, düzenlediği bir tiyatro temsilinin gelirini de vakfa bağışladı.²²²

1905 yılında, Talmud Tora Hagadol Merkez Okulu'nda bir yemekhane açılması düşüncesi ortaya atıldı. Bu okulda öğrenim gören 1.400 öğrencinin üçte biri yoksuldu. Ancak, yeterli gelir olmadığından projenin gerçekleşmesi 1908 yılına dek gecikti. Yeni yemekhane bu yıl, Alliance S. Benedict'in girişimi sonucunda açıldı. S. Benedict, bir sene önce müfettiş olarak Selanik'i ziyaret ettikten sonra Paris'e dönüşünde örgütten destek istemiş ve bina için yılda 1.000-1.500 altın Frank sağlamıştı. Yardım, altı yıl sürecekti. Bu yardımdan seksen burslu yararlanmıştı.²²³ Cemaat Komitesi 1908-1909 öğretim yılında da yeni yemekhane için yıllık 750 altın Frank tahsis etti. Matanot Laevionim, özel girişim neticesinde kurulması ve destek görmesine karşın, cemaatin gözetimi altına alınmıştı. Yönetim kurulu da Cemaat tarafından atanmıştı.²²⁴ Eldeki kaynaklar, "Yoksullara Ödenek" sandığına, cemaat bütçesinden sağlanan düzenli yardım konusunda bize bilgi vermemektedir. Bu sandık diğer cemaat kurumlarından da haftalık destekler almaktaydı. Bunlar arasında Cemaat Kız Okulu (École Communautaire des Filles), "Torah et Melaha" Kardeşliği (Kitab-ı Mukaddes ve Sanat), Düşkünler Evi imarethanesi, "Charles Allatini" Yetimhanesi vardı. Bu kuruluşlar, çocukların öğle ve kimi zaman da akşam yemeklerini sağlıyordu.

Matanot'un sabit gelirleri, doğrudan kurucularından ve eşleri vefat ettiğinde kendilerine kalan miraslardan sağlanırdı. Anapara muhafaza edilir, yönetim komitesi yalnızca faizleri kullanırdı. Miraslar, Eksohes bölgesinde bulunan bir binanın alımı için kullanıldı. Binadan elde edilen gelir, başka şeylerin yanı sıra, haham-

²²² Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 121-122.

²²³ *Ibid.*, Molho, *In Memoriam*, s. 25.

²²⁴ CAHJP, dosya 115, "Communauté Israélite" adlı, tarihsiz, beş sayfalık Fransızca rapor. Bu rapor, anlaşıldığı kadarıyla, Yunan idaresine geçiş sonrasındaki ilk yıllara aittir, çünkü o dönemde hükümet yazılan Fransızca yazılırdı. Bkz. Dışişleri Bakanlığı Arşivi (*bundan sonra, İPEKS olarak geçecektir*).

ların maaşları ve adlarını taşıyan bir yemekhanenin oluşması için bağış yapanların onuruna okunan dua törenlerinin masrafını karşıliyordu.²²⁵

1912 yılında, Matanot Laevionim, günde dört yüzün üzerinde öğle yemeği veriyordu.²²⁶ Vakıf, 1917 yılındaki büyük yangından sonra faaliyetini iyice genişletmiş, tüm semtlerde yeni yemekhaneler açmıştır.

Lonca, faaliyetini yalnızca aşhanelerini çoğaltmakla yetinmedi. 1908 yılında, Alliance Mezunları Derneği (Association des Anciens Élèves de l'Alliance) Matanot Laevionim ile birlikte "Charles Allatini" yetimhanesini kurmuş, ayrıca ayakkabı yapımını öğreten ve diğer meslek okullarıyla da işbirliği yapmıştı.²²⁷ Lonca Selanik cemaatine, en zor dönemlerde, özellikle Alman işgali yıllarında, yardımda bulunmuştur. Bu dönemde Yunanistan ve uluslararası Kızılhaç'ın yardımıyla her gün "halk karavanaları" vermiş ve ayrıca her gün 5.500 çocuğa çeyrek litre süt dağıtmıştır.²²⁸

f. "Charles Allatini" yetimhanesi

Matanot Laevionim tarafından korunanların çoğu öksüz olduğundan loncanın kurucuları 1908 yılında erkek çocukları için ayrı bir yetimhane kurmak zorunda kaldılar. Önceleri, kaynakların sınırlılığı nedeniyle faaliyet iki öksüzün bakımıyla sınırlandırılmış, sonuçta bunlar "Altcheh" okuluna kaydedilmiştir. Finansal kaynak sorununun çözümü sadece Alliance Mezunları Derneği'nin ve "Moïse Allatini" okulu müdürü Joseph Nehama'nın konu ile ilgilenmelerinden sonra mümkün olmuştur.²²⁹ Bu iki kurumun müdürlüğünün oluşturdukları on iki kişilik komite, halkın desteğini kazandı: Düzenlenen bir bağış kampanyası sonucunda, yetimhanenin yapımı için gerekli sermaye sağlandı. Çok sayıdaki bağışlar ve Charles Allatini'nin 3.000 Franlık katkısıyla kuruluş için gerekli anapara sağlandı. 1910 yılında, avukat Emmanuel Salem'in²³⁰ müdahale-

²²⁵ Amarillio, "Hevroth Zdaka," s. 122; Molho, *In Memoriam*, s. 25-26.

²²⁶ Amarillio, "Hevroth Zdaka," s. 122; Molho, *In Memoriam*, s. 25-26; Habib, "Mossadot hessed shonim," s. 216.

²²⁷ Amarillio, "Hevroth Zdaka," s. 121.

²²⁸ Molho, *In Memoriam*, s. 25.

²²⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın, 27 Kasım 1911 tarihli mektubu.

²³⁰ Emmanuel Salem (1859-1930), ünlü bir eczacı olup Osmanlı hukuku ve uluslararası hukuk uzmanıydı. Özel hukuk ve kamu hukuku uzmanı olarak, uzun yıllar Yahudi cemaatinin yönetiminde görev aldı.

siyle binanın temeli için bağış yapan Charles Allatini'nin adı verildi ve yetimhane Eksohes bölgesindeki Makedonya caddesinde, güzel bir binaya yerleştirildi. Yetimhane 1911 yılından itibaren, 7 ilâ 10 yaş arası 12 öksüz çocuğu barındırdı. Uzun süre, mahallede bulunan Mararot'un merkez aşevi onlara her gün yemek verirdi.²³¹ Alliance Mezunları Derneği, ayrıca çocuklara giysi ve okul malzemesi de sağlardı. Öksüzler, "Moïse Allatini" okuluna kabul edilirdi. Benzeri özel girişim vakıflarında olduğu gibi, sonradan öksüzler okulu en önemli cemaat kurumlarından biri olmuştur. Cemaat, bakım harcamalarına karşılık bir yıllık destekte bulunurdu. Bu destek, 1911 yılında yılda 4.000 Frank'ı bulmuştu. 1920 yılında yetimhanede 35 yatılı öğrenci vardı, bunun için de Selanik Belediyesi'nden uygun bir destek alındı.²³² Bu yeni gelirle, binanın onanımı, eşyaların ve özellikle yatak ve örtülerin yenilenmesi sağlanıyordu. Özellikle her sene yeni gelen çocuklardan bulaşan uyuz salgınının giderilmesi için önlemlerin alınması gerekiyordu.²³³ Öksüz çocuklara özellikle ilgi gösterilmeliydi:

*"Yatılı öğrencilerimizin neredeyse tümü zayıf bünyeli ve kansızlar. Onlara verilen et miktarını iki katına çıkararak ve porsiyonlarını artırarak durumlarını iyileştirdik. Epeyce para gerekmesine karşın, güzel havalarda sayfiye yerlerinde, meskûn yerlerden uzak, çeşitli oyunlar oynayarak ve idman yaparak, öksüz çocukların sıhhatleri düzeltildi."*²³⁴

Moral destek ve besine özen gösterme çabası, etkileyiciydi. Yöneticiler, kaynaklarının imkânı oranında çocukların hayırseverleri anmak için dua okumalarını gerektiren eski yöntemle karşı gelmişlerdi. Bunu da söz konusu hayırseverlerin mirasçılarından tahsil ettikleri gelirlere karşın yapmaktan çekinmediler. Bu değişikliğe yol açan gerekçe çok açıktır:

"...Bu dua okumalar sırasında çocuklarımız, yabancıların şaşkın bakışları karşısında, zavallılıklarını sergileyerek[...] tanımadıkları kimi insanların acıları karşısında gözyaşı dökmek zorunda kalıyorlardı [...] Sonuçta, çocukların para toplayabilmeleri için bu

²³¹ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 124; Molho, *In Memoriam*, s. 26-27.

²³² Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 125; CAHJP, dosya 115. Belge, Selanik Hahambaşı tarafından 19 Ekim 1920 tarihinde yapılmış bir listeyi içermektedir. Bu listede Selanik cemaatinin hayır vakıflarının isim adres, kuruluş tarihi ve gelir-gider bütçeleri verilmektedir.

²³³ CAHJP, dosya 184, Başkan M. Morpurgo tarafından 31 Ocak 1921 tarihinde yetimhanenin durumuyla ilgili olarak Cemaat kuruluna sunulan rapor.

²³⁴ *Ibid.*

acının istismarı sadece ahlâka aykırılık göstermiyor, ayrıca çocukları gözümüzde küçük düşürüyor ve her türlü kişisel onuru yok ediyordu.”²³⁵

Diğer cemaat kurumları gibi, yetimhane de bir komite tarafından yönetiliyordu. Komite, cemaat kurulu tarafından, kentin tanınmış kişileri arasından seçilirdi. Böylece, 1939 yılında ölümüne dek lonca başkanı olan Moïse Morpurgo, ayrıca Moïse İ. Abravanel, Joseph Nehama ve Cemaat’ın ileri gelenlerinden biri olan İsaak Kovo yetimlerle bir baba şefkatiyle ilgilenirlerdi.²³⁶ Bu vakıfta çok sayıda çocuk eğitildi.²³⁷ Çok geç yaşta, öğrenimlerini tamamlayan-caya dek, Selanik okullarında, kimileri de Fransa’da okudular.²³⁸

g. Koupa Yetoumot (Yetim Kızlar Fonu)

İlk kız yetimhanesi, 1923 yılında kuruldu ve kurucusu olan Meir Aboav’ın adını aldı. O zamana dek, cemaat kurulu, adı Koupa Yetoumot olan eski bir geleneğe dayanarak yetim kızlara çeyiz veriyor ve onlara evlenme olanağı yaratıyordu.

Koupa Yetoumot, iki vergiden yararlanırdı. Biri, çeyizle ilgili %2’lik kaynak aktarımı, diğeri kadınlara devredilen mirasların %10’u ile oluşturulan bir fondu.²³⁹ Miras fonu, ilk olarak yoksulların gömülmeleri için gereken harcamaların karşılanması için kurulmuştu. Ama 17. yüzyılın sonlarına doğru, Rav ha Collel Aron Akoen Perahia ve arkadaşları, üçlü yönetimde, bu ödeneğin, yetim olarak nitelendirilen, kızların onurlu çeyizlere sahip olmaları amacıyla kullanılması için bir yasa çıkardılar. Bunlar sadece *talmidei hahamim*’lerin (Yahudi yasasını incelemekle yükümlü olan ve geçimlerini sağlamak için çalışamayanların) kızlarından oluşmuyordu.²⁴⁰ Söz konusu yasaya göre, hahamların öksüzleri 3.000 akçe, yoksul ailelerin kızları 1.500 akçe, Yahudi

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ CAHJP, dosya 115, “Communauté Israélite” başlıklı belge; M. Molho, *In Memoriam*, s. 27.

²³⁷ Amarillio, “Hevroth Zdaka”, s. 125. Yazar, eğitilen çocukların adedi olarak 300 rakamını veriyor, ancak kesin bir tarih belirtmiyor.

²³⁸ Molho, *In Memoriam*, s. 26-27.

²³⁹ Amarillio, “Hevroth Zdaka”, s. 110-115. Yetim kızların çeyiz fonu, cemaatin en zengin kurumu olduğundan dolayı, çoğu durumda cemaat kurulu, artan paradan ödünç alırdı.

²⁴⁰ Perahia, *Los origines*, s. 10-11.

yasasını inceleyen haham kızları ise, anne ve babalarına Cemaat muntazam ödenek sağladığından ancak 600 akçe alırlardı.²⁴¹

Cemaat Kurulu, Koupa Yetoumot fonunu yönetmek üzere bir komitenin atanması görevini de üstlenmişti. 1890 senesinden itibaren bu fonun ayrıntılı bilançosu her sene yayınlanmaya başlandı.²⁴²

Selanik Hahambaşı Yakov Meir (1907-1919), 1908 yılında, cemaatin yeniden düzenlenen programı çerçevesinde, Koupa Yetoumot kurumuyla ilgili yasayı yeniden yürürlüğe koymuştur.²⁴³

5. Sosyal Yerleşim Kurumu

Selanik Cemaati'nin toplum yararına en önemli kurumu, kuşkusuz, yerli ve yoksul Yahudi mültecilerin iskânıyla ilgili olanıydı.²⁴⁴ Evvelce işaret edildiği gibi Cemaat 1912 yılında, kentte yaşayan 13.000 Yahudi ailesinden, yaklaşık olarak yarısını, yani 6.000 aileyi himayesi altına almıştı. Yoksul ailelere para, iskân, okul giderleri, doktor masrafı gibi her türlü sosyal yardım sağlanıyordu.²⁴⁵ D. Levy'nin belirttiğine göre fon 1924 yılına kadar yoksulların iskânı için yirmi milyon Drahmi harcamıştı.²⁴⁶ 1890 ve 1917 yangınlarından sonra kurulan yeni halk mahallelerinin durumu, Selanik'teki Yahudi nüfusunun sınıfsal düzeninin araştırılması olanağını sağlamaktadır.²⁴⁷

a. 1890 yılına kadar Yahudi mahallelerinin saptanması

1890 yılı ortalarına kadar, -aralarında iki Hristiyan ve iki Müslüman mahallesinin de bulunduğu- Yahudi mahalleleri, şehir

²⁴¹ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 109; Habib, "Mossadot hessed shonim", s. 216.

²⁴² Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 109; Habib, "Mossadot hessed shonim", s. 216; CAHP, dosya 115, "Communauté Israélite" başlıklı Fransızca rapor.

²⁴³ Amarillio, "Hevroth Zdaka", s. 110.

²⁴⁴ Archives de l'AIU, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893 tarihli mektubu; I/C.37, Charles Allatini'nin 6 Mayıs 1895 tarihli mektubu; VIII/E.108, Charles Allatini'nin 23 Aralık 1896 ve 26 Eylül 1897 tarihli mektupları.

²⁴⁵ Archives de l'AIU, Grèce, I/C.34-51, J. Nehama'nın 10 Aralık 1912 tarihli mektubu.

²⁴⁶ Levy, *De l'origines*, s. 8. D. Levy'nin sağladığı belgelere göre bu 1924 yılında Campbell bölgesinin inşa için yatırılan meblağ da dahildir.

²⁴⁷ Dumont, "The Social Structure of the Jewish Community of Salonica at the End of the Nineteenth Century," *Southeastern Europe*, no 5 (1979), s. 33-72.

merkezi, rıhtım ve limanı da içine alan kentin kuzeydoğu bölgesine dek uzanıyordu. Bu bölge, küçük olduğundan nüfusu yoğundu. Ayrıca kentin ticaret merkeziydi, bu yüzden çarşı ve limanda büyük bir hareketlilik vardı. Caddelerin çoğuna İspanya Yahudi hahamlar ya da sinagoglarının adları verilmişti. Örneğin Kastillia Havrası Caddesi (Agiou Nikolau), Haham Asher (Viranos ve İsavron), Haham Matalom (Vas. İrakleiou), Haham Saios (Ermou), Boyadji Davi (17 Haziran ve Makenzi King). Bu adlar, 1913 yılında Selanik'in Yunanistan'a bağlanmasına dek geçerliydi. Fakat Osmanlı vergi kayıtları ve defterlerinde²⁴⁸ zikredilen 17 Yahudi mahallesi daha çok, Ladino adlar taşırdı: Örneğin, Agiou Nikolau yoluna Aguda, Barou (Barouh), Bedaron (Beit Aron), Etz Hayim; Metaksourgeiou (İpek Dokuma Fabrikası) ve Agias Sophias yoluna Leviye; Vas İrakleiou yoluna Kaldırgroc (Kal de los Gregos); Çimiski ve Vas. İrakleiou yoluna Kulhan; Viktor Hugo yoluna Malta; Ermou ve Agiou Nikolaou yoluna Pulia (Apoulia); Ptolemaion yoluna Rogos denmesi gibi. İstisna oluşturanlar şunlardı: 17 Haziran yoluna Sofia (Aya Sofya); Egnatia ve Virsodepsiou yoluna Cedide; Filikis Eterias ve P. Psaragoras'a Tophane; Ag. Theodoros yoluna Fındık ya da Kadı; Sfageion yoluna Salhane, ve Çimiski ve G. Stavrou yollarına Yeni Avlu denirdi. Bu adlar, Türkçe idi.²⁴⁹

1866 yılında Selanik surlarının yıkılması daha sonra ise 1890 ve 1917 yangınları nedeniyle,²⁵⁰ kentin en önemli ve yoğun nüfusu barındıran ticaret bölgesindeki Yahudiler kente dağılmak zorunda kaldılar. Bu değişiklik, Selanik'in Yahudi karakterine yeni bir boyut getirdi.

²⁴⁸ Dimitriadis, *Topografia tis Thessalonikis kata tin perodo tis Turkokratias, 1430-1912*, Selanik, 1983, s. 153-177 ve 485-511. Yazanın belirttiğine göre, Yahudi mahalleleri hakkındaki bilgi tamamdır değildir. Çünkü Osmanlı kadastrolarının Yahudi nüfusu ile ilgili kimi sayfaları kayıptır. Ayrıca, Yahudilerin devlet görevlilerine doğru bilgi vermekten kaçındıkları söylenmektedir. Bu tezin doğru olma ihtimali vardır, ancak ispatlanması zordur. Bu alanda imparatorluğun diğer şehirleriyle ilgili kadastro çalışmasıyla karşılaştırma da yapılamaz. Selanik Yahudilerinin kayıt defterlerini "yok etmelerinin" olanaksız olduğu açıktır. 1890 yılında cemaat ya da "bölge" sinagogları etrafında gelişmiş en azından 32 Yahudi mahallesinin olduğu kesindir.

²⁴⁹ *Ibid.*

²⁵⁰ *Ibid.*, s. 458-459.

b. 19. yüzyılın sonunda yangından zarar gören mültecilere sosyal yardım

4 Eylül 1890 tarihinde yaşanan²⁵¹ büyük bir yangın, Selanik merkezindeki, Metropol ile Agia Theodora bölgesi arasındaki kuzeybatı ve batı kısmında yoksul ve yoğun nüfusun bulunduğu mahalleleri mahvetmişti. Yahudilerin ikamet ettikleri çoğu baraka, iki bin ev yok olmuştu.²⁵² Yangından zarar görenlerin bazıları, Talmud Tora Hugadol merkez binasına sığınmıştı. Ama yaklaşık, 25.000 kişi, cemaat yardımını beklemek üzere yollarda kurdukları çadırlarda yaşamaya başlamıştı.²⁵³

Yahudi Cemaati kurulu, Alliance'ın genel kurulu ve "Grand Cercle Commercial" kültür derneğinin²⁵⁴ desteklediği bir bağış kampanyası düzenlendi. Amaç, yangından zarar görenlerin gereksinimlerini karşılamaktı.²⁵⁵ Bu etkileyici girişim, cemaatin, zor koşullar altında krizi göğüsleme yeteneğini göstermektedir. Vali de bir yardım komitesinin kurulmasına memnuniyetle onay verdi. Komitede, hahambaşı, metropolit ve tüm dinlerin temsilcileri bulunuyordu.²⁵⁶

Tüm bu girişimlere karşın, 1891 yılının Nisan ve Eylül ayları boyunca, Selanik Yahudilerinin sıkıntıları arttı. Cemaat, uğradığı yıkım sorunlarını çözemedi, 1891 yılında Korfu ve Kiçinev'deki programlardan kaçarak Selanik'e sığınan Korfulu Yahudiler ile 2.000 Rusya Yahudi'sini kabul etmekle yeni sorunlarla karşılaştı.²⁵⁷ İskân sorununu çözmek son derece zorlaştı. Yerel tarihçilerin verdikleri bilgiye göre "evsizler, kenti, garnizona benzettiler."²⁵⁸

Bu arada, harekete geçmiş olan Selanik Yahudileri, derhal yeni dernekler kurmuşlar,²⁵⁹ yeni komiteler oluşturmuşlar ve

²⁵¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893 tarihli mektubu.

²⁵² Dimitriadis, *Topografia*, s. 458-459.

²⁵³ *Ibid.*, Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 747.

²⁵⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893 tarihli mektubu.

²⁵⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 9 Temmuz 1896 tarihli mektubu; Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 738-739.

²⁵⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 747.

²⁵⁷ *Ibid.*, *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893 tarihli mektubu; Charles Allatini'nin 6 Mayıs 1895 tarihli mektubu; VIII/E.108, Charles Allatini'nin 23 Aralık 1896 ve 26 Eylül 1897 tarihli mektupları.

²⁵⁸ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 739, 741.

²⁵⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 9 Şubat 1896 tarihli mektubu. Rusya göçmenleri ve sorunlarıyla ilgili olarak yazısında,

hayır faaliyetlerinin yanı sıra bağış kampanyaları düzenlemişlerdi.²⁶⁰ Selanik'e darbe gibi gelen bu çifte trajedi, kamuoyunu duygulandırmış ve bunun sonuncunda, felâketzedeler tüm dünyanın dayanışmasını kazanmışlardı.

Bu arada, Nehama'ya göre, Yahudi Cemaati, Sultan'dan da önemli bir bağış almıştı. Bağış, göçmenlerin yerleştirilmesinde kullanılmıştı. Buna paralel olarak, Yunanistan ve İtalya, ayrıca zamanın Londra Belediye başkanı Sir Rufus Isaacs da destekte bulunmuşlardı. Aynı zamanda, Alliance Israélite Universelle tarafından Birleşik Amerika'dan önemli bir meblağ toplanmıştı. Büyük olasılıkla Alliance Israélite Universelle, Paris, Londra ve Viyana'dan Hirsch ve Rothschild ailelerinden gönderilen bağışlar için de aracı olmuştu.²⁶¹ Paris'teki Alliance Israélite Universelle'nin merkez kurulu haricinde, Frankfurt, Rusya Kurulu ya da Rusya-Yahudi Kurulu gibi, diğer Yahudi teşkilatları, bağışlarda bulunmuşlardı.²⁶² Toplanan meblağ, 40.000 Türk Lirasını geçmiştir. Bu paranın yarısı, yangından zarar görenlere ve mültecilere dağıtılmış, diğer yarısı ise yeni meskenlerin yapımında kullanılacak arsalarla ayrılmıştı.²⁶³

Önce, toplam 55.220 metre karelik iki arsa satın alınmıştı. Bunlardan, 19.740 metre karelik olanı, kentin doğu bölgesindeki Kalamaria'da, 35.480 metre karelik diğeri kentin kuzey bölgesindeki Vardari'de bulunuyordu. Bu sonuncusu, Barones'in, üçüncü yapı için yaptığı bağışı Paris Hahambaşısı Zadok Kahn'ın adına adamasına karşın,²⁶⁴ kendisine atfen Hirsch ailesinin²⁶⁵ adını almıştı.

c. Kalamaria Bölgesi²⁶⁶

Bina yapımının süresi ve tamamlanması üzerine bilgi veren hiçbir kaynak mevcut değildir. Gerekli para zamanında sağlandığı

Allatini, "Aavat Aher" ("Ötekine Sevgi") adlı bir teşkilatın kurulmasından söz eder.

²⁶⁰ *Ibid.*

²⁶¹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 739.

²⁶² *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 9 Şubat 1896 tarihli mektubu.

²⁶³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 739.

²⁶⁴ *Ibid.*, cilt VII, s. 739.

²⁶⁵ *Ibid.* Barones Clara de Hirsch'in yapı harcamalarının üçte birini Paris Hahambaşısı Zadok Kahn adına bağışlamasına karşın, Selanik Yahudileri bölgeye Hirsch adını vermişlerdir.

²⁶⁶ Kalamaria bölgesi, Selanik Uluslararası Fuarı'nın kuzeybatı kısmında bulunmaktaydı.

için ve kış yaklaştığından evsizlere iskân yeri sağlamanın gerekli-
liği nedeniyle yapım işlerinin âcilen başlanmış olduğu tahmin
edilebilir. Bu durumda, 1894 yılında ya da daha erken bir tarihte
ilk mahallelerin iskân edilmiş olması gerekir, çünkü elimizdeki bir
belge 1897'den²⁶⁷ itibaren genelde her üç yılda bir yapılan, kira-
ların artırımlarından söz etmektedir.²⁶⁸

Aynı belgeye göre, yangından yedi sene sonra, Kalamaria böl-
gesi yeni işçi mahallesinde 41 bina mevcuttu. Bunların her birinde
dört daire vardı. Dolayısıyla toplam 164 daire mevcuttu. Bu daire-
ler, hol, iki oda, mutfak, tuvalet ve küçük bir avludan oluşuyordu.
Dairelere yerleşen ailelere, kalabalık olmalarına karşın, ancak bir
oda tahsis edilebiliyordu. Odaların genişliği konusunda ayrıntılı
bilgi bulunmasına karşın, çoğu kez bir odada çok kişilik bir aile ve
bir dul yaşlı anne ikamet ederdi. Demek oluyor ki, 328 odaya, 384
aile sığdırılmıştı.²⁶⁹ Binaların bakımı için gerekli olan paraların
sağlanmasıyla ilgilenenler, yaptıkları yazılı başvurularda özellikle
daire sayısının artırılması üzerinde duruyorlardı.

Amaçları, her aileye iki odanın tahsis edilmesi idi. Şu husus
üzerinde özellikle duruyorlardı: "Tüm aile fertlerinin tek odaya
yerleştirilmeleri hem sıhhatleri bakımından hem de ahlâkî açıdan
sakıncalıdır." Bu görüş günümüz değerleri çerçevesinde anlamlı-
dır; ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu yeni daireler, diğer
bölgelerdekilere göre çok daha çağdaştı. İstanbul'un yoksul ma-
halleleri, ya da başka Osmanlı kentlerindekiiler göz önünde bulun-
durulursa, tek odada on ya da on beş kişinin yaşaması alışkanlığı
vardı. Selanik'teki durum kuşkusuz çok daha iyiydi. Şuna da de-
ğinmemiz gerekir, aynı dönemde, işçi evlerinde tuvaletin bulun-

²⁶⁷ Nehama, *Histolre des Israélites*, cilt VII, s. 739; *Archives de l'AIU*,
Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 24 Eylül 1897 tarihli mektubu. Bu
dosya, Charles Allatini'nin, Alliance Israélite Universelle'nin yerel komite
başkanlığını sürdürdüğü döneme ait bir mektubuyla yeni mahallelerdeki
durumu gösteren iki tablodan oluşmaktadır. Allatini, teşkilâtın Paris'teki
merkez komitesinden, kiralan desteklemesi için Barones Hirsch'ten yar-
dım teminine aracı olmalannı ister. Mektupta oluşan yeni semtlerin her
birinde gerçekleştirilenler ve gerçekleştirilmesi gerekli hususlar üzerinde
durulmaktadır.

²⁶⁸ CAHJP, dosya 115, "Rapporto de la Commission de estudio del projeto
del signor Davud Levy por la reorganisation del systema de administra-
tion de los cartieres communales" (Cemaat mahallelerinin yönetim şekli-
nin yeniden düzenlenmesi konusunda ilgili David Levy'nin plânı üzerine
rapor) başlıklı tarihsiz bir belge.

²⁶⁹ *Ibid.*

ması, Batı Avrupa'da bile bir lükstü.²⁷⁰ Ayrıca işaret etmemiz gerekir ki: Kalamaria bölgesinin bir erkek okulu vardı. Gerçi, müdürler, okulların ilkel koşulları üzerinde duruyor, sürekli şikâyet ediyorlardı. Gerek okula kayıtlı 240 öğrencinin, gerekse de kayıtlarını yapmak üzere olanların yetersizliği üzerinde duruyorlardı. Şunu da belirtmemizde yarar var. Kayıt için Alliance'a başvuruda bulunanlar, teşkilât sorumlularından yardımcı olmalarını ve nüfuzlarını kullanarak tanınmış hayırseverlerden maddî destek sağlamalarını istemekteydiler. Bu başvurular sonuncunda, altı aylık bir sürede, bölge kurulu, kız okulu kurulması için gerekli kaynağı sağlayabilmişti. O zamana dek, kızlar kültürsüz kalmaya mahkûmdular ve bu da onların "kötü yollara sürüklenmelerine neden olabiliirdi."

Alliance bağışları ve cemaat ileri gelenlerinin maddî destekleri dışında, kiralardan da gelir elde ediliyordu. Oda başına yılda 1 Türk Lirası elde alınıyordu. Ancak, aileler çok fakir olduklarından ve çoğu kirayı ödeyemediklerinden, mahalle bütçeleri sürekli açık vermeye başlamıştı. Dolayısıyla ilgililer, sürekli maddî destek sağlama arayışındaydılar. Bağışçılara sundukları raporlarda, hastaların bakımı, binaların onarımı ve okulların gözetimi konularında özellikle kaynakların yetersizliği üzerinde dururlardı. Ayrıca, eldeki olanaklarla yeni müesseseler yaratılmasının söz konusu olmadığı ve aslî sorunun mevcut kurumların muhafazasının olduğunu vurgulurlardı. Kiracılar arasında hasta adedinin büyük ölçüde artması nedeniyle halk sağlığıyla ciddî olarak ilgilenilmesi gereğine de değiniyorlardı. Örneğin çöplerin toplanması, özellikle Kalamaria bölgesinde, çok acemice yapılıyordu.²⁷¹ Komite, sakinlerin gereksinimleriyle gerektiği gibi ilgilenemiyordu. Bunların çoğu gıdasızlık yüzünden güçsüzdü, hastalıklara karşı direnemiyorlardı.

1906 yılında menenjit salgını baş gösterdiğinde, komite üyeleri bir kez daha hazırlıklı olduklarını gösterdiler. Mahallede 48 kişi salgına yakalanmış ve ölümler vukubulmuştu. Komite başkanı Eli Benuzilio, salgının daha da yayılacağı endişesiyle kentin en iyi doktorlarını, konuyu araştırmaları için bir araya getirmişti. Benuzilio, aynı zamanda kuruluş aşamasında olan Hirsch hastahanesinden de yararlanmayı düşünmüştü. Bu konuda gerekli ödeneklerin şahıslardan temini konusunda girişimlere başlamış,

²⁷⁰ Kolonas, *Ī Ektos ton tihon epektasi tis Thessalonikis*, s.100, dipnot 302; *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 24 Eylül 1897 tarihli mektubu.

²⁷¹ Elie Benusiglio, *35 hronia kinotikis zois*, Selanik, 1971, s. 1.

hastaların tedavisi için gerekli önlemleri kısa sürede almıştı.²⁷² Bu arada, Benuzilio, bölgenin komite başkanlığına yeniden seçilmişti. Bu şüphesiz girişimlerindeki başarısının bir sonucuydu. 1917 yılının büyük yangınında, Kalamaria bölgesinde bin kadar aile susuzluk tehlikesi geçirmişti. Benuzilio ve hahambaşı, İngiliz generali M. Milne'nin konuyla ilgilenmesini sağlamışlardı. Milne, artezyen kuyularının kazılmasını sağlamış ve sorun böylece çözülmüştü. Bu konuda işbirliği için yetkililere ödenmesi gereken 540 Sterlin'i yerel belediye karşılamıştı.

d. Vardari Hirsch Sımtı (Vardar de Hirsch)

Vardari bölgesinin Hirsch Mahallesi, kentin batı bölümünde Kalamaria bölgesinin karşı tarafındaki tren istasyonu yakınında kurulmuştu. 1897 yılında, Vardari'nin Hirsch mahallesinde 283 ailenin ikamet ettiğı, her biri iki odalı 153 yerleşim birimi vardı. Anlaşılan, kimi aileler, birden fazla odaya sahipti. Oda başına kira 1.50 Türk Lirası olarak saptandığına göre, bu mahallenin Kalamaria ile kıyaslandığında avantajları olduğu düşünülebilir. Ancak bu, komite sekreterleri tarafından yayınlanan bir raporla yalanlanmıştı. Raporda çeşitli sınıflara mensup sakinlerden söz ediliyor, ayrıca, değişik bir görüntü veren mahallenin bütçesinden söz ediliyordu (Ekler, Tablo I). Tabloda mahallenin toplumsal bileşimi ve halkın ekonomik durumu ortaya konulmaktadır. Vardari'ye bağılı Hirsch bölgesindeki 285 ailenin durumu şöyledir:

TABLO I

1897 yılı Vardari Hirsch sımtında bulunan 285 aile

"85	dul kadın, her çeşit gelirden yoksun, kira ödeyemeyecek durumda"
"62	Rusya'dan gelen mülteci ailesi, kira ödemekten muaf"
"45	özürlü, ianelerden yararlanıyorlar"
"54	yoksul, kiranın küçük bir bölümünü ödeyebilecek durumdalar"
"39	yoksullaşmış tüccar ailesi, kiralarının ancak yarısını ödeyebilecek durumdalar"

İdarî işlemlerin kolaylaştırılması amacıyla kiracıların beş kategorisi, iki ana gruba ayrıldı. Bilindiğı kadarıyla, yalnızca 93 aile kira bedeli ödüyordu (54+39) ve 192 aile, cemaatin, özellikle hayır kurumlarının desteğine dayanıyordu (85+62+45). Birinci

²⁷² *Archives de l'AIU, Grèce, VIII/E.108, bölge kömitesi sekreterinin 26 Eylül 1897 tarihli raporu (imzası okunamıyor)*

grup, yani kiracıların üçte biri, bütçeye kısmî destek sağlayabiliyordu. İkinci grup, yani kiracıların üçte ikisi, bunlar dul kadınlar, sakatlar ve işsiz Rusya'dan gelen mülteciler (ya dil bilmediklerinden ya herhangi bir sanata sahip olmadıklarından ya da hayır kurumlarının desteğiyle yaşamaya alışkın olduklarından) cemaatin desteğine dayanmaktaydılar.²⁷³

TABLO II

[1897 yılı] Vardari Hirsch semtinin bütçesi

GELİR	
Ev kiralari	3.000 Fransız Frangı
Dükkan kiralari	650 Fransız Frangı
Cemaat desteği	3.450 Fransız Frangı
Alliance Israélite Universelle Desteği	1.000 Fransız Frangı
Toplam	8.100 Fransız Frangı
GİDER	
Erkek okulu öğretmen maaşları	6.300 Fransız Frangı
Kız okulu öğretmen maaşları	3.950 Fransız Frangı
Eğitim malzemesi ve onarımı	650 Fransız Frangı
Evlerin onarımı	1.500 Fransız Frangı
Kira tahsildarları ve doktor maaşları	4.000 Fransız Frangı
İlaç ve tedavi giderleri	
Öğrenci giysileri	600 Fransız Frangı
Toplam	15.650 Fransız Frangı
GİDER	15.650 Fransız Frangı
GELİR	8.100 Fransız Frangı
Yıllık açık	7.550 Fransız Frangı

Bu bütçe rakamları, 1897 yılı raporunda aynı semtin bütçesini içeren bilgilerce doğrulanmaktadır.²⁷⁴ 285 ailenin her biri, 1.50 Türk Lirası'nı (ya da 34.50 Fransız Frank'ını) bulan kirayı ödeyebilecek durumda olsaydı, toplam gelir 9.832 Fransız Frank'ını bulacaktı. Oysa toplanan kira geliri ortalama 3.000 Fransız Frank'ıydı, yani kiracılarının ödemeleri gereken toplam kira bedelinin üçte birinin de altındaydı (Ekler, Tablo II).

Kalamaria bölgesinde kiranın daha düşük olmasına karşın, bu bölgenin açığı 5.200 Fransız Frank'ını geçmiyordu. Karamaria'da yaşam düzeyinin Vardari'deki Hirsch bölgesindekinden yüksek olduğunu düşünebiliriz. Kiradaki farkın nedeni büyük olasılıkla

²⁷³ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin 25 Temmuz 1893, 23 Aralık 1896 ve 26 Eylül 1897 tarihli mektupları; I/C.37, Charles Allatini'nin 6 Mayıs 1895 tarihli mektubu.

²⁷⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Vardari Hirsch semtinin (Vardar de Hirsch) komite sekreterinin, 6 Eylül 1897 tarihli raporu.

Vardari bölgesinin merkeze yakınlığından kaynaklanıyordu. Şunun da üzerinde durulmalıdır: Gerek sayı, gerekse düzey bakımından erkek okulunun Kalamaria'dakine benzerlik göstermesine karşın, Vardari'deki kız okulu, uygun olmayan bir binada bulunuyordu ve sağladığı eğitimin seviyesi de düşüktü.²⁷⁵

Örneğin, Vardari Hirsch semtinde, erkek okulu sinagog olarak da görev yapıyordu. Bu ise oldukça sakıncalıydı. Ayrıca, Vardari Hirsch bölgesi, diğer Yahudi bölgeleriyle karşılaştırılırsa, kentin sağlığa en zararlı mahallinde bulunuyordu ve halkını sosyal yaşamı nedeniyle salgın odağı durumundaydı.²⁷⁶

Vardari Hirsch bölgesindeki sağlık koşulları

En yaygın hastalık, sıtmaydı. Genellikle ölümcül olmamasına karşın, kimi zaman ciddî salgınlara dönüşmekte ve birkaç saatte ölüme neden olmaktaydı. 1897 yılındaki durum buydu. Üç ay zarfında halkı ve özellikle çocukları kırıp geçiren (30 öğrenci ölmüş ve kalan 200'ü de mikrop kapmıştı). Cemaatin önde gelenleri salgının önüne geçmek için kentin en iyi doktorlarını bölgeye çağırılmışlardı.²⁷⁷ Vardari bölgesinin sosyal durumu ve sağlık sorunları üzerine bilgilerimiz, Jak Paşa Nisim, Alber Siaki, İsaia Çandok ve Moïse Misrahi adlı doktorların sekiz sayfalık raporlarına dayanmaktadır.

Ancak, sıtmadan kırılan yalnızca Vardari bölgesi değildi. Selanik kentinin tüm köy ve kasabaları, hattâ merkezi, bu arada zengin mahalleleri de hastalıktan etkilenmişti. Dahası, Vardar nehrinin periyodik sel baskınları alt toprak katmanlarında toplanıyor ve bataklıklar oluşturuyordu. Dolayısıyla tren istasyonunun yanında Ladino dilinde "Bara (çamur)" olarak adlandırılan bataklık bölgesine bitişik olan Vardari bölgesi hastalık için elverişli bir sahada bulunuyordu.²⁷⁸

Her şeyden önemlisi, "ölümcül ateşlerin özellikle yoksul evlerini sarmasıydı." Sıtma Mustafa Efendi ve Simtov Nahmias'ın "Vardari'nin diğer kıyı yerleşmeleriyle kıyaslandığında, Yeryüzü Cenneti" olduğunu düşündükleri yeni Hirsch semtini de etkilemişti. Onar

²⁷⁵ *Ibid.*, CAHJP, dosya 229, Cemaat okulları müfettişinin 6 Ekim 1920'den 3 Kasım 1921'e kadar olan dönemi kapsayan raporu.

²⁷⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.108, Charles Allatini'nin Vardari sağlık koşulları üzerine 24 Kasım 1897 tarihli raporu.

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ *Ibid.*

kişilik ailelerin oluşturduğu 500 bireyin ikamet ettiği binalar "köpeklere bile uygun değildi."²⁷⁹ Bölgeyi bezdiren fakirlik dışında, rutubet tüm halkı için tehlike arz ediyordu. Kötü yapılmış barakalar, asgari rahatlığı sağlamaktan yoksundu. Gerekli eşya, battaniye, ısınma araçları mevcut değildi. Ayrıca sakinler, çoğu zaman günlük ekmekten bile yoksundular. Doktorlar, sıtmadan çok, "halkın açlık ve soğuktan korunması gereği" üzerinde duruyorlardı.²⁸⁰ Bunun dışında içme suyunun, lağım çukurlarına yakın kuyulardan çıkarılması nedeniyle, mikrop lu olduğuna işaret ediliyordu. Bu bakımdan Hirsch bölgesi pek iyi bir durumda değildi. Gerçi tüm evlerin kuyuları vardı; ama bunların bakımları eksik ve yanıltıcı. Hirsch ve Vardari halkı, suyunu tren istasyonundan tedarik eder. Komşu mahallelerde oturanlar ise sularını taşıyıcılardan alırlarmış. Bu suyun da kalitesi tartışma konusuymuş.

Sonuçta, sadece ilaç yetersizliğinden değil, sakinleri kinin reçetelerini bile yapabilme olanağından yoksun olduklarından, ilaçları bedava alabilmek için Cumartesi günlerini beklemek zorunda kalıyorlardı.²⁸¹ Ama raporun en önemli bölümü ikinci bölümdür. Burada, komitenin sağlık koşullarının iyileşmesi ile ilgili önerileri yazılıydı.

Belediye, bataklıkların kurutulması için gerekli çalışmalar yapmak zorundaydı. Ayrıca, lağım çukurlarının boşaltılması, Nahmias bölgesi barakalarının yıkılması, diğer mahallelerdeki ev ve kuyuların dezenfekte edilmesi ve Sular İdaresi'nden içme suyu sağlanması gerekiyordu. Buna paralel olarak cemaat, gelirlerinin, ekonomik kriz nedeniyle azalmasına karşın her türlü fedakârlığı yaparak Vardari bölgesi halkının yaşam ve sağlık düzeyinin yükseltilmesi gereği üzerinde durmaktaydı. Bölgedeki yoğun nüfusun hastalıkların temel nedeni olduğu düşüncesi, doktorların, çok çocuklu ailelerin iki odalı dairelere yerleştirilmesi kararını almalarına yol açtı. Ayrıca çalışabilecek durumda olmayanlara bedava yemek dağıtılması kararlaştırıldı. Ama her şeyden önce, cemaat kurulu, yiyecek ve kömür sorununun çözümü ve son zamanlarda terk edilen bu dağıtım işleminin yeniden başlatılmasının gerekliliği üzerinde durmuştu.²⁸² Cemaat doktorların raporuna uygun olarak, ilaç temin edebilirdi. Bunun yanı sıra

²⁷⁹ *Ibid.*

²⁸⁰ *Ibid.*

²⁸¹ *Ibid.* Yahudiler, Cumartesi günleri para ile alışveriş yapmadıkları için, ilaçlarını bedava alabilmek için Cemaatin nöbetçi dükkanlarına başvuruyorlardı.

²⁸² *Ibid.*

komite üyeleri Vardari bölgesi doktor ve eczacılarından kinini reçetesiz vermemelerini, ilacın yüksek dozda yazılmasını,²⁸³ bu mümkün olamıyorsa, daha etkili diğer ilaçların yazılmasını talep etmişlerdi.²⁸⁴ Son olarak, cemaat 15 yatağa sahip olduğu İtalyan hastahanesine daha fazla hasta göndermeyi teklif etmişti.²⁸⁵ Ayrıca, Hirsch bölgesi ilgilileri tarafından yeni bir kliniğin açılması önerilmişti. Bu iki teklif iki teşkilâtın yetki paylaşımlarının birbirini tamamladığını göstermesi açısından ilginçtir.²⁸⁶ Bütçesi Belediye bütçesinden bir hayli düşük olan cemaatin örgütlenme alanında herhangi bir sorunu bulunmuyordu.

Selanik Cemaati, örgütlü faaliyet açısından kentin tüm cemaatleri ve Osmanlı İmparatorluğundaki diğer Yahudi Cemaatleri arasında birinci sırada bulunuyordu. Cemaat yönetimi, işçi mahalleleri kurma projesini de gerçekleştirdi. Sakinlerin o zamana kadar metruk olan dış mahallelere yerleşmelerinin kentin görünümünü tümüyle değiştirdiği şüphesizdir.²⁸⁷

Cemiyet tarafından desteklenen kişilerin sayısı, Yahudi halkının yaklaşık yarısını, başka bir deyişle, kent sakinlerinin dörtte birini oluşturunuyordu. Cemaatin böylesi sorumlulukları üstlenmesi, kurumsal ve ekonomik örgütlenmesinin istikrarını doğrulamaktadır. Komite tarafından önerilen girişimlerin on yıldan az bir sürede neticelendirilmesi oldukça etkileyicidir.

1893 yılında Belediye, Bara bölgesini toprakla örtme ve bir içme suyu şebekesi kurma kararı aldı.²⁸⁸ Barones Hirsch'in başışı ile de üç klinik kuruldu. Bunların ikisi yeni işçi mahallesinde oturanlara biri ise merkezde ikamete tahsis edildi. Cemaat, Matanot Laevionim derneğini 1901 yılından itibaren himayesi altına aldı ve özel girişimleriyle yoksul öğrencilere yemek ve sıcak karavana dağıttı. 1908 yılına dek, yoksul Yahudiler kentin tüm hastahanelerine girebildi. Bu tarihten sonra Cemaatin kendi hastahanesi oldu. Bu, Selanik Yahudilerinin çağdaşlaşmalarının bir

²⁸³ *Ibid.* 1,20 yerine 2 gramlık doz.

²⁸⁴ *Ibid.* Bunlar iyot, kinin ve Phenecolte tozu idi. Son iki ilaç tedavi açısından daha önemliydi.

²⁸⁵ *Ibid.* Bu 15 yatağın 10'u Barones Hirsch'in başışı idi.

²⁸⁶ *Ibid.* Belediye, 1869 yılında kuruldu.

²⁸⁷ Dumont, "Jewish Communities in Turkey," s. 209-242; Al Karadimu-Yeropulu, *Epanashediasmos ke anikodomisi tis Thessalonikis metatin pirkagia tu 1917*, Selanik Aristoteles Üniversitesi Teknik Okulu Doktora Tezi, Selanik, 1985, s. 39.

²⁸⁸ *Ibid.* "Tek çözüm cemaatin olanaklarını zorlasa dahi toprakla örtmekti. Bu zemine ağaç dikerek durgun suların oluşumu engellenecekti," s. 38.

belirtisidir. Ancak, beslenme konusunda durum, Yahudi beslenme (koşer) kurallarına pek uygun değildi. Bu da Yahudi hastahanelerin, Yahudilere ait olmayan hastahanelerde tedavi görmelerine engel oluşturmaktaydı.

e. 1917 yangınından sonra Cemaat sorunları

Yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında sağlanan ilerleme, 1917 yılı yangını yüzünden kesintiye uğradı. Selanik'in dört yüz yıldır Yahudi karakteri taşıyan merkezi otuz iki saat içinde yanıp kül olmuştu. Yahudi halkının büyük çoğunluğunun dış mahallelere göç etmesi, 15. yüzyılda Yahudi metropolüne dönüşen Selanik tarihinin önemli bir başlığını kapatmış oldu. Yunan hükümeti tarafından 18 ve 19 Ağustos yangınından sonra yapılan nüfus sayımına göre, evsiz kalanların sayısı 73.448'i bulmuştu. Bunların 52.000'i, yani üçte ikisi Yahudi idi.²⁸⁹ Bu bireylerin 40.000'i tümüyle yoksuldu. Binlerce kişi küçük odalara, 2.133 aile çadırlara, 685 aile ahırlara, barakalara, mağaralara sığınmış ya da sokaklarda ikamete başlamıştı. Yangında her şeyini yitiren 10.000 aileden 8.000'inin ne konutu ne de herhangi bir geliri vardı.²⁹⁰ 1.200.000 metre karelik bir bölge tamamen kül, 9.500 ilâ 10.000 arasında dükkan ve ev ise tahribat görmüştü.²⁹¹ Zarar, bir milyon Frank olarak tahmin edildi.²⁹² Bunun % 75'i Selanik Yahudilerine aitti.²⁹³ Cemaatin en büyük

²⁸⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, J. Nehama'nın 15 Ekim 1917 tarihli mektubu (Evsiz kalanların 11.000'i Müslüman ve 10.000'i Yunanlı idi); Aleksandros A. Pallis (yangından zarar görenlerin bakımıyla ilgili merkez komitenin eski başkanı), "Rapport sur la gestion de la Commission Central de Secours aux Sinistrés jusqu'à la fin de 1918" (Yangından zarar görenlerin bakımıyla ilgili Merkez Komitesi'nin 1918 yılı sonuna kadarki döneme ait raporu), Selanik, 14 Şubat 1919, 5 sayfa.

²⁹⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, J. Nehama'nın 15 Ekim 1917 tarihli mektubu; Karadimu-Yerolimbu, *Epanashediasmos ke anikodomisi*, s.39. Konu üzerinde uzman olan yazar, 9.500 rakamını veriyor, oysa cemaat yöneticileri 10.000 taşınmaz diyor. Gerekli araştırmalar yapılmaksızın sunulan rakamlar yanıltıcıdır; buna karşılık bu yazanın yangında tahrip olan mal varlığının % 75'inin Yahudilere ait olduğunu belirtmesi önemlidir.

²⁹¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, Nehama'nın 15 Ekim 1917 tarihli mektubu; Karadimu-Yerolimbu, *Epanaskhediasmos kai anoikodomisi*, s. 39.

²⁹² *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, Nehama'nın 3 Aralık 1918 tarihli mektubu.

²⁹³ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, Nehama'nın 29 Ekim 1917 tarihli mektubu; A. Yerolimpos, "La part de feu," için bkz. G. Veinstein (derl.), *Salonique, 1850-118. La "ville des Juifs" et le réveil des Balkans*, Paris, 1992, s. 261-268.

kaybı, dinî, hayır, eğitim, sosyal ve kültürel kurumlara ait yapıların tahribidir. Bu tahribatın kapsamı, cemaatin Hoover Komitesi'ne sunulan raporda listelenmiştir (Ekler, Tablo III).

TABLO III

1917 yangınında yok olan Yahudi yapıları

TAŞINMAZLAR	Drahmi olarak değerleri
32 Sinagog (biri dışında, tümü cemaatin)	2.050.000
Sinagog eşyaları ve kutsal eşya	195.000
17 Duahane	340.000
65 Özel duahane	750.000
450 kutsal yazma silindir	360.000
1 Klinik (Meydan de Lube mahallesinde)	140.000
1 Hamursuz yapmak için elektrikli fırın	150.000
10 Haham kitaplığı	60.000
Çeşitli yardım kurumu binaları	940.000
5 Alliance Israélite Universelle okulu	750.000
3 Cemaat okulu	300.000
5 Dinî okul (yeshivot) ve bir teoloji akademisi	180.000
AIU Mezunları Demeği	200.000
Intimes, Nouveau Club Demeklerine ait eşya ve teçhizat	90.000
TOPLAM	6.505.000*

* *Archives de l'AIU*, Grèce, II/C.54, Selanik Yahudi Cemaatinin 1 Nisan 1919 tarih ve "Response au questionnaire de la Mission Hoover" (Hoover Komitesi'nin sorularına yanıtlar) başlıklı imzasız nüsha.

Yıkık binaların yeniden inşasına başlamak, Venizelos hükümetinin koyduğu yasaklar nedeniyle olanaksızdı. Felâketin ertesi günü, kentin "çağdaştırılması ve dezenfekte edilmesi" bahanesiyle, hükümet, yanmış bölgenin, yani merkezin, yeniden inşası konusunda kesin denetleme kararı almıştı. Aynı gerekçeyle 1394 sayılı yasayla tahrip olmuş arsa ve binaların büyük kısmının mecburî istimlâkini yasalaştırdı. Bunun yanı sıra bina, takasını, garantisiz uzun vadeli tahvillerle kabul ettirdi. Liberal hükümetin bu tutumu, akıllara kimi sorular getiriyor.²⁹⁴

²⁹⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 16 Eylül 1917 tarihli mektubu; Karadimu-Yerolimbu, *Epanashediasmos ke anikodomisi*, s. 144-145 (1823/18.8.1917 sayılı yasa metni)

Zarar görmüş 4.101 mal sahibinin çoğu Yahudi olması ve söz konusu kanunun, hükümeti kuran partinin ideolojisiyle çelişmesi, muhafazakâr ve Yahudi aleyhtarı bir yaklaşımın söz konusu olabileceği kuşkusunu yaratmıştır.²⁹⁵ Ayrıca, Selanik Yahudileri, başlangıçta hükümetin yeniden inşa konusundaki uzlaşmazlığı karşısında, Yunanlı liderin, onları evlerinden uzaklaştırmak amacını güttüğü düşüncesine kapıldılar. Öte yandan kentin Yunanlaştırılması amacı onların merkezden uzaklaştırılmasını gerekli kılıyordu.²⁹⁶ Konu hemen uluslararası siyaset boyutu kazandı. Bunun tek nedeni müttefik askerî birliklerin yangından zarar görenlere yardım için kentte karargâh kurmaları değildi.²⁹⁷ Selanik Yahudi Cemaatinin dış ülkelerdeki dindâşlarına yaptığı başvurular bu alanda etkili olmuştu. Şehirle özdeşleşmiş olması ve cesametinin Yahudi Cemaatine sağladığı özgüven, bu cemaatin uluslararası Yahudi kurumlarından "Selanik'in hatırı için" Büyük Güçlere aracılık yapmaları konusunda baskı yapmaları sonucunu doğurdu.²⁹⁸

²⁹⁵ Yerolimbos, "La part de feu," s. 263.

²⁹⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 3 Aralık 1918 tarihli raporu.

²⁹⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/B.27-33, J. Nehama'nın 15 Ekim 1917 tarihli mektubu. Sağlık kurulu müdürü Komutan Denain, yangından zarar görenler için 1.500 kişilik bir ordugâh kurmak üzere girişimlerde bulunmuş, buna paralel olarak koruma altında olanlara beş gün karavana çıkarmak için gerekli tedbirleri almıştı. Fransız askerî yetkilileri, cemaate çok düşük fiyata 30.000 yatak satmıştı. Müttefik ordusu sağlık kurulu, Bikour Holim hastahanesi komitesi ve hastaları için ilaçlar tahsis etmişti. Ayrıca, General Sarraile ve General M. Godard, 100.000 ve 60.000 drahmlik bağışlarda bulunmuşlardı.

²⁹⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/B.27-33, Nehama'nın 15 Ekim 1917 tarihli mektubu; *İPEKS* 9, 1918/A.5 (9), I- Joint Foreign Committee Başkanı Lucien Wolf'un, Selanik Metropoli Gennadios'a yazdığı 19 Nisan 1918 tarihli mektubu; II- Selanik Metropolit Gennadios'un yazdığı 22 Nisan 1918 tarihli yanıt III- Taşınmaz Mallar ve Ulaşım Bakanı Al. Papanastasio'sun 16 Mayıs 1918 tarihli mektubu. IV- Makedonya Genel Komutanı Periklis Argiropulos'un 22 Mayıs 1918 tarihli telgrafı. V- Taşınmaz Mallar ve Ulaşım Bakanı Al. Papanastasio'sun 18 Haziran 1918 tarihli mektubu. VI- Dışişleri Bakanı'nın, 26 Eylül 1918 tarihli, Paris, Londra, Roma, Bremen, Stockholm, Madrid, Washington, Lahey, Kopenhag, Tokyo ve Belgrad'daki Yunan elçilik ve konsolosluklarına bildirdiği açıklaması. Nehama'nın bir metninde açık bulunmakta, Alliance ve ICA dışında, yangınla ilgili haberler, Londra'daki Rothchild ve Johannesburg Yahudi cemaatine de bildirilmişti. *CAHJP*, dosya 69, Hahambaşı Yakov Meir'in 5 Eylül 1917 tarihli mektubu. Mektup, Amerikan elçisinin diplomatik dosyayla birlikte HPA'ya gönderilmiştir. *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/B.27-33, Nehama'nın 16 Eylül 1917 tarihli, Fransız elçisinin diplomatik bir dosyayla birlikte Alliance'a gönderdiği mektubu.

1394 sayılı yasa

1394 sayılı yasa, 1918 Mayıs ayında kabul edildi. Buna göre, tahrip olan mahalleler yeni bir projeye dayanılarak yeniden inşa edilecekti. Çalışma, altı aşamada tamamlanacaktı. Kanuna göre,²⁹⁹ birinci aşamada emlakın istimlakı, eski arsaların değerlerinin saptanması ve yanmış yerlerin eski sahiplerinin devlet tarafından kabul edilen tüzel kişiler olarak bir araya gelmeleri sağlanacaktı.

Kanun ikinci aşamada yeni arsaların dağıtımını saptıyordu: eski sahiplerine isme yazılı, bir belge verilecekti. Bu belge, arsa mülkiyetini kanıtlıyordu. Böylece, kanun, arsaların satış olanaklarını sınırlandırıyor ve spekülasyonu önliyordu.

Bir sonraki aşama, yeni arsaların dağıtımı ve narh koyma işlemiyle ilgiliydi. Tavan fiyatının saptanmasıyla ilgili hesaplamalar sonucunda, arsaların fiyatı metre kare başına % 43 artmıştı. Kanun koyucunun isteği oluşabilecek bürokratik engellere ve eski mal sahiplerinin uzaklaştırılmasına karşı gelmekti.

Ayrıca, kanun, kapalı zarf uygulaması ve açık artırmalarla tahsis edilen yeni arsaların dağıtım yöntemini belirliyordu. Kamu yararına kullanılacak belediyeye ait arsalar bunun dışındaydı. Eski mal sahiplerinin öncelik ve açık artırmaya serbest katılım hakları vardı. Son olarak şunu da eklememiz gerekir: Kanunla, olası kâr ve zarar için de düzenlemeler getiriliyordu. Gelirler, açık artırmaların tamamlanmasından sonra hesaplanacaktı. Gelirin % 50'i belediyeye verilecekti. Belediye, bu meblağı toplum tarafından kullanılacak binaların yapımına ayıracaktı. Artan miktar, bina yapımı sorumluluğunu üstlenecekler dağıtılacaktı. Olası zararı da onlar karşılayacaklardı.

Yeniden inşa projesinin amacı, kentin modernleşmesini ve Yunanlaşmasını sağlamaktı. Projenin programı şöyleydi:

- Yangından zarar gören bölgenin tümünün devri ve mal sahiplerine, tapu kayıtları uyarınca tazminat ödenmesi.
- Değerleri önemli bir artış göstermiş ise yeni arsaların dağıtımı. Ancak yeniden inşa etme sonucu oluşacak kâr, büyük ölçüde hazineye devredilecekti. Yani, arsaların yeniden dağıtımında, geleneksel mülk sahipliği ilkeleri gözetilmişti.

²⁹⁹ Aleka Yerolimpos-Vasilis Kolonas, "İ anikodomisi tis Thessalonikis meta to 1917," için bkz. *İ. Yunan Yahudi Dernekleri Tarihi Sempozyumu Bildirileri, İ Evrei ston elliniko horo: Zitimata Istorias sti marka diarkia*, Atina, 1995, s. 231-254.

• Yeniden inşa egemen uygulama çerçevesinde yaygın beton kullanımıyla toprağın en üst seviyede işlenmesini öngörüyordu.

Kanun ve de proje, 1920 seçimlerinde Venizelos'un yerine iktidara gelen Gunaris hükümeti tarafından değiştirildi. Venizelos yanlılan, seçimi, Selanik halkının hoşnutsuzluğu nedeniyle kaybettiler.

Projede yapılan ufak tefek değişiklikler, bireylerin yaranna olmuş, ancak halkın genel çıkarları da gözetilmmişti: arsalann sayısı artınmış, buna karşılık kamuya açık araziler azaltılmış, özelleştirilmiş ve evvelce genel kullanıma açık olan parseller de kura ile dağıtılmıştı.

1394 sayılı kanun, yerini 1921 yılında kabul olunan 2633 sayılı kanuna bırakmıştı. Gunaris kanunu olarak bilinen bu ikinci yasa, ana hedefi kâr olanların yararınaydı. Yayınına kadar fazla destek görmeyen toplumsal yasa özellikle zengin yatırımcıları gözetiyordu. "Toprağın şehre aidiyeti fikri ve cemaatin geleneksel faaliyet ilkelerinin yerini spekülasyon ve zenginleşme dürtüleri almıştı."³⁰⁰

Aleka Yerolimbu'ya göre, yeniden inşa projesinin gerçekleştirilmesinin önemli toplumsal etkileri görülmüştü. Bu proje Makedonya başkentine ulusal kapitalizmin toplumsal içeriğini sunmuştu.³⁰¹

Bunun neticesinde eski kozmopolit toplumun yerini Yunan burjuva sınıfı almıştır. Böylece yeni ve çağdaş bir kent oluşmuştu. Güncel ve toplumsal yeni tarzlar katarak, olağanüstü coğrafi konumu değerlendirip ünlü tarihî anıtlar güzelleştirerek, dört köşeli binalarla çevrili, güzel yapılı, yeni ve çağdaş ama kimliksiz bir burjuva kenti yaratıldı.

Modern iş yerleri ve gayrimenkul sahipleri kent merkezini ele geçirmişler, burjuva ve küçük burjuva sınıfı, işçiler ve teknisyenler ise dış mahallelere dağılmışlardı.

Gerek yeni sınıfsal dağılımın yangın sonrası gelişmelerle olağandışı gerçekleşmesi gerekse de programlanmış bir planın uygulanması nedeniyle, Selanik, artık eski Selanik değildi:

"Tarihî merkez, kuzeydoğudaki yeni semtlere kaçan, bu "türlü biçimde ve belirsiz" her ırk ve dile bağlı küçük tüccar ve mülk sahipleri kalabalığından kurtuldu. Cemiyetin ıslahı ve işlevsel düzenleme, başarıyla taçlandı. Bir an için yeniden inşa etmenin temel

³⁰⁰ Aleka Karadimu-Yerolimbu, *İ anikodomisi tis Thessalonikis*, Selanik 1995, s. 232.

³⁰¹ Aleka Karadimu-Yerolimbos, Selanik Aristoteles Üniversitesi'nde Şehircilik Bölümünde doçenttir. Yunanistan'da Osmanlı dönemi sonunda, şehirleşme konusunu çalışmakta ve 1917 yangınından sonra Selanik'in yeniden yapılanmasıyla ilgili önemli çalışmaları bulunmaktadır.

amacının 'yeni projeyle gerçekleşen değişikliklerin sonucu olarak, gayrimenkul değerlerinin artışından elde edilen kârın âdil dağılımını (1394 sayılı yasa) unutam, hedefi gerçekleştirilmiştir.'³⁰²

Kanunu çıkaran hükümetin tezlerini savunan Aleka Yerolimbu'nun bu yorumunda kimi çelişkiler var. Yazar, çalışmasının ilerleyen bölümlerinde bunları düzeltmiştir.³⁰³

Yerolimbu, 1918 yılı istimlâk kanununu tahlil ederken aslında şunu açıklamak amacını güdüyordu: Çatışmanın başından beri, Yahudilerin Vezinelos projesine temel tepkileri etnik-dinsel tedirginliklerden değil, etnik ve kültürel kimliklerini şekillendiren geleneklerini muhafaza arzusundan kaynaklanıyordu. Kanunun geri çekilmesinin "Yahudi ileri gelenlerinin iktisadî avantajlar sunularak" kazanılması amacıyla yapıldığı anlaşıyor.³⁰⁴

Önceki bölümlerde açıkladığımız gibi bu tabaka, cemaatin tüm toplumsal ve ekonomik sorumluluğunu üstleniyordu; temel amacı ise yoksul kesimin gereksinimlerini karşılamaktı. Öte yandan, hayır faaliyetlerini mümkün kılanlar da bu sınıf içindeydi. Cemaatin serveti, genelde, bunların bağışları sayesinde oluşmuştu. Buna karşın, Cemaatin uğradığı büyük kayıplara nasıl ilgisiz kalabiliyorlardı?³⁰⁵ Krizin başından sonuna dek, sadece hali vakti yerinde Yahudiler değil,³⁰⁶ tüm halk tabakaları, Venizelos siyasetlerine karşı şiddetli bir düşmanlık güdüyordu.³⁰⁷

Yerolimbu, tezini yerel gazetelerden *Indépendant* ve *Opinion*'un yayınlarına dayandırıyor. 1923'deki Gunaris kanununun yayınlanmasıyla birlikte, bu gazeteler kanun son derece "halkın çıkarlarına hizmet ediyormuşçasına" onu desteklemek üzere faali-

³⁰² Aleka Karadimu-Yerolimbu, *İ anikodomisi tis Thessalonikis*, Selanik, 1995, s. 232.

³⁰³ *Ibid.*, s. 231-254.

³⁰⁴ *Ibid.*

³⁰⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, II/C.54, Cemaat Komitesi'nin, Hoover heyetinin 1 Nisan 1919 tarihli sorusuna yanıtı.

³⁰⁶ Dumont, "The Social Structure of the Jewish Community of Salonica at the End of the Nineteenth Century," s. 33-72.

³⁰⁷ Georg. Mavrokordatos, "Venizelismos ke astikos eksinhronismos," Mavrokordatos Hacıyosef (derl.), *Venizelismos kai astikos eksinhronismos*, Heraklion 1988, s. 9-10; Ioan. Liksuriotis, "Prostateutikos nomothetikos parermvatismos ke i emfanisi tu ergatiku dikeu stin Ellada: İ periptosi tis pedikis ergasias," Mavrokordatos- Hacıyosef, s. 205-224; Stavros Mudopoulos, "O Nomos 281/1914 ya ta epangellatika somatia ke i epidrasi tu stin ekseliksi tu sindikastiku kinimatos," için bkz. Mavrokordatos Hacıyosef (derl.), s. 225-253; Andonis Liakos, "O Elefterios Venizelos ke o diethnes grafio Ergasias," Mavrokordatos Hacıyosef (derl.), *Venizelismos*, s. 255-270.

yete geçtiler.³⁰⁸ Gerçi, bu iki gazete de Venizelos yanlısıydı. Yunanistan hükümeti bu gazetelerin sadece Fransızca olanlarının, müttefik ordularına dağıtımına izin vermişti.³⁰⁹ *Opinion*, bir Yahudi gazetesi değildi. Yunan propagandasının Fransızca gazetesi olan *Liberté*, Yahudi kamuoyunu etkilemek amacıyla Venizelos yanlılarınca desteklenmişti.³¹⁰ *Indépendant* gazetesi ise asimilasyon taraftarlarını desteklemekteydi. Bunların bazıları Venizelos'u desteklemişti, ancak, Yahudi çevreleri üzerinde etkileri yoktu. Bu arada Yahudiler tümüyle Siyonizmin etkisi altına girmişlerdi.

Kuşkusuz, oldukça güç de olsa,³¹¹ sadece o dönemin –sayıları yirminin üzerinde olan-³¹² Ladino gazeteleri üzerine yapılacak bir

³⁰⁸ Yerolimbu – Kolonas, "İ anikodomisi tis Thessalonikis meta to 1917," s. 231-234.

³⁰⁹ Bu bilgileri, Selanik'te Manolis Kandilakis imzasıyla neşrolunan yazıdan öğreniyoruz. Kandilakis, meşhur gazeteci Vasilis Mesolongitis'in Selanik'te yayınlanan "Hür Makedonya Basını" adlı gazetesinde 3 Aralık 1934 tarihinde yayınlanan bir yazısı dikkat çekicidir. Mesolongitis'e göre ekonomi ve edebiyat gazetesi *Opinion*, 1914 yılında Antoine Ruben adında biri tarafından kurulmuştu. Ruben, İskenderiyeli bir Yunan Yahudisiydi. Selanik'e, Yunan ordusunda gönüllü olarak hizmet etmek üzere gelmişti. Yunanlılara olan dostluğunu gazetesinde de belirtiyordu. Böylece, Venizelos partisinin yakınlığını kazanmış ve parti, *Opinion* gazetesinin Müttefiklere dağıtımına izin vermişti. Ruben, yalnız Fransızlara 350.000 adet civarında gazete satmayı başarmıştı. Şuna işaret edilmesi gerekir ki, Yunan sansürünün izin verdiği gazeteler *Opinion*, *Indépendant* ve *Balkan News* gazeteleri günde 80.000 adet satılırdı ve bu da gelişimlerini ve sahiplerinin zengin olmalarını sağlıyordu.

³¹⁰ Venizelos partisinin, iktidardan düştüğü yıl olan, 1920'de, *Opinion* da yayınını durdurmuştu.

³¹¹ Güçlük, "Rashi" yazısının okunmasındaki problemle ilgilidir. Dinî konulara değinmeyen tüm Ladino ve Yiddiş gazeteler de bu yazı ile basılmıştır. Bu kendine özgü bir İbranice yazıdır. Bu yazı şekli, 11. yüzyılda, İtalyan matbaacıları tarafından Tevrat ve Rashi olarak bilinen (1040-1105) Haham Solomon ben Isaac diğer adıyla Solomon Yitzhaki'nin Talmud yorumlarının basımında kullanılmıştı. Söz konusu yazı, klasik İbranice'den farklı altı karaktere sahipti.

³¹² Avraam Galante, *La presse judéo-espagnole mondiale*, İstanbul, Yahudi dergisi *Homenorah*'tan yeni baskı (Temmuz-Eylül 1935, s. 11-13); Moshe David Gaon, *Itonut be ladino: bibliografia* (İspanya Yahudi Basını: Bibliografya), Kudüs 1965. Bu yazarların listelerine göre 1909-25 döneminde Selanik'te yayımlanan Yahudi dergi ve gazeteleriyle yayım süreleri aşağıdaki gibidir: .

<i>El Tiempo</i> (Zaman)	1909-1933	Günlük, İtshac David Florentin yönetiminde
<i>La Libertad</i> (Hürriyet)	1909-1929	Haftada 4 kere, Elie Shmuel Arditti yönetiminde
<i>El Nuevo Avenir</i> (Yeni Gelecek)	1911-1917	Haftada 2 kere, Siyonist, David Florentin yönetiminde
<i>Avanti</i> (İleri)	1911-1935	Haftalık- günlük, sosyalist, Av. Benaroya yönetiminde
<i>El Liberal</i> (Liberal)	1912-1918	Günlük, Albert Matarasso yönetiminde

çalışma, Papanastasiu kanununun Gunaris'inin yerini alması-nda Yahudilerinin rolünün ne olduğu konusunu ortaya çıkarabilirdi.

Yerolimbu'nun tezi tarihin ideolojik kullanımı gibi bir tehlikeyi içerir. Sadece iki gazeteyle yetinerek, liberal hükümetin niyetlerinin olumlu karşılandığı sonucuna varmıştır.

Yerolimbu, Papanastasiu kanununun gözden geçirilmesine izin veren Venizelos hükümetinin düşmesine, sadece zarar gören Yahudi ileri gelenlerin mi, yoksa haksız kararlara tepki gösteren tüm Selanik Yahudilerinin mi neden olduğu üzerinde durmamaktadır.

Elbette, Yerolimbu, hükümetlerinin benzer burjuva çağdaşlaşma değişimlerine giriştiği ülkelerdeki değişik halk tepkisi örneklerine dikkat çekmektedir. Ancak, bu ülkelerdeki hükümet değişimlerinin gerçekleşmesiyle ilgili hukukî işlemler üzerinde durmamaktadır. Bunun yanı sıra Yunanistan'da yirminci yüzyılda halkın tepkisini gözönüne almayan burjuva çağdaşlaşması yapıp yapılmadığı da sorulmalıdır.

Selanik olayı, devletin yetkilerini kabul ettirme hakkına sahip olmasına karşılık sürecin şiddetini yansıtmaktadır. Yahudilerin tepkisi, toplumsal dayanışmadan çok, kanunun adaletsizliğinin halkta yarattığı infialden kaynaklanmıştır. Bu tepkiyi dile getirenler anayasal haklarını korumak isteyen bireylerdi.

<i>El Combate</i> (Savaş)	1913-1918	Sosyalist, Av. Benaroya yönetiminde
<i>La Boz del Pueblo</i> (Halkın Sesi)	1915-1920	Haftada 2 kere, David Florentin yönetiminde
<i>La Esperanza</i> (Umut)	1915-1917	Haftalık, Siyonist, Y. Pinhas ve Y. Molho yönetiminde
<i>La Renecensia Djudia</i> (Yahudi Rönesansı)	1917-1921	Haftalık, iki dilli, Ladino ve Yunanca, Siyonist Federasyonu organı
<i>La Verdad</i> (Gerçek)	1920-1929	Sosyalist, I. Sciacky
<i>El Foburgo</i> (Varoş)	1917-1919	Semt Sakinleri Cemiyeti organı
<i>El Pueblo</i> (Halk)	1917-1933	Günlük, Mentech Ben Sandji yönetiminde
<i>El Sinistrado del Salonico</i> (Selanik Yangınzedeler)	1917	(toplam 5 sayı), İshac de Botton yönetiminde
Mizah Gazeteleri:		
<i>El Puntchon</i> (Diken)	1911-1924	Haftalık, İts. David Florentin yönetiminde
<i>El Chamar</i> (Şamar)	1916-1920	Haftalık, Leon di Botton yönetiminde
<i>El Bourlon</i> (Alaycı)	1918-1920	Haftalık, Barouch David Beses yönetiminde
<i>La Vara</i> (Sopa)	1918-1924	Haftalık, Leon Carasso yönetiminde
<i>El Nuevo Kirbach</i> (Yeni Kırbaç)	1918-1923	Haftalık, Jos. Carasso yönetiminde
<i>El Koulevro</i> (Yılan)	1919-1924	Haftalık, İtshac Matarasso yönetiminde
<i>El Charlo</i> (Şarlo)	1920-1922	Haftalık, Alexandre Peretz yönetiminde
<i>La Trompeta</i> (Trompet)	1920-1925	Haftalık, Haim Shmuel Alvo yönetiminde
<i>La Gata</i> (Kedi)	1923-1925	Haftalık, Moise Matarasso yönetiminde

f. 1917 yangınından sonra semtlerin durumu

Yeniden inşa kanunu³¹³ nedeniyle oluşan gecikme yüzünden Selanik Yahudilerinin sorunlarına eğilmeye çalışan hükümet zor duruma düştü. Buna karşın, gerek yerel, gerekse de merkezî hükümet, projelerinin uygulanmasından vazgeçmemek kaydıyla yangından ciddi zarar görenlere saygınlık göstermeyi uygun görmüşlerdi.³¹⁴ Yunan makamları, muhtemelen sadece eski sakinlerin protestolarından kaynaklanan kötü izlenimi silmeyi ümit etmiyorlardı. Yangından zarar görenlerin dış mahallelere yerleşmeleri, merkezin Yahudi karakterini yok etmesini sağlayacaktı. Şu da belirtilmelidir ki, yangından ciddi zarar görenler için kurulan yedi yeni semtin (dördü Belediye ve devlet, üçü de Cemaat tarafından), sadece biri kent merkezine yakındı³¹⁵ (Ekler, Tablo IV).

TABLO IV*1917 yangınından sonra yeni Yahudi semtleri*

SEMT	AİLE SAYISI	YAPIM ŞEKLİ
<i>Belediyeye bağlı</i>		
Angelaki	350	derme çatma yapılmış ahşap binalar
Evvelce "6" nolu hastahane	350	45 tuğla bina, her biri 2 odalı, 2 daire
<i>Devlet barakaları</i>		
Vardari	800	tuğla [ev], 1.028 odalı, bunların 228'i mutfak olarak düzenlenmiş
Agia Paraskevi	200	50 tuğla [ev], her biri 4 odalı
Cemaat binaları		
Karagaçia	70	8 tuğla [ev], her biri 3 oda, 1 mutfak, 3 daireli
Eski Nerechkin hastahanesi	22	3 ahşap baraka, çift tahta ayırıcı ile
Eski "151" nolu hastahane	1.000	75 ahşap bina ve çok sayıda tuğla ve çimentolu bina
TOPLAM	2.792	

³¹³ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 11 Nisan 1919 tarihli, Belediye Meclisi üyelerinin Ulaşım ve İletişim Bakanı Papanastasiu ile saatlerce süren toplantısı ve kamulaştırma yasasının gerekçesiyle ilgili raporu. Aynı raporda Nehama, yasaya karşı tepkinin sadece küçük bir Yahudi grubundan değil, gerek Hristiyan Ortodoks ve gerekse de Müslüman birçok vatandaşın geldiğini anladığında bakanın duyduğu şaşkınlığını vurgulamaktadır.

³¹⁴ A. A. Pallis, "Rapport sur la gestion".

³¹⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, J. Nehama'nın 10 Mart 1920 tarihli raporu.

Daha somut bir örnek verecek olursak Belediye, Angelaki'de cemaatin feragat ettiği Fransız Hastahanesi'nin bulunduğu yerdeki tramvay durağının yanında barakalar inşa etti. Devlet, özellikle Agia Paraskevi ve Vardari bölgelerinin onarımı üzerinde durdu. Buna paralel olarak Cemaat, Karagaçiya'da, Eksohes'e (bugünkü Kraliçe Olga'ya) yakın, bir semt kurdu. Aynı amaçla Fransız Kızılhaç'ına ait hastahane küçük bir Rus hastahanesi olan Nerechkine, ayrıca İtalyan ordusuna ait olan büyük "151" nolu hastahane de oraya bağışlanmıştı. Bu dört semt, Hirsch hastahanesiyle tramvay hatlarına altmış metre mesafede bulunuyordu.³¹⁶ Daha önce gösterilen IV nolu tabloda, yeni mahallelerin her birine yerleşen Yahudi ailelerinin sayısı ve bu mahallelerin kurulma biçimi üzerine bilgi verilmektedir.

Toplam 2.792 ailenin 1.700'si Yunan makamlarınca sağlanan evlere sahip oldu. Eldeki bilgilere göre, 1920 yılında 550 kadar aile geçici konaklama yerlerinde barınabiliyordu. Bu 550 aile ile yeni Yahudi konaklama yerlerindeki 2.792 aile, yangın felaketine uğramış 10.000 ailenin ancak üçte biriydi. Bu olay, bizi şu çıkarımı yapmaya yöneltmektedir: Yeniden inşa faaliyeti ancak 1920 yılında başladığına göre, yangından zarar görenlerin üçte ikisi, kendi olanaklarıyla konaklama yeri bulmuşlardı. Eldeki verilere göre, ekonomik durumları uygun, bir meslek sahibi ya da yabancı dil bilenler, diğer yerleşim yerlerine gitmeyi tercih etmişlerdi. Yerel basına göre, 120 milyon Frank sahibi 3.000 ilâ 4.000 Selanik Yahudi'si, 1921 yılından önce Paris'e göç etmişti.³¹⁷ Bu konuda elimizde hiçbir belge yok; ama kimileri başka Yunan kentlerine ve hattâ Türkiye'ye yerleşmiş olabilir. Ayrıca, evsiz kalmış kimi aileler, akrabaları tarafından konuk edilmiş olabilir, kimileri de yeni binaları beklerken, değişik mahallelerde ev kiralamış olabilir. Her neyse, dönemin var olan kaynaklarına göre, cemaatten ya da kurumlarından yardım alan Yahudi ailelerinin sayısı 1912 yılındakilere göre çok daha azdı.³¹⁸ Ancak gelirlerinin büyük bir bölümünü yitiren Cemaatin, yeni mahalleler ve varoşlarda düzeni sağlaması, artık son derece zordu.

³¹⁶ *Ibid.*

³¹⁷ *L'Accion*, Selanik, 13.4.1932.

³¹⁸ 1912 yılında Selanik'teki 13.500 Yahudi ailesinin 6.000'i yoksuldu ve sürekli olarak cemaat yardımı almaktaydı.

Yeni mahallelerin yönetim ve düzeni

Yeni mahallelerin en önemli ve rahat olanı, eski hastahane "151" in yerine kurulanıydı. "151," tramvay hattına yakın, iyi bir mevkideydi. O civardā çok sayıda aile bulunuyordu. Yapılar, çok düşük maliyetle İtalyan ordusu tarafından inşa edilip çok ucuz fiyata Cemaate devredilen dayanıklı ahşap ve tuğla binalardan oluşuyordu. Ayrıca Yunanistan hükümetinin cemaate tahsis ettiği on beş büyük baraka da vardı. Bu yapıların ve genel olarak bölgenin geliştirilmesi için cemaat yöneticileri bir kalkınma programı hazırlamayı düşünmüşlerdi. Ancak tasarlanan programı olanaklar çerçevesinde gerçekleştirmek çok zordu. Bu programın finansmanı konusundaki elimizde mevcut bilgiler V nolu tabloda gösterilmiştir:

Cemaat yöneticileri, açığı "yeni ödentiler ve yılda 150.000 Drahmiyi bulan kira gelirleriyle" kapatmayı ümit ediyorlardı. Sayıları 1.000'i bulan kiracıların yılda 150 Drahmi ya da ayda 12,5 Drahmi vermeleri bekleniyordu. Bu para ile ise ancak bir okka et alınabilirdi.³¹⁹

Diğer bölge odalarının kirasıyla ilgili bilgi eksikliği, bir karşılaştırma yapmamızı engelliyor. Ancak, IV. Tabloda belirtildiği gibi, oda başına bir ailenin barındığı tuğla binalardaki dairelerin tasviri, yeni konutların, benzer oldukları varsayımını yapmamız mümkün kılmaktadır. Tek istisna, yangından hemen sonra ahşap kulübelerle kurulan, Angelaki bölgesindeki belediye mahallesiydi. Mevcut kaynaklara göre, bu bölgedeki "aileler, çok sıkışık koşullarda ikamet ediyor ve perişan bir durumda bulunuyorlardı."³²⁰

³¹⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B. 27-33, J. Nehama'nın 10 Mart 1920 tarihli notu ve II/C.53-54, 1 Nisan 1919 tarihli "Reponse au questionnaire de la mission Hoover (Hoover Heyeti Temsilciliğine Yanıt)" başlıklı imzasız bir belge.

³²⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B. 27-33, J. Nehama'nın 10 Mart 1920 tarihli notu.

TABLO V

"151" mahallesinin oluşmasıyla ilgili bütçe

GİDER	
İtalyan hükümeti için tahsis edilen miktar	300.000 Drahmi
Arsa satın alma	200.000 Drahmi
Onarım ve değişiklik harcamaları	700.000 Drahmi
TOPLAM	1.200.000 Drahmi
GELİR	
Gelen bağış toplamı	120.000 Drahmi
Birinci Cemaat sübvansiyonu	100.000 Drahmi
JDC katkısı	300.000 Drahmi
Cemaat tarafından kapatılan açık	680.000 Drahmi
TOPLAM	1.200.000* Drahmi

* *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 5 Kasım 1919 tarihli mektubu. JDC, American Jewish Organisation'ın tanınmış bir alt örgütü Joint Distribution Committee idi. Temsilcisi Bayan Goldman 1919 Şubat ayında, büyük yangından sonra Yahudilerin yaşam koşullarını araştırmak üzere Selanik'e gelmişti.

Ancak kimileri ve özellikle işçi aileleri bunu tercih etmek durumundaydı, çünkü Angelaki semti, merkeze yakın olduğundan, işlerine gitmeleri kolaydı. Mahallenin gelişimi, cemaat konseyinin otoritesini yerel yönetime kabul ettirmesine bağlıydı.³²¹ Aynı amaçla bağımsız bir tahsilat sandığı (Cacha autonoma) kuruldu. Görevi, mahallenin bütçesinden artan fazlalığı kullanmaktı. Mahallenin geliri genel olarak, kiralar ve bağışlar ile devletin, belediyenin ve Cemaatin katkılarına dayanıyordu. Bu gelirler, yoksullaşan ve açıkta kalan diğer Yahudiler için yapılması düşünülen evler için kullanılacaktı. Ancak, çoğu sakinler kiralarını ödemekte güçlük çektiklerinden ve aynı bütçeden desteklendiklerinden dolayı, artan miktar çok cüzi idi.³²²

Coğrafi durum ve büyüklüklerine göre mahalleler üç bölgeye ayrılırdı. Bunların her biri, ayrı alt kurullarca yönetilirdi. Birinci alt kurul, "151" mahallesini, ikinci alt kurul, Kalamaria, Karagaçia ve "6"yı, üçüncü alt kurul ise Hirsch ve Agia Paraskevi semtini yönetirdi.³²³ Alt kurullar ile Cemaat Komitesi arasındaki bağlayıcı halka,

³²¹ *Ibid.*

³²² *CAHJP*, dosya 115, tarihsiz bir rapor. Bu belge büyük bir ihtimalle 1924 yılından önce yazılmıştı, çünkü metinde Campbell mahallesinden söz edilmemektedir.

³²³ *Ibid.*

sekiz kişilik bir merkez komitesiydi.³²⁴ Alt kurullar üç ya da beş üyeden oluşurdu. Bunlar aynı zamanda merkez komitesi üyesi olmalıydılar. Komitede, Cemaat Komitesi tarafından atanan bir kiracı da bulunurdu. Alt kurulların görevleri şunlardı:

1. Mahallenin temizliği ve bakımının teftişi.
2. Kiracıların taleplerinin cevaplandırılması.
3. Mahallenin gerekli onarım ve değişikliklerinin merkez komitesine bildirilmesi.
4. Kira tahsilinin düzenlenmesi.
5. Kiracıların ahlâkî davranışlarının izlenmesi.
6. Cemaat memurunun çalışmalarının denetlenmesi. Memurun görevi, merkez komitesinin direktiflerini eksiksiz uygulamak ve özellikle, yeni aileleri evlere doğru olarak yerleştirmektir.
7. Cemaatin merkez komitesine sunulacak bütçesinin hazırlanması.³²⁵

1920 yılında, yani korkunç yangından sadece üç yıl sonra, her bölgenin kız ve erkek okulları, sinagogu, sürekli doktor hizmeti (klinik ve eczahaneyle birlikte), halk hamamları ve yiyecek kooperatifi vardı.³²⁶ Cemaatlerin yaşam koşulları o denli iyiydi ki, felâketten sonra son derece kötümser olan Joseph Nehama şunları işaret etmişti:

"Hemen tüm işçi mahalleleri çok iyi mevkilerde bulunmaktadır. Ortamları sıhhatlidir. Düzenli yollar, mahalleleri doğrudan kentin merkezine bağlamaktadır. Aydınlatma, akar suyun sağlanması ve çöplerin toplanmasıyla ilgili gelişmiş sistem, yüksek bir düzeyin göstergesidir. Yangından zarar görenlerin mevcut yaşam koşulları, yangından hemen sonraki koşullarla karşılaştırıldığında, başarılı ilerleme kolaylıkla tespit edilebilmektedir. [...] Genel olarak Yahudi ailelerinin şimdiki yaşam koşulları, yangından öncekinden çok daha olumludur. Önceleri, gerçekten, eski kentte, binlerce insan bodrum ve yarı bodrum katlarında yaşar, rutubetli ve çamurlu yollara bakan çatı aydınlatmasından ışık alırlardı. Yeni mahallelerde odalar, fazlaca ışık ve hava alıyor. Sağlıklı yaşamı sağlayacak her şey mevcuttur."³²⁷

³²⁴ *Archives de l'AIU, Grèce, VII/B. 27-33, J. Nehama'nın 10 Mart 1920 tarihli notu.*

³²⁵ *Ibid.*

³²⁶ *Ibid. CAHJP, dosya 229, Okul Müfettişi'nin 6 Ekim 1920 ilâ 20 Kasım 1921 tarihi arasındaki dönemi kapsayan raporu.*

³²⁷ *Archives de l'AIU, Grèce, VII/B. 27-33, J. Nehama'nın 10 Mart 1920 tarihli notu.*

6. Sonsöz

Selanik Yahudi Cemaati'nin değişik örgütlenmelerinin faaliyetleriyle ilgili inceleme, etkin bir teşkilatlanmanın altyapısını ortaya çıkarmaktadır.

Selanik Yahudileri, kente özel bir karakter veren tüm bina ve anıtları bir gecede kaybetmelerine karşın, cemaatin örgütlenme kabiliyetini korudular. Cemaat yöneticilerinin felaketi göğüslemede gösterdikleri hazırlılık, sadece kişisel becerilere bağlanmamalıdır. Bu başarıda cemaat geleneklerinin takibinin de rolü büyüktür. Osmanlı egemenliği sırasında güçlenen Yahudi tarihî gelenekleri, kurumsal özerkliği sayesinde, Selanik Cemaati'nin, sayısız güçlüklerle karşın, yeni koşullara ayak uydurmasını sağladı.

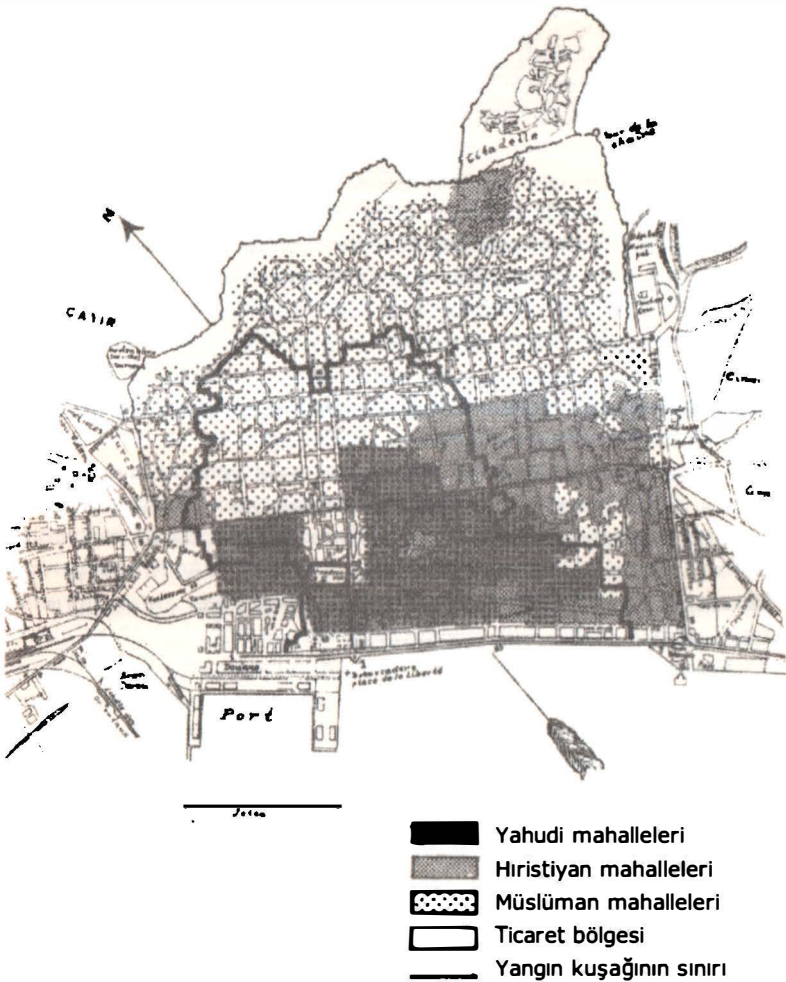
Uyum yeteneği ile kararlı ve ilerici tavırları benimseme, Cemaat mensuplarının meslekî ve kültürel başarılarına yol açmaktaydı. Kültürel dönüşümün hız kazanması ve geleneklerdeki ideolojik değişiklikler, kadercî bir dünya anlayışına dayanan cemaatin çağdaş bir topluma dönüşmesini sağlamıştır.

Gerek 1890 gerekse de 1917'de Cemaat yönetiminin hazırlıklı olması zarar gören Yahudilerin korunması konusunda önemli bir avantaj sağlamıştır. Değişik toplumların hahambaşı ve metropolit benzeri temsilcilerinin de katıldığı heyetler, kentin gelişiminin karakterini belirlemekle kalmamışlar, yangından zarar görenler başta olmak üzere, tüm felâketzedelere yardım eli uzatmışlardır.

Selanik 20. yüzyıl başlarında çoğunlukla ruhban sınıflarının denetimindeki değişik cemaatlerin aralarındaki farklılıklara karşın uyum içinde yaşayabilmeleri için gerekli değişimlerin gerçekleştirilmesi yolundaki girişimlere sahne oldu.

HARİTA 1

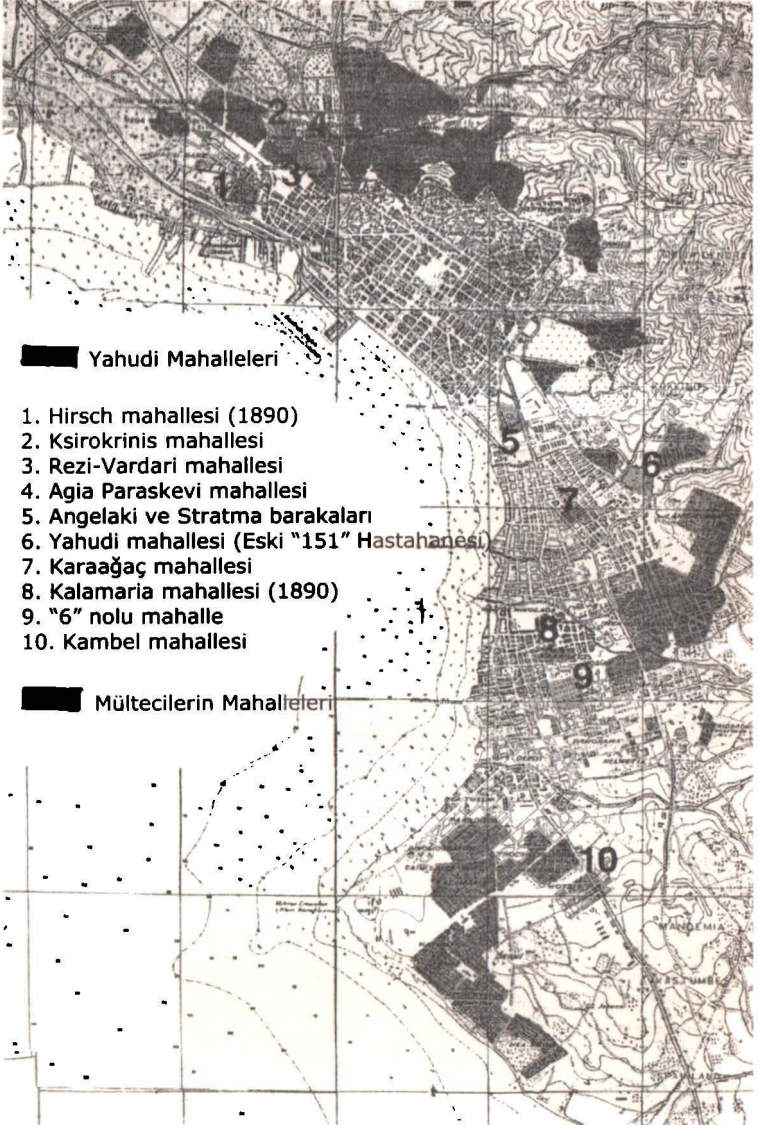
1890 yılına kadar Selanik'teki Yahudi işçi semtleri*

* Harita (1) Vilma Martinidis, "A Mediterranean City in Transition: Thessaloniki between the Two World Wars," *Facto Universitatis*, 1/4, 1997, s. 500; Harita (2) ise Vilma Martinidis ile Charis Christodolov "Preservation of Urban Heritage and Tourism in Thessaloniki", *Rivista di Scienze dell'Urbanismo*, 2/2010, s. 128'den alınmıştır.

HARİTA 2

1890 yılından sonra Selanik'teki Yahudi işçi semtleri

İkinci Bölüm

EĞİTİM ALTYAPISI VE İDEOLOJİK FORMASYON

EĞİTİM ALTYAPISI VE İDEOLOJİK FORMASYON

1. Giriş

Tanzimat'tan sonra cemaat kurumlarının örgütlenmesine ilgi göstermeyen Selanik'teki ilerici grubun temel amacı, Yahudi gençliğinin çağdaş metotlarla eğitilmesi idi. Bu bakımdan, 1856 ilâ 1910 yılları arasında Selanik'teki Yahudilerin toplumsal, meslekî ve ideolojik dönüşümünü değerlendirmek gerekmektedir. Gerçekten de Reform, Selanik Cemaatini o denli etkilemişti ki, Selanik kısa sürede "Yahudilerin Metropolü" ünvanını almıştı.

19. yüzyılın ortalarına dek Selanik'teki Yahudi halk kitlesinin meslekî ve teknik eğitim eksikliği,¹ Cemaatin ve tüm kente yayılan ekonomik ve toplumsal çöküntünün başlıca nedenlerinden birini oluşturur. Rum ve Müslüman cemaatlerinde gözlenen ekonomik ve kültürel gelişme, Selanik'teki genel yoksulluğun azalması için yeterli değildi. Kentte, nüfus çoğunluğunda yani Yahudilerde gerileme işaretleri vardı. Fransız konsolosu Charles R. Guis'e göre, eski refahın ancak gölgesinden söz edilebilirdi.²

Mercado Covo³ "Selanik'te ticaret sürekli olarak zayıflıyor ve işletmecilikteki güvensizlik, hali vakti yerinde olan Selanik ailele-

¹ Meropi Anastassiadu, "Artisans juifs à Salonique au début de Tanzimat," *Revue du monde Ottoman de la méditerranée*, cilt 66, böl. 4, 1992, s. 65-72.

² Konstantinos Vakalopoulos, *İkonomiki liturgia tu makedoniku ke tu thrakiku horu sta mesa tou 19u eona sta plesia tu diethnus emporiu*, Selanik, 1980, s. 54.

³ Mercado J. Covo, "Contribution à l'histoire des institutions scolaires de la Communauté israélite de Salonique jusqu'à la fondation de L'école de garçons de l'Alliance," *L' Almanach National de l'hôpital Hirsch 1916*, Selanik, 1916, s. 97-103. Mercado Covo (1874-1940), Serez'de dünyaya geldi. Tarihe olan yatkınlığına karşın, yabancı diller eğitimi aldı. Cemaat okulu öğretmenini olarak ün yapmış ve kısa sürede Allians Okulu müdürlüğüne getirilmişti. Dinî dramalar yazmış ve yapıtları kendi girişimleriyle amatör gruplarca sahnelenmişti. Müzik bilgisi sayesinde şarkılar bestelemiş, kendisi tarafından kurulan ve yapıtlarını icra eden bir koroyu yönetmiştir. 1908 yılında Selanik'e yerleşerek, Altcheh ve Pinto okullarında Fransızca ve Yahudi tarihi, ayrıca B'nei Britk'te tarih derslerini vermiştir. Bunun dışında, Siyonist çevrelere, Fransızca ve Ladino dillerinde konfe-

rinin sayısında azalmaya yol açıyordu,” diyor ve devam ediyor: “Perişan halde yaşam süren binlerce kişi vardı, yüzlerce çocuk yollarda dilencilik yapmak zorunda kalıyordu. Yoksulluk, geçmişte bilinmeyen suçlar yaratmıştı. Cemaatin geleceği dönüşü olmayacak şekilde karanlığa sürüklenmek istenmiyorsa, bu üzücü durumun düzeltilmesi gerekiyordu.”

2. Yahudi Toplumu ve Sosyo-Ekonomik Değişiklikler

1850 sonrasında ekonomide iyileşme kaçınılmaz oldu. Büyük Güçlerin özellikle Makedonya’daki ekonomik yayılcılık girişimleri ile Kırım (1853-1856) ve Amerika İç Savaşları (1861-1865) Selanik’in Avrupa’nın “deposu” durumuna gelmesine neden oldu. Cemaatin ileri gelenleriyle hahamlar, durumu kavramışlar ve hemşerilerinin, kapasitelerinin hayata geçirilmesi konusunda girişimlerde bulunmuşlardı, Yahudi ileri gelenleri Osmanlı yönetiminin reformlarından yararlanarak ve Rum hemşerilerinin tecrübelerine dayanarak, eski Seferad (Safaradim) cemaatini yeniden oluşturmuşlardı. Söz konusu liderler önceleri hahamlar tarafından denetlenen eğitimi de çağdaşlaştırma yoluna girmişlerdi.

Hahamlar, hâlâ güçlü olduklarından, yeni duruma ayak uyduramadılar ve eğitimi çağdaşlaştıramadılar. Dinî ilkokullar (Talmoudei Tora) tümüyle yetersizdi.⁴

Ayrıca, bu okullar, sinagoglara bağılıydılar ve gelir yetersizliğinden dolayı çöküntüye uğramışlardı.⁵ Büyük teoloji okulu ve 1520’de kurulan ünlü haham yüksek okulu Talmud Tora Hagadol,⁶ çok sayıda öğrenciyi cezbediyordu. Ancak bunlar, öğrenci-

ranslar vermiştir. Tarihî çalışmalarının yanı sıra “Études saloniennes; imprimeries à Salonique au XVIème siècle,” *El Maccabeo*, Selanik, Ağustos 1928 (9 sayfa) adlı yıllık bültenden yeni baskı ve “Aperçu historique sur la communauté israélite de Serres,” *Centre de Recherches sur le Judaïsme de Salonique*, Tel Aviv 1962 (30 sayfa) adlı incelemeleri bulunmaktadır.

⁴ Talmoudei Tora: İbranice bir terim olan Talmud Tora’nın (Kutsal Kitap çalışması) çoğul hali.

⁵ *Archives de l’AIU*, Grèce, VII/B. 27-33, Aron Jacques Baruch’un el yazısıyla kaleme alınarak Alliance merkez komite başkanına gönderilen 21 Nisan 1914 tarihli ve 32 sayfalık raporu. Bu belgeye, “Yahudilerin Selanik’e yerleşmelerinden bugüne dek ahlâkî ve aydınlanma gelişiminin tarihsel tahlili” başlığı konabilir.

⁶ “Büyük” anlamına gelen Hagadol sıfatı, Büyük Okul ile daha küçük din okullarının, yani Talmud Tora ile Talmoudei Torah’lar arasındaki ayrımı göstermektedir.

liğe duydukları ilgiden çok, evsizlik nedeniyle okullara yerleşen kimselerdi. Maaşları az olan öğretmen hahamların bilgi düzeyleri de düşüktü. Bu, eski haham ayrıcalığından kaynaklanıyordu. Buna göre, Talmud Tora'da öğretmen ünvanı miras yoluyla ediniliyordu. Bu ünvanı elde etmek için herhangi bir diploma gerekli değildi.⁷ Haham sınıfı, cemaat yönetiminde iktidarı elinde bulundurduğu sürece herhangi bir değişiklikten söz etmek olanaksızdı.

Bu arada Selanik'te yaşayan diğer cemaatler önemli ilerlemeler kaydediyorlardı. 1853 yılında Müslümanların 14 okulu vardı. Yahudiler, Türkçe bilmediklerinden bu okullardan yararlanamıyorlardı.⁸ Rumlar daha ileriydi. Ayrıca Yunanistan hükümetinin de desteğine sahiptiler. 1882 yılında ellerinde bulundurdıkları cemaat okullarının sayısı ise 10'u buluyordu. Bu okulların 44 öğretmeni ve 2.200 öğrencisi vardı. 1845 ile 1855 yılları arasında kurdukları kız okulu, koleje dönüştürülmüştü. Buna ilâveten bir de erkek koleji kuruldu. Bu iki okulun diplomaları Atina Üniversitesi tarafından resmen tanındı. Okulların öğretmenlerinin kalitesi üst düzeydeydi. Okullarda, Eski Yunanca, Latince, arkeoloji, coğrafya, fizik, matematik dersleri veriliyordu. Yabancı dil dersleri üzerinde pek durulmuyordu. Fransızca dersi sadece Lazaristler Okulu'nda vardı.⁹

a. İlericiler

Avrupa'daki Yunanlı göçmenler, daha eskiden, ülkelerine aydınlanmayı yerleştirmişlerdi. Bunun akabinde Batı Yahudileri yani Francos'lar¹⁰ Selanik'e çağdaş eğitim ilkelerini getirmişlerdi.

⁷ Joseph Nehama, *Histoire des Israélites de Salonique*, cilt VII, Selanik, 1979, s. 643, 646-647.

⁸ Vas. Mimitriadis, *Topografia tis Thessalonikis kata tin epohi tis Turkokratias, 1430-1912*, Selanik, 1983, s. 398-399.

⁹ Stefanos Papadopoulos, *Ekpedeusi ke kinoniki drastiridita tu ellinismu tis Makedonias kata ton teleuteo eona tis turkokratias*, Selanik, 1970, s. 98; Haralambos Papastathis, "İ kalliergia ton grammaton sti Thessaloniki kata tin Turkokratia," *Nea Estia: Selanik Özel Sayı*, 1985, s. 221-233; (R.C. imzasıyla) "La langue française en Macédoine. Les écoles et les maîtres," *Revue Franco-Macédonienne*, 1 Mayıs 1916, Selanik, s. 23-38.

¹⁰ Aron Rodrigue, *French Jews, Turkish Jews: The Alliance Israélite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey, 1860-1925*, Indianapolis 1990, s. 111-120. "Francos"lar Livomo'lu Yahudi Sefaradit'ler, 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında Levant limanlarına yerleşmişlerdi. 1673 yılında Osmanlı hükümeti, Fransa ile ticaret anlaşmaları yaparak imparatorlukta Fransız tüccarlarına yeni ayrıcalıklar tanıdı. Birçok Livornolu Yahudi, bunun üzerine Fransız konsolosların himayesini istemişti. Francoslar, zaman zaman yerli Yahudilerle Fransızlar arasında aracı rolünü

Aydınlanma alanında geri kalan Yahudilerin çabalarını destekleyen hayırseverlerin öncüsü, zengin ve tanınmış bir doktor olan Moïse Allatini idi. Toskanalı saygın bir doktor, haham ve filozof olan Moïse Allatini, 18. yüzyılın sonlarına doğru Selanik'e yerleşen bir ailenin üyesi idi. Batı kültürünü benimsemiş, Floransa ve Piza'da doktorluk öğrenimi yapmıştır. Babasının ölümünden sonra yeniden Selanik'e dönmüş ve kardeşlerinin desteğiyle ve diğer Yahudi işadamlarıyla işbirliği yaparak, ilk yerel endüstri merkezlerini kurmuştur. Kentteki tüm yoksul hastaların mensup oldukları dine bakmaksızın ücretsiz bakımını yaptığından, dindaşlarının diğer hemşehrilerine, özellikle Rumlara göre daha geri olduklarını saptamıştı.¹¹

Tüm çevresinin saygısını kazanan Allatini, Yahudi halkının tek kurtarıcısının eğitimin olacağına, toplumun ancak eğitimle gerek zekâ gerekse ahlâk bakımından yükselebileceğine inanmıştı. Bu nedenle Talmud Tora haham okulunun yenilenmesine çalıştı. Ancak dindaşlarının çekingen tutumu nedeniyle kısa sürede bundan vazgeçmek zorunda kaldı. Dindaşlarının, özellikle tutucuların gösterebilecekleri tepkiden çekiniyordu. Moïse Allatini şu öneride bulundu. Kendisi, Talmud Tora'yı yönetecek ve aynı zamanda bağımsız bir okulun kurulmasını sağlayacak bir haham bulacaktı. Bu kişi söz konusu dönüşümü gerçekleştirecekti. Önerisini, cemaat içinde küçük, ilerici bir grup destekledi. Bu grup, Batı düşüncelerine, meslekî faaliyetleri dolayısıyla yakınlık gösteriyordu. Girişimlerine destek verenler, damadı, Toskana Büyük Dükaliği konsolosu ve denizcilik işletmeleri uzmanı Solomon Ferrandes, ilk modern yayıncı ve müzisyen Saadia Alevy ve İspanya'yı fahrî konsolos olarak temsil eden David Morpurgo idi. Ayrıca iki aydın haham *maskilim*, Juda Nehama ve Avraam Gatenio'nun da desteğini sağlamıştı. Bu bireylerin katkıları, projenin şekillenmesinde de rol oynamıştır. Bunlar, Allatini'yi, projesinin gerçekleşmesi

oynamışlardı. Özellikle Selanik'te, Osmanlı Yahudilerinin, Batı'da aranan bir malzeme olduğundan, işlenmemiş yün piyasasında her zaman üstünlükleri vardı. Francoslar, İtalya'daki aileleriyle ilişkilerini sürdürüyor ve bunların çoğu, çocuklarını Batı kültürüne yönlendiriyordu. Francoslar, yerel burjuva sınıfıyla olan ilişkileri örnek seviyeye getirmişlerdi.

¹¹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 659; Moïse Allatini, *A Sketch of the State of Primary Education among the Jews of the East and Especially among the Jews of Salonika*, Londra 1875 (33 sayfa); Sam Levy, *Les Juifs de Salonique: Quelques considérations sur les origines et le passé des Juifs de Salonique*, Selanik, 1933 (50 sayfa); Idem., "Mes Mémoires," *Tesoro de los Judios Sépharadies*, cilt IV, 1961, s. XXII.

amacıyla gerekli gelirin toplanması için bir vakıf kurması için teşvik etmişlerdi.¹² Allatini, tutucu hahamların güvenini kazanmak amacıyla, gelirinin büyük bir bölümünü hayır işlerine bağışladı, bu da hahambaşı Aser Kovo'nun desteğini sağladı. Kovo, bunun üzerine gayriresmî olarak, doktorun önerisini tartışmak üzere 50 Yahudi ileri geleni hahambaşılığına davet etti. Bunu yapmak zorundaydı. Çünkü İstanbul'daki hahambaşının gönderdiği genelgeye göre, Francoslara cemaat yönetiminde önemli bir yer vermek zorundaydı.¹³ Bunlar, reformların finansmanı ve icrası, ayrıca işsiz ve yoksullara destek için Hessed Olam (Dünyevî Bilgelik) vakfını kurmuşlardı.

Allatini, 1856 yılında Paris'teki Alliance Israélite Universelle'nin oluşumundan dört yıl önce, imparatorluk iznini temin eden Rothschild'lerin yardımıyla Fransa Yahudi Merkez Komitesi'nin (Consistoire Central des Israélites de France) Selanik'e gönderdiği müdürün adını alan "Lippmann" okulunu kurdu.¹⁴ Okul, Talmud Tora'nın şubelerinden birine yerleştirildi. Bu özgün eğitim kurumundan, önceleri varlıklı ailelerin Fransızca, Türkçe ve din dersleri alan çocukları yararlanmıştı. Kayıtlı 100 öğrenciden 60'ı paralı eğitim alıyordu. Geri kalanlar ise yoksul ailelerden seçilmişti. Bu şekilde çeşitli cemiyet tabakalarının bir araya getirilmesi, İsviçreli pedagog Pestalozzi'nin¹⁵ temelini attığı eşitlik ilkesine dayanıyordu.

Strasbourglu ilerici haham Profesör Lippmann, Allatini'nin izinde, Talmud Tora'nın eski öğretmenlerine, yeni eğitim metotlarını öğretmeye çalıştı. Ancak bu, sert tepki yarattı. Lippmann

¹² Nehama, *Histoire des Israélites*, s. 663, 686-689. Juda Nehama (1825-1899), haham ve işadımıydı. 1865 yılında Selanik'te yayınlanan *El Lunar* (Ay Işığı) adlı ilk Ladino gazetesinin yayıncısı ve yardımcı editörüydü. Aynı zamanda uzun yıllar cemaat konsey üyesi olarak hizmet etmişti. Uzun yıllar Bikour Holim vakfının başkanı olarak da çalıştı. Avraam Gattegno, teoloji ve hukuk konularında Talmud uzmanı idi ve Beit Din adlı yüksek din mahkemesinin sekreterliği görevini yapıyordu. Liberalliğin savunucusu olmasına karşın, Hahambaşı Asher Covo'nun arkadaşı idi ve diğer din görevlileriyle de iyi ilişkileri vardı. A. Gattegno, 1879'dan 1899 süresince yöneticiliğini yaptığı, Hessed Olam vakfının kurulmasında da rol oynamıştır.

¹³ *Univers israélite*, sayı 11, 1855-56, s. 342-344; Esther Benbassa-Aron Rodrigue, *Juifs des Balkans: Espaces judéo-ibériques, XIVème-XXème Siècles*, Paris, 1993, s. 154. 7 Mart 1856 yılında yayınlanan genelgeyle Francos'lara idarî ve eğitim alanlarında etkin bir rol veriliyordu.

¹⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 661-666; Covo, "Contribution à l'histoire."

¹⁵ Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), Zürih'te dünyaya gelmiştir. J.J. Rousseau'nun eğitim tezlerinin takipçisiydi. Amacı, yoksul çocukların eğitim ve kültürlerini geliştirmekti.

üç yıllık bir çabadan sonra, okulu terk etmek ve Strasbourg'a dönmek zorunda kaldı. Orada kendisine, hahambaşılık ünvanı verildi. Lippmann'ın başarısı şuydu: Bir grup kültürlü insanı, Avrupa'daki işletmelerle yazıştıracak ve Müslüman hemşerileriyle ilişkilerini geliştirecek duruma getirecek derecede eğitmişti. "Lippmann" okulu faaliyetini, Hessed Olam kurumu 1861 yılında kaldırılana dek sürdürmüştür.¹⁶

Ancak çağdaş eğitimin dindaşlarının düzeyini yükseltebileceğini kavramış olan Cemaat yönetimi, çalışmalarını bu konu üzerinde odaklamıştı. 1861-1862 eğitim yılında Doktor Allatini, damadı S. Fernandes'e, İtalya Krallığı'ndan sağlanacak bir sübvansiyonun da yardımıyla küçük bir İtalyan okulu kurmasını önerdi. Okulun müdürlüğüne İtalyan öğretmen Federico Filarder atandı. Yahudi dili ve din derslerini ise Selanıklı haham David Botton üstlendi.¹⁷ François Chevalier adında bir Fransız'ın kurmuş olduğu özel bir okula, Fransız dilini öğrenmek isteyen Yahudiler kaydolmuştu.¹⁸ Juda Nehama, Tageri'de olduğu gibi, Selanık'te modern okullar kuracak yerel bir komite oluşturmak üzere, Paris'teki Alliance Israélite Universelle'nin (AIU) başında bulunan Crémieux tarafından işe alınmıştır.¹⁹

1860 yılında Paris'te kurulan bu uluslararası örgütün amacı, zor koşullar altında çeşitli ülkelerde yaşayan Yahudilerin korunmaları ve özgürlüğüne kavuşmalarıydı. Alliance, Selanık'teki ilericilerle aynı amaçları güdüyordu: Yahudi nüfusuna Batı kültürü ve eğitimi çerçevesinde ilerleme olanağının verilmesi. Böylece, 1862 yılında, dinî ve laik eğitimi bağdaştıran, yoksul öğrencilere sanat, Fransızca ve Türkçe dersleri almalarını sağlayan yeni bir eğitim sistemi kabul ettirildi. Alliance, "Yahudilerin özgürlüğe kavuşmaları ve ilerlemelerini sağlama amacı çerçevesinde çalışmak üzere" çabalarını Balkanlar ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da etkin bir okul şe-

¹⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 664-666; Covo, "Contribution à l'histoire" s. 100-101; *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B. 27-33, A. J. Baruch'un 21 Nisan 1914 tarihli raporu.

¹⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 664-666; Covo, "Contribution à l'histoire" s. 100-101; *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B. 27-33, A. J. Baruch'un 21 Nisan 1914 tarihli raporu.

¹⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/D. 3, E.A. Chevalier'in 20 Temmuz 1877 tarihli mektubu.

¹⁹ Juda Nehama, *Correspondance* (Yazar Bezez adına, Selanık, 1892 ve 1944, iki bölümü İbranice). Juda Nehama ilerci görüşlerini benimseyen ünlü Yahudi aydınlarıyla mektuplaşıyordu, Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 668-669.

bekesi oluşturmak üzere yoğunlaştırdı. Batıdaki çağdaş eğitim sistemine benzeyen "uygarlaştırma" programı, kurulan tüm yeni kurumlarca benimsendi.²⁰ Ama Alliance okullarının kabulü ve özellikle yaymaya çalıştıkları "yeni" değerlerin kabulü imparatorlukta Yahudi Cemaatlerinin gelişme seviyelerine bağlıydı.

Juda Nehama'nın önerisi üzerine Alliance'ın yönetimi, 1872 yılında Doktor Moïse Allatini ve Hahambaşı Aser Kovo ile temas ederek, onlara Selanik'te bir okulun kurulması için çaba göstermelerini önerdi. Doktor Allatini hemen "havarice bir özveri" ile işe koyuldu; ancak hahambaşı, okulun Fransız himayesine verilebileceği endişesiyle projeyi engelleme yoluna girdi.²¹ Alliance'ın ilk yapıtlarından olan ve 1864 yılında kurulan Volos okulundaki modern eğitim o denli çarpıcıydı ki, Rum Cemaatinin ileri gelenleri bu kurumun kendi okullarıyla birleştirilmesini önerdiler.²²

Selanik'te genel olarak antisemitizm mevcut değildi; bu nedenle Alliance'ın bir müdahalesi söz konusu olamazdı. Sonuçta, Lippmann'ın eski öğrencisi Haim Salem, 1866 yılında özel bir okul kurdu. Alliance prensiplerine uygun olarak kurulan okul, 1904 yılına dek çalışmalarını sürdürmüştür.²³

b. Yabancı propagandanın eğitim şebekesi

Öğretim kurumlarına o denli gereksinme vardı ki, yabancı propaganda, Yahudi olmayan eğitim kurumları kurma yoluna gitmiş ve Fransız, İtalyan, İngiliz ve Alman okulları faaliyete geçmişti. Okullardaki öğrencilerin çoğunluğu, ücret ödeyen Yahudilerdi. Bunların çoğu ise ileri gelen Selaniklilerin çocuklarıydı. Bunlar, cemaatin zamanın koşullarına uymadan var olamayacağına inananlardı. Bu amaçla pek çok Yahudi Fransız Katolik okullarında öğrenim görmeye başladı: erkek çocukları için Fils de St. Vincent de Paul (Aziz Vincent'in Çocukları) 1783 yılında kuruldu, diğeri, tümüyle eğitime kapalı olan kızların öğrenimi için ise Soeurs de la Charité (Merhamet'in Kız Kardeşleri) 1855 yılında tesis edildi.²⁴

²⁰ Aron Rodrigue, *De l'instruction à l'émancipation*, Paris, 1989.

²¹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 669.

²² Narcisse Leven, *Cinquante ans d'histoire de l'AIU*, cilt II, Paris, 1910, s. 176.

²³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 665-68.

²⁴ Georg. Hacikiriaku, *Odigos tis Makedonias*, Atina, 1910, s. 29-31.

Keşişler önceleri yalnızca temel öğrenimle ilgilenirlerdi, sonraları orta öğrenimle de ilgilenmeye başladılar. Kısa sürede, Yahudi ve Ortodoks öğrencilerin isteklerine uygun olarak, okullar programlarını, ticaret öğrenimi amaçlarına uygun hale getirip ve yaşıyan dilleri öğretmeye başladılar. Amaç, çocukların Fils de St. Vincent de Paul okuluna hazırlanmalarıydı. Bu okulda, kambiyo işlemleri, borsa simsarlığı, iktisadî matematik, daktilo ve stenografi dersleri de verilirdi. Sonraları okul, sekiz sınıflı bir koleje dönüştürüldü. Ayrıca, başka okullarda öğrenim yapan ve Fransız dilini öğrenmek isteyen çocuklar için "özel" bir sınıf açılmıştı.²⁵ 1867 yılında kurulan Polonyalı Kontes Farnetti kız ilkokulunun bir anda 50 öğrencisi oldu; bunların çoğu Yahudi ileri gelenlerinin çocuklarıydı. Bu Yahudi kız öğrencilerin çoğu, dinî propaganda ve telkinin açıkça yapıldığı Protestan okuluna kayıtlıydı. Çünkü okul misyoner karı koca olan Crosby'ler tarafından kurulmuştu. Böylece yabancı okullar, kentin çeşitli cemaatlerine mensup öğrencilerin sosyal ilişkiler geliştirmesine yol açıyordu. Bilindiği gibi, Yahudilerle Ortodoks Rumlar arasında, özellikle öğrencilerin etkilendikleri bir nefret duygusu egemendi.²⁶

c. Haham despotluğunun sonu

Hahamlar, yabancı okullardaki dinî yönlendirmelerden tedirgin olmaya başladılar. Bunun Yahudi öğrenciler için tehlikeli olacağı inancındaydılar. Ancak eğitimin çağdaşlaşması konusunda yapabilecekleri sınırlıydı. Sadece anne babaları suçlamakla yetiniyorlardı. Ebeveynler "çocuklarını dinî eğitime göndermelerinin gerekli olduğunu," düşünüyorlardı. Her çeşit yeniliğe karşı çıkmaları genel bir hoşnutsuzluk yarattı. Kimi gençler sakallarını tıraş ederek, Cumartesi tatilini ve bazı Yahudi din yasalarını çiğneyerek olay çıkardılar.²⁷ 1873 yılında hahambaşı Aser Kovo, Osmanlı polisinin yardımıyla Fransız uyruklu bir Yahudi'yi, açıkça "uygun olmayan" (*taref*)²⁸ et yemek töhmetiyle tutuklamak istemişti. Bu

²⁵ (R. C. imzasıyla) "La langue française en Macédoine" s. 24-25; Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 666 ve 669.

²⁶ (R. C. imzasıyla) "La langue française en Macédonie"; Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 666 ve 669.

²⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 666 ve 669; Levy, "Mes Mémoires," cilt VI, s. LXXIV.

²⁸ Taref: Yahuhi din yasalarına göre kesilmemiş bir hayvanın etini niteleyen İbranice bir sıfat. Yasayı ihlâl edenin amacı, özel bir vergi nedeniyle daima daha yüksek olan koşer etin fiyatının artması sorununun duyurulmasıydı.

olay haham despotluğunun sona ermesine neden oldu. Vali, Fransız konsolosunun öfkesini dizginlemek amacıyla, hahamların tutuklatma yetkisini kaldırdı. En önemli ve korkutucu yetkilerden olan bu hakkın yitirilmesiyle din dışı lider de olan hahambaşılarının statülerinde çok önemli bir gerileme oldu.²⁹

3. Eğitim Reformu

a. Alliance'ın Yeni okulları

Kısa bir süre için, hahamların aforoz etme (*herem*) tehdidinden tedirgin olan halk, iki gruba ayrıldı. Ancak yukarıda zikredilen olay, ilerici toplum seçkinlerinin projelerinin gerçekleşmesini sağladı. Bu projeler, cemiyet sorunlarının çözümüyle ilgiliydi. Crémieux'un³⁰ talebine göre, Alliance ilkelerine uygun bir okulun kurulmasını benimseyen Allatini, 1872 yılında yerel komitenin ömür boyu başkanı seçildi. 15 Ekim 1873 tarihinde, ilerici grubun desteğiyle, herkes tarafından sabırsızlıkla beklenen okulun temeli atıldı.

Juda Hehama, Allatini sayesinde Hessed Olam kurumunu yeniden örgütledi. Bu kurum, 1873 yılından beri Sedaka ve Hessed (Hayırseverlik ve Bilgelik) adıyla tanınmaktaydı ve hayır işlerine yönelik bağışlar sağlıyordu.³¹ Yeni okul bu ekonomik destek dışında kurulan tüm okullar gibi İngiliz-Yahudi Derneği (Anglo-Jewish Association) ve Selanik Cemaati'nden de destek görmekteydi.³²

Ekonomik Gelirler

Cemaatin eğitime ayırdığı gelirler, Selanikli tüccarların dış ticaret üzerinden yatırdıkları vergiden sağlanıyordu. 1855 yılında Hessed Olam'ın kurucuları tarafından yürürlüğe konan bu vergi, Cemaate önemli gelirler temin ediyordu. Bu gelirin %30'u Alliance okullarına, %25'i Talmud Tora'ya, %15'i Bikour Holim'e veriliyor,

²⁹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 671. Hahambaşı'nın din dışı geleneksel yetkileri ve gücü vardı. 1836 yılında bu yetkiler, imparatorluk kararnamesiyle tasdik edildi. Yani hahambaşı, cemaatin hem dinî hem de dünyevî önderi oluyordu.

³⁰ Adolphe Crémieux (1796-1880), Fransız siyasetçi idi, 1860 yılından itibaren Paris'teki Alliance'ın başkanlığını yapmıştı. 1870 yılında yayınlanan Crémieux karnamesi, Cezayir Yahudileri'ne Fransız tabiyeti bahşediyordu.

³¹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 669, 674-675 ve 682.

³² Walter Laqueur, *A History of Zionism*, New York 1972, s. 27. İngiliz-Yahudi Derneği (Anglo-Jewish Association), Alliance benzeri, aynı sosyal amaçla, 1870 yılında kurulmuştur.

geri kalanı ise çeşitli hayırsever kuruluşlar arasında paylaştırılıyordu. Eğitim programının gerçekleşmesi amacıyla uygulanan bu zorunlu ödeme programı, cemaat yöneticilerince, cemaat ekonomisinin yeniden düzenlenmesi için işleme konuldu. Uzun süre sonra, eğitim kurumları yeniden cemaat tarafından ilgi gördü. 1880 ilâ 1900 yılları arasında, eğitim sektörüne, 12.000 Türk Lirası aktarıldı. Bu gelir, kırk kişinin bıraktığı miras ve 7.743 Türk Lirası değerindeki üç okul binasından sağlanmıştı. 300 üyeli³³ bir kadın derneği de önemli bir gelir temin ediyordu. Yıllık harcamalar 2.600 Türk Lirasını (40.000 Fransız Frangı) buluyordu. Bunların üçte biri Alliance ve İngiliz-Yahudi Derneği tarafından, diğer üçte biri Cemaate ödenen okul ücretlerinden ve geri kalan miktar ise miras ve bağışlardan sağlanıyordu.³⁴ İlkokulun kurulmasından sonra, öğrencilerin yarıdan fazlası ekonomik durumlarıyla orantılı bir okul ücreti ödemekteydi. Yoksul öğrenciler için ise eğitim ücretsizdi.

Erkek öğrenci okulunun teşkilatı

İzmir'dekiyle eşzamanlı olarak kurulan ve müessisi Moïse Allatini'nin adını alan erkek okulu, Alliance tarafından kurulan ilk on okuldan biri oldu.³⁵

Tanca'daki Alliance okul müdürü Moïse Hirsch'in Selanik'i ziyareti sırasında, Allatini onunla birlikte erkek okulu için ayrıntılı bir program hazırladı. Hirsch, birinci müdür Moïse Marx'ın (1873-1876) gelişine dek öğrencilerin kayıtları ve dağılımını düzenledi. M. Marx, seçkin bir eğitimci olduğunu kanıtlamış, yöneticilikte de benzer nitelikleri haiz olduğunu ispatlamıştı.³⁶

Yahudi mahallelerinin ortasında, en büyük ve en güzel bir bina kiralandı ve yapı ilk öğrencilerin kabulü için sıralar, kara tahtalar ve sandalyelerle süslendi. 200 öğrenci, İtalyan okulunun kabul edemeyeceği sayıda çocuktan oluşuyordu. Bunlar, İbranice öğretmenleri Haham D. Botton'un girişimleriyle yeni okula getirilen öğrencilerdi. Buton, hahamlığın yanı sıra öğretmenlik faaliyetini

³³ Ne yazık ki, kadınların faaliyetleriyle ilgili çok az bilgimiz bulunmaktadır. Bu kadın kuruluşunun adının, Kavala'daki yan kuruluşu gibi, Sociedad des Damas olduğunu sanıyoruz. Büyük ihtimalle daha sonra, Alliance mezunu kızların katılmasıyla, bilinen derneklerden Bienfaisance adını almıştı.

³⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 682.

³⁵ Aron Rodrigue, *De l'instruction*, s. 24-30.

³⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 674-675 ve 688.

de sürdürmüştü. İki oğlu ise Fransızca ve İbranice öğretim kadrosunu oluşturmuşlardı. "M. Allatini" okulu öğrencilerine daha sonra 50 kişilik bir grup daha eklendi. Bunlar, tanınmış ailelere mensup öğrencilerdi ve Avramiko Varios'un okulunda okuyorlardı. Varios da erkek öğrenci okuluna, İtalyanca öğretmeni olarak alındı ve bu görevi 1900 yılına dek sürdürdü.³⁷

Bu girişimlerin amacı, olumsuz tepkileri önlemek, profesörlerin çalışmalarını güvence altına almaktı. Ayrıca, okulun talebe kadrosunu, özel okul öğrencileri ve yoksul öğrencilerle tamamlanması yoluna gidildi. Bu herhalde Alliance okullarının İstanbul, Edirne ve Larissa'daki kuruluşları sırasında oluşan sert tepkilerin benzerinin Selanik'te ortaya çıkmaması için alınmış bir önlemdi. 1912 yılında okuldaki öğrencilerin sayısı 1000'i bulmuştu. Bunlarla beraber, açılışından itibaren okulda, zengin ailelere mensup Hristiyan ve Müslüman çocukları da vardı.³⁸ Yahudiler de Rum okullarına kabul ediliyordu. Hattâ Metropolit Ioakeim bu konuda şu açıklamayı yapmıştı:

"Yahudiler sinagogda ve Rumlar kilisede dinî görevlerini yapıyor ve her şeye kadir olana dua ediyorlar. Birbirlerini sevmelerini sağlayan kutsal mihrap ve kiliseler dışında, Rumlar ve Yahudiler kardeşler. Sadece fanatikler ve cahiller buna aykırı düşünür ve davranırlar. Yahudiler çocuklarını Rum okullarına, Rumlar da çocuklarını Yahudi okullarına göndersinler. Böylece birbirlerini daha iyi tanıyacaklar yani, insanlığın ilerlemesi yolunda birbirlerini sevecekler ve işbirliği yoluna gireceklerdir. Eminim ki, iki halk, Rumlar ve Yahudiler, birbirlerine aynı dost duygularla bağlıdırlar."³⁹

Selanik'in aydın kişileri, "rasyonel ve aydınlatıcı" ortak öğrenimin, tüm dinlerin çocuklarına birbirlerine saygılı olma ve birbirlerini sevmeyi öğretmek için en iyi yöntem olduğunun farkındaydılar.⁴⁰ Laik ve Batı kültürünü destekliyor, dinî eğitimin tersine,

³⁷ *Ibid.* Archives de l'AIU, Grèce, VII/B. 27-33, A. Baruch'un 21 Nisan 1914 tarihli raporu; N. Leven, *Cinquante ans*, cilt II, s. 177.

³⁸ S. Reinach, "Lettre de Macédoine. Les Israélites de Salonique u XIXème siècle," *Tesoro de los judios sephardies*, cilt X, 1967, s. 68-72. Reinach, 1881 yılında okulda Yahudi öğrencileri dışında, 9 Yunanlı ve 13 Müslüman olduğunu ifade etmektedir; S. Levy, "Mes Mémoires," *Tesoro de los judios Sépharadies*, cilt IV, 1961, s. XXII.

³⁹ CAHJP, mikrofilm HM2/6394, St. Caro'nun 9 Temmuz 1879 tarihli mektubu; S. Levy, "Mes Mémoires," s. 22 ve 26.

⁴⁰ Archives de l'AIU, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 8 Mart 1900 tarihli mektubu.

Batı kültürünün, Yahudilerin toplumsal gelişiminde ön koşul olduğunu düşünüyorlardı. Hemşerilerinin tüm diğer kültür ve dillere karşı saygılı olmaları ve onlarla birlikte yaşamaları için gerekli koşullar yaratılmıştı.⁴¹ Bu çokuluslu kentte Yahudi Cemaati egemen olduğu sürece, bu uygulama Selanik şehrine uygundu, Cemaatler arası iletişim ve diyalog diğer Osmanlı kentlerinden daha başarılı olabilirdi.

Eğitimdeki çağdaşlaşma denemesi yeni bir dönemin işaretiydi. Gerek merkezde gerekse de 1890, 1896 ve 1898 yangınlarından sonra kurulan ve Yahudi halkının önemli bir bölümünün yerleştiği yeni mahallelerde birbiri ardına yeni okullar açıldı. 1873 ilâ 1910 yılları arasındaki 37 yıllık sürede Alliance, Selanik'te tüm derecelerde, dokuz okul kurdu. Bunların üçü, meslek okulu, altısı ise kız okuluydu (Ekler, Tablo I).⁴²

İlk kız okulları

Alliance okullarına değişik Osmanlı Cemaatleri tarafından verilen tepkiler, bu cemaatlerin farklı gelişme seviyelerini de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kadınların eğitimi ve serbestleşmelerine yaklaşım fazlasıyla aydınlatıcı olmaktadır. Kadınların eğitimi Alliance'ın, Osmanlı Yahudi Cemaatleriyle ilişkin "Rönesans" programının temel özelliklerinden birisiydi. Bu aynı zamanda o zamana dek kadınları evde tutan cemaatlerin geleneksel uygulamasına karşı da devrimci bir değişiklikti.

Alliance kurucuları, kadının rolü üzerine görüşlerini açık olarak belirtmişti: "Kadın, erkekle eşit olmalı ve yaşamda onun ortağı durumunda bulunmalıydı." Bu durumda Sefaradların dünyasında kızların eğitimi, ön koşul olmalıydı. Aynı zamanda, çocukların ahlâkı, eskiden beri kadınla ilgili bir sorun ve annelik görevi olduğuna göre, Alliance'ın bunun üzerinde özellikle durması gerekmektedir. Söz konusu konuyla ilgili 1903 yılı talimatları oldukça aydınlatıcıdır.⁴³

⁴¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.41, J. Nehama'nın 10 Ocak 1900 tarihli mektubu.

⁴² Belirtilen tüm tablolar, kitabın sonundaki Ekler'de toplanmıştır. *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 123, 151, 164; (R.C. imzasıyla), "La langue française en Macédoine," s. 23-38; J. Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 666, 669.

⁴³ Rodrigue, *de l'instruction*, s. 80.

"Çocuklarımızın esinlemelerini dilediğimiz erdemlere -doğruluk, gerçeğe saygı, kamuya hizmet ve insanlara sadakat- kızlar için özel kimi erdemleri de eklemek gerekir. Bunlar, nezaket, utanç, açlık, görüntüde sadelik, zenginlerle yoksullar arasındaki eşitlik vs. olmalı. Osmanlı kadınlarının karakter ve eğitim kusurları, geçmişe ait kimi sosyal uygulamalardan kaynaklandığından kısa sürede, bir gecede düzeltilmeleri olanaksız gibidir. Ancak, bilindiği gibi, kadınların olağanüstü becerileri vardır: uyum yetenekleri güçlüdür, en önemsiz ayrıntıları bile kavrayabilirler. Bu bakımdan kısa sürede iyi sonuçlar alabildiklerinden özel görevinizin ahlâkî yönü üzerinde durmamız gereksizdir. Ayrıca şunu da belirtmemizde yarar var, ahlâkî eğitim kızlarda, oğlanlardan çok daha önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan gayretleri bunun üzerinde yoğunlaştırmak yararlı olur."⁴⁴

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cemaatlerin çoğu kadın özgürlüğüne ilişkin değişiklikleri kabul etmekte zorluk çekmişlerdir.⁴⁵ Bu bakımdan Selanik Cemaatinin uygulamaya yönelik girişimleri etkilicidir. Bunun nedenleri üzerinde durmak gereklidir. Yahudi Cemaatinde kadının yeri neredeydi? Acaba Selanik'te kadının yeri Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kent merkezlerinden farklı mıydı? Bu bölgelerdeki Sefarad ve Arap-Yahudi Cemaatleri, Osmanlı dünyasının etkilerine daha mı açıktı? Kültürün kadına yakıştırdığı koşullar nelerdi? Nihayet, Selanik'te Alliance'ın amaçlarına ulaşılabilir mi?

Şu bir gerçek ki, Selanik'te kadının durumu, ona az çok hizmetçi gözüyle bakıldığı Kuzey Afrika, Orta Doğu'dakinden çok farklıydı.⁴⁶ Selanikli Yahudi erkeğinin kuşkusuz Sefarad ocağının başı olmasına karşın, bu durum bugüne dek sürmektedir, "üstünlüğü," Batı'daki çağdaş erkeklerden daha despotik değildi.⁴⁷ Selanik gelenekleri⁴⁸ ve edebiyatı,⁴⁹ yerli Yahudi kadınının, hizmetçiden farklı görüldüğünü göstermektedir. Arap-Yahudi kadınına göre üstünlüğü ile ilgili birkaç yerel deyiş:

⁴⁴ *Ibid.*, AIU, *Instructions générales pour les professeurs*, AIU, Paris, 1903, s. 99.

⁴⁵ Rodrigue, *de l'instruction*, s. 82-87.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ Annie Benveniste, "Le rôle des institutrices de l'Alliance à Salonique," *Combat pour la diaspora*, sayı 8, Haziran 1982, s. 13-26.

⁴⁸ Michael Molho, *Usos y costumbres de los Sefardies de Salonica*, Madrid-Barcelona, 1950.

⁴⁹ Leon Sciaky, *A Farewell to Salonika*, New York 1946; Almb. Nar, *İ sinagoges tis Thessalonikis. Ta tragudia mas*, Selanik, 1985.

Kraliçe, kral için ne ise, kadın da erkeği için odur (Tanto es la reyna para el rey, tanto es la mujer para su marido).

Kadının öğüdü önemsizdir, ama onu önemsemeyen delidir. (El konsezo de la mujer es flako, ma el ke no lo toma es loko).

İyi kocaya iki boynuz, kötüye üç ve dört boynuz (Al marido boueno dos couernos; al negro tres i quatro).

*Kocanı alışıcağın gibi, oğlunu yetiştireceğın gibi (Al marido komo lo ambezades; al fijo komo lo kriates).*⁵⁰

Anlaşılan Selanik'te ve belki de başka Balkan kentlerinde kadınlar, kültür eksikliklerine karşın, kocalarından saygı görürlerdi.

Aynı dönemde, Selanik'teki Rum kadınlarının durumu ise çok daha iyiydi ve ilk Rum kız okulları 1845 yılında kurulmuştu.⁵¹ Kimi Yahudi kızlarının bu okulların⁵² ilk sınıflarında ya da "Merhamet Kız Kardeşleri" okullarında okumuş oldukları tahmin olunabilir.⁵³ 1857 yılında kurulan İngiliz Heyeti Okulu Crosby'de okuyan kız öğrencilerin çoğunun Yahudi olduğu kanıtlanmıştır.⁵⁴

Yahudi Cemaati, tüm cemaatlerin en büyüğü olmasına karşın, çokuluslu çevresinden etkilenmiştir. Şunu da eklememiz gerekir ki, cemaat bu çevre ile iyi komşuluk ilişkileri kurmuş ve de gündelik yaşamın pek çok alanında işbirliği yapma kararlılığını göstermiştir. Cemaatin ileri gelenleri, bunun farkındaydılar. Selanik'te Yahudi okullarının kurulması için bağışta bulunanları ikna etmede Rum Cemaati örneğini öne sürüyorlardı.⁵⁵ Yahudi kız öğrencilerinin Rum okullarına yazılmaları, yerel Yahudi hayırseverleri tarafından da desteklenmekteydi. Bu destek, 1867 yılında Kontes Farnetti tarafından ilk Yahudi kız okulunun açılmasına dek sürmüştür.⁵⁶

Selanik Yahudilerinin kız eğitimiyle ilgili görüşleri, erkek okulunun kurulmasından bir yıl sonra, 1873 yılında ilk kız okulunun açılması isteğiyle şekillendi. Gene Alliance'ın girişimleriyle 5 Eylül

⁵⁰ Georg. Zografaki, *Parimies ton evreon sefaranti tis Ellados*, Selanik, 1984, s. 23-27, Atasözü no: 377, 245, 265 ve 298.

⁵¹ Papadopoulos, *Ekpedeutiki ke kinoniki*, s. 99.

⁵² Vasil Ambatzidou, "İ periptosi tis astikis skholis thileon Thessaloniki," *Ta ellinika skholia sti Thessaloniki kata tin Tourkokratia*, Sempozyum Bildirileri: Ta ellinika skholia sti Thessaloniki kata ton teleutaio aiona tis Tourkokratias, Selanik, 1994, s. 179-187.

⁵³ Hacikiriaku, *Odigos*, s. 29-31.

⁵⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 666.

⁵⁵ Allatini, *A Sketch*.

⁵⁶ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 666.

1874 yılında ilk kız okulu kuruldu.⁵⁷ Bu okul, ayrıca, Alliance'ın, 1868 yılından itibaren, Osmanlı İmparatorluğunda kurduğu ilk altı kız okulundan biriydi.⁵⁸

Herşeyden öte, kız okulunun erkek okuluyla aynı binada bulundurulması kararı, ilericiiliğin belirtisiydi. Ertesi yıl, her iki okul bir konağın ilk katına nakledildi. Bu bina yerel komite başkanı M. Allatini'nin şahsî bağışı ve kendisinin toplamış olduğu bağışlarla sağlanmıştı.

Kız okulu 1874 ile 1889 yılları arasında İtalya Yahudilerinden Stella Orvieto Caro tarafından yönetildi.⁵⁹ Alliance'ın sunduğu raporlarda,⁶⁰ kız öğrencilerin sayılarının hızlı artışından duyulan endişe dile getirilmektedir. Önceleri, okulda 105 kız öğrenci vardı ve bunlar iki sınıfa ayrılmıştı; 1879 yılında kız öğrencilerinin sayısı 200'ü bulmuştu, yani beş yılda 85 öğrenci eklenmişti. 1898 yılında okulun 300 kız öğrencisi altı sınıfa ayrılmıştı, bunların ancak 163'ü ücret ödemişti, geri kalanı parasız eğitim alıyordu.⁶¹ Son olarak, 1912 yılında 630 kız öğrenciden 183'ü ücretsiz okuyordu. Kız öğrenci sayısına bakıldığında Selanik kız okulu, imparatorluğun Yahudi Cemaatlerinde dördüncü sırada bulunmaktaydı. En başta 853 kız öğrencisiyle İstanbul bulunuyordu. Ardından, 790 öğrencisiyle Edirne ve 785 öğrencisiyle Bağdat gelmekteydi. 1912 yılında, Selanik en fazla kız öğrenci ve kız okuluna (altı yani erkek okullarının yaklaşık iki katına) sahipti.⁶² (Ekler, Tablo II).

⁵⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, Stella Caro'nun 18 Nisan 1876 tarihli İtalyanca raporu.

⁵⁸ Rodrigue, *De l'instruction*, s. 24-30. Bu tabloya göre, kız okuluna sahip olan ilk cemaatler, 1868 yılında Tatvan, 1870 yılında Edirne, 1872 yılında Halep, 1874 yılında Çumla, Lahori ve Tangeri idi. Şunu belirtmek gerekir ki, Rodrigue, P. Silberman'ın "An investigation of Schools operated by the Alliance Israélite Universelle from 1862 to 1940" başlığıyla hazırladığı ve New York Üniversitesi'ne 1973 yılında sunduğu doktora tezinde, s. 248-254'deki tabloyu düzeltmesine karşın, Selanik'te kurulan ilk kız okulunun kuruluş tarihinin 1875 olarak verilmesinin yanlış olduğunu belirtmemiştir.

⁵⁹ Bu seçim, biraz İtalya çıkışlı Yahudi Selanik aristokrasisinin etkisine bağlıdır.

⁶⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 18 Nisan 1876, 9 Temmuz 1879, 29 Ağustos 1883, 29 Temmuz 1884, 21 Eylül 1887, 6 Nisan ve 11 Haziran 1888 tarihli raporları. Allians merkez komitesinin Kasım 1884 yılında St. Caro'ya gönderdiği yanıt.

⁶¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, IX/E.131, Lea Bornstein'in ücretli ve ücretsiz kız öğrencilerinin istatistiklerini veren 28 Haziran 1878 tarihli tabloları.

⁶² *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 123-165. Bu bölümdeki tabloların tamamı, kitabın sonundaki Ekler bölümündedir.

Diğer cemaatlere oranla, Selanik'te bir farklılık da söz konusuydu. Çünkü kız öğrenciler meslek okullarında daha iyi dağılmışlardı ve ilkokulda ücretsiz okuyanların sayısı daha azdı. Meslek okullarında öğrenim ücretsiz olduğundan, Selanik'teki kız öğrencilerinin sayısındaki artış öğrenimden sonra meslek sahibi olma isteğini yansıtıyordu. Bu konuda ücretle çalışan Yahudi kızlarla ilgili bilgi bulunmamasına karşın anlaşıldığı kadarıyla meslekî düzen ve gelecekteki uğraşları konusunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kentlerinde yaşayanlardan çok daha ilericiydiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nda öğrenim gören kızların kentlere göre dağılımında ise Selanik üçüncü sıradaydı (Ekler, Tablo III⁶³)

Okul binasının sağlanması

Selanik'teki okulların cemaatçe benimsenmesi ve yaygınlaşmasıyla, kurucuların amaçlarını yeniden gözden geçirme ve yeni düzenlemeler yapma zorunluluğu belirdi. Ancak yapılabilecekler okul bütçesinin en önemli harcama kalemi olan yüksek kira nedeniyle sınırlıydı. Doktor Allatini, geleceği garanti altına alma amacıyla, Londra ziyareti sırasında Anglo-Jewish Association (İngiliz-Yahudi Derneği) komitesine, güven telkin etmeyen Selanik Yahudi Cemaatine ilişkin ayrıntılı bir rapor sundu.⁶⁴

Allatini, 1875 yılında Selanik'teki Yahudi nüfusunun 25.000-30.000 kişiye ulaşacağını tahmin ediyordu. Rapor Talmud Tora'nın çağdaşlaşması için yaptığı çalışmaları, bu arada "Lippmann" ve Hessed Olam okullarının kurulması konusunda bilgi sunuyordu. Allatini raporunda Rum hemşehrilerine olan sempatisiyle onların ilerlemeye bağlılıkları ve vatanseverliklerini vurguluyordu. Kendisinin Rum eğitiminin gelişmesi için yaptığı bağışa da atıfta bulunuyordu. Bunların yanı sıra tüm okullara yönelik ilgisini dile getiriyor ve Atina Üniversitesi'ndeki önemli çalışmalardan bahsediyordu. Heyecanı, İngiliz-Yahudi Derneği'nin desteğini sağladı.⁶⁵

Allatini, bu derneğin desteğini sağladıktan sonra okul için özel bir bina sağlamak amacıyla bir bağış kampanyası düzenledi. Hazırladığı listenin başına 12.500 Franklık bir bağışla kendisini yazdı. Böylece dindaşlarından 50.000 Frank toplamayı başardı. Bu, eğitim programının cemaat tarafından onaylanmasının bir

⁶³ Tabloların tamamı, kitabın sonundaki Ekler bölümündedir.

⁶⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B. 27-33, A. Baruch'un 21 Nisan 1914 tarihli raporu; Leven, *Cinquante ans*, cilt II, s. 177.

⁶⁵ Allatini, *A Sketch*.

işaretiydi. Birkaç ay sonra, 1876 yılında, Baron Hirsch'ın 42.000 Franklık bağıışı sayesinde bir konak satın almış ve onu ilkokulların merkezi yapmıştı.

Bina, geniş ve havadardı, büyük bir avlusu ve bahçesi vardı. Birinci katta, kız ve erkek öğrenciler için çok sayıda oda bulunuyordu. Bu odalar, derslere göre ayrılmıştı.⁶⁶ Diğer bir oda ise anaokulu çocuklarına ayrılmıştı.⁶⁷

b. Alliance yönetimindeki öğrenim

1884 yılına dek, Alliance okullarında, müdürlerin tercihlerine dayanan bir öğretim sistemi uygulanıyordu. Selanik bir ticaret şehriydi, öğrenim de bu nitelik gözönüne alınarak yapılıyordu. Öğretmenler, bilhassa muhasebe, antik tarih ve yabancı dil derslerine ağırlık veriyorlardı. S. Reinach'a göre yabancı dillere verilen önem, okullara, Fransa'daki Alliance kurumlarını geçme olanağı veriyordu. Fransa'daki okullar bu alanda geri kalıyordu.⁶⁸ Osmanlı coğrafyasındaki Yahudi Cemaatlerinde lingua franca haline gelen Fransızca'nın öğretildiği ders okulların en önemli dersiydi. İtalyanca dil dersleri de özellikle kız okullarında önemliydi, ne var ki bu dersin yerini 1889 yılında Fransızca almıştı.⁶⁹ Ayrıca Yunanca, Türkçe ve İbranice dersleri, ortaokul ders programına konulmuştu. 1881 yılından itibaren, Fransız ziyaretçiler, Selanikli öğrencilerin yabancı dilleri ve özellikle Fransızca'yı kolaylıkla kullanmalarına ve eğitimin "uluslararası karakterine" hayran kalmışlardı.⁷⁰ Ancak Alliance'ın amacı bu değildi. Kurumun yaklaşımına göre Osmanlı Yahudilerinin "uygarlaşmaları" genel eğitimden çok, düşünce tarzı ve ahlâkî davranışlarındaki dönüşümle gerçekleşecekti.⁷¹ Bu amaçla, merkez komitesi 1884 yılında (1903'de yayımlanan) bir program hazırlamıştı. Bu prog-

⁶⁶ Leven, *Cinquante ans*, cilt II, s. 177; S. Reinach, "Lettre de Macédoine".

⁶⁷ Kaynaklar, bu binanın inşa tarihi konusunda çelişkili bilgiler vermektedir; *Revue Franco-Macédonienne du 1 Mai 1916*'ya göre (29 sayfa), 1876 yılında tamamlandı; oysa, *Bulletin de l'AIU de 1913*, sayı 75'e göre 1881 yılına dek mevcut değildi. Burada, son kaynağın sağladığı bilgiler temel alınacaktır, çünkü bu yayın okul müdürlerinin yıllık bildirimlerine dayanır.

⁶⁸ Reinach, "Lettre de Macédoine".

⁶⁹ Leven, *Cinquante ans*, cilt II, s. 179.

⁷⁰ Reinach, "Lettre de Macédoine" s. 71; Levy, "Mes Mémoires," cilt V. 1962, s. 52 ve cilt VIII, 1965, s. 99.

⁷¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 8 Mart 1900 tarihli mektubu.

ram öğretmenlere verilen talimatları içeriyordu. Buna göre ilkokullarda, matematik dersinde sadece meslekî bir yön göstermekle yetinilmemeliydi, çünkü bu amaç değil, araştı. Alliance için yabancı bir dil öğrenimi, dilin temsil ettiği uygarlığı algılama yönütemi olup sadece ticaretin icrası için gerekli bir araç değildi. Bundan dolayı, müdür mutlak sorumluydu ve uzmanlaşma ve ilkokulun temel işlevinin ihmal edilip edilmediğini saptamak zorundaydı.⁷² Erkek okul müdürü İ. Danon'un (1876-1894) bir açıklamasına göre, özellikle yabancı dillere dayalı öğrenim, 1886 yılından önce değiştirilemedi.⁷³ Aynı açıklamaya göre, o sene, programın uygulanması ancak merkez komitesinin müdahalesiyle sağlandı. Buna göre antikçağ tarihi dersi kaldırılmış, yerine ortaçağ yıllarından başlayarak Osmanlı İmparatorluğu ve Fransa tarihi dersleri konmuştu.⁷⁴ Bu ders, gerek öğrencileri, gerekse de memleketlerinin tarihiyle, özellikle çağdaş dönemin tarihiyle ilgilenen aileleri fazlasıyla etkilemişti. Yerel tarih öğrenimi, yerel Yahudilerin vatanseverlik duygularını da fazlasıyla etkilemiş ve iki kuşak arasında tartışma konusu olmuştu.⁷⁵ Bu tartışmalar sadece okullarda yapılmamış, okul sonrası yaşama da taşınmıştı.

1886 yılı nisan ayında mezun olan 34 öğrenciden 20'si, ticaret yaşamına atılmıştı.⁷⁶ Bunların her biri ilerlemenin canlı savunucusuydu. Anne babalarıyla aynı sektörde, bazen birlikte, çalışmaları, genç, bilgili iş adamlarının yaşlılara çağdaş eğitimin etik değerlerini öğretmeleri bakımından önemli bir fırsattı.

Aynı öğrenciler, Osmanlı toplumunun çağdaşlaşma sürecinde önemli rol oynamışlar ve ailelerinin Batı düşünce biçimini benimsemelerini sağlamışlardır. Bu anlayışın temeli, bedensel ve ruhsal disipline bağlı Alliance programı ile tümüyle uyum içindeydi.⁷⁷

Okuldaki dersler bu programa uygun olarak, on ay sürerdi. Okul dönemi, *Sukot* bayramından sonra başlardı. Her okulun dört yıllık eğitim dönemi olurdu; iki sınıf da anaokuluna kayıtlı küçük çocuklar için ayrılırdı. Bu okullarda, Fransızca dersi (yazılı ve sözlü olarak), kaligrafi, aritmetik, coğrafya, fizik, bilim tarihi,

⁷² Rodrigue, *De l'instruction*, s. 35.

⁷³ Danon, "L'École de Garçons de Salonique," *Bulletin de l'Alliance*, 2ème semestre, 1886, s. 66-69.

⁷⁴ *CAHJP*, mikrofilm HM2/6293, Alliance müdürünün Kasım 1884'de kız okulu müdiresi St. Caro'ya hitaben kaleme aldığı mektubu.

⁷⁵ Danon, "L'École de Garçons" s. 67.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ (R. C. imzalı), "La langue française" s. 28.

dünya ve yerel tarih dersleri okutulurdu. 1892-1893 ders yılında, Hristiyanlık öncesi ve sonrası tarih, İbranice, din dersi ve bir yabancı dil, örneğin İngilizce ya da İspanyolca okutuluyordu.⁷⁸

Mecburî derslerin yanısıra ve isteğe bağlı dersler de vardı. Ev işleri, terzilik ve tasarım gibi dersler, kızlar için zorunluydu, İbranice dersler önemli ölçüde azaltılmıştı.⁷⁹

İsteğe bağlı dersler arasında, şarkı, resim ve jimnastik vardı: "koşullara bağlı bir yenilik."⁸⁰ Birkaç yıl sonra, okul gününün altı saate ulaştığı programa,⁸¹ isteğe bağlı dersler alınmadı. Ancak, Siyonist dernekler bu dersleri programlarına aldılar. Amaçları Selanik gençliğini kendi yanlarına çekmekti. Selanik'in ilk Siyonistleri programlarının önemli bir bölümünü şarkılara ayırdılar; ama en büyük vurgu jimnastik ve atletizm üzerineydi. Böylece, çok sayıda genci yandaşları yapmış, bunların bazılarını da Yahudi milliyetçiliği ideolojisine kazandırmayı başarmışlardı. Başlangıçta bu çalışmalar, Alliance programının bir kısmını oluşturmaktaydı.

Hafta sonunda Cumartesi sabahları öğretmenlerin yönetiminde tartışmalar ya da tarih dersleri yapıldı. Bunlar o zamana dek bu kutsal günde öğretilen Tevrat ve dinî derslerin yerini aldı.⁸²

Bu içeriği güçlü programları izleyen kurumlarında öğrenim görenler, çalışmalarını herkesin gözü önünde gerçekleştirirdi. Bu koşullar altında, 1886 yılı başlarında Alliance Okulu Mezunlarının Dostluk Derneği (Société Amicale des Anciens Élèves) kuruldu. Bu örgütlenme, 1897 yılında, Mezunlar Derneği (Association des Anciens Élèves) adını almış ve "Alliance'in Çocuğu" olarak kabul edilmiştir. Bu derneğin amacı, okula gerekli alet ve kitap sağlamak ve Fransız-Yahudi eğitiminin tanıtımını yaparak onun aracılığı ile toplumsal değişime katkıda bulunmaktır.⁸³

Yüksek eğitim

19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle ticaret alanında ilerleme kaydeden Selanik'in ekonomik gelişimi, buna uyumlu eğitimi gerekli kılıyordu. 1890 yılında, İtalyan ve Alman okulları, programlarını bu yönde geliştirmek zorunda kalmışlardı.

⁷⁸ Rodrigue, *De l'instruction*, s. 35-37.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 684.

⁸¹ Rodrigue, *De l'instruction*, s. 33-34.

⁸² Levy, "Mes Mémoires" cilt V, 1962, s. 53.

⁸³ Danon, "L'Ecole de Garçons" s. 67.

Özellikle ticaret dersleri üzerine yoğunlaşan "Guiraud" özel okulları ve "Gattegno" adındaki Fransız-Alman okulu, bilhassa Yahudi öğrencileri çekerek önemli başarılar elde ettiler. Fransız-Yahudi okulları da bu akıma uymak zorunda kaldılar.⁸⁴ 1904-1905 süresince Joseph Nehama, kişisel girişimiyle lisenin birinci sınıfına, muhasebe dersini koydu. Bunun ardından, ondan, ticaretle ilgili derslerin düzenlenmesi sorumluluğunu da üstlenmesi istendi. O zamana dek, bu dersler yalnızca yüksek öğrenimin son üç sınıfında okutuluyordu.⁸⁵ Ticaretle ilgili konularda kendi kendini eğitmiş olduğundan, Nehama, özel bir kitaplık kurmak ve bilgilerini ilişkileri olan iş adamlarının yardım ve desteğiyle geliştirme yoluna girdi. Bu olay, Alliance'ın, öğrencilerinin çalışmalarını destekleme konusunda ne denli kararlı olduğunu göstermektedir. Yeni okulların ilk mezunlarından olan ve parlak kişiliği ile tanınan Nehama, Alliance ideallerine sarsılmaz bir güven ve sadakatle bağlıydı.⁸⁶ Okul programı üzerine çalışması yeteneklerinin değerlendirilmesinde, ayrıca Ladino iki ciltlik bir eser kaleme almasında etkili oldu. Bu çalışma ticarî faaliyete ilişkin bilgi sunuyordu ve Fransız Yahudi eğitime yapılan ciddî bir katkıydı.

Ortaokul eğitimindeki son üç sınıfın programı, Fransızca, Batı edebiyatı, siyasal ve toplumsal ahlâk değerleri, Yahudi ve dünya tarihi, coğrafya ve kozmografi, fizik, matematik, ticarî hukuk, ekonomi, muhasebe ve ticarî yazışma, kitap ve proje eğitimi içeriyordu.⁸⁷ Okulun verdiği ideolojik mesajlar, ilk üç sınıfın içeriğinden anlaşılabilir: Edebiyat, Ahlâk ve Tarih.

Dersler sırasında kullanılan el kitapları, yazık ki İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yıkımda yok olmuştur. Ancak okutulan Yahudi tarihinin⁸⁸ bir nüshası ve Association des Anciens Élèves'in kuruluş yıldönümünde çıkarılan ortaokul eğitimi yıllık

⁸⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 2 Temmuz 1907 tarihli mektubu.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Paul Dumont, "La correspondance de Joseph Nehama avec l'Alliance Israélite Universelle," 23-24 Kasım 1991'de Selanik'te yapılan, *Evrei stin Ellada: Zitimata istorias sti makra diarkia (Yunanistan Yahudileri: uzun süreçte tarih sorunları)* konulu 1. Yunan-Yahudi Derneği Çalışması Sempozyum Bildirileri, Atina, 1995, s. 131-146.

⁸⁷ *Bulletin de l'Association des Anciens Élèves de 1909*, Selanik, 1909, s. 1-11; S. Levy, "Mes Mémoires" cilt V, 1962, s. LVI.

⁸⁸ M. Fresco, *Histoire des Israélites depuis le retour de la captivité de Babylone jusqu'à nos jours*, 2. Baskı, Paris, 1904.

programında yayınlanmıştır.⁸⁹ Yılığın içeriği, mezunların öğrenimleri sırasında benimsedikleri ideolojik eğilimleri ve genel olarak kendilerine aşılana ideolojiyi ortaya koymaktadır.

EDEBİYAT ÇALIŞMASI İÇİN SEÇİLEN METİNLER

1. yıl

La Fontaine, Fénelon, Buffon.

19. yüzyıl şairleri, Cervantes, Shakespeare.

2. yıl

Montaigne, Rabelais, Corneille, Racine, Molière, Boileau
Voltaire (Charles XII).

Chateaubriand, Michelet, Goethe (Hermann et Dorothee).

Byron, Dante, Önemli Yunan trajedi yazarlarının eserlerinden alıntılar.

Yahudi Edebiyatı.

Kutsal Kitap. Talmut.

Arap dönemi. Maimonides.

Hahamlar dönemi.

Yahudi rönesansı.

3. yıl

Bossuet (Cenaze Töreni Söylevleri)

La Bruyère, Boileau (Hiciv ve mektuplar).

Mme de Sévigné

Jean-Jacques Rousseau

Lamartine, Victor Hugo, Vigny et Musset.

19. yüzyıl romancıları. Heine, Schiller, Ibsen, Shakespeare, Tolstoy.

Bu liste 16. yüzyıl ilâ 19. yüzyıl arasında yaşayan en önemli Fransız ve Avrupalı yazarları içermektedir. Yazar gruplarından her biri, döneminin ideolojik akımlarını temsil etmektedir; ama hepsi de dinî muamelâtın kilisenin kurulu düzeninin kurallarına göre yapılmasının tartışılabilirliğini savunuyordu.

Yahudi edebiyatı, ilk olarak bu şekilde Fransız Yahudi eğitim programında yer almıştı. Bu şekilde yasallaşmış ve buna paralel olarak çeşitli uygarlıkların edebî yapıtlarına girmiştir. Ancak bu edebiyat özgün anlamıyla Yahudi edebiyatı olmaktan ziyade Yahudiler tarafından üretilen bir edebiyattı, dolayısıyla geleneksel Yahudi eğitiminin yerine geçmesi olanaksızdı. Yahudi edebi-

⁸⁹ *Ibid.*

yatının değişik sınıf programlarındaki kapsamı Yahudi düşünce tarihinin gelişimi ile diğer Avrupa kültürlerince de kabul edilen etkileri vurgulamaktadır. Bu ise Avrupa kültür ve edebiyatının incelenmesini meşrulaştırıyordu. O halde *haskala*⁹⁰ olarak bilinen Yahudi düşüncesini etkileyen çağdaş Batı edebiyatının ideolojik mesajları nelerdi?

16. yüzyılda Kristof Kolomb, Vasco da Gama ve Macellan'ın keşifleri, Batı düşüncesinin coğrafi alanını iyice genişletmişti. İstanbul'un fethinden sonra Bizans İmparatorluğu'ndan Avrupa'ya sığınanlar, Batı dünyasını antik çağ ve Anadolu uygarlığı üzerine geniş bilgilerle zenginleştirdiler. Bunlar yüzyıllar süren feodal savaşlarından sonra Rönesans'ın ilk belirtileridir. Bunun neticesinde insan, psikolojik ve ahlâkî bir gözlem objesi durumuna gelmiştir. Bu değişimin temsilcileri parlak yazarlar olan Rabelais ve Montaigne olmuştur. Günlük yaşam algıları hoşgörü ilkesine dayanıyordu. Dini dışlamıyorlardı, ancak dinî fanatizmin ezeli mağdurları olan Yahudiler fanatizm ve şiddeti kınıyorlardı. İlgi alanları fazlasıyla geniş olan bu yazarlar gençlerin kişiliklerini serbestçe geliştirmelerini sağlayacak bir eğitimi düşünüyorlardı. Bu eğitim, onları diyaloga, yolculuklara, okumaya, fizik alıştırmalarına yöneltecekti. Yahudileri Avrupalılaşıma yolunda özgürlüklerine kavuşmaları amacını güden Alliance, sözünü ettiğimiz bilginlerden esinlenilmesi konusu üzerinde ciddiyetle durmaktaydı.

17. yüzyıl, klasisizme dönüş dönemidir. Corneille'den Fénelon, La Fontaine ve La Bruyère'e dek, insanın ciddî, ama bağımsız bir sistem içinde tabiatına uyması çağrısı yapılmaktadır. Sürekli kişisel gelişim ve özdenetim talep edilmektedir, ancak bunların kişisel isteklerimize bağılı olmamasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu, bir yandan dayanışmanın değerlerini simgelemekte, diğer yandan da doğa kanunlarına ve genel çıkarlara bağılı İngiliz meşrutiyetine benzer, hoşgörü temelli bir idare biçimini savunmaktadır. Böylece Yahudileri hoşgörüyle karşılamayan ve eşit görmeyen zihniyete cevap verilmiş oluyordu.

Aydınlanma yüzyılı olan 18. yüzyılda, felsefe, kendini her çeşit dinsel kavramdan arındırarak özerkliğine kavuştu. Kuşkusuz, düşünce özgürlüğünün, inançlar arasında eşitliğe saygı göstermeyen demokratik bir yönetimde egemen olması söz konusu olamaz. Rasyonalizm yüzyılın düşünürleri tarafından da

⁹⁰ Haskala: İbranice "uygarlık" ve "düşünce" anlamına gelir, Yahudi aydınlanması ve bilim hareketini nitelendirir (Wissenschaft des Judentums).

vurgulandığı gibi bilgi, gözlem ve tecrübeye bağlıdır. Bilim bu biçimde tanımlandığı takdirde ahlâk ve dinin ayrılmasıyla bizi hoşgörü anlayışına götürür. Buna karşılık aynı zamanda, mülkiyet, adalet, hürriyet ve din gibi belirli değerlerin de yeniden ele alınmasına zemin hazırlar. Yahudiler, ahlâk ve hür düşüncenin savaşçısı ve de her türlü önyargının düşmanı olan Aydınlanma'nın akılcı ve analitik ideolojisinden etkilendiler. Gelecekte dinî taassuptan daha az korkulacağını, daha çok güvenin olacağını düşündüler.⁹¹

Voltaire, *Felsefe Mektupları* (*Lettres philosophiques*) ile Alliance eğitimcilerini etkilemişti. Bu yapıtında, hoşgörünün, cemiyyetlerin saadet ve gelişimini sağladığını ileri sürer. Hoşgörü ile ilgili eserinde (*Traité sur la tolérance*) belirli eğilimlerden kaynaklanan önyargıları kinamaktadır. Kuvvetler ayrılığını koruyan parlamenter rejimlerin kültürel gelişmeye yardımcı olduğuna inanmaktadır. İngiliz filozoflar gibi, insanlığın içinde bulunduğu durumun düzelmesi, doğal kanunlara bağlı olan bilim analitik düşüncesini tüm bilim kollarına uygular: psikolojiye, siyasete, dine ve tarihe. Voltaire, tarihsel yapıtlarıyla⁹² yeni bir metot geliştirmiştir. Bu ise bilgiye, nesnellığe ve senteze dayanmaktadır. Cemaatlerin farklılığını savunmak amacıyla çok sayıda metni araştırma zorunluluğu duymaktadır.

Önyargıların yenilgiye uğratılması ve mantığın üstün gelmesi, Diderot'nun yönetiminde *Ansiklopedi*'nin oluşumu için işbirliği yapan Voltaire'in ve diğer düşünürlerin genel amacıydı.⁹³ *Ansiklopedi*, el emeğini ve işçinin rolünü vurgulamakta ve onun gelişmedeki katılımının belirleyiciliği üzerinde durmaktadır. Bu değerler başlangıçta Alliance meslek okulları tarafından benimsendiler ve kendilerine Siyonistlerin uygulayacakları ideolojik ve eğitimsel çerçevede de yer buldular.

⁹¹ Arthur Hertzberg, *The French Enlightenment and the Jews*, New York-Londra 1968; Patrick Girard, *La révolution française et les juifs*, Paris, 1989.

⁹² *Histoire de Charles XII. Le siècle de Louis XIV ve Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* (Ulusların görenek ve aydınlanması üzerine Araştırmalar).

⁹³ Matematikçi D'Alembert, para ve ekonomi konularında uzman Damilaville, jeoloji ve maden uzmanı Baron Holbach, kültür insanı şövalye Jaucourt, edebiyat ve ahlaki kurallar uzmanı Marmontel, müzikten sorumlu Rousseau, Quesnay ve önemli fizikçilerin teorilerini öğretmede uzman Turgot ve birçok edebî makale yazar Voltaire.

Ancak bu uyuma karşı, kimli karşı savlar da oluştu. Rousseau, döneminin göreneklerini mahkum eder ve toplumsal sistemle kıyasla "doğal sistem"i'n üstünlüğünü överken, doğanın dengesinden esinlenen bu düzenin kurulmasını önerir. İnsan niteliklerinin doğal gelişimini engelleyecek her türlü kısıtlamalara karşı durur. Böylece, Blake, Shelley, Byron ve Goethe gibi ilk romantiklerin yolunu açmış olur. Söz konusu romantikler, Aydınlanma'nın, özellikle yalnızca evrensel mantığın etkisinde kalarak cefa ile mutsuzluğun şekillendirdiği bir cemiyeti tümüyle reddeder. Staël, *Edebiyat Üzerine (De la littérature)* ve Chateaubriand *Hristiyanlığın Ruhı (Le Génie de christianisme)* adlı yapıtlarıyla, kişinin eşsizliğinin kabulüne dayanan bir edebiyat üzerinde durmaktadırlar. Burada Alliance programının ahlâk öğretisini zenginleştiren ilk öğeleri görmekteyiz.

19. yüzyılda Victor Hugo, Lamartine ve Vigny, cemiyetçe temel varlığı zedelenen "Ben"i'n itibarını geri getirmeyi başarırlar. Doğ ve ruhaniyet, insanı "yaşamının dertlerinden" arındırır. Buna karşılık sözünü ettiğimiz üç yazar, halkın mutsuzluklarını kınamayı uygun bulurken, ozanlar, filozoflar, ileri görüşlü kişiler, insanın itibarının iadesi konusunda savaşımını sürdürürler. İnsanları aydınlatmak ve izleyebilecekleri yolu göstermek amacını güderler. Alliance da bu özel görevi üstlenir ve Batı düşünürlerinin eserlerinden Osmanlı Yahudi Cemaatlerinin dönüşümlerini sağlamak için ciddî çalışmalara başlar. Bunun yanı sıra çağdaş edebiyatın öğrenimi, dinsel eğitimin yarattığı önyargıyı bertaraf etmekteydi: çağdaş okullarda, ahlâk dersi, dine dayanmıyordu. Alliance, ahlâk dersinde incelenen konuların zikredilen yazarların felsefi görüşlerine uygun olması görüşünü benimsedi.

AHLÂK

1. yıl

Dayanışma. Toplumsal yaşamın faydaları. Toplumdaki eylemlerimizin sonuçları. Dayanışmanın gerektirdiği görevler. Kültürün gerektirdiği yükümlülükler. Toplumsal adalet ve kardeşlik. Kişilik hakları. Hoşgörü. Dayanışma. Ailenin sosyal rolü. Meslek. İşin ahlâkî ve sosyal yükümlülükleri. Meslek erdemleri. Girişim ve işbirliği ruhu. İnsanlık. Toplamlar arası fikir ilişkileri. Uluslararası hukuk. İnsan uygarlığı. İlerleme.

2. yıl

1. yıl derslerinin tekrarı. Ahlâkın amacı ve özellikleri. Ahlâkî görev ve haklılık. Güdü davranışları: haz, duygu, ilgi, mantık. Kişisel ve genel ilgi. Görev ve mutluluk. Kişilik gelişimi. Sorumluluk duygusu. Adalet ve merhamet. Temizlik ve çalışma. Düşünce özgürlüğü.

3. yıl

Ahlâkın temelleri. Temel felsefe sistemlerinin gözden geçirilmesi. Genel tekrar.

Klasik yazarların görüşlerine göre, kişi, ilkelerle biçimlenmiş bir dünyada yaşar, bu nedenle de çevresinin koşullarına uymak zorundadır. Ahlâkçıların çoğu, kişinin özgürlüğünü, toplumsal yaşama uyma yeteneğini vurgular ve onun varoluşunun da kişiliğini çevreleyen toplumsal konumlara bağlı olduğu görüşünü savunur. Bu kurumlar, aile, hukuk, toplum, meslek, ülke ve benzerleridir. Bireyin, kendini aşma isteği ve kişisel arzularından çok, toplumun temel amaçlarına göre şekillenmesi gerekmektedir. Tüm bunlara karşın, kişilik ihmal edilmemelidir. "İnsanlık zaafı"na karşı kişisel savaşım, "uygar", bilgili bir kişi olarak kendini kabul ettirebilmesi için tüm güç seferber edilmelidir. Bu genel kabul ise insanlığın koşullarının iyileşmesi ve genç insanla-

rın 'doğal haklar'⁹⁴ ilkeleri çerçevesinde topluma yararlı, duyarlı insanlar olarak eğitilmelerine bağlıdır.

Öte yandan, tercihleri çerçevesinde, gerek Yahudiliğin gerekse de Hristiyanlığın ahlâksal sorunların dayanışma ve merhamet prensipleri çerçevesinde ele alınmasını istemesi, Alliance'ın Aydınlanma olarak bilinen yeni sosyo-politik değerlerine uygun geliyordu. Böylece Yahudiler hem kendi ahlâkî değerleri yeniden önem kazandığından hem de Batı dünyasının eski ahlâkî değerlerinin yeniden vurgulanması nedeniyle medenî haklar kazandılar.

Osmanlı Yahudileri de buna paralel olarak Avrupa kültürünün meslek ahlâkî ve çalışmanın fazileti ilkesinden kaynaklanan yükümlülüklerine ilgi duymaya başladılar. Bunun neticesinde Yahudi, toplumsal ve siyasal hak ve yükümlülükleri olan vatandaş konumuna geldi. Gelişmekte olan Osmanlı Yahudi Cemaatlerinde de buna paralel bir gelişim gözlemlendi.

1779 ilâ 1815 yılları arasındaki, siyasal belirsizlik döneminde Aydınlanma'nın felsefî ideallerinin mirasçıları olan Fransız romantikleri bir geri dönüş denemesinde bulundular ve tarihî analiz yaptılar. Kahramanlıkların vurgulandığı geçmiş yaşamı özleyen, sınır dışı edilen aristokratlar ve edipler, ortaçağı yeniden ele aldılar. Toplumsal ve insanî yaşama, Hristiyanlık reformlarıyla ve Chateaubriand'ın girişimleriyle kavuştular. İlericilik adına Michelet, kurtuluş mücadelelerinin doğruluğunu belirtiyor, buna paralel olarak kiliseye karşı savaşımını gerçekleştiriyordu. Bunun için tarih, doğa, madde, yazgı dengesinden kurtulma insanlık mücadelesiyle biçimlenir, Tocqueville ve Michelet de olaylar değil, gelişmelerin tarihi üzerinde dururlar, buna paralel olarak, tarihsel kanunlara da önem verirlerdi. Böylece tarihe, siyasetçilere ilham olacak bir anlam verilir.

Bu özgürlük çabasında Fransa'nın ayrıcalıklı bir rol oynaması isteğinde bulunan Fransa Yahudileri, Fransa'nın üstünlüğünden kuşku duymuyorlardı. Bu ülke, Yahudileri Devrim İlkeleri uyarınca eşit vatandaş olarak kabul etti. Onlar da bu örneği izleyerek ve Fransız Yahudi eğitimini modern okullara yayarak Osmanlı İmparatorluğundaki dindaşlarının da özgürlüğe kavuşmalarına yardımcı olmak istediler.

Tarih araştırmaları, Yahudi halkına yönelik tecridin kaldırılmasına çağdaş eğitimin diğer alanlarından daha fazla katkıda bu-

⁹⁴ Doğal haklar: Bodin'e göre, genel mantık ve eşitliğe dayalı, genel prensiplere gönderme yapan, 16. yüzyılda kullanılan bir deyim.

lundu. Genel tarih, öğretimi, halkların eşitliğiyle ilgili öğretilere yardımcı oldu. Yahudi eğitimi kapsamına alınması edebiyat ve ahlâk konulu eserlerde işlenen Yahudilik dışı medeniyetlerin gelişiminin anlaşılması ve bunların savunduğu evrensel bazı ilkelerin benimsenmesinde etkili olmuştur. Buna paralel olarak, Yahudi tarihinin araştırılması da meşruiyet kazandı. Okullarda öğretilen Yahudi tarihi, dindar olmayan Yahudilere, ortak kimliklerini, din derslerinde öğrendiklerinden farklı bir şekilde kavramsallaştırabilmeleri imkânını sundu.

Y. H. Yerushalmi'nin⁹⁵ Yahudi tarihi ve belleği arasındaki ilişki üzerine yapıtında, ilk olarak kutsal metinler değil Yahudiliğin değerlendirilmesine çalışılmaktadır. Yahudi kimliğinin tarihsel boyutu 19. yüzyıla değin Reform'dan Siyonizme kadar ideolojik akımlar sonucunda şekillenmiştir.

Öte yandan, Osmanlı Yahudiliğinin, Avrupa'daki Yahudi ideolojik akımlarıyla ilişkide genellikle pasif kalmış olması, Batı Avrupa ve Ortadoğu Yahudi tarihinin karşılaştırılmasıyla açıklanabilir. Bu alandaki çalışmalar kaçınılmaz bazı karşılaştırmalar yapılması sonucunu doğurdu. İmparatorlukla ilişkiler ise yasalara uyma davranışını geliştirdi. Bunun neticesinde Osmanlı Yahudileri Osmanlıcılığa yöneldiler. Selanik'in, diğer bilinen Yahudi merkezlerine göre "ayrıcalıklı" durumu ve burada yerel Yahudi tarihinin değerlendirilmesi, yeni cemaat yönetiminin bilinçlenmesine yol açtı. Bu durum ayrıca çeşitli cemaatlerle olan ilişki ve diyalogu da geliştirerek aralarındaki dostane bağları güçlendirdi.

1910 yılında, Alliance'ın kuruluşunun 24 saatten fazla süren ve bayram havasında geçen ve 50. yıldönümüne tüm Selanik halkının katılımı bu yeni atmosferin içselleştirilmiş olmasının kanıtı idi. Bunu fırsat bilen cemaat temsilcileri, mezunlar derneğinin teklifi üzerine, iki yeni okul inşa edileceğini ilân ettiler. Özel okullardaki eğitimin hayır kurumları ve Avrupa devletlerince sağlanan maddî desteklerle gelişmesine karşın bu okulların hiçbirinin Alliance'ın kuracağı kurumların önüne geçmeleri söz konusu değildi.⁹⁶

⁹⁵ Yosef Haim Yerushalmi, *Zakhor: Histoire juive et mémoire juive*, Paris, 1984, s. 103.

⁹⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, S. Benghiat'in 2 Temmuz 1909 tarihli mektubu.

TARİH

1. yıl

YAHUDİ TARİHİ:

Kökenin gözden geçirilmesi
Hristiyanlığın doğuşu
Roma dönemi
Arap Dönemi
Ortaçağda İspanya ve Fransa Yahudileri
Haçlı Seferleri
Baskı yasaları ve Engizisyon
İspanya'dan kovulma
Türkiye, İtalya ve Polonya'da Yahudiler
Ortaçağ hareketi
Spinoza
Hollanda ve İngiltere'de Yahudiler
Mendelssohn
Asimilasyon
19. yüzyılda Yahudilik
Alliance Israélite
Antisemitizm
GENEL TARİH
Genel tekrar
Antik ve Ortaçağ uygarlığı tarihinin gözden geçirilmesi

2. yıl

YAHUDİ TARİHİ

Tekrar
Yahudi tarihçilerinin yapıtlarından alıntılar
GENEL TARİH
Tekrar
Eski ve yeni dönem uygarlıkları tarihinin gözden geçirilmesi
Önemli tarihî olaylar
Ticaret tarihinin özeti

3. yıl

Genel tekrar
Sanat tarihi
Felsefe tarihi
Edebiyat tarihi
Önemli tarihsel sorunlar üzerine tartışma

Gösteriler sırasında, Pedagoji Akademisi'nin (École Normale) bir bölümü olacak olan "Moïse Allatini" okuluna bağlı, bir yüksek okulun kuruluşu ilân edilmişti, fakat bu projenin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda hiçbir bilgi mevcut değildir.⁹⁷ Ancak Selanik'te son on yılda, öğrenim gören çok sayıda kişi, Alliance okullarından mezun oldukları doğrudur.

⁹⁷ *Le cinquantenaire de la fondation de l'Alliance à Salonique*, Selanik, Mayıs 1910, s. 41.

Okullar aynı yıl üniversite yönetimlerince, yüksek öğretim kurumları olarak tanınmışlar ve Alliance tarafından Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu ve Afrika'da kurulan 140 eğitim müessesesi arasında örnek okullar haline gelmişlerdi. On sekiz yaşına dek öğrenim yapan öğrenciler aldıkları diploma ile Fransa, İsviçre ve Osmanlı üniversitelerine girebiliyorlardı. Bu gençler, eğitimlerini tamamladıktan sonra, Alliance mezunları derneğine kayıt olurlardı. Bunlar eğitimleri nedeniyle diğer yöneticilerle birlikte Cemaatin yönetici kadrosunu oluşturlardı.⁹⁸

Meslekî öğrenim

Alliance, temsilcileri aracılığıyla cemaat kurullarını etkileyebilecek durumda olmasına karşın, temel amacı bu değildi. Bu alan-daki yaklaşımı şuydu: Osmanlı Yahudi Cemaatinin çağdaşlaşması, toplumsal örgütlenmesine bağlıydı, ancak bu ise meslek dalındaki uzmanlaşmayla gerçekleşecekti. Meslek dallarının çeşitliliği, işsizliğe ve fakirliğe karşı en etkili araç olarak görülürdü. Bu da işçilerden tüccarlara dek tüm insanların çabalarıyla sağlanacaktı. Bu kişiler, bilgilerini çeşitli mesleklerin hizmetine vereceklerdi. Bunu sağlamak için ilerleme fikri geleneklere girmeliydi. Aynı mantıkla, bu önemli kentin, Selanik'in, Rönesansı, halk tabakalarının –yani yerli cemaatin yüzde sekseninin–⁹⁹ eğitimine bağlı olacaktı. Bu halk, uygulamalı meslekler alanında, tatmin edici bir ihtisaslaşmaya sahip değildi. Yahudi halk tabakası, büyük sorunlarla karşılaşlıyordu, Yahudi olmayan teknisyenlerin düzeyini yakalayamıyorlardı. Diğer yandan, kentin tüm genç Yahudilerinin, o zamanın ideal meslek dalı olarak düşünülen ticaret sektöründe istihdamları hemen hemen olanaksızdı.¹⁰⁰

1835 yılına ait Osmanlı kayıtlarını tetkik eden Meropi Anastasiadou "Makedonya Tarih Arşivi" adlı çalışmasında şunları saptamıştır: Selanik Yahudi teknisyenleri ipeği işleme konusunda en önde gelen uzmanlardı. Yahudiler daha başka mesleklerde de ihtisaslaşmışlardı: Terzilik, elbise onarımı, çuha yapımı, peçete, sabun, parfüm ve çivi üretimi. Çok usta Yahudi saatçiler, kuyumcular, tatlıcılar, demirciler, sabuncular, parfümcüler de vardı.

⁹⁸ (R. C. imzasıyla), "La langue française" s. 31; Leven, *Cinquante ans*, s. 178 ve Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 691.

⁹⁹ Levy, "Mes Mémoires," cilt V, 1962, s. 50.

¹⁰⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 11 Mayıs 1899 ve 14 Temmuz 1889 tarihli mektupları.

Yerel seramikçilik dışında, camcılık da Yahudi iş alanları arasındaydı. Bunlara karşın, Rumlar ve Müslümanlara göre, Yahudilerin çoğunluğu daha az kazançlı ve aynı zamanda gayri sıhhi işlerde uğraşırlardı.¹⁰¹

Yabancı tüccarların iş alanlarını geliştirmeleri ve Rum hemşehri-lerinin yüksek nitelikli el sanatlarında ihtisaslaşmaları Yahudi nüfusu teknik bilgi gerektiren meslek dallarında geri bırakıyordu.¹⁰²

İmparatorluğun yeniden örgütlenmesini hedefleyen Reform zihniyetinin benimsetilmesi için kentin gereksinme ve eksikliklerini tespiti çalışan Osmanlı, Yunan ve Avrupalı ilgililer, Yahudi okullarını ziyaret etmişler ve eğitimin geliştirilmesine yönelik bağışlar yapmışlardır.¹⁰³

Mithat Paşa, Selanik Valisi olarak, 1874 yılında Meslek ve Teknik Okulu'nu kurmuştur. Ne yazık ki bu teknik okulda öğrenim gören birçok Yahudi yatılı değildi; çünkü koşer yemek verilmiyordu.¹⁰⁴ Sorun sonuçta Paris'teki merkez komitenin girişimleriyle çözüldü. Komite, Baron Hirsch'in maddi desteğiyle bir meslek okulu açtı. 1877 yılında, Zunda Nehama'nın girişimleri sonucunda, Alliance, Cemaate, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Yahudi erkek teknik okullarından birini vermiştir.¹⁰⁵

Yahudilere yeni sanat sahaları açmak amacıyla, bu okulda 24 değişik meslek okutulurdu. Örneğin, marangozluk, mobilyacılık, demircilik, taşbasmaları sanatı, mermercilik. Bunlar, Yahudi işçileri için tümüyle yeni mesleklerdi.¹⁰⁶

¹⁰¹ Anastassiadu, "Artisans juifs à Salonique au début des Tanzimat," s.65-72.

¹⁰² *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 14 Temmuz 1889 tarihli mektubu.

¹⁰³ *CAHJP*, HM2/6390, Charles Allatini'nin 27 Kasım 1892 tarihli açıklaması. Açıklamada Alliance okulları adına düzenlenen piyango çekilişine katılan 190 kişi arasında, 24'ünün Müslüman, 19'unun Levanten ve 11'inin Rum olduğunu belirtmektedir; Joseph Cohen, "Saloniki," *Ost und West*, sayı 12, 1912, s. 680-682.

¹⁰⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 675-676.

¹⁰⁵ *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 160-161. İlk teknik okul, 1871 yılında İstanbul'da kurulmuştur, Selanik'teki okul, ikinciydi.

¹⁰⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, XV/E.190, 7 Ocak 1900 tarihli açıklama. Bu belge, erkek okulunun ve Selanik'teki tüm Alliance eğitim kurumlarının genel müdürü J. Matalon'a aittir. Selanik'teki teknik eğitimle ilgili olan bu belgede Matalon, üç yararlı tablo sıralamaktadır. I. 1878'den 1898'e kadar iki yılda bir olmak üzere, çeşitli mesleklerin durumuyla bağlantılı olarak, teknik okuldaki öğrenci sayısı; II. 1889 ve 1898 yılları arası, stajyerler tarafından yürütülen mesleklerle göre teknik eğitimin sonuçları ve III. 1898 yılında Selanik'teki küçük endüstrinin durumu. Bu tablolar, P. Dumont'un "La structure sociale de la communauté juive de Salonique à

Okulun halk tabakalarının ilgisini uyandırması uzunca bir süre aldı (Ekler, Tablo IV);¹⁰⁷ uzmanlaşmış ustalar için gerekli üç yıllık öğrencilik süresi ailelerce fazla bulunuyordu.¹⁰⁸

Ailelerin bu konuda muvafakatini sağlamak için genç öğrencilerin babalarına maddî destek, ayrıca çocuklarına öğle yemeği ve giysi sağlanırdı. Bunun dışında öğrenimin sonunda, küçük bir başış yapılır ve çeşitli el aletleri verilirdi. Nehama'nın verdiği bilgiye göre, kimi yetenekli öğrenciler öğrenimlerini daha da geliştirebilmeleri için Viyana'ya gönderilirdi.¹⁰⁹

Ama yine de yerel Yahudi halkının, meslekî eğitimin üstünlükleri konusunda ikna edilmesi pek kolay değildi. Anlayışın değişmesini sağlamak amacıyla, Alliance ideolojisini benimsemiş kültürlü kişiler, çeşitli konferanslar vermeye ve gazetelerde uzun makaleler yayınlamaya başladılar. "Çalışmanın sıhhati ve ter dökmenin kutsallığını" içeren teknik mesleklerin "Yahudi halkını kölelik boyunduruğundan" kurtaracağı üzerinde durdular. Ancak tüm çabalara karşın, öğretmenlerin yazışmalarında Selanik gençliğinin el işçiliğinden nefret ettikleri yazılıyordu.¹¹⁰

Öğrenciler teknik meslek sahibi olmaktan kaçınıyorlardı. Bu mesleklerle ilgili ödemeler yüksek değildi, aynı zamanda bu işlerin geleceği de kuşkuluydu. Osmanlı hükümetinin sanayi devletleriyle imzaladığı anlaşmalar, endüstri ürünlerinin ithalatını artırıyordu. Bu yüzden de yerel küçük sanayi tehdit altındaydı. Ayrıca, bu meslekler, kente gelen yeni köylü akınıyla, önemlerini kaybetmeye başlamıştı. Köylüler çeşitli loncalar oluşturmaya ve "yıkıcı" rekabette bulunmaya başlamışlardı.¹¹¹ Bunun sonucunda

fin du dix-neuvième siècle," adlı çalışmasında (*Revue historique*, cilt 163, sayı 2 (1980), s. 351-393'de) yayınlanmıştır. Mutalon'un tablolarına göre, teknik okulda öğretilen meslekler şunlardı: İskele yapımı, para kasası ve sandık yapımı, ayakkabıcılık, korniş üretimi, baca temizleyiciliği, demircilik, semer yapımı, anahtar yapımı, terzilik, halıcılık, fiç yapımı, tornacılık, basım işleri, taş basması sanatı, kazan yapımı atölyesi, fırçacılık, tekneçilik ve şerit yapımı.

¹⁰⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, XV/E.190, J. Matalon'un 7 Ocak 1900 tarihli açıklaması. Bütün tablolar, çalışmanın sonundaki Ekler'de toplanmıştır.

¹⁰⁸ Danon, "L'École de Garçons", s. 68; *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 8 Ocak 1902 tarihli mektubu.

¹⁰⁹ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 682, 688; *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 161.

¹¹⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 8 Ocak 1902 tarihli mektubu.

¹¹¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 14 Temmuz 1899 ve 8 Ocak 1902 tarihli mektupları.

1889 ile 1898 yılları arasında teknik okuldan mezun olan 233 öğrenciden 34'ü sanatlarını terk edip, başka işler yapmaya başlamış, 83'ü yurtdışına gitmiş ve ancak 116 kişi Selanik'te iş bulmuştu.¹¹² Bu olumsuz koşullar, Rusya'dan gelen 83 muhacirin moralini bozmuş ve J. Matalon'a göre, Selanik'teki Sefarad Cemaatine dahil olmayan ve kentin meslekî kültürel özelliklerini benimsemekte güçlük çeken bu grup, yeniden göç etmek zorunda kalmıştı. Bütün bunlara karşın Yahudi teknisyenlerin sayısı sürekli artmaktaydı.¹¹³

Matalon'un açıklamasına göre, 1898 yılında, el sanatları sektöründe çalışan Yahudilerin sayısı 1.205'i buluyordu. Ancak, bunların tümü Alliance okulunda öğrenim görmemişti. Bu dönemde Selanik'te 1.067 Yahudi olmayan teknisyen bulunuyordu. Başka istatistiklere göre 1908 İnkılâbı'ndan hemen sonra Yahudi teknisyenlerin sayısı yaklaşık 2.000 idi. Bu sayı 1918 yılında 7.750'yi bulmuştu.¹¹⁴ Alliance'ın, halk üzerindeki nüfuzunun belirgin olması dolayısıyla, büyük bir kısmı kent atölyelerinde stajyer olarak çalışma olanağı bulurken, şehir gençliği üzerinde oldukça az bir etkisi vardı. Bu tabaka toplumsal gelişim ve yeni mesleklerin doğuşu çerçevesinde bu işleri küçümsüyordu.

Satıcıların ve tüccar kesimin işçileri küçümsemesinin nedeni, onların siyasal ve de ticarî sorunları tartışmaktan aciz olmaları idi. Kültür düzeyleri düşüktü ve öğrencilik dönemleri, altı yıla çıkarılmasına karşın, pek doyurucu sayılmıyordu. Gelirleri de tatminkâr değildi. Böylece Fransızca'yı öğrenip kültürlerini genişleterek iyi teknisyen olmak fırsatını elde edemiyorlardı.¹¹⁵ Örneğin, bir muhasebecinin eğitimi ancak iki yıl sürerdi. Bu eğitim sonrasında geliri herhangi bir sanat mensubununkini önemli oranda geçirdi.¹¹⁶

Meslek okulu öğretmenleri, mezunlarının gelir düzeyinin, satıcılarınınkine ulaşabilmesi için: 1) Teknisyen mesleğine, güven,

¹¹² *Archives de l'AIU*, Grèce, XV/E.190, J. Matalon'un 17 Ocak 1900 tarihli mektubu.

¹¹³ Dumont, "La structure sociale", s. 351-393.

¹¹⁴ *American Jewish Yearbook*, cilt XV, 1913-1914, s. 203; *Archives de l'AIU*, Grèce, II/C.53-54, 1 Nisan 1919 tarihli "Réponse au questionnaire de la mission Hoover" (Hoover heyetine yanıt) başlıklı imzasız rapor.

¹¹⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, II/C.53-54, 1 Nisan 1919 tarihli "Réponse au questionnaire de la mission Hoover" (Hoover heyetine yanıt) başlıklı imzasız rapor; Danon, "L'École de Garçons" s. 68.

¹¹⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 14 Temmuz 1899 ve 8 Haziran 1902 tarihli mektupları.

saygı ve yeterli olmayı sağlamanın; 2) Öğrencilerin düzeyini yükseltmenin gerekli olduğunu düşünüyorlardı.

Geçen yüzyılın sonlarına doğru, "Meslekî Birlik" (Alliance au Travail) adlı 600-700 üyeli bir dernek kuruldu. Derneğin amacı, işçilere yol göstermek ve yeni el sanatları geliştirmektir.¹¹⁷ Kurduğu dökümhane, başlarda çok iyi işler yaptı, ancak dernek müdürlerinin kötü yönetimi nedeniyle iflas etti ve 1901 yılında da kapandı.¹¹⁸ Joseph Nehama'nın, Alliance müdür yardımcılığı ve mezunlar derneğinin (Association des Anciens Élèves) başkanlığı görevlerini üzerine almasının nedeni buydu. Yüzyılın başlarında yeni bir meslekî eğitim bölümü kuruldu: Section d'Apprentissage. Bu bölüm, mezunlar derneğine bağlıydı. Girişimleriyle, öğrenciler için mecburî gece dersleri düzenlerdi. Sonuçta, bu öğrenciler de derneğin üyeliğine alınırdı. Öğrencilerin çoğu, genellikle bitkin olmalarına, ders sırasında sınıfta uyuklamalarına karşın kural tanımayan ileri sınıf öğrencilerinin kötü etkisinden korunuyordu. Öğrencilerin bazıları geleneklerini sürdürmeyi başarıyordu. Resim, matematik, muhasebe, geometri, fizik, dünya ve Yahudi tarihi, sağlık, ev ekonomisi gibi dersleri görüyorlardı.¹¹⁹ Her ders bitiminden önce iki üç öğrenci tarafından yapılan sözlü bir özetle tamamlanıyordu. Nehama, onlara dersi yapmaz, kendisi Fransızca ya da Ladino dillerinde yayınlanan *Avenir*, *Epo-ca* ya da *Tiempo* gazetelerinde yayınlanan bazı makaleleri okurdu. Bu gazetelerdeki yazılar talebelerin öğrenemedikleri, Fransızca ya da İtalyanca sözcüklerin öğrenilmesini sağlardı.¹²⁰ Sonraları, program altı yıla çıkarıldı ve Fransızca ve aritmetik dersleriyle zenginleştirildi. Bu son derste öğrenciler, eğitim aldıkları sanat dalına uygun ürünlerin maliyet hesaplarını yapmayı öğre-

¹¹⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.109, Joseph Alphandary'nin 5 Ağustos 1899 tarihli mektubu. Bu belgeye göre, Assistance ou Alliance au Travail (Meslekî Birlik ya da Meslekî Dayanışma) derneği, Haziran 1899 tarihinde kuruldu. Halk okulları müdürü ve aynı zamanda derneğin kurucularından J. Alphandary, kuruluş tarihi olarak Ağustos 1899'u vermektedir. Dernek, büyük ihtimalla bu tarihte resmen tanındı (*Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.109, 8 Ocak 1899 tarihli mektubu).

¹¹⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 14 Temmuz 1899 ve 2 Kasım 1901 tarihli mektupları.

¹¹⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 25 Mart ve 8 Haziran 1902 tarihli mektupları.

¹²⁰ *Ibid.*

niyorlardı. Bu arada, kafadan hesap yapmayı ve muhasebe kayıtları tutmayı da öğrenmekteydiler.¹²¹

Stajyerlerin eğitimini üstlenen mezunlar derneğinin çabalarıyla sanat okulu saygınlığını hızla artırdı ve otuz yıl içinde kentin "övünç kaynağı" haline geldi. Okulun atölyelerinde üretilen ürünler gerek Yahudi gerekse de Müslüman Cemaatlerince aranan mallar haline geldi. Bu nedenle fiyatları, piyasadaki benzer ürünlere göre çok daha yüksekti. Mezunlar derneği, büyük bir tanıtıcı kampanya düzenlemiş ve 1908 yılında Selanik'teki ilk Sanat ve Zanaat Sergisi'ni düzenlemişti.¹²²

Aynı zamanda, Association des Anciens Élèves derneği mezunları için bir düşünce kulübü kurdu. 1908 yılında tesis olunan bu kulüp *Nouveau Club des Intimes* (Yeni Birlik Kulübü) adını taşıyordu. Kulübün amacı, Yahudi teknisyenlerin haklarını savunmak, işlerinin niteliğini düzeltmek ve onları daha meşhur olan Rum teknisyenleriyle rekabet edebilecek duruma getirmekti. Böylece Yunan milliyetçiliğine ilk Yahudi tepkisi ortaya çıktı. *Intimes*'lerin etkisi altında, erkek ve de kadın, eski stajyerler, Yahudi dernekleri ve loncaları oluşturdular. Bunlar, Alliance'ın çalışmalarına önemli destek verdiler: stajyerlik bölümüne, yıllık yardım, eğitim çalışması ve başka hizmetler sağladılar.¹²³ Ama daha da önemlisi, bu Yahudi teknisyen ve işçilerde ulusal vicdanın güçlenmesini sağladılar.

İlkokulun kuruluşundan birkaç yıl sonra, teknik eğitimin sonuçları, Cemaat Konseyi'ni o denli etkilemişti ki, 1883 yılında, Cemaat, kendi parasıyla mobilya ve terlik atölyesine sahip ikinci bir teknik okulu kurdu. Ancak Alliance'ın desteğini sağlayamadığından, okul ücretleri de yeterli olmadığından, iki sene içinde okulu kapatmak zorunda kaldı. Bunun nedeni cemaatin ilk eğitim ve hayır kurumlarının faaliyetleri için gereken büyük harcamalara katkı sağlamakla yükümlü oluşuydu. Cemaat teknik okulu 1885 yılında yeniden açıldı, ama Cemaatin özverilerine ve stajyerlerin etkileyici bir gelişim göstermelerine karşın, atölyeleri beklenen kalitede ürün vermeyi başaramadı.¹²⁴ Görünüşe bakılırsa, bu cemaat okulunun faaliyetini sürdürememesinin nedeni, sürekli

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Bulletin de l' Association des Anciens Élèves de 1908*, Selanik, 1908, s. 17-18.

¹²³ S. Benedict, "Das Schulwerk der Alliance in Saloniki," *Ost und West*, cilt: 7, 1907, sütun 63-66.

¹²⁴ Danon, "L' École des Garçons", s. 68-69.

destek görememesiydi. "M. Allatini" Okulu'nun müdürü Danon'a göre, başarısızlığın nedeni, kaliteli öğretim görevlilerinin bulunamaması ve araç gereç donanımının eksik olmasıydı. Danon öğrencilerin doğrudan belirli ustaların yanına verilmesinden yanaydı.¹²⁵ Anlaşılan Danon haklıydı ve okul yeniden kapandı. Cemaat okulları ve diğer kurumların belgelerinde bu kapanıştan söz edilmemektedir. 1908 yılından itibaren Alliance mezunları derneğinin Meslekî Eğitim Bölümü (Section d'Apprentissage) tarafından başarıyla uygulanan stajyerlerin doğrudan belirli ustaların yanına verilmesi düşüncesi, bu kişinin yönetim becerilerini bir kez daha doğrulamaktadır. 1897 yılının Ekim ayında Paris'te Yüksek Pedagoji Akademisi (École Normale Orientale) müdürlüğü görevini teslim almak üzere Selanik'ten geçerken onuruna verilen büyük resepsiyon, Selaniklilerin Danon'un hizmetlerine duydukları şükranın ifadesidir.¹²⁶

Kız Eğitimi

Fransızca'nın eğitim dili olarak kabul edildiği 1889 yılına dek, kız eğitimi İtalyanca yapıliyordu. Fransızca'yı hiç bilmeyen öğrenciler, bu dilde konuşma ve yazmayı öğreniyorlar buna ilaveten kaligrafi, aritmetik, mitoloji, tarih, kozmografya ve Ladino derslerini bu dilde görüyorlardı. Yüksek sınıflarda ayrıca İbranice, resim ve şan dersi görürlerdi.¹²⁷ İkinci sınıftan itibaren bu dilde bilgileri olan kız öğrencilere Fransızca dersi verilirdi.¹²⁸ Ders programı, 1884 yılına dek Türkçe dersi dışında erkek öğrencilerinkiyile aynıydı.¹²⁹ Ancak bu, merkez komitesinin tepkisine yol açtı. Komite, müdürlüğe gönderdiği yazılı direktifte, son sınıflardaki beş saatlik fizik dersini, iki saate indirmesi talimatını vermişti. Buna göre kızların toplumsal rolleri oldukça sınırlıydı ve onların temel bilgiler dışında bir gereksinimleri yoktu.¹³⁰ Buna karşılık kız programı,

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ *CAHJP*, mikrofilm HM2/6391, J. Alphandary'nin 11 Ekim 1897 tarihli mektubu.

¹²⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 29 Temmuz 1884 tarihli mektubu.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ A. Rodrigue, *De l'instruction*, s. 35-37.

¹³⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, VIII/E.145, merkez komitesinin Kasım 1884 tarihli mektubu.

terzilik, dikiş, daha sonra da süsleme sanatı,¹³¹ ütü¹³² ve yaşı küçük olanlar için kadınlık eğitimi,¹³³ gibi konuları kapsardı ki bunlar dönemin değerlerine göre, "anne olacak kızlar için gerekli" sayılırdı.¹³⁴ 1879 yılından itibaren, okulda giysi yapım öğretimi yapılmaya başlandı. Okulda özel donanım ve 17 stajyer personel bulunuyordu.¹³⁵ Daha sonra, beyaz iç çamaşır ve renkli eşya yapımı ve nakış için atölyeler eklendi.¹³⁶ Yoksul kız öğrencilerin meslek edinmeleri ve yaşamlarını kazanmalarını sağlayan bu mesleklerin popülerliği, yerel komitenin 1887 yılında tümüyle meslekî bir okulun kurulması yoluna gitmesini sağladı.

Atelier de Jeunes Filles (Genç Kızlar Atölyesi) adını alan bu yeni okula, ilköğretim ve meslekî eğitime paralel olarak, terzilik, şapkacılık, sutyen ve dantel atölyeleri de eklendi. En yetenekli öğrenciler ise atölye müdürleri olarak yetiştirildi.¹³⁷ Ayrıca ilköğretim yılı sonunda resim el işleri sergisi düzenlendi.¹³⁸ Ancak okulda öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı sınırlıydı. Bazı genç kızların, yoksulluk nedeniyle Müslüman olmaları, bazılarının da "kötü yol"lara sürüklenmeleri nedeniyle, iş adamlarının, özel girişimleriyle, meslekî eğitim genişletildi.

1896 yılında, bir burjuva grubu, bu konuda ve de "Alliance'ın girişimlerine karşılık"¹³⁹ gönül borcu olarak hayır örgütü olan Tiféreth Israël'i (Yahudi Kadın Terzisi) kurdu. Aynı örgütün maddî desteğiyle, Tiféreth, bir süre sonra kız meslek okulunu kurmuş ve kız öğrencilere küçük bir ücret ödeme geleneğini kabul ettirmiştir. Yerel komite, bu paraları mezun olana kadar tüm kız öğrencilerin

¹³¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 29 Temmuz 1884 tarihli mektubu.

¹³² *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 21 Eylül 1887 tarihli mektubu.

¹³³ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 29 Ağustos 1883 tarihli mektubu.

¹³⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 18 Nisan 1876 tarihli mektubu.

¹³⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 9 Temmuz 1879 tarihli mektubu.

¹³⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 21 Eylül 1887 ve 11 Haziran 1888 tarihli mektupları.

¹³⁷ *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 164.

¹³⁸ Benveniste, "Le rôle des institutrices," s. 18.

¹³⁹ *CAHJP*, mikrofilm HM2/6391, Tiféreth'in 29 Aralık 1896 tarihli kuruluş belgesinin imzasız kopyası.

banka hesaplarına yatırırdı. Yahudi Paskalyası arefesi sırasında da okulun yoksul kız öğrencilerine elbise dağıtılırdı.¹⁴⁰

Bu kuruluşların popülerliği, Alliance'ın 1897 yılında yeni işçi bölgeleri olan Hirsch ve Kalamaria'daki kızlar için iki yeni meslek okulu kurmasına yol açtı. 1910 yılında, Nea (Nouvelle) adıyla, tümüyle teknik bir okul daha açıldı. Nihayet, Cemaat tarafından 1904 yılında kurulan kız okulu da kısa bir süre sonra Alliance'ın himayesi altına alındı.

Selanik'te olağanüstü gelişmiş olan kız eğitimi, müdire Stella Caro'yu da destekleyen burjuva sınıfı kadınlarından önemli katkı görmüştü. Caro, 1874-1889 yılları arasında, on beş yıl süreyle çalışmalarını sürdürmüştü. Bu kadınlar, yılda iki kez, sistemli olarak, okulu ziyaret eder, ayrıca ayda bir kez de sınıfların onarımı ve eğitime ilişkin konuları tartışmak amacıyla toplanırlardı.¹⁴¹ Aynı kadınlar, ahlâk eğitimi konularına da müdahale ederlerdi. Bu arada iyi durumda olan kız öğrenciler, özellikle giysi dağıtımı, insanî örgütlemeleri oluşturma ve bilhassa yoksul kız öğrencilere ayakkabı ve para yardımı konusunda yardımcı olurlardı.¹⁴² Bu kadınlar, Bienfaisance (1895),¹⁴³ Tiféreth ya da Association des Anciennes Élèves de l'Alliance (1909),¹⁴⁴ gibi yardım dernekleri aracılığıyla yoksul genç kızlara eğitimleri konusunda maddî destek sağlıyorlar, ayrıca onlarla sürekli temasta olurlardı.

Kendi açılarından, kız öğrenciler de çalışkanlıkları, çabaları ve elde ettikleri sonuçlarla okullarının gelişimine destek olurlardı. Okulun kuruluşundan iki yıl sonra, 1876 yılında, 165 kız öğrenciden dördü, Baron Hirsch bursu için düzenlenen yarışmaya katılmaya uygun bulundular.¹⁴⁵ Bu bursu, 13 yaşındaki bir kız öğrenci kazanmış, diğer yarışmacılar da okulun tüm törenlerinde hazır bulunan Kadın Komitesi'nin takdirini kazanmıştı.¹⁴⁶ Kız öğrencile-

¹⁴⁰ CAHJP, mikrofilm HM2/6391, Tiféreth'in 15 Nisan 1898 tarihli kuruluş mektubunun imzasız kopyası.

¹⁴¹ Archives de l'AIU, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 11 Haziran 1888 tarihli mektubu.

¹⁴² Archives de l'AIU, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 6 Nisan 1888 tarihli mektubu.

¹⁴³ Almanach National de l'Hôpital Hirsch de 1911 (bundan sonra: Almanach NHH), s. 133-134.

¹⁴⁴ Ibid., s. 124-125.

¹⁴⁵ Nehama, Histoire des Israélites, cilt VII, s. 680. 1874 yılında Baron Hirsch, Selanik'ten geçerken, yarışmayı kazanacak iki kız öğrenciye 600 Türk Lirası bağışlamıştı.

¹⁴⁶ Ibid.

rin başarıları, çeşitli eğitimcilerin dikkatini çekmişti. Bunlar arasında, Atina Üniversitesi felsefe profesörü olan Ioannis Pandazidis¹⁴⁷ ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İtalyan okulları müfettişi Michèle Chevalier de vardı.¹⁴⁸ Her ikisi de Alliance metotlarını araştırmak üzere müesseseyi ziyaret etmişlerdi.

Sonuçta, belirli bir eğitimin ilham verdiği ahlâkî değerler daha önemliydi: Kız mezunların mütevazı giysileri ve davranışları dikkat çekiciydi. Müdirenin işaret ettiği gibi, 1879 yılından beri genç kız öğrenciler Alliance'ın programı çerçevesinde tüm erdemlere ulaşmışlardı: "*öğrenciler temizdi, alçak gönüllüydü, saygılıydı, yetkindi, konuşmalarında ölçülüydü, hattâ okulu bitirenler bile ailelerine karşı saygılıydılar.*" Stella Caro'nun dediğine göre, öğrencilerin davranışları o denli düzgündü ki, ailelerini bile etkiliyorlardı. Anne babalarının, evlâtlarının düzeylerinden memnurluk duydukları da belli oluyordu.¹⁴⁹

Eğitimin gelişmesi sonuncunda Yahudilerle Hristiyanlar arasındaki ilişkiler olumlu yönde değişmekteydi. Stella Caro, bunun toplumsal ilişkilere dahi etkisi olacağını ileri sürüyordu. Metropolit Yoakim ve M. Allatini, iki cemaat arasındaki ilişkilerden cesaret alarak, Selaniklilerin çocuklarını başka dinlere ait okullara göndermelerinin hiçbir sakıncası olmayacağını söylemekten çekinmemeye başlamışlardı. Bu görüşten etkilenen Stella Caro, Selanik'in, Alliance'ın kültürel tezlerinin gerçekleşmesi konusunda en uygun bölge olduğu görüşünü savundu.¹⁵⁰

Gerçekten de Yahudi Cemaatinin özellikleri, Rum İleri gelenlerin de etkisiyle kentin gerçeklerini yansıtır hale gelmişti. Yahudilerin ayrılıkçılığa maruz kalmadıkları tek yer, kuşkusuz Selanik'ti.¹⁵¹ Öte yandan, Yahudi Cemaatinin kabul ettiği ve cesaret verdiği yeni ideal kadın tipini anlamak hiç de zor değildi. Gerek Yahudi, gerekse de Rum kadınlar ve kocaları Alliance'ın savunduğu eşitliği kabul etmekte güçlük çekmiyorlardı. Okulun, kızları

¹⁴⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 21 Eylül 1887 tarihli mektubu.

¹⁴⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 11 Haziran 1888 tarihli mektubu.

¹⁴⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, X/E.145, St. Caro'nun 9 Temmuz 1879 tarihli mektubu.

¹⁵⁰ *Ibid.* Halka, çocuklarını başka dinlere ait okula göndermelerinde hiçbir sakınca olamayacağını bildirdiler ve sadece kilise ve sinagogda ayrılmaları gerektiğini vurguladılar.

¹⁵¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XV/E.190, J. Matalon'un 12 Ekim 1894 tarihli mektubu.

evlerden uzaklaştırmasının nedeni ve amacı, onların yeniden evlere, yetkin kişiler olarak dönmelerini sağlamaktı. Gerek Alliance, gerekse dönemin egemen olan görüşlerini benimseyen çevrelerin amacı, genç kadınların toplumsal ve ailevî gereksinimlere göre yetiştirilmeleriydi. Şu gerçek ki, Alliance'ın ileri görüşlü yaklaşımı, Selanikli Yahudi kadınların, kocalarının düzeyine erişmeyi amaçlayan çabalarını olumlu yönde etkilemişti. Evvelce, bilgisizliğe terk edilmişler ve yalnızca ev işleriyle ilgilenmek zorunda kalmışlardı.¹⁵² Bununla birlikte, Selanik'teki Yahudi kadınların Alliance'ın da yardım ve desteğiyle meslekî özgürlüğe kavuşmaları, aşağıda yayınlanan 30'lu yılların Ladino dilindeki şarkısında da dile getirildiği gibi zorlukla başarılmıştır:

Ne yapabilirim ki, salt güldürücü bir şarkıyla?

Oturun, dinleyin, zevk alın.

Evimde büyük bir sorunum var.

Babam başka anam başka ister.

Anam remi oynar izin istemeden

babam da yatıştırmak için sürekli onu okşar.

Düğün gününden itibaren babam dertli,

bu da anamın başka tiyatrosu, çıkarı yok.

Kim öder zavallicığın kaprislerini?

Babam öder bunları da diğerleri gibi!

Anamın kaprislerini eleştirmek istemem gerçi,

annemle babam hiç barışık değiller,

anam sürekli tuvalet, babam da can sıkıntısı,

babam için yaşam, sadece dalgadır.

Anam hergün doktordan ilaç,

babam için de torbayla zerzevat satın alır,

temizler, yıkar ve pişirir,

eşi de sürekli hesap sorar,

babam cömert, taksi parasını öder,

yorgunluğunu gidermek için sürekli okşar onu.

Bunları görüyor anam ve çizmeyi aşıyor

zavallı babam ne yapacağını bilemez,

anam delice şeyler söyler ona,

¹⁵² A. Benveniste, "Le rôle des institutrices", s. 20 ve 26.

her gece tiyatro ve dans ister.

*Anamın nazlarını eleştirmek istemem gerçi,
annemle babam hiç barışık değiller
anam sürekli tuvalet, babam da can sıkıntısı,
babam için yaşam, sadece dalgadır.*

*Makbuzlar ve hesaplar büroya gider,
babam yemin etti, bunların kendisini delirteceğine.
Anam giysileri için yaptığı harcamaları görünce,
toplamını yapınca, saklanacak yer arar,
her mevsim değiştiğinde, babam da haykırır.
Adam saymadan verir, kadın da sürekli ister.
Bunları görüyor anam ve çizmeyi aşıyor
zavallı babam ne yapacağını bilmez,
anam delice şeyler söyler ona,
her gece tiyatro ve dans ister.
Babamın nazlarını eleştirmek istemem gerçi,
annemle babam hiç barışık değiller
anam sürekli tuvalet, babam da can sıkıntısı,
babam için yaşam, sadece dalgadır.¹⁵³*

Yuva okulu ya da "Asilo"

1881 yılında kız okuluna bir yuva eklendi. Hirsch ailesinin ilân ettiği yardım kampanyası sayesinde, Haziran 1879 yılında sağlanan 1.203 Türk Lirasıyla, ilk yılda yuva okuluna 315 öğrenci kaydedildi. Bu yeni okul, "Moïse Allatini" okulunun birinci katındaki orta salondaydı. Tanınması ve "Asilo" (İmarethane) sıfatını alması için ise Fransız yuva okulları örneğine göre düzenlendi. Faaliyetinin ilk yıllarında, erkek ve kız çocuklarıyla bir kadın öğretmen ve yedi yardımcı ilgilenmekteydi. Yuvada Pestalozzi sistemi uygulanmaktaydı. Buna göre yuva çocukları, oyun yöntemi, temel fizik, okuma ve din dersleri öğrenirdi.¹⁵⁴ Anaokul programında şu dersler vardı: 1) Din dersi, İbranice ve Yahudi tarihi, 2) Metinlerin okunması ve yorumu, 3) Okuma ve Aritmetik alıştırmaları, 4) Kaligrafi, 5) Fransızca'daki temel terimlere uyum sağ-

¹⁵³ Metnin aslı Ekler'dedir. Yunanca çevirisi için, tanınmış ressam ve çevirmen Sami Tamboh'a teşekkür ederim.

¹⁵⁴ Reinach, "Lettre de Macédoine" s. 71.

lama amacıyla Yurttaşlık Bilgisi, 6) Yerel dil öğrenimi; öğretmenler bu konuda özen göstermekle yükümlüydüler.¹⁵⁵

Aslında karma olan bu anaokulu, kimi kaynaklarda kız okulu olarak gösterilmektedir. Bunun nedeni ise kız öğrencilerinin çoğunlukta olmalarıdır. Bu nedenle okul programında terzilik ve ev işleri dersleri de okutulurdu.¹⁵⁶

c. Teoloji okulu Talmud Tora'nın yeniden düzenlenmesi

1880 yılından itibaren, çoğu aile çocuklarını, hahamların bile övdüğü Alliance okullarına yazdırmak istediğindeydi. Bununla birlikte, kentte 30.000 Yahudi, yani yaklaşık olarak 6.000 Yahudi çocuğunun bulunduğu dönemde, üç Alliance okulunun, tüm başvuruları kabul etmesi mümkün değildi ve yerel komite, çok ciddi bir eleme yapmak zorundaydı. Bunun yanı sıra ilkokulların önemli sorunları vardı ve Talmud Tora'da da kapsamlı ıslâhat yapılması ihtiyacı hissediliyordu.¹⁵⁷ 1877 yılında, D. Morpurgo, *Alliance Deltio'da (Alliance Bülteni)*, bu kurumun gerilemesine işaret etti. Böylece, kurumun köklü biçimde ıslahının gerekliliğini en tutucu kişilere bile kabul ettirdi. Hahambaşı Kovo, reform talebine karşı çıkmadığından finansman sağlama yoluna gitmek zorunda kaldı. Cemaat yönetim kurulunu *gabelle'nin*¹⁵⁸ ya da et tüketim vergisinin önemli bir bölümünü bu amaca tahsise teşvik etti ve

¹⁵⁵ Rodrigue, *De l'instruction*, s. 36-37. Derslerde kullanılan dil konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Kesin olan, derse göre, eğitimin çeşitli dillerde yapıldığı, yani Ladino, İbranice, Fransızca ya da Türkçe. Kaynaklara göre en azından 1903 yılına dek temel eğitim dili Ladino idi, çünkü bu dili diğer cemaatlerin mensupları da bilmekteydi. Bu tarihten sonra, zorunlu dersler için resmî dil Türkçe, olmuştur. Buna karşın, Selanik'teki okullarda, kuruluşlarından beri Yunanca ve Türkçe dil dersleri verilir.

¹⁵⁶ Hacikiriaku, *Odigos*, s. 30; *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 151; (R. C. imzasıyla), "La langue française", s. 29.

¹⁵⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 644, 681. 1880 yılında, Selanik'te yerel komite şu ünlü Yahudilerden oluşuyordu: Başkan Doktor Henri Perelra, onursal başkan ve başkan yardımcısı Moïse Allatin, cemaat komitesi başkan yardımcısı ve Bikour Holim Başkanı Juda Nehama, Moïse Morpurgo, Moïse Allatin'in oğulları Charles (Karolos) ve Edward, Saul Modiano'nun oğlu Levi Modiano ve Saias.

¹⁵⁸ Gabelles, yiyecek maddesi tahsis eden tüccarlara, cemaatin yüklediği vergilerdi. Yiyecek maddelerini, Yahudi dinine göre, Hahambaşlığın onaylaması gerekirdi. Hahambaşlığın, tüm yiyeceklerin uygunluğunun saptanması konusunda sorumluluğu vardı.

kentin en zengin iki Yahudi'sinin, M. Allatini ve S. Modiano'nun desteğini sağladı.¹⁵⁹

Daha sonra, yönetim kurulu Talmud Tora'nın gereksinmelerini karşılamak üzere *peça* adlı cemaat ödentisinde %50'lik bir artış yaptı. Okulun bütçesi, sinagoglardan yapılan katkılardan da destek görürdü.¹⁶⁰

Buna paralel olarak, okulun yeniden örgütlenmesi konusunda, cemaat üyeleri ile Alliance'ın yerel komitesi tarafından ortak bir komite oluşturuldu. Komiteye kentin tanınmış aydınları katılmıştı. Bunlar arasında, 1876'dan 1894'e kadar erkek okulunun müdürü olan İsrail Danon, "Haim Salem" adlı ünlü özel okulun müdürü, Profesör Avramiko Varios ve Juda Nehama vardı. Girişimin başında ise yine M. Allatini vardı. Talmud Tora'nın Juda Nehama tarafından yeniden düzenlenmesi, 1879 yılında gerçekleştirildi. Nehama öğretim üyelerinin ilk altı aylık ödemelerini sağlamak amacıyla, kullanılmış giysi satışından elde ettiği geliri tahsis etti. Daha sonra, cemaatten maaş almayan ve ders ücretleriyle geçinen öğretmenler, cemaate bağlı elemanlar olarak çalışmaya başladılar.¹⁶¹

Aynı yıl, İ. Danon, öğretimin belirli bir programa uygun olarak yapılmasını kabul ettirdi. Öğrencileri de dönemin Fransız sistemine uygun olarak, beş bölüm ve sınıflara ayırdı. Bu düzen, Talmud Tora için bir yenilikti. Bir zaman çizelgesi yapılmış ve binalar onarılmıştı. 1880 yılında, 1.200 öğrencisi olan Talmud Tora reformu, yeni müdür Moïse Ottolenghi tarafından gerçekleştirildi. Livornolu bir haham olan Ottolenghi, 1889 yılındaki ölümüne dek müdürlük görevini sürdürmüştür.¹⁶²

Yerel komite İngiliz konsolosu George Blunt'un temin ettiği bağışlar ve M. Allatini ve S. Modiano aracılığıyla toplanan 4.000 TL sayesinde Talmud Tora'nın 1884 yılına kadar gerekli finansmanını sağladı.¹⁶³ Eski, dar ve sağlığa zararlı binaların yerine 30 sınıflı ve geniş iç avlulu bir bina yapıldı. Yeni binanın açılışı için

¹⁵⁹ Reinach, "Lettre de Macédoine", s. 70; *Archives de l'AIU*, Grèce, II/B.27-32, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli raporu.

¹⁶⁰ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 645-647.

¹⁶¹ Reinach, "Lettre de Macédoine," s. 70; *Archives de l'AIU*; Grèce, VII/B.27-32, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli raporu.

¹⁶² Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 648; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 13 Ocak 1903 tarihli mektubu.

¹⁶³ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 648; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 13 Ocak 1903 tarihli mektubu.. Büyük bağışlar yapanlar 1882 yılında ölmüşlerdi. *Archives de l'AIU*, Grèce, I/D.3, Charles Allatini'nin 2 Nisan 1884 tarihli mektubu.

restore edilmiş sinagogda, 1892 yılında İspanya'dan kovulmalarının 400. yılı nedeniyle görkemli bir tören düzenlendi.

Talmud Tora eğitimi, altı ile sekiz yıl arasında sürerdi. Öğreterek öğrenmeye dayalı metot uygulanırdı, yani büyük çocuklar küçüklere öğretirlerdi.¹⁶⁴ Ottolenghi, koroda, İtalya'dan ithal ettiği öğretici çalgılar ve okul el kitaplarıyla İbranice eğitimi yaptı. Ayrıca programa dahil olan İtalyanca, Fransızca ve aritmetik derslerini aktif hale getirdi. Ancak, tüm çabalara karşın, eski okul tümüyle çağdaşlaşmadı.¹⁶⁵ Uygulanmakta olan program ve pedagoji metotları yetersizdi. Alliance'ın kabul ettirdiği çağdaş öğrenim programıyla karşılaştırıldığında, eski ve kıdemli öğretmenlerin (*melamedim*¹⁶⁶) tepkisi vardı. Nehama, uygulanan öğretim metodunu ayrıntılı olarak yazmıştır.¹⁶⁷

İlk yıl, *saccar*'ın,¹⁶⁸ yani İbranice alfabenin ve sesli harflerin öğrenimine ayrılmıştı.¹⁶⁹ İkinci yıl, ilahî (zemiroth) metinlerinde kullanılan *apretar*'ın¹⁷⁰ öğrenimi yapılırdı. Üç yıl boyunca öğrenciler, her hafta Pendatefhoş'un¹⁷¹ farklı bölümleri ve *aftara*¹⁷² metni üzerinde çalışırlardı. Bu metni geleneksel biçimde okurlar, böylece anlamı üzerinde durmaksızın, okumayı öğrenirlerdi. Mekanik teknik, zihnin gelişmesine engel olurdu. Dördüncü yıl, Cumartesi gününün dinî metinlerinin Ladino¹⁷³ olarak okunmasına adanmıştı. Bu yıl biraz da aritmetik okutulurdu. Beşinci yılda,

¹⁶⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 642. Bu öğrenim metoduna göre büyük çocuklar, küçüklere Kitab-ı Mukaddes'teki kimi duaları ezberletir, ancak yazı ve matematik öğretmezlerdi.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 651; *Archives de l'AIU*, Grèce, XVI/E.202, J. Nehama'nın 11 Mayıs 1899 tarihli mektubu ve VII/B.27-32, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması.

¹⁶⁶ Melamedim, geleneksel din dersleri veren Yahudi öğretmenleri.

¹⁶⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 651-652.

¹⁶⁸ Asekar: Her harfin ayrı olarak okunması vurgusu [Jos. Nehama, *Dictionnaire du judéo-espagnol*, Madrid 1977, (C.S.I.C.)].

¹⁶⁹ Semitik dillerde, örneğin İbranice ya da Arapça'da, sesli harfler nokta ya da aralarla işaretlenmektedir.

¹⁷⁰ Apretar: Yeni başlayanlar için kullanılan okul deyimi, heceleme [Jos. Nehama, *Dictionnaire du judéo-espagnol*, Madrid 1977, (C.S.I.C.)].

¹⁷¹ Pendatefhoş: Tevrat'ın ilk beş kitabı (çev).

¹⁷² "Aftara": Cumartesi günleri ve bayramlarda okunan, Tevrat'ın Peygamberlerle ilgili bölümü.

¹⁷³ Yahudi dinî metinlerin yazılışı ve çevirisinde kullanılırdı. Konuşma dilinde değil, yalnızca yazıda kullanılan bu dil, çoğu zaman Yahudi Sefaradları tarafından günlük konuşmalarında kullanılırdı. Bkz. Rena Molho, "Ta ispanoevraika: mia mesogeiki glossa stin kathimerini zoi tis Thessalonikis tou 20ou aiona," *Ta Istorika*, cilt 15, bölüm 28-29, Haziran-Aralık 1998, s. 123-146.

İbranice grameri ve Ladino dilinde peygamberlerin kitabı okutulurdu. Nehama'ya göre, en çalışkan öğrenciler bile hiçbir şey anlamazdı. Altıncı yılda Tevrat ezberlenirdi. Ancak yedinci yılda yani son yılda Tevrat yorumları İbranice gramer ve sentaks kurallarına göre okutulurdu.

Ottolenghi çok dikkatli çalışırdı, ancak çatışmadan korktuğu için eski öğretmenlerin tepkileri karşısında güçsüz kaldı. Onu kurul üyelerinden sadece, bir kişi destekledi. Adı, Avraam Bernardut olan bu saygın öğretmen, Yahudi edebiyatının ruhunu hakkıyla kavramış bir kültür adamıydı. Arkadaşlarının aksine gramer konusunda derin uzmanlığı vardı.¹⁷⁴ Bernardut, birkaç nesil öğrenci ve aydın öğretmen yetiştirdi. Bunların bazıları, ilk Siyonist kulüp olan Kadima'nın kurucuları olmuştur. Bu kulübün amacı da modern İbranice'nin öğretilmesi ve yayılmasıydı.¹⁷⁵ 1899 yılından başlayarak, kendisinin, özel girişimleriyle Türkçe ve İbranice, mecburî dil olarak eğitim programına alındı. Sela-nik'te, Yahudilerin ihmal edildiği yıllardan sonra Bernardut, en iyi Yahudi öğretmenlerini eğitti. Diğer yandan Ottolenghi, İtalyanca'nın mecburî diller arasına alınmasını sağlayarak, öğrencilerin ufkunu iyice genişletti. Ancak, talebelerin Batı düşüncesini izlemeleri konusunda en büyük yardımı, Fransızca öğrenimi sağladı.¹⁷⁶ Başarılı öğrenciler mezun olduktan sonra, eğitimlerini en iyi okullar olarak bilinen Alliance ya da İtalyan okulunda devam ettirirlerdi.¹⁷⁷

Ottolenghi'nin ölümünden sonra, 1901 yılında *saccar* ve *apretar* sistemleri yürürlükten kaldırıldı. Yeni öğretmenler, bunun yerine daha rasyonel bir metodu uygulamaya başladılar. Çağdaş İbranice ve edebiyatı üzerine bilgileriyle ün yapan genç öğretmenler, dinî metinlerin İspanyolca yapılan basit çevirileri bırakıp, çocukların öğrendikleri âyetleri ayrıntılı olarak yorumlayabilmeleri için "İbranice'yle Yahudi" adlı yeni bir metodu benimsediler.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 650; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 13 Ocak 1903 tarihli mektubu.

¹⁷⁵ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 648; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 13 Ocak 1903 tarihli mektubu; *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması.

¹⁷⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 13 Ocak 1903 tarihli mektubu.

¹⁷⁷ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 650-651; *Archives de l'AIU*, Grèce, XVI/E.202, J. Nehama'nın 11 Mayıs 1899 tarihli mektubu.

¹⁷⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması.

Talmud Tora yöneticileri tarafından benimsenen Alliance sisteminin basit ve anlaşılır İbranicesini kullanarak düşüncelerini rahatlıkla belirtme olanağını sağladılar.¹⁷⁹

Ottolenghi'den sonra Cemaat, bu denli hoşgörölü ve ilerici bir kişinin yerini alacak birini bulmakta güçlük çekti. Yoğun çabaların ardından, cemaat kurulu, müdür olarak oldukça kültürlü ve ünlü bir pedagog olan Dr. Itshac Epstein'i atadı. Epstein, göreve gelir gelmez, radikal reformları Talmud Tora'ya kabul ettirdi.¹⁸⁰ Rasyonel metotlar yanlısı olan Epstein, bir eğitim devrimi gerçekleştirmek amacındaydı. Uyguladığı metoda göre, öğrencilerin öğrendiklerini iyice kavramaları gerekiyordu. Daha doğrusu, önemli olan, yeteneklerinin iyice farkına varmalarıydı. Zekâ ve istek bilgidен önce gelmeliydi.

Matematik, fizik, tabiat bilgisi, coğrafya, tarih ve yurttaşlık bilgisi derslerinin okutulmasını sağladı. Tüm bu dersler, ilk yıldan itibaren, çağdaş İbranice dilinde yapıldı. Bunun sonucunda, Talmud Tora'nın en iyi öğrencilerinden yedisi Yafa'daki Yahudi lisesine kabul edildi.¹⁸¹

Ancak, 1913 yılında, Epstein'in ayrılmasından sonra, Alliance'ın ve de Yunan devletinin çağdaş eğitim programını benimsemelerine karşın, Talmud Tora iyice geriledi. Her şeyden önce, yetenekli bir müdürden yoksundu, ayrıca savaşlar nedeniyle güçten düşmüştü. 1917 yangınında ise tümüyle yıkılmıştı. 1920 yılında artık çalışma saatleri ve programı yoktu. Cemaat okul müfettişinin saptamasına göre eğitimde Fransızca'nın yerini Ladin ve İbranice almıştı. Öğrenciler bu dilleri kullanmakta zorluk çekiyordu. Dersler mekanik bir biçimde yapılıyordu. Kötü durumda olan okulda, disiplinin sağlanması olanaksızdı, öğrencilerin de öğretim üyelerinin de ilgisizliği kaygı vericiydi. Kurum Epstein döneminde ulaştığı seviyenin oldukça gerisine düşmüştü.¹⁸²

Bununla birlikte, çöküş öncesinde Talmud Tora'nın temel ve üst sınıf ve şubelerinde yeni pedagojinin uygulanması, dinsel eğitim gören öğrencileri bilhassa anaokullarındaki talebeleri etkilemişti. Çünkü bunlar da ciddî değişikliklere uğramışlardı. Pestallozzi ilke-

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, J. Nehama'nın 27 Ocak 1910 tarihli mektubu.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² *Ibid.* Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 652; *CAHJP*, dosya 229, 6 Ekim 1920 ilâ 9 Kasım 1921 dönemini içeren cemaat okulları müfettişi raporu.

lerine göre geliştirilmiş olan Froëbel¹⁸³ metodu uygulanmıştı. Oyunlar, şarkılar, el sanatı, özellikle çocukların düşünsel, uygulamaya yönelik ve fizikî gelişimlerini fazlasıyla etkilemişti.¹⁸⁴

d. İtalyan okullarının gelişmesi

Alliance'ın Yahudi okullarındaki etkisi, kısa sürede kentin diğer okullarına da yayıldı. Önceleri, düzeyleri oldukça yüksek olan İtalyan okullarında, öğrencilerin çoğu Yahudi çevresinden geliyordu. Özel Fransız Filarder Okulu dışında, 1885 yılında, orta derecede, başka bir okul daha açıldı; Roma hükümeti, bu okulu, 1888 yılında teknik okula dönüştürdü. 1890 yılında ticaret bölümü açıldı ve 1898'den 1902 yılına kadar, tedricen tüm lise sınıflarını içeren yüksek dereceli bir okul haline geldi. Okul 1915 yılında, lise olarak resmen tanındı ve üç yıl sonra 1918 yılında, iki kademeli bir enstitüye dönüştürüldü: Bunların biri, çocukların, sürdürecekları mesleklere ön hazırlık olarak ticaret bölümü, diğeri ise mezunlarına İtalya üniversitelerinde okuma olanağı veren klasik bölüm olarak faaliyet göstermeye başladı.¹⁸⁵

e. Alliance çağdaş okullarının yayılması

19. yüzyılın sonlarında, Yahudi gençler yaş grupları içinde şehrin en seçkin topluluğunu oluşturuyorlardı. Ancak, kentte eğitim görmemiş insan sayısı oldukça fazlaydı.¹⁸⁶

Kentin özellikle aşağı tabakalarından sanatkar yetiştiren teknik okullar, yerel nüfusun neredeyse tüm tabakalarını çağdaşlaştıran birer eğitim merkeziydi.¹⁸⁷ Gelişmekte olan bir toplumda, bu uygulama lüks değil, gereksinmeydi. 1894 ilâ 1898 yılları arasında Alliance yerel komitesi, yeni Hirsch ve Kalamaria bölgelerinde üç okul kurmuştu. Biri erkek, ikisi kız öğrenciler için olan ve "halk okulları" olarak adlandırılan bu okullar, kentin ucunda

¹⁸³ Friedrich Froëbel (1782-1852), yaratıcı bir akıl elde etmeleri için çocuklara geniş özgürlük sağlayan bir metodun yaratıcısı, Alman eğitimcisi idi.

¹⁸⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, A. J. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması.

¹⁸⁵ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 692; Hacikiriaku, *Odigos*, s. 31.

¹⁸⁶ *CAHJP*, mikrofilm HM2/6391, J. Alphandary'nin 11 Mart 1898 tarihli açıklaması.

¹⁸⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, Charles Allatini'nin 31 Mayıs 1897 tarihli mektubu.

bulunuyordu. Okulların harcamaları, Paris'teki Alliance komitesi ve Barones Hirsch'in bağışları ve Cemaat tarafından karşılanırdı. Eğitim konusunda, bu okullarda genel olarak ilköğretim sistemi uygulanırdı. Alliance'ın diğer okullarında da uygulanan bu sistem, öğrencilere meslekî ve ahlâkî altyapı sağlamaktaydı.¹⁸⁸

Tüm öğrenciler, nüfusun en yoksul ve kültürsüz kesimindendi, bu nedenle okul ücreti ve kayıt harcamalarından muaftılar. Ancak, harcamaların bir bölümünü karşılayabilecek durumda olanlar haftada bir "akçe" ya da ayda bir "Frank" verirlerdi. Daha yoksul ailelerin çocukları, yani 400 öğrencinin yaklaşık 60'ı, Barones Hirsch'in bağışlarından yararlanırdı.¹⁸⁹

Okul çalışanlarının tümü yerli halktandı ve "Moïse Allatini" okulu müdürünce görevlendirilirlerdi. Başka bir ifadeyle Selanik Yahudileri eğitimi sağlamak için kendi eğitimcilerini kullanmaktaydı. Temizlik denetimiyle başlayan okul günü, kışın on, yazın on bir saat sürerdi. Bunun mevsimine göre altı-yedi saati, derslere ayrılırdı. Her ders, bir buçuk saat sürerdi ve derste iki konu üzerinde durulurdu. Ders programı, diğer Alliance okullarındakiyle aynı olmasına karşılık uygulamalı eğitim asgarî nitelikteydi. Çünkü birçok öğrencinin toplam eğitim süresi dört yılı geçmiyordu. Mezuniyette, bir öğrencinin çeşitli alanlardaki temel bilgileri bilmesi gerekiyordu: "Fransızca ya da Ladino okumasını ve yazmasını, iş yaşamında karşılaşılabilecek küçük hesap işlemlerini çözmek için dört işlemden yararlanmasını bilmesi gerekiyordu." Öğrenciler derslerden sonra, gün bitiminde, öğretmenlerin denetiminde, akşam duası okurlardı.¹⁹⁰

Hirsch ve Kalamaria'nın ilk iki okulunda 400 öğrenci vardı. Her iki okul, 1895 ilâ 1906 yılları arasında Joseph Alphandary tarafından yönetildi. Her iki okulda hizmet verebilmesi için Alphandary'nin tüm kenti sık sık bir uçtan diğerine geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle öğrencilerin tek bir binada birleştirilmesini önerdi. Bunun sağlanması durumunda öğrenci sayısının arttırılabileceğini öne sürdü. Alliance'a gönderdiği yazılarla, kiralanmış binaların onarılması gereği üzerinde duruyor, Selanik'te okul çağında 20.000-24.000 Yahudi çocuğunun bulunduğunu,¹⁹¹ yer yetersizliği yüzün-

¹⁸⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVI/E.202, J. Nehama'nın 8 Haziran 1902 tarihli mektubu.

¹⁸⁹ *CAHJP*, mikrofilm HM2/6290, J. Alphandary'nin 11 Mart 1898 tarihli açıklaması.

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ Bu rakam büyük ihtimalle abartılıdır.

den bunların sadece %10'unun Allance okullarına kabul edilebileceğini ifade ediyordu. Geri kalan çocuklar sokaklarda dolaşıyordu.¹⁹² Çabalarını, eğitimin halk tabakalarına indirilmesini sağlayabilmek için örgütü ikna üzerine yoğunlaştıran Alphandary, sık sık sosyal tahliller sunuyor, bunlarda Selanik'teki cahil Yahudilerin Rum ve Bulgarlara gösterdikleri düşmanlığının tüm cemaate zarar verdiğini vurguluyordu.¹⁹³ Yoksul çocukların eğitimleri konusunda karşılaştıkları güçlüklerle işaret ediyor, ailelerin "gün boyunca okulda uyudukları için çocukları geceleyin yordüğünü" vurguluyordu.¹⁹⁴ Alphandary üstün düzeyli bir eğitimci olarak, J. Matalon'un müdürlüğü döneminde M. Allatini erkek okulunda, haftada on saat ders verirdi. Halk okuluna kişisel nezaretinin elzem olduğunu ileri sürerdi. Çocukların yol gösterici ilkeleri içselleştirebilmesinin temel koşulunun anne babalarının yıkıcı etkilerini çürütmek olduğunu belirtiyor ve bunun için savaşım verilmesini istiyordu. Yazılı bir açıklamasında, bunun için bir tür "aşamalı ve metotlu ahlâkî öğretimin" uygulanmasını istemişti: Talebelerin "gerçeği, adaleti, namusu benimsemeleri için çalışmalarının sorumluluğunun müdüre ait olduğu" görüşünü ileri sürmüştü.¹⁹⁵

Bu belge cemaatin ahlâkî değerlerini anlamamıza ve Allance'nin talim ve terbiyeden ziyade eğitime yönelinmesini arzuladığını kavramamıza yardımcı olduğu için çok önemlidir. Alphandary'nin her iki alanda da öncü çalışmalar yaptığını vurgulamak gerekir.

Potansiyelinden yararlanılamadığını düşündüğü Selanik'e duyduğu sevgi ve Aydınlanma ideolojisine olan inancı, Alphandary'nin davasına bağlılığını güçlendiriyordu. Kısa sürede "halk" okullarının düzeyini geliştirdi. Okulların seviyesi Balkanlar'daki diğer Alliance okullarının düzeyini geçti. 18 yıl öğretmenlikten elde ettiği deneyim, çok önemli sonuçlara varmasını sağladı. Birkaç yıl sonra, halk okulları, İbranice ve Yahudi tarihinin öğrenimi konusunda, "Moïse Allatini" okulundan daha olumlu sonuçlar elde etmeye başladı. Bunun sonuncunda, mezunlarını Paris'teki

¹⁹² CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 11 Haziran 1905 tarihli açıklaması.

¹⁹³ CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 29 Mayıs 1903 tarihli açıklaması.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 8 Ağustos 1903 tarihli açıklaması.

Pedagoji Akademisi (École Normale Orientale)¹⁹⁶ ve Yafa'daki Ziraat Fakültesi'ne göndermeyi başardılar.¹⁹⁷

Bu etkileyici gelişim, kurumunun en fakir okullardan biri olduğunu fark ettiğinde bile direnmeyi sürdüren Alphandary tarafından sağlanmıştı.¹⁹⁸ Talmud Tora'nın Alliance tarafından özel muamele gördüğünü öğrendiğinde dahi mücadeleyi bırakmayı düşünmedi. Alliance, halk okullarına tahsis edilen bağışları Cemaatin gözdesi olan bu kuruluş için harcanması amacıyla kısmıştı. Cemaatin, kütüphanesi olmayan okullarının idarecisi olması da çabalarını sürdürmesini etkilememişti.¹⁹⁹ Israrlı gayretleri sonunda bir kütüphane kurdu. Amacı, öğrencileri harçlıklarından 120 Frank artırarak bağışlamalarını teşvik ederek öğretmenlerin derslerini hazırlamalarına destek olmaktı.²⁰⁰

Alphandary kendini tümüyle öğrencilere adanmıştı. Yerel komitenin ve Alliance'ın çocuklara yazlık ve kışlık giysi sağlaması ile ücretsiz yemek öğünlerinin artırılması için destek sağlamaları ile okulu terk etmiş çocukların mesleklerini geliştirmeleri için önemli çabalar göstermiştir. Alphandary bunların dışında Assistance au Travail teşkilatının kurulmasına katkı sağladı. Kendisi tüm işçileri "Karşılıklı Yardım" (Secours Mutuel) adlı bir dernekte birleştirme fikrinin de yaratıcısıydı.²⁰¹ Alphandary'nin açıklamaları, çocukları ilk başvurularında kabul edilmeyen ailelerin itirazda bulunmadıklarını ve yoksul ailelerin, çocuklarının okula girmesinden mutluluk duyduklarını ortaya koymaktadır.²⁰²

Alphandary, yeni okulların artan müracaatlara cevap vermede yetersiz kalacaklarını gördüğünden, Alliance'ı Crosby misyonerlerinin okulunu satın almaya teşvik etti.

¹⁹⁶ CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 16 Ekim 1899, 12 Haziran 1905 ve 20 Haziran 1905 tarihli açıklamaları.

¹⁹⁷ Archives de l'AIU, Grèce, VIII/E.109, J. Alphandary'nin 6 Temmuz 1904 tarihli mektubu.

¹⁹⁸ CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 29 Mayıs 1903 tarihli açıklaması.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 11 Mart 1906 ve 20 Haziran 1905 tarihli açıklamaları.

²⁰¹ CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 16 Ekim 1899 tarihli açıklaması.

²⁰² CAHJP, mikrofilm HM2/6390, J. Alphandary'nin 29 Mayıs 1903 tarihli açıklaması.

f. Selanik'teki Alliance eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşması

Özel okullar ve cemaat kurumlarında yeni pedagojik prensiplerin uygulanması

Alliance'ın ilkelerine uygun eğitim, üç büyük özel okulda gerçekleştiriliyordu: Altcheh, Gattegno ve Ovadia.²⁰³ Bu okullar daha sonra Paris'ten özel sübvansiyonlar almaya başlamışlardı. Yüzyılın başlarında kurulan bu okullar, otuz yıldan fazla bir süre faaliyette bulunmuşlardı.²⁰⁴ Büyükler dışında 14 küçük özel kız okulu da vardı. Bunlar, Selanik'te 19. yüzyılda egemen olan ilerici atmosfer sayesinde kurulmuştu. Faaliyetlerinin kısa süreli olması, eğitim konusunda zengin kaynaklara karşın, bunlara ilişkin belgelerin bulunmamasının da nedenlerini açıklamaktadır. Hattâ Alliance eğitimcilerinin raporlarının önemli bölümü Paris'teki teşkilât arşivinde araştırmacılara açık tutulmakta ve korunmaktadır.

Alliance'ın etkisi o denli yaygınlaşmıştı ki, genel komite 1908 yılı sonrasında, mezunlar derneğinin (AAE) önerisiyle, teşkilata tümüyle bağlı olanlar da dâhil olmak üzere tüm cemaat okullarını denetlemeye başladı. Alliance, her üç ayda bir Paris'ten merkez komitesinin gönderdiği programı izlemeleri koşuluyla, Talmud Tora ile Rezi, Kalamaria ve Hirsch bölgelerindeki yedi cemaat okulunu destekliyordu. Bu destek daha sonra yeni bölgeler olan, Agia Paraskevi, "151," Karagaçia ve "6" bölge okullarına da sağlanmıştı.²⁰⁵ Sübvansiyonun yenilenmesi, programın tüm ayrıntılarıyla uygulanmasını denetleyen müfettişlerin raporlarına bağlıydı. Belirli durumlarda, örneğin cemaat ilkokulunda olduğu gibi, Alliance kendi eğitimcilerini sağlıyordu.²⁰⁶ Zamanla Cemaatin, Alliance'a bağlılığı artmıştı. Temsilcilerinin yetkileri o denli artmıştı ki, bunlar bir süre sonra kendilerince yönetilen bir merkez oluşturmuşlardı.

²⁰³ Bu kurumlarla ilgili belgelerin büyük bir bölümü kayıptır. Cemaat okullarıyla ilgili kayıtların bir bölümünün, Tel Aviv Üniversitesi arşivleri arasında bulunması olasılığı vardır.

²⁰⁴ Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 685-690; *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 4 Nisan 1913 tarihli mektubu.

²⁰⁵ CAHJP, dosya 229, cemaat okullarının, 6 Ekim 1920 ile 9 Kasım 1921 dönemini içeren teftiş yazısı.

²⁰⁶ *Ibid.*, (R. C. imzalı), "La langue française", s. 29.

"Hedarim" ve "Hevroth" dinî okullarının değiştirilmesi²⁰⁷

Din dersleri de veren özel Yahudi okullarındaki değişim daha da etkileyiciydi. Bu kurumlar, eğitimde Batı modeline büyük tepki göstermelerine karşın, Alliance'ın Makedonya başkentindeki Yahudi cemaati üzerindeki etkisine boyun eğmek zorunda kaldılar.

Hedarim ya da *hevroth* adındaki modası geçmiş okulların aşırı muhafazakâr metodları okul sisteminde genel bir dönüşümü kaçınılmaz kılıyordu. Cemaat yöneticileri, bu tarz eğitimin, öğrencileri bir tür tecride doğru götürdüğünü iyice anlamışlardı.²⁰⁸ Ayrıca, bulundukları yerler rutubetli, güneşsiz ve havasız olduğundan, öğrenciler sağlık açısından sürekli tehlikedeydiler. Mal sahibi hahamlar (*rubbis*)²⁰⁹ cemaat okulları karşısında gerilediklerini saptadıklarından geleceklerini güvence altına almak amacıyla bir araya gelmek, birleşme girişiminde bulundular. İlk adım, 1910 yılında atıldı. Talmud Tora türü okulların birleşmelerini savunan Hahambaşı önerisi üzerinde duruldu.

Ancak, sorun tümüyle ele alınmadı,²¹⁰ çünkü kentte, 10-12 yaşlarındaki erkek ve kız öğrencilerin sürekli sararıp solduğu, sağlığa zararlı çok sayıda *hedarim* faaliyette bulunuyordu. 1911 yılında Beraha adlı bir lise öğretmeni, *hedarim* ve *hevrot*'un sağlık açısından kabul edilemez zararlarını Cemaat Eğitim Bölümü yetkililerine ihbar etmiş ve 3.000 Yahudi çocuğunun erimekte olduğunu iddia etmişti. Bölüm idarecileri, büyük endişeye kapılmış ve polisin de yardımıyla, hemen tüm *hevrot*'ların boşaltılmasını sağlamışlardı.²¹¹ Eğitim müdürü, Beraha ve eski öğretmenleri bu okullarda görevlendirdi. Bunlar arasında iki Müslüman da vardı. Müdür onlara ders ücreti ve bağışlarla maddî destek bulmaları için de yardım etti.

²⁰⁷ Hedarim: İbranice bir sözcük; *Heder* kelimesinin çoğul hali. Bu kelimenin "Oda" anlamına da gelmesi tesadüf değildi. Terim genelde bir oda ya da din okullarında dersin yapıldığı öğretim yerine atıfta bulunur. Dinî okullara ayrıca "grup" anlamına gelen *hevra* kelimesinin çoğulu olan *hevroth* olarak da bilinir, çünkü tüm öğrenciler, *heder* denen aynı odada biraraya gelirlerdi. Odanın herhangi bir bölümü yoktu.

²⁰⁸ *Le cinquantenaire de la fondation de l'AIU à Salonique, Le Progrès, Selnik*, 1910, s. 34, 43-44.

²⁰⁹ Okul yöneticisi hahamlar.

²¹⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 2 Eylül 1901 ve 20 Ocak 1912 tarihli mektupları.

²¹¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 29 Ocak 1912 tarihli mektubu.

Düzenlemenin sürdüğü ilk altı ayda, birleştirilen okullar Alliance bağışlarıyla desteklendiler. Alliance aksi takdirde okulların Hilfsverein Siyonistlerinin etkisine düşeceği endişesini taşıyordu.²¹² Bu arada Cemaat kurulu bu okullara 20.000 Frank, okul teftiş kurulu da bir yılda 9.000 Frank sağladı.²¹³ 1912 Eylül ayında, her semte bulunan küçük okulları çok sınıflı bir okul bünyesinde birleştirmeye çalışan eğitimci hahamların yoğun çabaları sayesinde okulların yeniden faaliyete geçmesi sağlandı. Öğretmenler tarafından seçilen okul aile birliği, kentin değişik yerlerinde yedi büyük bina kiralarak, öğrenci ve öğretmenleri semtlere bölüştürdü. Yirmi sekiz okul sahibinden yirmi dördü, bu sistemi benimsemişti. Toplam sermayeyi birleştirme ve her bir okula hissesi oranında kaynak aktarma amacıyla ortaklık kurmuşlardı.²¹⁴

Yeni yedi okul karma idi ve toplam 2.250 öğrencisi vardı. Bunun 780'i kız çocuğu idi. En büyük okulun 750, en küçük okulun 100 öğrencisi vardı. Eğitimci hahamlar ilk olarak 18 kadın ve 18 yerli erkek öğretmeni görevlendirdiler. Toplam 67 öğretmen görev yapmaktaydı, bunlara hahamlar da dâhildi.²¹⁵ Her birinin zaman çizelgesi ve ders programı vardı ve sadece 40 öğrencili bir sınıftan sorumluydu. Tüm okulların 49 sınıfı vardı; bunlar altı kademeye ayrılmıştı. İki anaokul, üç ilkokul ve biri de orta dereceliydi. Orta dereceli okulun çalışmaları konusunda, Osmanlı yerel yönetiminin onayının alınması zorunluydu. Bu bölümün 2-3 yıllık ders izleme zorunluluğu vardı. Tam öğrenim, 7-8 yıl sürerdi ve dört ile beş yaşını tamamlayarak, okula kayıtlarını yapan çocuklar on iki ya da on üç yaşında mezun olurlardı.²¹⁶ Okulda günlük ders süresi, 6-7 saattir. Program iki saatlik İbranice dersi dışında, Türkçe, Ladino, Fransızca, aritmetik, dilbilgisi, kaligrafi ve yurttaşlık bilgisi dersle-

²¹² *Ibid. Archives de l'AIU*, Grèce, XVI/B.25-26, J. Nehama'nın 12 Temmuz 1912 tarihli açıklaması. Hilfsverein der Deutschen Juden ya da sadece Hilfsverein, 1901 yılında kurulan bir Alman-Yahudi örgütüydü. Amacı, Doğu Avrupa ve Osmanlı Devleti'ndeki Yahudi halkın toplumsal ve ekonomik koşullarının geliştirilmesiydi. Hilfsverein, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Alliance'inkine benzer, bir okul sistemi kurdu. Hilfsverein okullarının amacı, Alman dili ve kültürünün yayılmasıydı.

²¹³ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVI/B.25-26, J. Nehama'nın 12 Temmuz 1912 tarihli açıklaması.

²¹⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 29 Ocak 1912 tarihli mektubu.

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVI/B.25-26, J. Nehama'nın 12 Temmuz 1912 tarihli açıklaması.

rini içerirdi.²¹⁷ Okulların ders programının Alliance okullarındakine uyum göstermesine karşılık çağdaş gelişmelerden habersiz “yaşlı ve kendi kendini yetiştirmiş öğretmenler”, Alliance tarafından Fransızca eğitim için yetiştirilmiş az sayıda öğretmenin çabalarını baltalamaya çalışıyorlardı.²¹⁸ 1914 yılı Mayıs ayında, Alliance’ın yerel komitesince temsil edilen okul birliği komitesi, okul müdürlerinin “okullar ticarî işletmelerdir” görüşünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak, bunun üzerine komite, okulları kapatma kararı almış, basın da desteklediği bir kampanya ile ailelerin çocukların okullardan almaları ve resmî makamların belirli okulları kapatması kampanyasına başlamışlardı.²¹⁹ Anlaşılabilirdiği kadarıyla bu süreçte dört haham, bazı *hevrot*’ları 1914 yılına dek yeniden faaliyete geçirmiş; ancak bu dönemde okulların çoğu Trakya ve Anadolu’dan gelen binlerce Yunanlı göçmen tarafından işgal edilmişti.²²⁰

²¹⁷ *Archives de l’AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama’nın 29 Ocak 1912 tarihli mektubu.

²¹⁸ *Archives de l’AIU*, Grèce, XVI/B.25-26, J. Nehama’nın 12 Temmuz 1912 tarihli açıklaması ve VII/B.27-33, A. Barouch’un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması ve Victor Semach’ın 28 Mayıs 1914 tarihli açıklaması.

²¹⁹ *CAHJP*, mikrofilm HM2/6394, E. Cohen’in 15 Temmuz 1913 tarihli mektubu, *Archives de l’AIU*, Grèce, XVII/B.27-33, V. Semach’ın 28 Mayıs 1914 tarihli açıklaması.

²²⁰ *Archives de l’AIU*, Grèce, XVII/B.27-33, yerel komitenin 26 Haziran 1914 tarihli mektubu.

TABLO

1912 yılında Selânik'teki Yahudi okulları

İsim	Kuruluş Tarihi	Derecesi	(a)	Sınıf Öğrenci Sayısı	Personel Sayısı (b)
<i>Alliance okulları</i>					
1. "M. Allatini" Okulu	1873	D.C. ve A	10	912 erkek	25+4=29
2. Kız Okulu	1874	D. ve C	7	630 kız	18+3=21
3. İmarethane (c)	1881	N	2	277 karma	8+2=10
4. Teknik Okul (d)	1877	E	6	58 erkek	?
5. Meslek Okulu	1887	E	6	369 kız	
6. Halk Okulu	1897	D ve E	4-6	130 kız	9+1=10
7. 2. Halk Okulu (e)	1897	D ve E	4-6	130 kız	-
8. Halk Okulu	1897	D	4-6	300 erkek	9+2=11
9. Meslek Okulu	1910	D ve E	6	240 kız	?
<i>Alliance denetimindeki cemaat okulları</i>					
10. Cemaat Okulu (f)	1904	D ve E	6	228 kız	?
11. Talmut Tora (g)	(1880)	D.C. ve A	12	2.460 karma	?
12. Birlik Okulu	1911	N; D. ve C10		2.250 karma	67
13. Régie (h)	(1916)	D	6	? karma	?
14. Kalamaria	(1916)	D	6	? karma	?
15. Hirsch	(1916)	D	6	? karma	?
16. Agia Paraskevi	1917	D	6	? karma	?
17. "151" Okulu	1917	D	6	? karma	?
18. Karagaçia	1917	D	6	? karma	?
19. "6" nolu Semt Okulu	1917	D	6	? karma	?
<i>Alliance denetimindeki özel okullar</i>					
20. "H. Salem" Okulu	1866-?	D	4-6	? erkek	?
21. "Abr. Varríos" Okulu	1867-1973	D	4-6	50 erkek	?
22. "Gattegno" Okulu (i)	1890	D	7	? erkek	?
23. "Pinto" Okulu	1897-1941	D	6	? karma	?
24. "Altcheh" Okulu	1898	D ve C	9	? erkek	?
25. "Ovadia" Okulu	1900	D	6	? erkek	?
26. "El Progreso" Okulu	1900?	D	6	? erkek	?
27. Hahinouh Okulu	1900?	D	6	? erkek	?
<i>Siyonist eğilimli okullar</i>					
28. Hilfsverein/ Ezra Okulu	1910	N ve D 2		60 karma	

a. N: Anaokulu, D: İlkokul, C: Ortaokul, A: Yüksekokul, E: Meslekokulu.

b. Bu sütun anaokulu öğretmen yardımcılarını ve hizmetlilerini göstermektedir.

- c. Bir kadın öğretmen, terzilik, bir diğeri ise ev hanımlığını öğretirdi (G. Hacikiriaku, *Odigos*, s. 30).
- d. Okutulan meslekler, marangozluk, demircilik, matbaacılık ve mermercilik idi. Öğrenciler aynı zamanda muhasebe defterlerini tutmasını da öğrenirlerdi.
- e. 6 ve 7 nolu okulların kadın öğretmenleri aynı kişiler idi ve terzilik öğretirlerdi.
- f. Bu okul, Cemaat tarafından finanse edilmesine karşın, Alliance'ın denetimini altındaydı.
- g. İlkokul ve lise bölümü olan haham akademisi.
- h. Tarih, bazı okullardaki ilk rapora dayanmaktadır (*Revue Franco-macédonienne*, Selanik, 1 Mayıs 1916), olasılıkla Régie, Vardari, Kalamaria ve Hirsch bölgelerindeki okullar, Cemaat tarafından eşzamanlı semtlerin oluşturulduğu 1891' yılından kısa bir süre sonra kurulmuşlardı. Buna karşın, Agia Paraskevi "151", Karagaçia ve "6"daki okulların 1917 yangınından sonra kurulmuş olmaları gerekir.
- i. Okul, "Franco-Allemande" adıyla da bilinirdi.

g. Fransız Halk Heyeti'nin kurulması ve Alliance'ın projesine katkısı

Dinî eğitime ağırlık veren Yahudi okullarının Selanik'teki reformdan gereğince yararlanmamalarına karşın, Alliance'ın oynadığı uygarlaştırıcı rol, Fransız devletini bile etkilemiştir. Fransa, örgütün önerisini göz önünde bulundurarak, zeminin uygun olduğu bir zamanda, Selanik'teki yabancı okullara, Fransız okullarını ekleme girişiminde bulundu. Amacı, Yunan ve Müslüman öğrenciler üzerindeki Fransız etkisini güçlendirmektir. Fransız kültürünün Makedonya başkentine sızmasının Rum ve Yahudi eğitim kurumlarının gelişmesinden sonra, faaliyet alanları daralan Heyet okullarında değil Yahudi-Fransız okulları aracılığıyla gerçekleştiği bilinen bir gerçektir.²²¹ Fransız devlet okulları, diğer okullarla rekabete girmek istemiyorlardı, bu nedenle de bir farklılık sunmaları gerekiyordu.

1906 yılında Fransız Apostoli, kente lise, erkek ticaret ortaokulu, kız ortaokulu ve meslekî ilkokuldan oluşan önemli bir eğitim kurumu verdi.²²² Fransızlardan oluşan personel, amacın rekabet değil, "kentlin propaganlar merkezi"ni oluşturan, Alliance kurumlarını desteklemek olduğunu ve özellikle Fransız hü-

²²¹ Jawohl, "Lettre de Macédoine," *Le Ralliment*, Brüksel, 27 Temmuz 1907.

²²² Öğrencilerinin büyük çoğunluğu Yahudi olan bu okullar, İkinci Dünya Savaşı'na dek faaliyette bulundular. Selanik Yahudi nüfusunun %96'sının Nazilerce yok edilmesinin ardından, bu okullar da yok oldular.

kümetinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını belirtmişlerdi.²²³ Okulların uyguladıkları eğitim metotları ve öğretimlerinin kalitesi aracılığıyla farklılaşmaya çalışmasının nedeni de buydu. Amaçları, Fransız kültürü ve akademik geleneğinin vitrinini oluşturmak, bu arada "Makedonya öğrencileriyle Fransız üniversiteleri arasında köprü" vazifesi görmektir.²²⁴ Yüksek eğitim bölümlerinde çalışan personel yerel Yahudi ailelerden seçiliyordu. Buna karşılık gerek genel olarak Makedonya'nın başkentinin halkına gerekse de bölgedeki değişik toplumlara Fransızca öğretmek ve onlar arasında Fransız kültürünü yaymak için Halk Heyeti organizasyonları devreye sokuldu. Ancak, Fransa'da tahsil gören Jön Türk önderleri, Halk Heyeti öğretimiyle Alliance'ınki arasında, önemli farkların olduğu inancındaydılar. Görüşlerine göre, Alliance'ın amacı Osmanlı Yahudilerini çağdaşlaştırmak amacıyla, onların beyinlerine Fransız sistemini yerleştirmekti. Yabancı okulların yayılmacı kültür propagandalarına yönelik kuşkuları nedeniyle, gençlerinin, Fransız dilini Alliance okullarındaki Yahudi öğretmenlerden öğrenmeleri görüşünü savunuyorlardı.²²⁵

h. Hilfsverein'in Siyonist Eğilimli Okulları

1908 İnkılâbı ve meşrutî idarenin yeniden tesisinden sonra, Siyonist Merkez Komitesi, kendi programını savunacak yeni bir okulun kurulması konusunda ulusalcıların ve özellikle başhaham Yakov Meir'in önerisini destekledi. Cemaatin ileri gelenlerinin büyük çoğunluğu buna karşıydı. Bunlar, Alliance okulların mezunlarıydılar ve bu girişime karşıydılar. Ancak az sayıdaki Siyonist ileri gelen tarafından desteklenen hahambaşı, 1908'de Berlin'deki Hilfsverein der Deutschen Juden'in desteğini istedi. Amacı, Alliance'ın etkisini dengeleyecek bir eğitim ağı kurmaktır.²²⁶

Hilfsverein, ileri gelen Alman Yahudileri tarafından 25 Mayıs 1901 tarihinde kurulmuştu. Bunların amacı, dindaşlarının Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal koşullarını geliştirmekti. Görüşlerine göre, çağdaşlaşma sorunu, ancak eğitim ve

²²³ (R. C. imzasıyla), "La langue française", s. 33-35.

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 19 Haziran 1911 tarihli mektubu ve XVI/B.25-26, yerel komitenin 28 Temmuz 1911 tarihli mektubu.

²²⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması.

meslekî düzenin yoluna girmesiyle çözülebilirdi. Yeni organizasyonun kurucuları Paris'teki Alliance'ın faal üyeleri idi. Ancak, 1870-1871 Fransız-Alman savaşı, Almanya'daki durumlarını zorlaştırdı. Genel kanı, Alliance'ın Fransız çıkarları uğruna çalıştığı ve Fransız propagandasının ajanı olduğuydu. Almanların kendilerine yönelik desteğini kaybetmemek endişesiyle Alman Yahudileri Fransız Yahudilerinden uzaklaşmak zorunda kaldılar ve Alliance'ın kabul ettirdiği örgüte benzer bir teşkilât kurdular.

Hilfsverein'in ilham kaynağı, Dr. Paul Nathan'dı (1857-1927). Nathan, Alman Liberal Partisi çatısı altında siyasal faaliyetlerde bulunuyordu. 1889 yılından itibaren Berlin Belediye Meclisi üyesi de yaptı. 1898 yılında Alman hükümetinin Osmanlı Yahudilerine desteğini sağlamak istemiş, ancak bunda başarılı olamamıştı. Hilfsverein kuruluşları yabancı bir devlet tarafından kabul edildikleri için yönetim ve eğitim özerkliği güvence altına alınabilecek, bunlar vergiden muaf olabilecek ve bu kuruluşlarda çalışan öğretmenleri de sultanın iradesiyle askerlikten muaf tutulabilecekti.²²⁷

Toplum yararına bir örgüt olan Hilfsverein, Alliance'ın Fransız dilini kullanması gibi Almancanın eğitim dili olarak kullanılmasının gerekliliği üzerinde duruyordu, İbranice derslerinde bu dilin kullanılmasına karşılık okullar genel eğitim konularında, Alman modeline uygun bir düzen kurmuşlardı ve Alman okullarıyla aynı talimatname ve programı uyguluyorlardı. Bundan dolayı okullar iki dilli idi. Eğitim dili olarak Almanca ve İbranice kullanılıyordu. Anaokul ve küçük sınıflarda eğitim dili olarak İbranice'nin kullanılması, Siyonistlerin eğitim modeli olarak, Alliance ile benzer Hilfsverein metodunu kullanmalarının nedenini teşkil ediyordu.

Ziyaretlerine giden Alman konsoloslarının takdirini kazanmalarına karşın, Almanya onları resmen tanımaktan çekindi. Bunun nedeni ise Alman idareciler tarafından yönetilmemeleri idi. Gerçekten, eğitim programlarının, ticaretin gelişmesi ve Alman kültürünün imparatorlukta yayılması konusunda yeni köprüler kurma girişiminde bulunmasına karşın, Alman hükümeti, Siyonizm amaçlı kurumları destekleme ve bunların Osmanlı hükümetince resmen tanınmaları konusunda herhangi bir girişimden kaçını-

²²⁷ Moshe Rinott, "Capitulations: The Case of the German Jewish Hilfsverein Schools in Palestine 1901-1914," zikr. David Kushner, *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation*, Küdüs 1986, s. 294-301.

yordu. Bunun temel nedeni, 1908 yılından sonra İttihatçıların yabancı kültür kurumlarını sınırlandırmalarıydı.

Hilfsverein kuruluşu, ilk başkan yardımcısı Doktor Paul Nathan'ı Selanik'e gönderdikten sonra, Hahambaşı Yakov Meir'in önerisini desteklemeye karar verdi. Yeni eğitim kurumunun harcamalarının yarısını karşılama ve ders ücretlerinden elde edilecek gelirin tamamını devretme konularında onunla anlaştı. Bu koşullar altında, cemaat kurulu, bir binanın satın alımına da katkı sağlamak zorunda kaldı, 1908 yılında İbranice "Gan Yeladim" adı verilen bu bina anaokulu olarak kullanılacaktı. Bu anaokul kısa sürede gelişti. 1910 yılının Kasım ayı itibarıyla 140'ı erkek, 148'i kız olmak üzere 288 öğrenciye sahipti. Bayan Hanovitch'in yönetiminde beş anaokulunda yedi yardımcı bulunuyordu. Bunlar ayrıca beş sınıfta ders verirdi. Okulun yıllık harcamaları 7.485 Frank'ı buluyordu. Hilfsverein örgütü bunun 4.000 Frank'lık bölümünü karşılıyordu, ders ücretlerinden de 2.500 Frank toplanıyordu. Kalan açığı ise komite kapamaya çalışıyordu. 1910 yılının Aralık ayında, anaokulun 54 çocuğu, yine Hilfsverein denetiminde açılan ilkokulun ilk iki sınıfına geçti. Bu ilkokul Levi Koen tarafından yönetiliyordu ve dört öğretmeni vardı. Ders ücretleri dışında, 9.600 Frank olarak tahmin edilen giderlerin yarısı Hilfsverein, diğer yarısı ise Cemaat tarafından karşılanıyordu.²²⁸ Yine de, her yıl değişen program, 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı nedeniyle uygulanamadı. Alliance etkisi, okulun, Siyonist eğilimli "Ovadia" okuluyla birleştirilerek "Varsano" adını aldığı zaman belli oldu. 1914 yılından sonra okulun adı yine adı değişerek "Ezra" oldu. Alliance, okulun Siyonist eğilimi açıkça ortaya çıktığı andan itibaren, maddî desteğini kesti. Bahane olarak da Hilfsverein'dan önemli destek alması gösterildi.²²⁹ Savaş sırasında, 1915 yılında Müttefikler, Selanik'i sığınak bölgesi olarak kullanmaya başladılar. Bunun sonucunda Almanya'daki Hilfsverein teşkilâtıyla okul arasındaki her türlü iletişim kesildi.²³⁰ Bu kez okul, Yeni Kulüp'ün (Nouveau Club) himayesi altına verildi. Bu kulüp, kentteki Siyonist aydınların merkeziydi.

²²⁸ *Almanach NHH de 1911*, s. 117-119.

²²⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 4 Nisan 1913 tarihli mektubu.

²³⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 3 Nisan 1913 tarihli mektubu.

İbranice, Hilfsverein okulunun temel diliydi ve Alliance'ın tersine, birçok dersin dili olarak kullanılmaktaydı. Hepsi de Alman Yahudisi Siyonistler olan öğretmenler, Filistin'deki Hilfsverein öğretmen okulunda yetişmişlerdi ve ellerinden geldiğince çocukların fiziksel gelişimlerini sağlamak için de uğraşıyorlardı. Metotlarının amacı, sınıfta düzeni sağlama, öğrencilerin meraklarını uyandırma, kişisel girişimciliği artırarak disipline alışmalarını sağlamaktı. Bu eğitim metodu, çocukların İbranice'yi doğru öğrenmelerine yardımcı oluyordu. Siyonist Kulüplerin 1899 yılından beri yaptıkları gibi bu okul da Siyonist ideali benimseyerek 1912 senesinden sonra Selanik Yahudilerini İbranice'nin kullanımda olan bir dil olduğunu inandırma yolunda faaliyet göstermiştir.²³¹

Söz konusu eğitim, Almanya'daki Yahudi ideolojisince saptanırdı. Alman ve Avusturya-Macaristan propagandası tarafından desteklendiklerine inanan yöneticiler Alman dilinin öğretimini kabul ettirdiler. Selanik okullarında, Türkçe ve Fransızca dil dersleri de verilmekteydi.²³² Ayrıca, Fransızca, tüm Yahudi okullarında egemen dil olmuştu. Kısa bir süre sonra bu egemenlik, kentin tüm iyi okullarında kabul edilmişti. Dolayısıyla yeni bir ideolojiyi yaymaya çalışmasına rağmen okulun bunu ders programından çıkarması imkânsızdı, bu ciddî bir tepkiye yol açardı.

1. Eğitim hizmetinde bulunan kuruluş, dernek ve topluluklar

Eğitim ve kültürün yenilenmesi projesi, salt eğitim kurumlarıyla sınırlandırılmadı. Aynı amaçla, değişik kuruluş ve dernekler de oluşturulmuştu. Çok sayıda benzer kültürel ve toplumsal merkezinin ortaya çıkması, bir yandan Selanik Yahudi Cemaati'nin refah düzeyini ortaya koyarken öte yandan da okulda ifade edilen "kültürle belirlenen yükümlülükler" gibi ideolojik mesaj ve değerlere uygun olarak şekillenen yeni cemiyet bilincini yansıtıyordu. Bu bilince göre orada eğitim görenlerin her biri aktarılan diğerlerin kültürel sorumluluğunu üstlenmek durumundaydı. Bu derneklerin temel amacı, okul dışı etkinliklerin tüm alanlarını kapsamaktı. Tüm toplum tabakalarında, ihtiyaç ve seviyelerine

²³¹ *Ibid.* ve *Archives de l'AIU*, Grèce, VII/B.27-33, A. Barouch'un 21 Nisan 1914 tarihli açıklaması.

²³² Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 692.

göre, eğitim dahil, maddî ve manevî çeşitli yöntemlerle kültürün ilerlemesi ve gelişimine aracılık yapmaktı.

Kurulan ilk ve en önemli kuruluş, Alliance Mezunlar Derneği (Association des Anciens Élèves) idi. Bu dernek, 1897 yılında, "M. Allatini" okulunun müdürü olan J. Matalon tarafından kurulmuş ve kurucu üyelerini öğrenciler arasından seçmişti.²³³ Kısa sürede derneğin, 150 üyesi oldu. Bunların çoğu, Selanik'in küçük ve büyük burjuva sınıflarına mensuptu. Gösterilen ilgi, yeni eğitime verilen önemin de bir belirtisiydi. Dernek cemaat yaşamının en önemli merkezlerinden biri ve cemaat yönetiminin temel sorumluluklarını üstlenen bir kuruluştur.²³⁴

Ekim 1908 tarihinde yani 10 Temmuz İnkılâbından yaklaşık üç ay sonra yayımlanan tüzüğüne göre derneğin amaçları şunlardı:²³⁵

1. Yahudi gençliği arasındaki dayanışmayı kuvvetlendirecek bağlar yaratılması.
2. Gençliğin manevî, ahlâkî ve fizikî formasyonuna katkı.
3. Eğitim ve hayır işlerinde, özellikle okulların iyileştirilmesi ve eğitimin yayılması konularında yardım.
4. Yahudi Cemaatinin gelişimine yönelik faaliyetlerde bulunma.

Dernek on beş yıllık bir sürede, yani 1910 yılına kadar, Alliance'ın kuruluşunun ellinci yılına dek amaçlarının çoğuna ulaşmıştır. 1908 yılından itibaren kendisine ait 350 üye kabul edecek bir mekâna sahipti. Bu yeni mekân, çoğu, çeşitli faaliyetlere katılarak, hem daha iyi tanışma ve hem de okulda kurmuş oldukları ilişkileri sürdürme fırsatı edinen mezunların bir araya gelmelerini sağlıyordu. Üyeler, sürekli açık olan ve binlerce bilimsel çalışma ile çeşitli dillerde 25 dergiyi içeren, kentin en iyi kütüphanesinden yararlanabiliyorlardı. Dernek hemen hemen haftada bir kez "tartışma" düzenlemekteydi, ayda iki kere de, çeşitli konularda konuşmalar yapıldı; böylece, özellikle ilerde cemaatin yönetiminde görev alacak kişiler izlenirdi. Aşa-

²³³ *Bulletin de l'Association d'Anciens Élèves de 1908* (bundan böyle BAAE olarak kısaltılacaktır), Selanik, 1908, s. 11.

²³⁴ Bkz. 1908, 1909 ve 1910 yıllarında Selanik'te yayınlanan, BAAE'de kaydedilen üyelerin listesi, söylevler, açıklamalar ayrıca gelecekle ilgili programlar. Danon, "L'École de Garçons", s. 68; Rodrigue, "Jewish Society and Schooling in a Thracian Town: The Alliance Israélite Universelle in Demotica 1897-1924," *Jewish Social Studies*, cilt XLV, böl. 3-4, 1983, s. 263-283.

²³⁵ 1908, 1909 ve 1910 yıllarına ait tüm BAAE salnamelerinin sonunda yayınlanmaktadır.

ğıdaki tablo, cemaat tarafından tartışılan sorunları ve ilgilenilen konular göstermektedir:²³⁶

1909 YILI TARTIŞMA KONULARI

Yurtseverlik.
Milliyetçilik.
Görüşler.
Kültürlü kişi.
Bütçe.
Ekonomi siyaseti.
Serbest temsil sistemi.
Bir konuda olumlu tepki oluşumu.
Kültür ve istek.

Dernek yönetim kurulu bu faaliyetlerle üyelerin tartışmalar aracılığıyla değerlendirme becerilerini geliştirmelerini de hedeflerdi. Tartışmaların amacı, özellikle katılımcılara sorunları açıkça ortaya koyma ve görüşlerini halk önünde savunabilmeyi öğrenmektir. Yeni demokratik rejimin vatandaşlarının, haklarını talep eden kişiler olarak özgüven elde etmeleri gerekliydi.

1909 YILINDA DÜZENLENEN KONFERANSLARIN KONULARI²³⁷

(I) "M. Allatini" okulunda kurucu üye ve profesör olan bay. J. Nehama tarafından;
Tiyatro.
Fizik bilgisi.
Osmanlı tarihinin otuz yılı.
Uygun olan, olmayan metinler.
Okulun dünü ve bugünü.
Karagöz.

(II) Lycée français profesörü Bay Robert tarafından;
Havacılık.

(III) Selanik vilayeti eğitim müfettişi Kâzım Bey tarafından;
Osmanlı İhtilâlinin Organizasyonu.

(IV) "M. Allatini" okulunun önde gelen profesörü Bay Kohen tarafından;
Mikroplar ve Bulaşıcı Hastalıklar.

(V) Tarım ürünleri denetçisi Bay Abravanel tarafından;
Zührevi Hastalıkların Kişisel ve Toplumsal Tehlikeleri

²³⁶ BAAE de 1909, Selanik, 1909, s. 9.

²³⁷ Ibid., s. 10-12.

(IV) Alliance İlkokulu Müdürü Bay *Halevy* tarafından;
La Fontaine Masalları.

(VII) Alliance Kızokulu Müdresi Bayan *Gelbman* tarafından;
Evlilik Üzerine.

(VIII) Yarbey *Galip* Bey tarafından;
Gayrimüslimlerin Askerlik Hizmeti (İspanyolca olarak)

(IX) Üçüncü Ordu Komutanı *Hâdi Paşa* tarafından;
Yahudilerin Siyasal Erdemleri.

Konular, genellikle, 19. yüzyılın sonları dünyasında Yahudilerce de önemli görülen ahlâkî değerlerle ilgiliydi.²³⁸ Bu localar İttihatçıların iktidarı ellerine geçirmelerine değin Yahudilerle Osmanlıların birleşmelerine yol açmıştı. Konuların eğitim ve öğretimle ilgili sosyo-politik karakterleri ve Yahudi olmayan Osmanlı ileri gelenlerinin de konuşmacı olarak davet edilmeleri, derneğin siyasal konumlanmasını ve ilerici çizgisini göstermektedir. Dernek yöneticileri çağdaş Osmanlı ideolojisini benimsemişlerdi ve söz konusu fikirleri içselleştirmiş olan yöneticiler, mezunları Cemaat idareciliğine hazırlamak için faaliyetler düzenliyorlardı. Üyeler, bir hafta öncesinden saptanan konuların tartışılmasına katılırlardı, böylece sorunların tartışılması için ön hazırlık yapma fırsatları olurdu. Bu uygulama, Yahudi yönetici sınıfına bağlı gençliğin sosyo-politik bilincinin geliştirilmesi amacını taşıyordu. Buna paralel olarak, bu gençlerin gelecekte üstlenecekleri cemaat ve kamu rolleri için tartışma sanatında tecrübe edinmeleri amacı güdüüyordu. Kùltürlerini geliştirmek isteyenler için özel dersler düzenlenmesi, Avrupa Aydınlanma ve *haskala* olarak adlandırılan Yahudi Aydınlanma hareketi ideolojisindeki "düzeltme arzularına" ışık tutuyordu. Tüm bunlar, derneğin Halk Üniversitesi (Université Populaire) ünvanını alışının nedenini açıklamaktadır.

Dernek yukarıda açıklanan faaliyetler dışında üyelerince düzenlenen yüksek düzeyli edebiyat, tiyatro ve müzik çalışmaları yapardı. 250 kişilik bir orkestranın konserleri, yıl boyu danslar, Selanik'in yakın bölgelerine yapılan aile gezileri mezunların faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirilirdi. Tüm bunlar örgütlenmiş

²³⁸ Paul Dumont, "La franc-maçonnerie ottomane et les "françaises" à l'époque des *Tanzimat*," *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée*, cilt. 52-53, böl. 2-3, 1989, s. 150-159.

mezunların ahlâkî ve fizikî bütünleşmelerinin bir belirtisiydi. Aynı zamanda onların önderlik rollerini de ortaya koyan sınıfsal üstünlüklerine işaret ediyordu.²³⁹

Söz konusu derneği, diğer edebî, toplumsal ya da yardımsever derneklerinden ayıran, hususiyet yoksul çocukların eğitim ve kültürü konularındaki ilgi ve faaliyetiydi. Üyeleri, 100 yoksul çocuğu koruma altına alan bir Sanat ve Meslek Bölümü ile bir Okul Destekleme Bölümünü destekliyorlardı. Sanat ve Meslek Bölümü'nün on kişilik komitesi, öğrencilerin çeşitli el sanatlarında ve teknik atölyelerindeki çalışmalarını geliştirmelerini kontrol ederdi. Dernek, aynı zamanda bu öğrencilerin yemek ve giyim harcamalarını da üstlenirdi. Özel bir komite, öğrencilere ödenen ücretlerin bir bölümünü tasarruf sandığında muhafaza ederdi. Bu para, eğitimleri bittiğinde, öğrencilerin meslek sahibi edinilmelerinde kullanılırdı.

Dernek başkanı Joseph Nehama, sanatkârlar ve genç atölye mensupları için gece dersleri düzenlerdi. Amacı, onları çağdaş uygarlık ilkelerine göre eğitmek, bu arada mesleklerini icra etmekte yararlı olacak bilgileri sağlamaktı. Başarılı öğrenciler Fransızca dersi de alırlardı. Alliance okullarında ders izlerlerdi, bunların ders ücretlerini ise başka bir kuruluş karşılardı. Aynı kuruluş, onlara kitap ve defter de sağlardı.

Bilgi Dairesi adında başka bir alt kuruluş, onlara kent atölyelerinde iş bulma görevini üstlenmişti. Son iki kuruluş, öğrenimlerini dış ülkelerde tamamlamak isteyen öğrencilerinin seyahat ücretlerini sağlardı.²⁴⁰

Ayrıca hayır faaliyeti olarak okulların özellikle de cemaat okullarının iyileştirilmesini sağlardı. Mezunlar ve Alliance Cemaat komitesi ile yerel komite, çok önemli buldukları reform programlarını sürekli biçimde araştırırlardı. Derneğin girişimi üzerine Cemaat kız okulunun Alliance yerel komitesinin himayesine alınması reformun da önünü açmıştır. Buna karşılık, özerk bir eğitim kurumu olan Talmud Tora'nın yeniden örgütlenmesi girişiminde karşılaşılan başarısızlık ve Doktor Epstein'in ayrılması, Alliance ve Cemaatin desteğine karşın derneğin eski etkinliğini yitirmiş olduğunun göstergesidir.

Dernek, Alliance'ın çalışmasına destek olarak, yeni üye kaydetmenin gerekli olduğu kanısındaydı. 1902'de Yemen, 1903'de

²³⁹ BAAE de 1909, Selanik, 1909, s. 15-16.

²⁴⁰ Ibid., s. 30-33.

Aydın, 1905’de Edirne, 1906’da Rusya ve 1907’de Fas Yahudilerinde olduğu gibi, kovulan ya da felâketlere uğrayan Yahudiler için başış kampanyası düzenleyerek, evrensel dayanışma ilkelelerine sahip çıkmıştı. Böylece, Yahudi halkın bağlılık fikri güçleniyordu. Derneğin faaliyetleri bilinçli olarak saptanırdı. Dernek Alliance’ın çalışmalarını örnek alarak Selanik Yahudi Cemaati’nin gelişiminde önemli bir rol üstlenmişti.

Çok sayıda toplumsal örgüt ve hayır derneğinin faaliyete geçmesi, Selanik Yahudilerinin şehre yönelik sorumluluk duygusunu belgelemekteydi. Tüm dernekler, hattâ farklı ideoloji mensubu olanlar bile Alliance Mezunlar Derneği’nin örgüt ve eylemlerine sahip çıkıyorlardı. Aynı dernek, buna paralel olarak, çağdaş eğitim alanında başarı sağlayan Selanik Yahudi halkının toplumsal örgütlenmesinde örnek olmuştu.

Bununla birlikte kulüp, birlik ya da derneklerin faaliyeti, Alliance’ın saptadığı ahlâkî kurallara dayalı dernek bilincinin bir veçhesini göstermektedir. Bu noktada sadece doğrudan ya da yan faaliyet olarak eğitimi iyileştirmeyi amaçlayanlardan söz edeceğiz.

Tüzüklerine göre, hemen hemen bütün bu kuruluşlar, temelde yardım amaçlıydı. Çünkü kuruluş amaçları yoksul öğrencilerin eğitimine katkı sağlamaktı. Bu kuruluşların bazıları, büyük ihtimalle, Alliance okullarında eğitim gören, hali vakti yerinde öğrenciler tarafından kurulmuştu.

Örneğin, “M. Allatini” okulunun Okul Destekleme Derneği (Société de Secours Scolaire), J. Nehama’nın girişimleri sonucu 1903 yılında kuruldu. Amacı, bu okuldaki yoksul çocukları desteklemek, onlara defter, kitap dağıtmak, yortu arefelerinde mevsimlik giysi ve ayakkabı sağlamak ve okul ücretlerini ödemektir.²⁴¹ “Sınıf arkadaşlarının mutluluğunu sağla” sloganı, öğretmenlerin çocuklara aşılamaya gayret ettiği ahlâkî ortaya koymaktadır. Böylece okuldaki yoksul öğrencilerin korunması da sağlanmaktaydı. Okuldaki eşitlikçi ve toplumcu örgütlenme çağımız ölçülerinde bile ilerici sayılır. Bu somut durum, Alliance’ın kültür ve gelişme arasında kurduğu köprüyü kavramamızı sağlar.

Daha başka dernekler de mevcuttu. Bunların bazıları kadınlarla ilgiliydi ve amaçları öğretimin geliştirilmesiydi. Kuşkusuz, Selanikli kadınlar tarafından kurulan erkeklerinkine eş derneklerin faaliyeti, yerli Yahudi toplumunun çağdaşlaştığını doğrulamaktadır. Toplum,

²⁴¹ CAHJP, mikrofilm HM2/6394, Okul Destekleme Komitesi’nin 20 Nisan 1907 tarihli mektubu.

kadınların yalnızca öğrenimleri ve meslekî gelişmelere değil, bunların yanısıra toplumsal projelere de katılımlarına yol açtı: Bienfaisance, 1895 yılında, bir grup Alliance mezunu kadın tarafından kuruldu. Aynı şekilde, Yetim Kızları Destekleme Derneği (Assistance aux Orphelines) de 1905 yılında, İsaak Bernardut okulu kız mezunları tarafından tesis edildi. 1909 yılında ise Alliance Mezunu Kız Öğrenciler Derneği (Association des Anciennes Élèves) ve başkaları kuruldu. Tüm bu derneklerin amacı, kızların eğitimlerini gözetmek ve finanse etmek, bu arada yoksul kadınlara yardım sağlamaktı.²⁴² Faaliyet gösteren derneklerin arasında bazıları da "aydın gençler" tarafından kurulmuş olmalarıyla dikkati çekiyordu.²⁴³ Bu ifade, Nisan 1908 tarihinde kuruluşu Alliance'a bildirildiği sırada Yeni Dostlar Kulübü'nün (Nouveau Cercle des Intimes)²⁴⁴ yöneticileri tarafından kullanılmıştı.²⁴⁵

Başlangıçta bu derneğin amacı, Sanat ve Meslek okulu kurarak Selanik halkının maddî ve manevî yükselişine hizmet etmektir. Bu okulun amacı, iş bulamayan, işsiz kalan halk eğitimi mezunlarının meslekî gelişimleriyle ilgilenmektir. Intimes'lerin amacı, "mezunlara yararlı ve kazançlı bir meslek öğretmek ve onları çalışma konusunda teşvik etmektir." Alliance Mezunları derneğinin Sanat ve Meslek Bölümü onlara model olmuştu. Ondan ilham almalarının nedeni, bu örgütlenmenin büyük bir başarıya ulaşmış olmasıydı. Ancak iki dernek arasında bir fark da söz konusuydu. Bilindiği kadarıyla, Intimes aydınları, değişik metotlar uygulayarak toplum-

²⁴² BAAE de 1908, Selanik, 1909, s. 43-44; Almanach NHH de 1911, s. 121-133.

²⁴³ CAHJP, mikrofilm HM2/6394, Yeni Dostlar Kulübü başkanının (imzası okunmuyor) 15 Temmuz 1908 tarihli mektubu.

²⁴⁴ "Yeni" sıfatı, bizi eski tiyatro derneği Cercle des Intimes'e götürmektedir. Bu derneğin faaliyetinin, yeni derneğin üyelerini bu unvanı benimseyecek kadar etkilediği görülmektedir. Cercle des Intimes Derneği, 1873 yılında müzisyen ve yayıncı Saadia Halevy ve "Lippmann" okulu mezunlarının olduğu bir grup orta sınıf ilerici erkek tarafından kurulmuştu (bkz. E. Romero, "El teatro entre los sefaradies orientales," *Sefarad*, 29-30, s. 196, dipnot. 44). Yeni Dostlar Kulübü merkez komitesi, Levy ailesinin basımevinde basılan bir dizi klasik, tarihî yapıt ve romanın çeviri görevini üstlenmişti (bkz. S. Levy, "Mes Mémoires," cilt IV, 1961, s. 17-18). Dernek büyük ihtimalle "Grand Cercle" Derneğiyle birleştiği 1884 yılında faaliyetini durdurdu. Bu dernek, Grand Cercle Commercial (Büyük Ticaret Derneği) olarak da bilinirdi. Bu dernekte, hayır faaliyetleri yapmak amacıyla kent tüccarları toplanırdı. Büyük bir ihtimalle, Nouveau Club des Intimes (Yeni Dostlar Kulübü) kurucuları da aynı lâkabı kullanmışlardı, çünkü onlar tiyatro gösterileri de düzenlerlerdi.

²⁴⁵ Romero, "El teatro entre los sefarades Orientales", S. Levy, "Mes Mémoires".

sal görevlerini yerine getirmeye karar vermişlerdi. Amaçları, hi-mayeleri altında bulunanlarda siyasal bilinç uyandırmaktı.

Okulun kurulabilmesi için gerekli kaynakları toplamayı başa-ramadıklarından dolayı, Intimes'ler, amaçlarına varmalarına yar-dımcı olacak atölyeler tesise karar verdiler.²⁴⁶ Bunlar kuruluşla-rından kısa bir süre sonra, Yahudi meslek sahiplerinin savunucu-su rolünü üstlenmek zorunda kalmışlardı. Çünkü aynı süreçte, piyasadaki Yahudilerin egemenliğine son verme kararını alan Yunanlılar, bazı Yunanlı iş adamlarını da öne sürerek kararlı bir mücadeleyle başlattılar.²⁴⁷

Intimes'ler, Yahudi arabacı ve sebze satıcılarını desteklemişler ve Yunanlıların *Faros* ve *Alithia* adlı gazetelerindeki antisemitik yayınları protesto etmişlerdi.²⁴⁸ Kulüp, başlangıçtaki amaçlarını değiştirmeden, Yunan saldırganlığına karşı, Yahudilerin direniş merkezine dönüştü. Bu arada eski Yahudi loncalarını ve işçi ör-gütlenmelerini de korumuş ve aralarında güçlü bağların kurulma-sını sağlamıştı. Bu yeni amaç, Intimes'lerde meslek bilincinin de güçlenmesine yol açarak meslekî gelişimin sağlanmasına katkıda bulunmalarını sağladı. Örneğin, 1909 Şubat'ında, Alliance'la yap-tıkları yazışma ile Selanik okulları, özellikle Halk Okulu'nda ders veren, yerel personelin maaş artışı başvurularını desteklediklerini ortaya koymaktadır.²⁴⁹ Bu amaçla, Cemaat ve Alliance'a, Yahudi kuruluşların yararına düzenledikleri bir tiyatro temsilinin gelirini bağışlamışlardı. Bağış, 1.000 Frangı buluyordu, bununla maaşla-rın artırılması sağlanmıştır. Intimes'ler, Alliance'ın temel ilkele-rinden birisinin Cemaat kurullarının para sağlamak amacıyla düzenlenen tüm faaliyetlere imkânları dâhilinde katılımlarını sağ-lamak olduğunu biliyorlardı.

Ayrıca Intimes'ler, Siyonizm ve sosyalizmin Yahudi halkının bir bölümünü etkilemeye başladığı bir dönemde, "Osmanlılık" lehine tüm gösterilere katılmışlar ve buna paralel olarak, Allian-ce'a yeni üyeler sağlamak amacıyla propaganda girişimi başlat-mışlardı.²⁵⁰ Ancak, Yunanlıların şoven davranışlarına karşı mes-

²⁴⁶ CAHJP, mikrofilm HM2/6394, Cercle des Intimes Dernek Başkanı'nın 7 Ağustos 1908 tarihli mektubu.

²⁴⁷ Archives de l'AIU, Grèce, I/C.48, M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ CAHJP, mikrofilm HM2/6394, Nouveau Cercle des Intimes kulüp başka-nının 8 Şubat 1909 tarihli mektubu.

²⁵⁰ Ibid.

lek sahibi dindaşlarının haklarını savunmakla ilgili eylemleri, Intimes'lerin bir bölümünü Siyonizmi kullanarak savaşım vermek durumunda bıraktı. Bölünme kaçınılmazdı.

Muhالیf olanlar Intimes'le aynı amaçları taşımalarına karşılık, Nouveau Club (Yeni Kulüp) adında yeni bir milliyetçi Yahudi kuruluşu kurmuşlardı. 1910 yılından itibaren, Nouveau Club, Hilfsverein okulunu destekledi ve milliyetçi kültürel etkinlikler düzenledi. Sonuçta, "mezunlar" sayesinde, Siyonistler, o zamana dek bağımsız ve Alliance ilkelerine sadık kalan Selanik burjuva sınıfına nüfuz etmeyi başardılar; kulüp, Siyonist aydınların fidanlığı olmuştur.

Alliance mezunlar grubundan çıkan, amaçları aynı ama bunu iki karşıt ideoloji çerçevesinde başarmaya çalışan, bu iki derneğin öyküsü, Osmanlı İmparatorluğu'na Yahudi Cemaatinin ideolojik altyapısının oluşturulmasında Fransız-Yahudi eğitiminin etkisini doğrulamaktadır.

Alliance, Fransız Yahudilerinin vesayetten kurtulmalarının mirâsı olarak, eğitim aracılığıyla Osmanlı Yahudilerine hürriyet, kardeşlik ve eşitlik değerlerini ihraç etmiştir. Ancak bunları elde etmeleri için hiçbir siyasal program öne sürmemiştir. Bunun için mezunlar, siyasal hak ve toplumsal yükümlülüklerinin bilincinde olmalarına karşın, bazı Intimes'lerde görüldüğü gibi, yaşam koşullarını belirli bir siyasal program uygulayarak geliştirecekleri görüşünü benimsemişlerdir. Alliance gibi, Fransız İhtilalinden etkilenen Jön Türklerin girişimleri, yandaşlarının gereksinmelerini yerine getirmek konusunda çok uygun görülmüştü:

"Alliance eğitimi ve hümanist öğretimi sayesinde, kazanılan duygular, baskı ve kuşkunun hâkim olduğu bir rejim altında gelişmezdi. Okulda, günlük yaşamımızda gördüğümüz haksızlıklar ve özgürlük yoksunluğunun tersine, adalet ve özgürlük ülkülerini tanıdık. Bu koşullar altında Alliance'ın bizleri vatansız duruma getirdiğini ifade etmek mümkündür.

Okul bize toplumun iyiliği ve gelişmesi için çalışma arzusunu aşıladı. Öğretmenlerimiz, genel olarak girişimciliğin önemini öğretiyor, bizler ise keyfi davranışların ve başıbozukluğun egemen olduğu ortamda yaşıyorduk...

Ancak bu sarsıntı bizi iyiliğe çıkardı. Ruhumuzun derinliklerinde, çağımıza daha uygun bir düzeni tutkuyla arzuluyorduk. İsyanın

kararlı silah sesi yankılandığında, tüm Yahudi gençliği sevingten havaya zıpladı.”²⁵¹

Bu ideallerin Osmanlı günlük yaşamında hayata geçirilmesi, vatandaşların gereksinmelerine, ayrıcalıklarına ve toplumsal durumlarına bağlıydı bu ise çeşitli eğilim ve yorumları kızıştırıyordu.²⁵² Intimes’ler, dindaş meslektaşlarının haklarının savunucuları haline gelmişlerdi. Bunu, her bir sorunun özelliklere ve farklılığına göre savunuyorlardı: Siyonizm, vatanseverlik, sosyalizm. Çeşitli seçeneklere göre uygulanan çözümler, halkın bölünmesine yol açtı. Gece dersleri ve kentteki Siyonist ve sosyalist kulüplerin ayrılmaz parçası olan kamuya açık konferanslar, anlaşmazlıkların şiddetlenmesine yol açtı.²⁵³

1. Kültürel gelişme ve yayın faaliyeti

Selanikli yayıncı ve gazeteci Saadia Levy ya da Alevy’e göre, kent kütüphaneleri son derece kalabalıktı.²⁵⁴ Bu durum, bireysel ve toplumsal gelişmeyi amaçlayan uluslararası kültür etkisinin bir belirtisiydi.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarından (1881) itibaren kentin Avrupa ile bağlantısı, Selanik’i ekonomik ve kültür alanında önemli bir merkez konumuna getirdi. Yeni ulaşım araçlarının yaygınlaşmasıyla sağlanan kolaylıklar, yabancı dilde, özellikle Fransızca kitap, gazete ve dergilerin şehre girmesini arttırdı. Bunlara yerli Yahudilerce kurularak gazete ve dergi yayınlayan basımevleri eklendi. Tüm bunlar, Cemaatin kültürel gelişiminin belirtileridir.

Aynı sürede, 1865 ilâ 1925 yılları arasında, 40 dergi ve gazete yayınlandı, ancak kısa zamanda çoğunun yayınlarına son verildi. Bu gazetelerin otuz kadarı Ladino, sekizi de Fransızca ola-

²⁵¹ BAAE de 1908, s. 19.

²⁵² François Georgeon, “La justice en plus: Les Jeunes Turcs et la Révolution Française,” *Revue d’Art et de Littérature de Turquie*, sayı 10, Yaz 1990, s. 21-32. Bu makalede yazar, Jön Türklerin propaganda sloganı olarak Fransız İhtilalinin mottosu olan “Hürriyet, Müsâvat, Uhuvvet”yi seçtiklerini, buna geleneksel Müslüman anlayışındaki “Adalet” sözcüğünü eklemekle, rejimlerini meşrulaştırmayı amaçladıklarını belirtir. Bu ‘Hürriyet’in devrimci içeriğini de dengeliyordu.

²⁵³ Paul Dumont, “Une Organisation Socialiste ottomane: La Fédération Ouvrière de Salonique (1908-1912),” *Études Balkaniques*, sayı 1, 1975, s. 81-88.

²⁵⁴ Levy, “Mes Mémoires,” cilt VI, 1963, s. LXXV ve LXXVIII. Mevcut kaynakların yetersizliği bu bilgiyi onaylamamızı mümkün kılmıyor.

rak yayınlandı. Yahudi basını Cemaatin evrensel ve çoğulcu karakterini yansıtıyor ve çağın tüm eğilimlerinin sözcülüğünü yapıyordu. Bu süreli yayınların en popüler olanı da dâhil onu mizah; dokuzu genel konulu; dokuzu Siyonist; beşi sosyalist; biri müzik yayınıydı²⁵⁵ (Ekler, Tablo V²⁵⁶).

Yerel Basın alanında Yahudi Cemaatinin öncülüğü açıktır. Aynı dönemde neşrolunan Türkçe (25) ve Yunanca (20) gazetesinin toplamı, Yahudi gazetelerinin sayısını geçmez. Tüm yayın organları Rum ve Türk gazetelerinde olduğu gibi özel kişilere aitti ve hiçbir devlet dairesinden ya da propaganda amacıyla devlet desteğinden yararlanmamıştı.²⁵⁷ Yahudi gazetelerinde yayınlanan makaleler, sadece dünya Yahudi dergilerinden değil, Avrupa basınından da iktibas edilirdi.²⁵⁸ Hattâ bazı Selanikli Yahudi gazeteciler yabancı basının temsilciliğini yapıyor ve önemli Fransız gazetelerinde yazılar yayınlıyordu. Örneğin, *Figaro*, *Gazette de Toulouse* ve diğer gazeteler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumla ilgili Selanik Yahudileri tarafından kaleme alınan makaleler yayınlardı.²⁵⁹

Ne yazık ki, bugün elimizde Selanik'te yayınlanan kitapların listesi yoktur. Kudüs'teki Ben Zvi Enstitüsü'nde, Osmanlı Sefarad Cemaatlerinin yayınladıkları yapıtların nispeten eksiksiz bir koleksiyonu bulunmaktadır. Maalesef bu yapıtların büyük bir bölümü, yazarları ve yayıncılarıyla birlikte, Balkan Savaşları, Dünya Savaşları ve 1917 yangını sırasında yok olmuştur.

Ayrıca, M. Kayserling (1890),²⁶⁰ A. Yaari (1934)²⁶¹ ve diğerlerinin Ladino dilinde yayınlanan kitaplara ilişkin katalog çalışmaları mevcuttur. Bunlar dışında, Seferad uluslararası bibliyografalarında yaklaşık 1.000 başlığın 300'ünün Selanik'te yayınlandığı belirtilmekte.²⁶² Bu yayımlar, eğitimle ilgili yapıtlar, Osmanlı

²⁵⁵ *Ibid.*, Reuven S. Mordehai, "O evrekoş tipos sti Thessaloniki ke yenikotera stin Elada", *Hronika*, sayı 1, Haziran 1978, s. 1-20.

²⁵⁶ Bütün tablolar, kitabın sonundaki eklerde yer almaktadır.

²⁵⁷ Dinos Hristianopulos, *Ellinikes efimerides epi turkokratias, 1869-1912*, Selanik, 1992.

²⁵⁸ Levy, "Mes Mémoires", cilt V, 1962, s. 55. Yazar, *Le Figaro* gazetesini söz konusu etmektedir.

²⁵⁹ Levy, "Mes Mémoires", cilt VI, 1963, s. 76.

²⁶⁰ Kayserling, *Bibliotheca-Espagnola-Portuguesa-Judaica*, Strazburg 1890 (bu eser, Ladino kitap başlıklarından oluşan sadece iki sayfayı içermektedir).

²⁶¹ Abraham Yaari, *Catalogue des livres en judéo-espagnol*, Kudüs Yahudi Üniversitesi, Kudüs 1934 (İbrance).

²⁶² Michael Molho, *Literatura sefardita de Oriente*, Madrit-Barselona 1960; Henri V. Besso, *Ladino Books in the Library of Congress, A Bibliography*,

tarihi, tarihi halk romanları, ünlü kişilerin biyografileri, İspanya Yahudilerine ait halk şarkıları derlemeleri, tiyatro eserleri,²⁶³ yolculuk izlenimleri, cemaat ve kulüp tüzükleri, İbranice ve aritmetik ders kitapları, zooloji ile ilgili bilimsel metinler, tıp, astronomi, felsefe, Osmanlı hukuku ve bir epik şiiri içermektedir. Aşağıdaki tabloda, Selanik Yahudilerinin temsili yapıtlarından başlıkları bulunmaktadır. Bu liste, Abraham Yaari'nin yayınladığı listenin tarih ve numaralandırılmasına göredir:

SEÇME LADİNO ÖZGÜN YAPITLAR

383. Sh. Shalem, *La gerbe, la gabelia* (Şiir ve şarkı derlemesi), 1900.
 384. Sh. Shalem, *Quadrico de Poesias* (Şiir defteri), 1901.
 547. S.E. Besantchi (der.), *Los misterios del Bosporo. Grande istoria de los tiempos de Hamid* (Boğaziçi'nin Sırları. Abdülhamid dönemiyle ilgili büyük bir öykü), 1911.
 381. Y. Calai, *Complas de Toubishvat* (Meyve bayramı yortusu), 1911.
 333. I.R. Molho, *Las diversas tentativas de reformar la nacionalidad judaica* (Yahudi milliyetçiliği ile ilgili çeşitli düzeltme girişimleri), 1912.
 577. Anonim, *Il ponte de los suspiros* (İnilti köprüsü-aşk ve yiğitlik maceralarıyla ilgili roman, iki ciltlik), 1913.
 308. *Cooperation populara* (1918, 1919 ve 1920 yıllarında *İ Laiki* kooperatifinin faaliyet tutanakları).
 398. M. Nadjari, *El triumpho de la djusticia* (Adaletin zaferi), 1917 yılında Rusya Yahudilerinin yaşamıyla ilgili 3 bölümlük dram, 1921.
 693. Y.E. Hacohen, *Lectores diversas* (Çeşitli dersler), tarihsiz.
 810. S. Abastado, *Amor y patriotismo* (Sevgi ve vatanseverlik), soluk kesen öykü ve şiirler, tarihsiz.
-

Bu kültür ürünlerinin yayımı, Fransızca öğretiminin etkisiyle gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Selanik'te Yahudi halkının ana dili olan Ladino, Latin kökenliydi. Ladino'ya çevrilen 40 eserin aslı halkça sevilen Fransızca roman ve tiyatro yapıtlarıdır. Hattâ yabancı edebiyat yapıtlarının çevirileri bile Fransızca tercümelere dayanırdı. Böylece, Alliance okullarına yazılacak durumu olmayan alt toplum tabakalarının çocukları, Ladino dilindeki edebiyattan etkilenirlerdi. Abraham Yaari'nin kaydettiklerinden bazı temsil başlıkları sunuyoruz:

Wasington 1963; Robert Attal, *Bibliographie des juifs de Grèce*, Kudüs 1983; Nehama, *Histoire des Israélites*, cilt VII, s. 711-712.

²⁶³ Elena Romeno, "El teatro entre los sefardies orientales," *Sefarad*, 1969-70, s. 187-205.

LADİNO'YA ÇEVİRİLEN ESER VE UYARLAMALARDAN SEÇMELER

831. Clonimus ben Clonimus, *Sefer igeret le baalei'haim* (Zooloji yıllığı), İbranice'den çeviri, 1867.
388. M.Y. Ottolenghi, *Degel ha Torah* (Kitabı Mukaddes'in önemi, okullarda "Hanuka" bayramında sahneye konulacak yedi perdelik tiyatro), İbranice'den çeviri, R.I. Benbeniste, 1885.
601. Anonim, *Yenovefa*, Yunanca'dan çeviri ve uyarlama I.D. Florentin, tarihsiz.
534. A. Mapo, *Amor de Zion* (Sion sevgisi), İbranice'den çeviri, D. Fresco,²⁶⁴ 1894.
428. Anonim, *Simon y Maria* (Paris'te geçen romantik bir öykü), Fransızca'dan çeviri, Abr.Di. Botton, 1902.
483. Y.W. Goethe, *Berthire*, B.D. Beza tarafından Fransızca'dan çeviri; çevirmenin üç sayfalık önsözüyle, 1906.
433. Anonim, *Il testamento de Umberto y Adelina*, tarihî roman, İngilizce'den çeviri, B.D. Beza, 1908.
553. Anonim, *Nick Carter, il mas illustre amator de nuestros dias; la terror del quartier Queens de N. York*, (Nick Karter, çağımızın en parlak dedektifi. New York Queens bölgesinde terör), İngilizce polisiye yapıtın Fransızca'dan çevirisi, 1910.
310. Anonim, *Il projeto de los tutunjis* (Tütün işçilerinin programı), Türkçe'den çeviri, J.A. Salonic (takma isimle), 1910.
671. Anonim, *La vida de Nastradin Hodja* (Nasrettin Hoca'nın yaşamı), Türkçe'den çeviri ve derleme, I. Strumsa, 1911.
495. P. De Courcelle, *La ladronna de honor* (Gururlu kadın hırsız), Fransızca'dan çeviri, I. Strumsa, 1912.
547. Anonim, *La nieta del marquis* (Markiz'in yeğeni), Fransız ihtilâliyle ilgili romantik bir roman, I. Strumsa tarafından, *Avenir* gazetesinin ekinde yayınlandı, 1913.
189. K. Marx - Fr. Engels, *El manifesto comunista* (Komünist Manifesto), I.D. Florentin çevirisi, 1914.
317. M. Edout (konferans), *La question djudia; por cualo tanta aborition!* (Yahudi sorunu, neden bunca nefret?), Max Nordau Siyonist Derneği Basın Bürosu tarafından Fransızca'dan derleme (1912).
601. Anonim, *El Yangoula* (Yangulas), Yunanca'dan çeviri, tarihsiz.
420. Anonim, *La madrasta* (Üvey ana), tarihî ve sosyal roman, İtalyanca'dan çeviri, E.S. Adritti, tarihsiz.
-

Şehirde hatırı sayılır sayıda gazeteci ve çevirmen olmasına karşın, yazarlık mesleği aydın kişilerce bile pek ciddiye alınmaz-

²⁶⁴ İstanbullu gazeteci.

dı. Önemli yapıtlar yazan az sayıda yazarlar vardı. Ancak bunları geçimlerini değişik işlerden sağlarlar, sadece boş zamanlarında yazı yazarlardı. Fransızca korunan birkaç eser, dilin kullanımı, Osmanlı Yahudi yazarlarının özelliği olan özgünlük ve sürükleyici tarz nedeniyle hayranlığa yol açmaktadır.²⁶⁵ Fransızca olarak yayınlanan aşağıdaki yapıtlar, Selanikli aydınların ilgilendikleri konuları içermeleri bakımından ilginçtir:

1. Leon Modiano, *Le judaisme et l'Alliance Israélite* (Yahudilik ve Yahudi Birliği), 1901.
2. J. Nehama, "Sebbetai Cevi et les Sabbatéens de Salonique" (Sebetay Sevi ve Selanik Dönmeleri), *Revue des écoles de l'Alliance Israélite*, Paris 1902, s. 289-323 (imza N., büyük olasılıkla kısaltma).
3. *Le cinquantenaire de la fondation de l'Alliance Israélite à Salonique* (Alliance'ın Selanik'de kuruluşunun ellinci yılı), 1910.
4. P. Risal (J. Nehama), *La ville convoitée, Salonique* (Selanik, Özlenen Kent), Paris 1914.
5. J. Samouelidis (Dr.), *Ce que tout homme d'affaires doit connaître en Grèce* (Yunanistan'daki Tüm İşadamlarının Bilmeleri Gereken), 1915.
6. M.I. Covo, "Contribution à l'histoire des institutions scolaires de la Communauté de Salonique jusqu'à la fondation de l'École de garçons de l'Alliance Israélite Universelle," (Alliance Israélite Universelle erkek öğrenci okulunun kuruluşuna dek, Selanik Cemaati eğitim kurumları tarihçesine katkı), *Almanach National de l'hôpital Hirsch*, 1916, s. 97-103.
7. I. Gattegno-E. Carmona, *Pour le congrès juif de Salonique. Deuxième reunion organisée au cinema Palace* (Selanik Yahudi Kongresi Üzerine; Palas Sinemasında İkinci Toplantı), 1917.
8. M. Cazes, *Pour le congrès juif de Salonique* (Selanik Yahudi kongresi üzerine), 1917.
9. [Isaac R. Molho], "Salonique ville de cendres," l'incendie de l'an 1545 ("Selanik, Kül Kenti," 1545 yangını), *Revue Franco-Macédonniene*, Selanik, sayı 12, Kasım-Aralık 1917, s. 20-27.
10. L. Abastado, *La perle de l'Egée, Salonique ce qu'elle fut* (Ege'nin İncisi. Bir Zamanlar Selanik), 1918.
11. L. Abastado, *L'Orient qui meurt, Salonique ce qu'elle est* (Doğu'nun Ölümü. Hangi Selanik?), 1918.
12. J. Saia, *La Grèce et les Israélites de Salonique* (Yunanistan ve Selanikli Yahudiler), 1919.
13. Mercado J. Covo, "Études saloniciennes, vieux papiers, vieilles maisons; une lacune qu'il faut combler; imprimeries juives à Salonique au XVIIème siècle, de quelques ouvrages de ce temps imprimés à Salonique"

²⁶⁵ P. Risal (J. Nehama), *La ville convoitée: Salonique*, Paris, 1914. Vas. Tomana tarafından Yunanca'ya çevrildi ve 1997 yılı Mayıs ayında *Thessaloniki i peripotiti poli* başlığıyla Nisides yayınevi tarafından yayınlandı.

(Selanik üzerine incelemeler, eski belgeler, eski evler, doldurulması gereken bir boşluk. Selanik'te XVI. yüzyıl Yahudi basimevleri ve Selanik'te basılan eserler), *El Maccabeo*'dan yeni baskı, Ağustos 1928, s. 1-9.

Selanik'in Yunan devletine bağlanmasından sonra kaleme alınan yazıların çoğunda, yazarlar, kentin tarihi belleğinin itibarının iadesi isteğini dile getiriyordu. Bu konular üzerinde Avrupa dillerinde yazmaları ve yapıtlarını Paris'te yayınlamak arzuları yerli Yahudilerin Avrupalılaşıma sevdasından kaynaklanmıyordu. Avrupa'nın diğer halkları gibi bunlar da tarihleriyle yakından ilgileniyorlardı. Sorunları üzerinde önemle durmak gereği duyuyorlardı ve bu nedenle kentin tarihi onlar için oldukça cazip bir konuydu. Seçtikleri başlıklar, Selanik'e yitirilen bir vatanmışçasına duyulan özlemin işaretidir.²⁶⁶ Diğer başlıklar ise Alliance eğitim programının tanınmasıyla ilgilidir.²⁶⁷ Bazıları da kimliklerini, uygarlıklarını ve Ladino dilini yüceltmek isteyen Osmanlı Sefaradları olan yazarların²⁶⁸ Yahudi kimlikleri çerçevesinde yeniden tanımlamanın gerekliliğini dile getirirler. Diğerleri ise Yahudi kimliğini bayram ve kongrelerin aracılığıyla tanımlıyordu.²⁶⁹ Ancak yayın kataloglarındaki konuların çeşitliliğine karşın, Fransızca olarak yayınlanmış son eserlerde, yeni bir kimlik arayışı çerçevesinde Selanik

²⁶⁶ Joseph Nehama, *La ville convoitée. Salonique*, Paris, 1914 (P. Risal imzasıyla); Leon Abastado, *La perle de l'Egée. Salonique ce qu'elle fut, Selanik*, 1918; Leon Abastado, *L'orient qui meurt. (Salonique ce qu'elle est)*, Selanik, 1918; David Florentin, "La détresse des Juifs de Salonique," *Judaïsme Séphardi* gazetesini, 1. yıl, sayı 5, Aralık 1932, s. 81; Sam Levy, *Les Juifs de Salonique; quelques considérations sur les origines et le passé des Juifs de Salonique*, Selanik, 1933; Itshak Emmanuel, *Histoire des Israélites de Salonique*, cilt 1 (M.Ö. 140- 1640), Selanik Yahudilerinin dokümacılık tarihiyle ilgili Ek'iyle (Supplément sur l'histoire de l'industrie des tissus des Israélites de Salonique), Thonon, Paris, 1935-36; Sam Levy, "Que deviendra la communauté de Salonique," *Les cahiers séphardies*, bölüm XXX, 1-2, 5 Kasım 1946, s. 16-17; Itshak R. Molho, "Salonique ou la Jérusalem des Balkans," *Actualités*, sayı 272, Nisan 1942, Kahire.

²⁶⁷ *Le cinquantenaire de la fondation de l'Alliance Israélite universelle à Salonique*, Mayıs 1910, s. 91; Joseph Nehama, "L'oeuvre civilisatrice de l'Alliance Israélite universelle dans l'ancien Empire ottoman (Salonique)," İbranice *Mahbereth* dergisinin Fransızca eki, Sayı 15, Mayıs 1961, s. 169-173; Itshak R. Molho, "L'oeuvre de l'Alliance israélite universelle," İbranice *Mahbereth* dergisinin Fransızca eki, Sayı 14, Ekim-Aralık 1960, s. 224-231.

²⁶⁸ S. Levy, "Grandeur et décadence du Ladino; (le rôle des Juifs de Salonique)," *Judaïsme Sepharadi*, 3. yıl, sayı 22, Ağustos-Eylül 1934, s. 112-113; E. Romero, "El teatro", s. 200.

²⁶⁹ Itshak Gattegno-Elie Carmona, *Pour le congrès juif de Salonique. Deuxième réunion publique organisée au cinéma Palace*, 1917.

Yahudilerinin bir geçiş döneminde bulundukları belirtilmektedir. Bu değişikliğin yeni oluşumlara yol açıp amayacağı ve de bunların Selanik'in kültürel gelişmesini geçmişe kıyasla ne derece etkileyebileceği artık araştırma konusudur.

4. Sonsöz

Ele aldığımız konu Alliance'ın Selanik'te nasıl karşılandığı ve programını yerel Yahudi Cemaatinin gelenekleriyle ne denli bağdaştırabildiğidir.

Fransız Yahudi eğitiminin hangi yöntemlerle yerel Yahudi Cemaatini ve onun meslekî ihtisaslaşmasını tedricen dönüştürdüğü, Alliance ideolojisinin nasıl kentteki değişik siyasal gruplarca işselleştirildiği ise bu konunun önemli alt başlıklarıdır.

a. Alliance'ın Selanik'te kabulü

On sekiz yıllık bir çalışmadan sonra ilerici grubunun, Yahudi okullarında eğitim sisteminin ağdaşlaştırılamadığını saptaması, Alliance'ta büyük sıkıntı yarattı. Yeni okulların kurulmasının, Selanik Yahudilerinin meslekî ve toplumsal gelişimleri bakımından zorunlu olduğu ileri sürülüyordu. Yahudiler, nüfus oranları düşük diğer ulusal grup rekabetleriyle karşı karşıya bulunuyordu. Bu gruplar, kentin iktisadî denetimini ellerine geçirme savaşını veriyordu. Alliance, Volo, Edirne ve İstanbul'da eğitim kurumları aracılığıyla yaptığı etkinlikler sayesinde, Yahudileri, yoksulluğu giderecek tek çıkar yolun kendisi olduğuna inandırmıştı. Çünkü Fransızca, Osmanlı İmparatorluğu'nda "lingua franca" haline gelmişti. Bu ise özellikle Selanik Yahudileri için avantajdı. Alliance liderleri, ekonomisi Batı ve Doğu arasındaki alışverişe bağlı olan bir kentte, gündelik yaşamın her alanındaki gelişimin başlangıç yerinin Batı olduğunun farkındaydılar. Bu yüzden Fransız dili aracılığıyla, Avrupa'nın çıkarlarına uyum sağlayarak iktisadî ve toplumsal durumlarını geliştirme yoluna gitmeyi kararlaştırdılar.

Tüm Osmanlı Yahudi Cemaatlerinde olduğu gibi, Selanik'te de Alliance'ın kabulü, Paris'in sağladığı önemli sübvansiyonlarla kolaylaştırılmıştı. Ama önemli olan ve Yahudi halkının da desteğini sağlayan kurumların yöneticileri ile yerel idareler arasındaki ilişkiydi. Bunlar, Cemaat başkanlığını ele almaları beklenen tanınmış hayırseverlerdi. Alliance, gerekli ekonomik ve moral des-

teği de sağlayarak, cemaat kurumlarını yeniden düzenleme görevini üstlenen bu gençleri destekledi. Bu arada haham idaresinden duyulan hoşnutsuzluk yaygınlaştı.

Bunun yanı sıra Yahudi karakterli olmakla birlikte kentin çokuluslu yapısınca kabullenen, Batı tarzında, "evrensel" bir eğitim sisteminin benimsenmesi Alliance'ın Yahudiler kadar diğerlerince de sahiplenilmesine yol açtı. Alliance bu çerçevede haham idaresi tarafından Yahudilere empoze edilmeye çalışılan özgünlük tezine de karşı çıkıyordu.

Fransız-Yahudi kurumlarının tanınması, onların okul programlarına alınmasını da sağladı. Alliance'ın temel prensiplerinden esinlenen program, yerel özellikleri ve gereksinimleri de içermekteydi. Ticareti de öğreten bu karma eğitim programı, hem tüm yerel ve önemli Avrupa dillerinin de hem de yararlı derslerin öğrenimini kapsıyordu. Alliance, Selanik'teki Yahudi Cemaatinin en tutucu elemanlarını bile yandaşı yapmayı başarmıştı. Bu arada hahamlar da din dersi ve İbranice'nin de okullara alınması sebebiyle, yeni eğitim sistemini benimsediler. Yeni okullar, Paris'te egemen olan kozmopolit ruhun Selanik'e girmesini ve Cemaatin de okullar üzerinden, dış dünyayla evrensel bağlantılar kurmasını sağladılar.

b. Selanik'te Alliance'ın rolü

Egemen sınıfın Alliance'a sağladığı destek ve onun artan popülerliği, öğretmenlerin cemaat içindeki durumlarını güçlendirdi. Gazeteci ve *Journal de Salonique* gazetesinin başyazarı Sam Levy, anılarında, Alliance öğretmenlerinin Yunanistan ile Fransız Yahudiliği arasında elçilerinkine benzer bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bu öğretmenler Selanik'te düzenlenen önemli toplantılarda genellikle Fransa'daki Yahudilerin temsilcileri gibi davranırlardı.²⁷⁰ Alliance kurumlarını, Cemaatinkine eşit, yerel bir komite yönetiyordu. Paris'le yerel komite arasında aracılık yaparak tarafların taleplerini birbirine ileten okulların müdürü, yönetici sınıf içinde cemaat kurul başkanına eşit, yeni bir iktidar kutbunu oluşturunuyordu. Paris'teki teşkilât yerel makamlar ve Büyük Güçleri temsil eden makamlar nazarında ve yerel prog-

²⁷⁰ S. Levy, "Mes Mémoires," *Tesoro Sefaradi*, cilt V, 1962, s. 60 ve cilt IV, 1961, s. 25. Örneğin, Selanik Metropolit'i'nin Patrik seçilmesi sırasında, Alliance'ı temsil eden Fransa Yahudileri, Selanik yerel komitesinden Yahudi ve Yahudi olmayan diğer temsilcilerle beraber kutlama gösterilerine katılmasını istediler.

ramlar konusunda son sözün sahibiydi. Ayrıca Batı'daki Yahudi teşkilâtları nezdinde yerel Yahudiler adına girişimlerde bulunurdu. İki iktidar merkezi arasında gerçekleştirilen diyalog, zorunlu olarak cemiyet sorunlarının çözümünde demokratik bir sisteme yol açtı. Bu ayrıca idarî, toplumsal ve siyasal yetkililerin farklı görüşlere yönelik hassasiyet geliştirmeleri sonucunu doğurdu.

c. Selanik'teki Yahudi Cemaatinin özelliği

Alliance, diasporadaki Yahudi Cemaatlerini resmen destekleyen ilk örgüt olmasına karşın, onları ulusal ideoloji etrafında birleştirecek bir siyasal programa sahip değildi. Programın apolitik karakteri, Selanik Yahudi'sine çok uygundu. Zira kaderlerini kent ve Osmanlı İmparatorluğu ile birleştirmişlerdi. Yahudiler, Selanik halkının % 50-55'ini oluşturmaktaydı. Bu bakımdan asimile olma sorunuyla karşı karşıya kalmadılar. Muhtariyet de onların beklentilerine karşılık vermezdi. Teşkilât Ortadoğu'daki Yahudilere toplumla entegre olma ve vatandaşlık haklarından yararlanma imkânları sunarken, Selanik'de durum farklıydı. Yahudiler kentin çalışan sınıfında, kurumsal ve kültürel faaliyetler alanlarıyla meslekî dağılım ve ekonomide diğer unsurlara üstünlük sağlıyorlardı. Yahudiler ayrıca mutlakîyet rejimine karşı yürütülen "özgürlük mücadelesi"nde ve vatanseverlik alanında da öncü rol oynamışlardı.²⁷¹

²⁷¹ M. Şükrü Hanoğlu, "Jews in the Young Turk Movement to the 1908 Revolution," Avigdor Levy (derl.), *The Jews in the Ottoman Empire*, Princeton 1994, s. 519-526. Jön Türk hareketini destekleyen önemli Osmanlı Yahudileri, Selanik kökenliydi: Albert Fua, Léon Gattegno, Avraam Salem, Emmanuel Carasso gibi tümü Selanikli olan bu kişiler, İttihat ve Terakki Komitesi'ni ilk destekleyenlerdi. Ayrıca, bunlar, Jön Türkler 1908'de iktidarı ele geçirip, ulusal programlarını ilan ettikleri zaman, hareketi bırakmayan gayrimüslimlerdiler. Hareketin ideologlarından biri olan Albert Fua, aynı zamanda Paris'te, "Un ami de la Turquie" (Türkiye'den bir dost) takma adıyla, Fransızca *Mechvereth'i* çıkaran, beş gazeteciden biriydi. Paris'te düzenlenen, Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılmış, burada, Türkiye'de anayasal rejimi kabul ettirmeye yönelik yabancı müdahalesine karşı gelmişti. Léon Gattegno, Paris'te gazeteci idi. Burada dönme arkadaşı Mazlum Hakkı ile birlikte 1899 yılından itibaren, *Reşad* dergisini yayınladı. Gattegno "Şükür" takma adıyla, Büyük Güçler'e gönderdiği bir protesto yazısıyla Osmanlı İmparatorluğunun mutlakîyetçi yönetimini şikâyet ediyordu. Avraam Salem, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de öğrenim gördüğü yıldan itibaren hareketin bir üyesi oldu. 1897 yılında Trablusgarb'a sürgün edildi, oradan Paris'e kaçtı ve İttihat ve Terakki'nin Paris şubesine katıldı. Daha sonra Kahire'ye yerleşince muayenehanesi ayaklanma hareketinin merkezi oldu. Sürgün günlerindeki yoksulluğu nedeniyle yaşamını zamansız kaybeden A. Salem, ihtilâlin Türk olmayan tek tanığıydı. Avukat ve *Macedonia Risorta* adlı İtalyan mason locasının başkanı olan Emmanuel Carasso'nun, Jön Türk hare-

Dolayısıyla "özgürlüğe kavuşma"yı farklı biçimde kavramsallaştırıyorlardı. Alliance örneğinden yola çıkarak "vatandaşın görevi"nin sadece "bireysel düzeyde çağdaşlaşma" değil dindaş ve hemşehrilerini de buna yönlendirme olduğunu varsayıyorlardı.

Alliance'ın eğitim projesinden yararlanan cemaatler arasında, Selanik Cemaati, Fransız kültürünü o denli yüceltti ki, onu diğer Yahudi ve yabancı eğitim kurumlarında ve kentin manevî yaşamında söz sahibi kıldı.

Fransız-Yahudi programı yalnızca Alliance'ın desteğiyle kurulan okullarca değil, bunların yanısıra yirmiden fazla Yahudi okulu tarafından benimsendi.²⁷² Selanik Yahudilerinin Fransız-Yahudi amaçlı eğitimi seçmiş olmaları, tutucu cemaatin düşünce biçimindeki değişimin de göstergesidir. Yeni Yahudi öğrenci kazanmak isteyen okullar, programlarına, yabancı dil, Fransızca, İbranice, Yahudi kültürü ve ticaret dersleri eklediler. Elde ettikleri başarı, Alliance'ın da programlarını genişletmesini sağladı. Ahlâk ve yetiştirmeye dayalı bir eğitim yoluyla düşünce değişikliğini sağlama, Alliance kurumlarının önde gelen amacıydı. Ancak, ülkenin gereksinmelerine uymak ve arzu ettiğinden çok daha ticarî bir yaklaşımı benimsemek zorunda kalmıştır. Selanik'in durumu, Doğu Cemaatleri için ayrı bir özellik taşımaktaydı. Burada Yahudiler hem değişime açık olduklarını gösterdiler hem de oldukça güçlü bir kuruma kendi görüşlerini kabul ettirdiler. Aynı şekilde, Fransızca öğrenimi için hoca seçme yetkisi olan Osmanlı ileri gelenleri, Selanik'e yerleşmiş olan birçok Fransız eğitmenin yerine, Yahudi hocaları görevlendirmeyi uygun görüyorlardı. Çünkü bunların, Müslüman hemşehrilerinin eğitimi için çok daha uygun olduklarına ikna olmuşlardı. Bunlar ülkenin günlük gereksinmelerine Fransız modelini başarıyla uygulamada yeteneklerini göstermişlerdi.

Fransız eğitim sisteminin Selanik'te yaygın kabul görmesi, Alliance'ın yerel Yahudi toplumu üzerindeki etkinliğinin sonucuydu.

ketini örgütleyenlerden biri olduğu kabul edilmektedir. İhtilâl'den iki yıl önce Mason locasının binasında Jön Türklerin arşivini muhafaza etmeyi kabul etmişti. İhtilâlin ertesinde, E. Carasso, Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ına Selanik meb'usu olarak katıldı.

²⁷² Cemaat halk okulları, din okulları yani *hederim*, ilâhiyat akademisi Talmud Tora ve şubeleri, Siyonist okul ve maalesef haklarında bilgilerin yetersiz olduğu özel okullar.

d. Selanik Yahudilerinin meslekî ve toplumsal değişimi

Selanik 1880 ilâ 1912 yılları arasında, ticaret ve endüstri alanında Osmanlı bağlamında, kayda değer bir gelişme yaşadı. Dükkânları, el sanatları ve endüstrisiyle imparatorluğun en önemli kentlerinden biri haline geldi. Bu değişikliğin oluşmasını sağlayan pek çok girişimci, Allatini, Modiano, Yahiel, Bensusan, Tores, Misrahi, Saias, Sides benzeri ünlü Yahudi ailelerine mensuptu. İş gücünün artması, kentteki toplam nüfusun neredeyse % 17'sini içeren bir işçi sınıfını oluşturdu.²⁷³ Bu etkileyici artış, özellikle ulaşım araçlarının modernleşmesine yol açtı.

1880'li yıllarda telgraf şebekesi kuruldu. 1888'den 1896 yılına dek Avrupa ile İstanbul arasında kurulan demiryolu, Balkan yarımadası için bir bağlantı aracı olmuştu. Selanik limanının 1902 yılındaki onarımı, Balkan ülkelerinin Akdeniz'e çıkış yolunu yaratmıştı. Liman imparatorluk dış ticaret hacminin yaklaşık yedide birini sağlıyordu. İhraç edilen mallar arasında hububat, maden, tütün, deri, doğal ipek kozası; ithal malları arasında ise Balkan ülkeleri için gerekli olan endüstri ürünleri bulunuyordu. Makedonya'nın başkenti, 1907 yılından itibaren, içme suyu dağıtım şebekesi, havagazı aydınlatması, atlı tramvayları ve elektrik akımıyla, Beyrut'la beraber imparatorluğun, İzmir ve İstanbul'dan sonraki en önemli limanlarından biri oldu.²⁷⁴ Bankaların, sigorta ve ticaret merkezlerinin sürekli olarak artması çok sayıda yeni iş kurulmasına yol açtı.²⁷⁵

Yahudi Cemaatlerinin çoğunun tersine, Selanik Yahudileri tüm meslekleri icra ederlerdi ve hattâ bunların bazılarında aracılık gibi tekel oluşturmuşlardı.²⁷⁶ Ama ekonomik gelişme özellikle ticaret faaliyetiyle saptanmaktaydı. Bu ise çoğunlukla Yahudiler tarafından yapılırdı. Selanik'i ziyaret eden Avrupalılar, Yahudî Cemaatin hayatî rolü karşısında hayretler içinde kalırdı. Bu kentte, Kudüs'dekinden bile çok Yahudi olduğuna işaret ederlerdi. Çünkü

²⁷³ Donald Quartaert, "Premières fumées d'usines," Gilles Veinstein (derl.), *Salonique 1850-1918. La "ville de Juifs" et le réveil des Balkans, 1850-1918*, Autrement, Paris, 1992, s. 177-194.

²⁷⁴ *Ibid.* P. Dumont, "La structure sociale."

²⁷⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 2 Temmuz 1907 tarihli mektubu. 1907 yılında, yerel özyönetimle ilgilenen Yahudilerin, Selanik'ten Mısır'a göçü, bu alanda çalışan yetenekli kişilerin eksilmesine ve doğal olarak kaçınılmaz maaş artışlarına yol açmıştı.

²⁷⁶ S. Benedict, "Das Schulwerk," G. Hacikiriaku, *Odigos*.

Cumartesi, tatil günleriydi. En çok ilgi çeken de Müslümanlar ve Yunanlıların pazarda Ladino diliyle anlaşmalarıydı.

Yahudi etkisinin kuvvetlenmesi ne derece Alliance'ın eğitim çalışmalarına bağlıydı? Kurumun Selanik'teki 35 yıllık faaliyeti sonucunda, 8.500 çocuk eğitim görmüştü. 1909 yılında Yahudi nüfusunun % 12'sinden fazlası, yani yirmi yaş üzeri 5.500 kız ve erkek, Alliance okullarında eğitim görmüşlerdi.²⁷⁷ Mezunlar diplomalarını aldıklarında yalnızca iş bulmakla kalmıyorlar ayrıca bankalarda, ticarette, çeşitli hizmet dalları ve idarî görevlerde daha yüksek mevkiler elde edebiliyorlardı.

Alliance genel sekreteri S. Benedict, Selanik'i 1907 yılında ziyareti sırasında, kurumun çalışmalarıyla tüm alanlarda "etkileyici bir gelişme" sağladığını saptamıştı. Erkek okulunun en iyi kurumlardan biri olduğuna inanıyor, profesyonel eğitimin gelişmekte olduğunu görüyor, Selanik'te en iyi öğretmenlerin büyük çoğunluğunun Yahudi olduğunu, onların da Alliance'ın sağladığı çalışma koşullarından memnun olduklarını düşünüyordu. Ziyareti sırasında tanıştığı yerel memurlar, -örneğin demiryollarındakiler, denetçiler, gümrük memurları- hattâ emeklilerin tümü, istisnasız tüm mezunlar, Alliance okullarındaki öğretmenlerden minnettarlıkla söz etmişlerdi. Benedict, o dönemde erkek okulunu bitiren 27 öğrencinin hemen iş bularak hayatlarını kazanmaya başlamaları karşısında hayrete düşmüştü. Yine Benedict'e göre, Selanik Cemaati yoksul değildi. Üyeleri arasında bazı yoksulların geçici olarak iskân yardımı ya da Hamursuz bayramında matzot aldıklarını biliyordu. Ancak, yirminci yüzyılın başlarında, tümüyle yoksul olarak bilinen kişilerin bile okul giderlerini karşılayacak durumları vardı. Neticede, Yahudilerin çoğunluğu gereksinmelerini karşılıyordu. Son olarak, Benedict'in değerlendirmesine göre, son otuz yılda Selanik o denli büyük bir değişim yaşamıştı ki, bu sadece cemaatte değil, tüm kentte hissedilir, görünür hale gelmişti.

Selanik'teki Yahudi cemaatinin bu değişimi, meslek dengesi-ne ulaşmanın sağladığı yeterlilikle doğrulanmaktaydı. Yerel cemaat tarafından kaleme alınan bir değerlendirmeye göre 1918 yılında, çoğunluğu çalışmayan kadın ve çocuklar dışında, yaşamlarını çalışarak sürdüren Yahudilerin sayısı, Selanik'teki toplam Yahudi nüfusunun % 42'ini oluşturuyordu. 33.000 kişi

²⁷⁷ BAAE de 1910, "Extraits du Rapport, remis, en Janvier 1909, à la Commission d'inspection de l'Alliance Israélite," başlıklı imzasız bir makale, s. 24-37.

bulan çalışanların meslek gruplarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.²⁷⁸

1918 yılında Selanik Yahudilerinin meslek gruplarına göre dağılımı

9.000	taşıyıcılar, hamallar, sandalcılar ve arabacılar
7.750	küçük sanayi mensupları, zanaatkârlar ve işçiler
7.450	memurlar
6.100	küçük esnaf
1.900	tüccarlar
750	serbest meslek sahipleri

Sonraları, Selanik'e egemen olan bu çok boyutlu cemiyetin sadece dönemin siyasal ve teknolojik değişimlerini göğüslemekte kalmayarak, kent yaşamını da şekillendirdiği kabul edilmiştir.

e. Alliance'ın Selanik'te siyasal akım ve grupların oluşmasındaki etkisi

19. yüzyılda Selanik'te egemen olan önemli ideolojik akımları, yani liberalizm, Osmanlı vatanseverliği ve sosyalizmi Yahudi Cemaati başlatmıştır. Bu şehirde, siyasal ve toplumsal eylemlerin mayaları da oluşmuştu. Bu ise şehre girdiği andan itibaren cemaati şekillendiren Alliance'ın temel fikirleriyle aşılama çalıştığı toplum bilincinden kaynaklanıyordu.

Alliance okullarında öğrencilere "insanlar arasındaki eşitliğin sağlanması"²⁷⁹ amacıyla "hemşehrilerinin kültür ve dine saygı" benzeri manevî değerlerin aktarılması, bunların bilinçli biçimde hayata geçirilmesini amaçlıyordu. Bu görüş, yerel cemaatler arasında birlik ve dostluğun gerçekleşmesini sağlayan derneklerin kurulmasına yol açtı.

Bu çerçevede, 1873 yılında, Yahudilerin girişimiyle, tüm unsurlardan oluşan bir grup seçkin tarafından kurulan Cercle de Salonique (Selanik Kulübü), kent üst sınıfları arasında ilk işbirliği örneğini oluşturmaktaydı.

²⁷⁸ Arch de l'AIU, Grèce, II/C.53-54. "Réponse au questionnaire de la Mission Hoover" başlıklı açıklama (Hoover Heyeti'nin sorusuna yanıt), Alliance 1 Nisan 1919'dan alıntı.

²⁷⁹ Arch de l'AIU, Grèce, II/C.41, J. Nehama'nın 10 Ocak 1900 tarihli mektubu ve XVII/E.202, J. Nehama'nın 8 Mart 1900 tarihli mektubu.

Egemen sınıf, vatandaşlar arasında düzeni sağlama, kriz dönemlerinde ve etnik çelişkilerde girişimlerde bulunarak kentte denge ve barışı korumak amacını güdüyordu. Anılan kulüp 1958 yılına kadar, faaliyette bulunduğu 85 yılda ön plâna çıkmış ve diğer karma toplumsal birleşmeler konusunda da örnek olmuştur. Örneğin, mason locaları, çoğunlukla Yahudi yurttaşların girişimleri sonucunda kurulmuştur.²⁸⁰

İlerici görüşlerin fidanlığı olan bu çokuluslu kulüpler, liberal Osmanlı aydınlarının yasadışı eylemlerine de ev sahipliği yaptılar. Dahilî siyaset konusunda rolleri belirsiz olmasına karşın, iç tüzüklerinde gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşitliği savunuluyordu; Jön Türk liderlerinin de imparatorluğun ilerlemesi için gerekli temel koşullardan biri olarak gördükleri bu eşitlik kansız bir ihtilâlin başarısının da anahtarı durumundaydı.

Balkan dengesinin çöküşü tehdidine karşı Osmanlı adem-i merkeziyetçiliğinin desteklenmesi siyasal görüşlerinden bağımsız olarak tüm Yahudilerin savunduğu bir yaklaşım oldu.²⁸¹ Gerek Siyonistler, gerekse de sosyalistler tarafından içselleştirilen bu yaklaşım cemaatin kolektif vicdanını da oluşturunca.

Alliance eğitiminin Yahudileri Osmanlı vatanseverliğini benimsetmeye götürmesinin nedenlerini, bu eğitim Siyonizmin doğuşuna da sebep olduğundan, ilk bakışta anlayabilmek zordu. Ancak kurumun İbranice'nin öğretilmesi uğruna öğrenim saatlerini azaltması ve eğitimin sorumluluğu hahamlara bırakması nedeniyle sürekli biçimde suçlanmasına karşın yönetimi ilerici ve kültürlü hahamlara verilen din okullarının onun aracılığı sayesinde çağdaşlaştığını gözlemlemekteyiz. Ayrıca Alliance, aynı okullarda İbranice dilbilgisi ve çağdaş Yahudi edebiyatı öğretimini programa aldı. Ulusal Yahudi ideolojisi alınan bu önlemler sayesinde gelişebildi. Bunun dışında, modern okulların programında Yahudi tarihinin bulunmasının ayrı bir önemi vardı. Sorumluluk tümüyle müdüre aitti. Alliance, ayrıca, Kitab-ı Mukaddes sonrası ve çağdaş Yahudi tarihi üzerine ilk çalışmaların yapılmasını da kabul ettirmişti. Böylece, yardımlaşma ve dayanışma ruhuna dayanan Yahudi tarihinin öğretimi ve baskı altındaki Yahudi toplumlarının desteklenmesiyle, Yahudilerin eşitlik ve özgürlüğe kavuşmalarını sağlamayı amaçlayan yetkililer bilinçli olmayan şekilde dünyanın

²⁸⁰ P. Dumont, "La franc-maçonnerie."

²⁸¹ P. Dumont, "Une organisation."

her yerindeki Yahudiler arasında ulusal bilinç ve birliğin tohumlarını ektiler.

Konuyla ilgili olarak J. Weill'in Yahudi tarihinin öğrenimine yönelik olarak 1901 yılında kaleme aldığı makale aydınlatıcıdır:

"Yahudi tarihi diğer tarihlere göre tümüyle değişiktir. [...] Somut olarak konuşalım, söz konusu olan Yahudi ulusu mu Yahudi devleti mi? [...] İsrail her ne kadar siyasal bütünlüğünü ve ulusal varlığını M.Ö. 135 yılında Naos'un (Tapınağın) yıkılmasından sonra yitirmişse de [...] diaspora Yahudilerinin paramparça sinagoglarında öğrettikleri bir metin ve ona bağlanması siyasal düzeyde varolmayan bir birlik yarattı. Tarih anlatım yöntemleri, tarih inşa edilmesi alanında değişik sorunları beraberinde getirirler, bunlar da Yahudi tarihi alanında fazlasıyla gözlemlenir. Bunun nedeni tarihin zaman ve mekândan bağımsız bir manevî ve psikolojik birliği dile getirmesidir: Temelindeki zaman ve mekân dışında, psikolojik ve manevî bir birlik içermektedir [...] Genel olarak tarihçilerce ihmal edilen bu birliği derslerimizde dile getirmeliyiz. [...] Yahudilik, sadece din, kanun, felsefe ve edebiyat değildir. Ama bunların hepsini içermektedir. Bu karışık tanım, sınıf ve cemiyet geleneklerine karşıdır. Edebiyatı, dini ve hattâ diliyle bunların hepsinin üzerindedir. Söz konusu olan diri ve ölü anıtlar, kurulu bir bilim ve zamanımızda seçkinleşen eski bir medeniyetin varlığıdır."²⁸²

Bu insanî mesajların vurguladığı çelişkiler ortadan kalkacak, Balkanlarda ulus-devletlerin oluşumunu amaçlayan gerginlikler yok olacak, bu yüzden de Yahudi kimliği tartışma konusu haline gelecekti. İşte o zaman, özgürlüğe kavuşan bu toplumun marjinalleştiğini söyleyebilecektik. Bununla birlikte, 1903 yılı genelgesinden sonra ortaya çıkan "vatan sevgisi" kavramının artık anlamı kalmamıştı. Bu da daha uygun bir vatanın aranması sonucunu doğurdu. "Tüm dünyaya sevgi ve saygı," yaklaşımı Yahudilerde kendilerine yönelik sevgi ve saygının gelişmesine neden oldu. Yahudiler diğer halklara benzer haklara sahip olmak için çalışmaya başladılar. Toplumsal güvenliğin tehlikede olduğu bir ortamda "genel iyilik için sevgi" lafından söz edilemezdi. Bu yüzden de Yahudiler ulusal mutluluğu arama yoluna girmişler ve Siyonizme karar vermişlerdi.

Buraya kadar anlattıklarımız Batı tipi eğitim ile Yahudi aydınlanması arasındaki bağlantı ve etkileşimi ortaya koymaktadır.

²⁸² Julien Weill, "A propos de l'enseignement de l'Histoire juive," *Revue des écoles de l'AIU*, sayı 2, Temmuz-Eylül 1901, s. 87-95.

Ancak Siyonizmin Selanik'deki gelişimi oldukça karmaşıktır. Siyonist hareket, kente yönelik Osmanlı siyaseti ve onun yerini alan Yunan yaklaşımının hoşgörüsü sayesinde kentteki öncü rolünü sürdürdüler. Bir diğer ilginç olay da şudur: Selanik Siyonistleri -Yahudi Cemaatinin küçük bir oranını oluşturmalarına karşın- imparatorluğun parçalanmasına ve bölgede toprak talebinde bulunan tüm milliyetçilere karşı Osmanlı yönetiminin korunması için çaba gösterdiler.

19. yüzyılın sonlarında Siyonistler, orta ve alt tabaka Selanik Yahudilere meslek dernekleri kurma olanaklarını yarattılar. Bu örgütlenmeler ise güçlü bir sosyalist hareketin oluşmasına yol açtı. Sosyalist Federasyonu (Fédération Socialiste), tamamen Yahudi toplumunca örgütlenmesine karşın imparatorluğun en önemli işçi örgütü durumuna geldi.

Sonuç olarak, Alliance, bunu amaçlamamakla birlikte bir Yahudi "okur-yazar," proletaryasının oluşmasında belirli bir rolü üstlendi. Yalnızca Yahudi halk tabakalarının meslekî farklılaşmasıyla yetinmedi, onların ahlâkî açıdan gelişmelerinin sağlanmasına da çalıştı. Programın amacı, sanatkâr ve işçilerin yaşam düzeyinin yükseltilmesiydi. Onları diğer unsurların işçileriyle eşit düzeye getirmeye çalıştı. Ayrıca onlara toplumsal değerler aşılanacak böylece peşin hükümler ve boş inançlardan kurtulmaları sağlanacaktı. Yerel komitenin de kabul ettiği bu program gerçekte Fransız-Yahudi kurumlarının toplumsal projesi çerçevesinde, yoksul çocukların ailelerinin olumsuz etkilerinden korunmasını hedefliyordu. Bunun yanı sıra modern Yahudi okullarının 19. yüzyılın sonlarına doğru yaşadıkları çarpıcı gelişmelerinden de söz etmek gerekir. Meslek bölümlerine paralel derneklerin kurulması, Alliance'ın desteğini sağlayamıyordu. Bunu sağlayabilmeleri için gerek kız gerekse de erkek ilköğretiminde, eşitliği sağlamaları gerekiyordu. İşçiler için gece dersleri yapılması, başarılı öğrencilerin dış ülkelerde yetkinleşmeleri, gazetelerin okunması, meslekî derneklerin kurdukları yardım kuruluşları, kitaplıklar, halka açık konferanslar, Yahudi proletaryasının gereksinimlerini karşılayabilen doyurucu bir kültür düzeyinin sağlanmasına yol açıyordu.

20. yüzyılın başlarında önemli sayıda Ladino yayının neşredilmesi bu gelişimi kanıtlar. Nihayet Selanik Yahudilerinin alt tabakalardaki zihniyet değişimi, Yahudilerin egemenliğindeki el

sanatlarında iş sahiplerinin, Yahudiler dışındaki unsurlardan da eleman istihdamına neden olmuştur.

Bu toplumsal değerlerin işçiler tarafından özümsemesi, onların federal ideolojiyle -yani federasyonla- tümüyle uyumlu olmaları Selanik Sosyalist Federasyonu'nun kurulmasına yol açmıştır. Bunun yanısıra sözkonusu Yahudi kitlelere Osmanlı vatanseverliğini benimsettirilmesi gerekiyordu. Özellikle Selanik Derneği bu duyguları sözkonusu kitlelere aşılarmıştır. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler gözönünde bulundurularak araştırılması gereken husus Selanik'de Siyonist hareketin hangi şartlar altında oluştuğudur.

Üçüncü Bölüm

SELANİK YAHUDİLERİNİN KENTİN TOPLUMSAL VE SİYASAL YAŞAMINDAKİ ROLÜ

YAHUDİ CEMAATİNİN YUNAN İDARESİ ALTINA GİRMESİ VE SELANİK'TEKİ SİYONİST HAREKET, 1899-1919

1. Siyonist Hareketin Selanik'te Ortaya Çıkması, 1899-1908

Giriş

Siyonist hareket Avrupa'da yaklaşık yüz yıl önce ortaya çıktı. Diğer ulusal hareketlerden farklı olmasının nedeni Yahudilerin özel karakterlerini büyük çapta yitirmelerine karşın kendilerini vatansız bir halk olarak muhafaza etmeleridir. Özellikle Fransız İhtilâli sonrasında başlayan özgürleşme, 19. yüzyıl boyunca Yahudiliğin bu alandaki çabalarına hız vermesini teşvik etti. Ancak Orta ve Doğu Avrupa'da anti-semitizmin canlanması ve yeni ulus-devletlerde Yahudilerin asimile edilmesine çalışılması karşısında ulusal bağlılığın kuvvetlendirilmesi akımı güç kazandı.¹ Siyonist ideoloji, "aydın" Yahudilerin bir yanıtıydı. Irkçılığın her çeşidi gibi, antisemitizm de milliyetçiliğin türdeşlik ilkesinin ürünüydü.

Yahudi ulusal ideolojisi iki aşamada şekillendi. İlk olarak Yahudi gelenekleriyle bağdaşacak bir ulusal bağlılık siyasetinin geliştirilip savunması gerekiyordu. Ancak Filistin'de bir ulusal yurt olmadan bu siyasetin başarıya ulaşması mümkün değildi.²

Siyonizmin Osmanlı egemenliği altındaki topraklarda yayılması, başka şeylerin yanı sıra, imparatorluğun 19. yüzyılın ortalarında azınlıkların ulusal bağımsızlık ve çoğunlukla ulusal-dinî hareketler aracılığıyla kabul ettiği, Batı müdahalelerine bağlanmıştı.³ Aynı zamanda yüzyılın başlarında, Avrupalı Siyonist liderlerin bilinçli olarak Osmanlı nüfuz merkezlerine, özellikle de İstanbul'a yerleşmeleri Siyonizmin yayılmasında etkili oldu. Bu liderler İstanbul

¹ Rena Molho, *Ta provlimata tis afomiotikis ideologias stus Evreus*, Atina, 1990.

² Walter Laqueur, *A History of Zionism*, New York 1976.

³ William W. Haddad, "Nationalism in the Ottoman Empire," W.W. Haddad-L. Oshenwald (der.), *Nationalism in a Non-National State*, 1977, s. 3-23.

ve diğer Yahudi merkezlerini Osmanlı iktidarına karşı, Yahudilerin ulusal talep köprüsü olarak kullanmaya başladılar.⁴

Hareketin Selanik'te gelişmesinin koşulları hâlâ incelenmemiştir. Şehirdeki ilk Siyonist kulüpler, Yahudi Cemaatinin en üstün kültürel ve ekonomik gelişmeyi yaşadığı dönem olan 1899 ilâ 1919 yılları arasında kurulmuştur.⁵ Jön Türk ihtilâlinin damgasını vurduğu 1908 sonrası ile Balkan ulusları arasındaki çatışmalarda Helenlerin üstün gelmesinden sonra da Yahudi varlığı, çok-uluslu Selanik kentinin çehresini belirlemeye devam ediyordu. O denli ki, şehir, *Balkanların Kudüs'ü* olarak tanımlanıyordu.⁶ Osmanlı ve Yunan hükümetleri, bu cemaatin farklı özelliklere sahip olduğunu onaylayarak, onun şehirdeki öncü rolünü sürdürmesine izin veriyorlardı.⁷ Makedonya'nın başkentindeki Yahudiliğin bu olumlu koşullar altında, Siyonist düşünceye verdiği cevap dikkat çekicidir. Çünkü burada Yahudi Cemaati kentteki en üstün unsur idi. Hattâ 1923 yılına dek, çoğu Yahudi'yi bu hareketi benimsemeye sürükleyen baskılar en az düzeye indirmişti.⁸

Bu nedenle Avrupa'daki pek çok Yahudi Cemaatinin tersine Selanik'teki Yahudi Cemaatinde ulusal uyanışın başlaması, ciddi bir anti-semitik tepkiye neden olmamıştır.⁹ Bu bölümde oluşumları, Siyonizmin burada izlediği yolun diğer örneklerle benzeşme düzeyini ve yerli Yahudilerin, değişik koşullar altında, belirli bir ideolojiyi benimseyip benimsemediğini ele alacağız.

⁴ Esther Benbassa, "Presse d'Istanbul et de Salonique au service de Sionisme (1908-1914), *Revue Historique*, sayı: 560, Ekim-Aralık 1986, s. 337-364; Paul Dumont, "Un organe sioniste à Istanbul: *La Nation*, 1919-1920," *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*: "La presse de langue étrangère en Turquie," 16-17-18 Mayıs 1984, İstanbul 1985, s. 191-225.

⁵ Rena Molho, "Le Renouveau," G. Veinstein (der.), *Salonique, 1850-1918. La "ville des Juifs" et le réveil des Balkans*, Paris, 1992, s. 64-78.

⁶ *Ibid*; Gilles Veinstein, "Un paradoxe séculaire," G. Veinstein, *Salonique, 1850-1918*, s. 41-64.

⁷ R. Molho, "Le Renouveau" Rena Molho, "Venizelos and the Jewish Community of Salonika, 1912-1919," *Journal of the Hellenic Diaspora*, cilt XIII, böl. 3 ve 4 (1986), s. 113-126.

⁸ Laqueur, *A History of Zionism*.

⁹ Rena Molho, "Popular Antisemitism and State Policy in Salonika during the City's Annexation to Greece," *Jewish Social Studies*, cilt 5, bölüm 3-4, 1988-1993, s. 253-264.

a. Selanik'te İlk Yahudi ulusal dernekleri

Kadima

Kentte kurulan ilk Siyonist dernek, "ileriye doğru" ya da "doğuya doğru", yani Filistin'e anlamına gelen Kadima idi. Bu dernek 1899 yılında modernleşen teoloji okulunun yıkımından bir yıl sonra Talmud Tora mezunu yirmi genç tarafından kuruldu. Aralarında Siyonist gazete olan *El Avenir*'in ünlü baş yazarı David Florentin,¹⁰ Abraham Gattegno ve Beniko Ben-Yakov'un da bulunduğu kurucularının amacı, cahil halkın eğitilmesinde kullanılmak üzere çağdaş İbranice'nin geliştirilmesi ve buna paralel olarak, Yahudi uygarlığı ve bilimi aracılığıyla dinsel inancın güçlendirilmesiydi.¹¹

Teşkilâtın uzlaşmacı bir çizgiyi özümlemesine karşın, Kadima'nın kısa sürede 70, yani iki yıl önce kurulan Alliance Mezunları Derneği (Association des Anciens Élèves de l'Alliance) olarak bilinen derneğin üyeleri kadar üyesi oldu.¹² Bundan dolayı, eski

¹⁰ Reuben Solomon Mordehai, "O evreikos tipos sti Thessaloniki ke yenikoterastin Ellada," *Hronika*'dan ayrı basım, sayı: 1, Haziran 1978, s. 1-20. David Florentin, 1874 yılında Selanik'te doğdu ve Talmud Tora din okuluyla Yahudi kültürü ve Batı değerlerini öğrendiği Alliance'da öğrenim gördü. 1897 yılından itibaren Ladino dilinde *El Avenir* (Gelecek) adlı gazeteyi çıkardı. Bununla tüm imparatorluk ve özellikle Selanik Yahudilerine imparatorlukta ulusal değerleri yaymaya çalıştı. Uzun yıllar Yunanistan'da Siyonist hareketin başında bulundu. Üç kez Filistin'i ziyaret etti ve Yunanistan temsilcisi olarak on bir uluslararası Siyonist toplantısına katıldı. 1930 yılından 1933 yılına kadar, Londra'daki Dünya Siyonist Örgütü Yürütme Komitesi üyeliğine seçildi. Londra'da Doğu ülkeleri konseyi müdürlüğünü sürdürdü. Bu konumuyla, Selanik Yahudi liman işçilerinin Filistin'e göç etmelerini sağlamıştı (1932-1933). 1933 yılında kendisi de Tel Aviv'e yerleşti ve burada, Yunanlı Siyonist Moşe Kofina anısına Tsour Moshe tarım kooperatifi *moshav*'ın kurulmasına katıldı.

¹¹ *Protodikio Thessalonikis* (Selanik Adliye Hukuk Mahkemesi; bundan böyle kitapta: *P.Th* olarak zikredilecektir) dosya 7; *Archives de l'Alliance Israélite Universelle* Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

¹² Alliance Israélite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği), Paris'te 1860 yılında bir grup Fransız Yahudisi tarafından kuruldu. Söz konusu Yahudiler şuna inanıyorlardı: Yahudilerin ekonomik, meslekî, toplumsal özgürlüğe kavuşması Batı uygarlığını özümsemelerine bağlıydı. O zamana dek dine dayanan Yahudi eğitiminin çağdaşlaşması için, 1862 ilâ 1914 yılları arasında, Akdeniz kentlerindeki halk okullarının çağdaş eğitim şebekesini oluşturmuşlardı. Alliance okulları, kız ve erkek öğrencilere İbranice, Yahudi kültürü ile Fransız dili ve Fransız kültürüne dayalı Batı eğitiminin karışımını sunuyordu. Alliance tarafından ayrıca meslek ve ziraat okulları da kurulmuştu. Bunlar yoksul öğrencilerin sanat ya da meslek sahibi olmalarını sağlıyordu. 1873 yılı ve sonrası itibarıyla yerel ilgililer ve başka Yahudi kuruluşlarının da yardımıyla, Selanik'te Alliance tarafından bu tür yerel

hahambaşlığın büyük cemaat binası, Hahamhane, bu derneğe tahsis edildi.¹³ Kadima üyeleri burada bir kütüphane oluşturdu. 1903 yılında kütüphanede çağdaş İbraniceyle ilgili 350 temel eser ve Talmud çalışmalarına ilişkin 1500 cilt kitap mevcuttu.¹⁴ Kadima üyelerinin eğitilmeleri için Fransızca ve İtalyanca ders notlarına başvurmaları gerekmezdi. Çünkü kütüphane, çağdaş Yahudi yayınları ve çevirileriyle tüm temel bilgileri içermekteydi. 1910 yılında Kadima üyeleri kendi şahsî kütüphanelerini birleştirerek Biblioth  que Isra  lite Kadima adı altında 7.000-8.000 ciltlik bir kütüphane oluşturmuşlardı.¹⁵

b. Yunan ulusalcılığının yayılması ve Selanik'te Yahudi karşıtı gösteriler

1908 J  n Türk ihtil  li ve siyasal örgütlenme yasağının kaldırılması sonrasında oluşan deği  likler, kısa bir süre için olsa da, imparatorluğun çeşitli unsurlarının isteklerine son vermelerine yol açmıştır. Osmanlı ulusları Ulusal değerlerini savunmak amacıyla yerel dernekler kurmuşlardı. Bu dernekler hem ulusal idealleri yayıyor, hem de bir süre sonra ulusal taleplerin ba   savunucuları durumuna geliyordu.

Yunanlılar, Makedonya'yı ele geçirmek amacını güdüyordu. Bulgarların bölgedeki genişleme amaçlarından endişe ederek etkilerini artırma çabası içine girdiler. 1908'den bir süre önce Bulgarları izleyerek, Makedonya ve özellikle Selanik'e en becerikli ve   alı  kan ajanlarını göndermişlerdi. Amaçları, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Megali-Idea¹⁶ düşüncesini yaymaktı. Selanik'deki Yunan halkının seviyesinin yerel Yahudilerinkinden düşük olduğunu

dokuz okul kuruldu. İlk okulun kuruluşundan yirmi beş yıl sonra, yani 1897 yılında Association des Anciens   l  ves de l'Alliance Isra  lite Universelle (mezunlar) derneği kuruldu.

¹³ *Archives de l'AIU*, Gr  ce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

¹⁴ *Archives de l'AIU*, Gr  ce, I/G.3, J. Nehama'nın 13 Ocak 1903 tarihli mektubu.

¹⁵ *P.Th.* Dosya 7.

¹⁶ Ioannis Kaliopulos, "O makedonikos agonas," *  storia tu elliniku ethnos*, cilt XIV, Atina, 1979, s. 215-245; Evangelos Kofos, "Dilemmas and Orientations of Grek Policy in Macedonia: 1878-1909," *Balkan Studies*, cilt 21 (1980), s. 45-55; Douglas Dakin, "British Sources Concerning the Grek Struggle in Macedonia, 1901-1909," *Balkan Studies*, cilt 2 (1961), s. 71-84; Konstantinos Svolopoulos, *   elliniki ethniki politiki, 1900-1945*, Atina, 1992, s. 37-49.

ve Rumların ekonomideki rollerinin önemsiz olduğunu savunuyorlardı. Dolayısıyla onları Yahudilerin düzeyinin üzerine çıkarmayı amaçladılar.¹⁷ Yüzyılın başlarında, üç Yunan bankası daha kurdular.¹⁸ Daha sonra, Yunanlı rençberlerin ürünlerini dağıtma konusunda kilit öneme sahip Yahudi aracılarını yerlerinden uzaklaştırma girişimlerinde bulundular. Bunların yerlerine Yunanlı aracılar yerleştirdiler. Ancak çoğunluğu Yahudi olan meyve satıcıları, bunlarla işbirliği yapmayınca başarısızlığa uğradılar.¹⁹ Buna rağmen, Yunanlılar projelerinden vazgeçmediler. Makedonya ve özellikle Selanik'i Yunanılaştırma savaşımını, inatla sürdürdüler. Buna itiraz eden Yahudilere karşı ise ekonomi rekabetinin sınırlarını aşan bir mücadeleyi başlattılar.

1908 İnkılâbıyla 1876 Kanun-i Esasî'sinin yeniden yürürlüğe girmesinden sonra, Selanikliler, kentin unsurları arasında barış tesisi girişimlerinde bulundular. Türk, Yunan ve Sırp birçok temsilci "Özgürlük beşiği" kutlamasına geldiler. Fakat Eylül'ün ilk günlerinde, Bulgar heyetinin şehre gelmesiyle atmosfer değişti. Yunanlılar, kutlama gösterilerine katılmayı kabul etmediler. Bu tutum, Yunanistan temsilcilerini sevgiyle karşılayan halkı umutsuzluğa düşürdü. Sonuçta, Rumlar kutlamaya katılmak zorunluluğunu duyular; ama bu süreçte karşılaştıkları baskılar nedeniyle, öfkelerini Yahudilere yönelttiler.

Bir gün, bir birahane çalışan bir Rum garson, yakınında bulunan bir Yahudi'nin sandalyesini bir tekmeyle devirmiş, bu yüzden Rumlarla Yahudiler arasında kavga başlamış ve polisin müdahalesi gerekmişti.²⁰ Bu olaydan kısa bir süre sonra Selanik'te yayınlanan Rum *Faros tis Thessalonikis* gazetesi Yahudiler aleyhine makaleler yayınladı. Gazete Rumların, Yahudilere karşı ekonomik savaş ilân etmelerini öneriyordu. Yahudi gazeteleri ise temmuz ayı bayram panayırına katılmalarına karşın uygunsuz tutumlarına tepki göstermişlerdi. Rumlarla Yahudiler arasındaki olaylar gittikçe artıyordu. *Faros* gazetesi çok daha ağır bir maka-

¹⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.48, Alliance okulları müdürü M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu.

¹⁸ *Ibid.* P. Dumont, "La structure sociale de la communauté juive de Salonique à la fin de XIXe siècle," *Revue historique*, cilt 263, 1980, s. 351-393.

¹⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.48, Alliance okulları müdürü M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu; P. Dumont, "La structure sociale".

²⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.48, Alliance okulları müdürü M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu; P. Dumont, "La structure sociale".

leyle Yahudilerin yabancı güçlere satıldıklarını ve imparatorluğun dağılmasını amaçladıklarını öne sürdü. Rum itfaiyeciler, Yahudi mahallesindeki bir yangını söndürmeyi reddetmişlerdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, krizin yatıştırılması için Rumlarla Yahudileri barıştırmaya çalıştı; ancak çabaları olumlu sonuç vermedi.

Rumların Yahudilere karşı öfkeleri dinmedi, onların ticarî girişimlerini baltalama alanındaki kararlılıklarını sürdürdüler. Yahudi araçların ticaretteki egemenliğine sekte vurmak amacıyla Selanik'te kendi ticaret merkezlerini kurdular. 1909 yılı Mart ayında, "İngiliz-Yunan Ticaret Şirketi" (Anglo-Hellenic Commercial Company), Errera ve Orosdi Back kurumlarıyla rekabet ettiğinden, oradaki tüm Rum memurları geri çekmişti. İş sektörünü kontrol-leri altında bulunduran Yahudi arabacıların depolarını kapatabilecekleri korkusuyla, Yunanistan'dan on araba ile bir arabacı getirttiler. Amaçları, Yahudi taşıma tekelini kırmaktı. Ancak, Yahudi tüccarları, Yunanlıların arabalarını kullanmayı reddetmişlerdi. Bunu protesto eden Rum ileri gelenleri tarafından ilgili makamlara yapılan başvurular üzerine yeniden bir araya gelinmesi gerekmişti. Sonuçta, uzlaştırmacı bir çözüm bulunmuştu: Yahudiler, kentte bulunan Yunanlı arabacılara engel olmayacak, buna karşılık Yunanlılar da mevcut arabalar dışında başka araba getirtme sorumluluğunu üstleneceklerdi.²¹

Ancak sükûnet iki aydan fazla sürmedi. 1909 yılı Mayıs ortalarına doğru Yahudiler, *Faros* ve *Alithia* gazetelerinde aynı zamanda yayınlanan "Türkiye'deki İblis" başlıklı köşe yazısında Yahudilere karşı, kan iftiralarından söz ediliyordu.²² Ayrıca "İblis"in Türkiye'deki imparatorluğu dağıtmak isteyen Yahudi'den başkası olamayacağına işaret ediliyordu.²³ Yahudiler hemen harekete geçtiler. Cemaat komitesi, İstanbul'daki yetkililere başvurarak iftira kampanyasının sona erdirilmesi için gereken tedbirlerin alınmasını istemişti. Makamlar harekete geçene ve söz konusu iki gazeteye bu yayını durdurmaları emrini verene dek, neşriyat sürdürüldü. Bu süre içinde Yahudiler bu sataşmaya karşı tepkilerini ortaya koymak üzere Rum gazetelerine karşı bir polemik başlattılar.²⁴

²¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.48, M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu; P. Dumont, "La structure sociale".

²² Stefanos Ksenos, *O diavolos en Turkia*, İstanbul 1864.

²³ *Alithia* gazetesi, Selanik, 7 Nisan 1909.

²⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.48, M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu.

Yahudilerin sert tepkisi, Rumları yeni başarısızlıklara götürdü. Onlar ise bu kez Intimes derneğini hedef aldılar. Dernek, 1908 yılında, profesyonel Yahudi birlikleri ve dolayısıyla yoksul Yahudi halkının bilgilendirilmesi amacıyla kurulmuştu. Rum-Yahudi çatışması baş gösterdiğinde, Intimes üyeleri, Yahudi meslek birliklerini federasyon olarak düzenlemeyi amaçlayan çalışmalar yapmaktaydılar. Bu arada, yeni Osmanlı rejiminin kutlanması gösterilerine fiilen katılmışlar, vatansever nümayişler düzenlemişler, bu arada Yahudi arabacıların direnişlerini de savunmuşlardı.²⁵ Rumlar Intimes'in etkisinden çekiniyordu.

Ama köşe yazısının neden olduğu tartışma sona erince, derneğe çullandılar. Söz konusu derneğin, gizli bir teşkilât olduğu, halk arasına nifak soktuğu ve vatanın menfaatleri aleyhine çalıştığını öne sürdüler.²⁶ Bunun üzerine iki Rum gazetesinin müdürlerinden metropolit ve Rum Cemaat yöneticileri önünde Yahudilere yönelik düşmanca tutumları üzerine kendilerini savunmaları istendi. Onlar ise hareketlerinin Intimes'in art niyetli davranışlarına tepki olduğunu öne sürdüler. Savunmalarında, makalelerinin yanlış yorumlandığını, çünkü çok kısa bir süre önce kendilerinde "Ellenlerin Selanik'te Yahudilerle iyi geçinmelerinin gerekli" olduğu görüşüne katıldıklarını, bunu ise gazetelerinde iki puntolu başlıklarla belirttiklerini ileri sürdüler.²⁷

Her ne kadar benzer açıklamaların amacı, havayı yumuşatmak ve öncelikle Osmanlı yönetimi ve basın kampanyasına karşı olan Rum cemaati yönetim kurulunu tatmin idiyse de, halkın endişesi yok olmamıştı. Selanik'te, Rumlar ve Yahudiler arasındaki sükûnet geri geldi; ama atmosfer değişmişti. Genel kaniya göre, en önemsiz bahaneler ile çatışma tekrarlanacaktı.²⁸

²⁵ *Ibid.*

²⁶ (S.S. imzasıyla) "To flegon zitima," (Güncel konu), *Alithia* gazetesi, Selanik, 15 Mayıs 1909, ve (S.S. imzasıyla) " 'To flegon zitima,' To Cercle des Intimes. İ kata tis "Alithias" katafora," *Alithia* gazetesi, Selanik, 20 Mayıs 1909.

²⁷ (S.S. imzasıyla) "To flegon zitima" ve (S.S. imzasıyla) " 'To flegon zitima,' To Cercle des Intimes. İ kata tis "Alithias" katafora".

²⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.48, M. Benghiat'ın 1 Aralık 1909 tarihli mektubu.

2. İkinci Evre

a. 1908'den kentin Yunan İdaresi'ne geçtiği 1912 yılına kadar Salanık'te Siyonist hareketin gelişimi

Eylül 1908 ilâ Temmuz 1909 arasında Selanikli Rumların düzenli Yahudi karşıtı eylemleri Yahudi milliyetçi ve Siyonist örgütlerin güçlenmesine neden oldu. Asimilasyon yanlısı ve Alliance mezunlarından oluşan bir grup olan Intimes'lerin, Rumların Yahudi halkına ekonomik tecridi dayatma çabalarına karşı geldiği andan itibaren, Yahudi ulusalcılığının ivme kazanmaması kaçınılmazdı.

Baş oyuncular

1907 yılında Kudüs'ten gelen genç hahambaşı Yacob Meir ve 1910 yılında teoloji okulu Talmud Tora'nın müdürlüğünü üstlenen Ishak Epstein, Siyonist ideolojinin yayılmasında önde gelen roller oynadılar.²⁹ Her ikisi de Siyonistti ve işgal ettikleri makamların kültürel nüfuz merkezleri olması nedeniyle, sadece görüşlerini iletmeyi değil, bunların uygulanmasını da sağlıyorlardı.

Hahambaşı Meir, 1908 yılında Alman -Yahudi Siyonist destekçilerinin örgütü olan Hilfsverein'in, Selanık'te ilk Alman- Yahudi okulunu kurmasına yardımcı oldu.³⁰ Alliance eğitim kurumlarına denk olan bu okulun kadrosu, uzun yıllar Filistin'de öğretim yapmış Alman öğretmenlerden oluşturulmuştu. Bunlar, diğer derslerin yanında, Yahudi ve Siyonist idealleri de öğretmişler, böylece Fransız-Yahudi okullarında öğrenim yapamayanlara da laik eğitim alternatifi sunmuşlardı.

Buna benzer bir topluluğu, romantik aydınlanmacı ve Yahudi propagandasının örgütleyicisi Dr. Epstein dinî eğitim aracılığıyla oluşturdu. Epstein, derneklerde ve kültürel merkezlerde etkileyici

²⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.1-52, "La situation grave et les regrettables malentendus entre les divers éléments de la Macédoine" (Durumun vahameti ve Makedonya'nın çeşitli unsurları arasında üzücü anlaşmazlıklar), *Journal de Salonique*, 27 Ocak, 1910.

³⁰ Alliance eğitim kurumlarıyla büyük benzerlikleri olmasına karşın, bu okulun kadrosunda Filistin'de öğrenim görmüş Alman öğretmenler vardı. Yahudi ve Siyonist ülkeleri, yayan bu okullar Fransız Yahudi okullarına giremeyenlere din dışı eğitim alternatifi sunuyordu. Esther Benbassa "Le sionisme ou la politique des alliances dans les communautés ottomanes (début XXème siècle)," *Revue d'Études Juives*, cilt 40, böl. 1-2, Ocak-Haziran 1991, s. 107-131.

konferanslar vererek Siyonist görüşü, Talmud Tora din okulunun dışına da yaydı. Etkileyici bir hatip olarak, konuşmalarında Yahudi ulusal düşüncesinin eğitimde kullanılmasına katkı sağlayacak gençlere "güzel ve nefes kesen bir yaşama" önderlik edecek istatistik veriler, teknik bilgiler ve taslaklar sunuyordu.³¹ Aynı zamanda, konumu nedeniyle ilişkide bulunduğu çok sayıda haham ve cemaat memurunu etkilemişti.

B'nei Sion Derneği

Aynı yıl, Rus Siyonist önder Vladimir Jabotinsky'nin teşvikiyle B'nei Sion derneği kuruldu.³² Derneklerine "Sion'un Oğulları" gibi bir Siyonist isim veren ve Siyonist Merkezî Teşkilâtı'nın,³³ Filistin'de Yahudiler için muhtar bir bölge oluşturma faaliyetini destekleyen³⁴ kurucular Aser Mallah, David Fiorentin, Joseph Uziel ve Joseph Hassid girişimlerinin "tüm dünyadaki çok kötü durumda bulunan soydaşların" desteklenmesini amaçladığına işaret etmişlerdi. Vermeye çalıştıkları mesaj kendilerinin bu zulmedilen Yahudiler arasında bulunmadıklarıydı.³⁵ Bu görüş, Selanik'teki Yahudilerin çoğunluğunun, Siyonizme karşı olmalarının nedenini açıklamaktadır. Bunun nedeni de Osmanlı yönetiminin bunu, vatanseverlik düşmanlığı ve tahrik olarak yorumlayabileceği endişesiydi. Cemaat yönetim kurulunun olumsuz tutumunun nedeni büyük ihtimalle bu kaygıdan kaynaklanıyordu. Bu nedenle, resmen Siyonist hareketi desteklemediklerini

³¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

³² Vladimir Jabotinsky, Rus Siyonizminin "harika çocuğu" ve en iyi hatibiydi. İstanbul'da Siyonist hareketin resmî temsilcisi olan V. Jacobson'un çalışmalarına önemli destek verdi. Reuven-Chlomo Mordehai, "Hatnua hatzionit besaloniki," İbranice, (Selanik'te Siyonist hareket) için bkz. *Yehoudei Yavan ve Toldotom* (Yunan Yahudileri ve tarihleri), cilt II, Tel Aviv 1984, s. 85-106; A. Moissis, "El movimiento."

³³ Howard M. Sachar, *A History of Israel*, New York, s. 44-46. Siyonist Merkezî Teşkilâtı, 1897 Ağustos ayında, Basel'de toplanan Birinci Uluslararası Siyonist Kongresi sırasında kuruldu. Genel Konsey (Conseil général) Büyük Faaliyet Komitesi (Grand comité d'action), çok sayıdaki ulusal federasyon temsilcisinden oluşuyordu. Siyonist Merkezî Teşkilâtı, Küçük Merkez Komitesi (Petit Comité Central) adı altında, Viyana'da ikamet eden üyelerden oluşan, daha küçük bir heyetten oluşuyordu.

³⁴ P.Th. Dosya 60. B'nei Sion Kulübü, Birinci Siyonist Kongresi'nde onaylandığı gibi, Merkez Siyonist Komitesi'nin programını uygulardı. Ayrıca bkz. Laqueur, *History of Zionism*, s. 106.

³⁵ P.Th. Dosya 60.

ve ona dahil olmadıklarını resmen ilan ettiler.³⁶ Batı Avrupa'da ve ayrıca imparatorluğun birçok Yahudi Cemaatinde benzer tepkiler sık sık olmaktadır.

Ayrıca, Avrupa'daki gibi, Selanik Cemaatinde memnun olmayanların büyük bir bölümünü, Yahudi işçi sınıfı üyeleri oluşturuyordu; bunlar ise sosyalist federasyonu "Fédération socialiste"e katıldılar.³⁷ Bu örgütün kurucuları Selanik'te sosyalist ideolojiyi benimsemiş Siyonizme muhalif Yahudilerdi.

B'nei Sion Derneği ve Kadima'nın propaganda organı *El Avenir* gazetesi idi. Dernek üyeleri, sayılarının yüzü geçmemesine karşın, halkın bulunduğu her yerde faaliyet örgütlüyorlardı. Sinagoglarda, konuşma ve diğer gösterilerdeki tartışmalara katılıyor, toplulukları aydınlatmak ve yeni üye toplamak için çaba gösteriyorlardı. B'nei Sion'un kuruluşundan kısa bir süre sonra, 60 üyelik bir kadın bölümü oluşturuldu. Adı B'not Sion, yani "Sion'un Kızları" idi.³⁸

³⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, M. Benghiat'ın 17 Haziran 1909 tarihli mektubu. Victor Jacobson büyük bir Siyonist önder ve 1908'den itibaren İstanbul'daki Siyonist Merkez Komitesi'nin sürekli temsilcisiydi. Ancak, kimi önemli derneklerin desteğini elde etmesine karşın, Selanik'te bir Siyonist banka kuramadı. D. Florentin'in Filistin'de yaptığı bir yolculukla ilgili izlenimlerinden söz etmesinden sonra, Joseph Mirsaklı, cemaat yönetim kurulu üyeliğinden istifa etti. Tepki o kadar sertti ki, Modiano, Alliance'tan, Siyonist hareketi üzerlerine eleştiri yazısı yazmak için gerekli bibliografik malzemenin gönderilmesini istedi. *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, 2.2.1911. Alliance Mezunları Derneği başkanı (Association des Anciens élèves des écoles de l'Alliance) Joseph Nehama, 1911 yılında Selanik'e bir konuşma yapmak üzere gelen V. Jacobson'a bir salon tahsis edilmesine izin vermemişti.

³⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli mektubu; Abraam Benaroya, *İ proti stadiodromia tu elliniku proletariatu*, Atina, 1975; Paul Dumont, "Une organisation socialiste ottomane: La Fédération ouvrière de Salonique, 1908-1912," *Études Balkaniques*, cilt 11, böl. 1, 1975, s. 76-80; idem, "La Fédération Socialiste Ouvrière de Salonique à l'époque des guerres balkaniques," *East European Quarterly*, sayı 4, Kış 1980, s. 383-410. Derneğin Yahudilerce kurulması rastlantı değildi. Çünkü Selanik Yahudi proletaryası el işçilerinin üçte ikisini oluşturuyordu. Yahudi sosyalistler, bir federasyon kurmak amacıyla çalışan Benaroya'nın görüşünü benimsemişlerdi. Buna göre, her ulus kendi uygarlığı ve özel karakterini koruyacak, ancak buna paralel olarak, sosyalizmin yerleşmesi için diğer halklarla işbirliğine girecekti. Alliance, bu alanda, ahlâki öğretim aracılığıyla, Yahudilerin diğer halklarla iletişimin ön koşul olduğunu savunmaktaydı. Ulusal ilişkileri, sınıfsal ilişkilerle karşı karşıya getiren bu ideolojik uygulama nedeniyle Federasyonun, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sosyalist örgütü haline gelmesine ve Yunan ulus devletinin idaresine de uyum sağlanmasına yol açmıştır.

³⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu; Itzhak Emmanuel, "Los Jidios de Salonique," için bkz. Ricanatlı, *Zikhron*, s. 29-35; Avraam Benaroya, "El Empessijo de movimiento so-

Maccabi derneği

1908 yılı sonlarına doğru kurulan ulusal bir dernek de *Maccabi* atletizm örgütüydü. İlk kıvılcım, 100 Maccabilinin aynı adla kurdukları Filibe Siyonist derneğinin, 1908 İhtilâli'nin ardından şehirdeki kutlamalara Bulgaristan temsilcileriyle katılımıyla parladı.³⁹ Maccabi Gençlik özel atletizm bölümleri, Zofei Maccabi adlı izci bölümü, 1916 yılından itibaren 100 kişilik karma koro ve 40 kişilik nefesli orkestrasıyla 250-400 üyesi olan popüler bir dernekti. Kurucuları Haim Veneçia, Aaron Pardo ve Avraam Matarasso, Yahudi gençliğinin fiziksel gelişiminin, ulusal ülkülerin benimsenmesi ve genç Yahudilerin formasyonu ile doğrudan ilişkili olduğuna inanıyorlardı. Fizikî eğitimin Alliance okullarında ihmal edilmesi Maccabi'nin popülerleşmesine katkıda bulunmuştu. Nitekim Alliance daha sonra Siyonist örgütü örnek alarak "Moïse Allatini" lisesinde bir izci topluluğu kurdu.⁴⁰ "Maestro" yani öğretmen olarak adlandırılan Pardo, gençleri eğiterek, halka açık törenler düzenlerdi. Bu törenlerde Maccabi mensupları jimnastik gösterileri yapar, İbranice ve Ladino şarkılar söylerler, bu arada Siyonist hareketin önemli kişileri de konuşmalar yaparlardı. Dernek Maccabi'nin futbol takımının diğer kent ve halkların takımlarıyla yaptığı maçlar dışında, ulusal konular üzerinde konferanslar, yabancı dernek mensuplarıyla kültürel münazaralar ve çeşitli toplantılar, okul dışı eğitim çalışmaları ve geziler, Siyonizm üzerine dersler ve dernek korosunun katılımıyla sanatsal faaliyetler ve tiyatro temsilleri düzenlerdi.⁴¹ Maccabilerin tören ve gösterileri, özel üniformalar ve "sağlam vücutta sağlam akıl" deyiminin Yahudilikte, salt Selanik Yahudileri arasında değil, diğer kentlerin dernekleri arasında da büyük yankıları olmuştu. Çoğu kentlerde Maccabilerin çalışmalarına benzer etkinlikler yapılmasına çaba gösteriliyordu.⁴²

cialista," için bkz. D. Ricanati, *Zikhron*, s. 42; A. Moïssis, "El movimiento," s. 42-44.

³⁹ Avraam Ricanati, "Le Maccabi-Epoca heroïca en Salonique," D. Ricanati, *Zikhron*, s. 38-40.

⁴⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli mektubu ve XVII/E.202, J. Nehama'nın 23 Nisan 1916 tarihli mektubu. 1916 yılında, öğretmen Abraam Danon'un yardımıyla, "M. Allatini" erkek okulunda bir izci takımı kuruldu.

⁴¹ Helena Romero, "El teatro entre los sefardies orientales," *Sefarad*, 29. yıl, 1969, s. 187-212.

⁴² Ricanati, "Le Maccabi."

1910 yılında, İttihatçıların Osmanlı anâsırının kültürel gelişimine yönelik olumlu tutumları çerçevesinde Maccabi'nin atletizm üzerine yoğunlaşması uygun görülmüştü. Ancak gençliği eğitecek personel eksikliği sorunu vardı. Bu nedenle geçici bir çözüm bulunarak avukat Haim Allaluf, bu işin başına getirilmişti. Allaluf, derneğin tüzüğünü kaleme almış ve hareketin gelişmesi konusunda özel gayret göstermişti.

Dernek 1911 yılı ve sonrasında, basın mensubu Avraam Ricanati'nin katılımıyla yeniden düzenlendi. Aynı yıl Ricanati sekreter seçildi. Kısa sürede de örgütün başkanlığına geldi. Bu süreçte çevresindeki arkadaşları ona ciddî destek vermişlerdi. Ricanati'nin konuşmaları, farklı ideolojilerin destekleyicileri tarafından izlenirdi. Bu arada sosyalistler ile diğer gruplar arasında sert tartışmalar ve de kavgalar olurdu. Siyonistler tarafından verilen bilgilere göre kavgalar, "Maccabi'nin zaferleriyle" sonuçlanırdı.

Anlaşılan Ricanati, çelişkili, ama aynı zamanda kuvvetli kişiliği olan bir insandı. Vladimir Jobotinsky'nin görüşlerini hararetle savunurdu. Bunların başında, "Tam Siyonizm" (Sionisme intégral) gelirdi. Buna göre Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri seçici yöntemlerle değil topluca olmalıydı. Sadece eğitim görmüş çiftçiler ve meslek sahipleri (*haloutzim*) değil herkes Filistin'e yerleşmeliydi. 1920'den sonra, Ricanati'nin yerine büyük bir Siyonist grup geçti. Bu grup, reformdan yana olan yeni dernekleri destekledi. Bu derneklerin bazılarını Ricanati kurmuştu.⁴³

1912 sonrasında, Maccabi yapı değiştirdi ve yabancı okullardaki Yahudi öğrenciler için gece dersleri düzenleyerek, geniş kapsamlı bir faaliyet programı uyguladı. Ayrıca genç kızlar için de bir şube açıldı. 1913'de derneğin 600 üyesi vardı. Maccabi yönetimi, 60 sayfalık *El Maccabeo* (Maccabili) adlı bir yıllık bülten yayınlardı. Bültende siyasal makaleler ve edebiyat denemeleri yayınlanırdı. 1913 yılından sonra, Maccabi üyelerinin çoğalması nedeniyle yeni atletizm grupları ve bölümler oluşturuldu. Ancak, 1915 yılında, derneğin yöneticileri arasında ideolojik ayrımlar belirdi. Bunların kimileri Merkezî Siyonist Federasyonu (Fédération Sioniste Centrale) ile ortak hareket edilmesini savunurken, Ricanati'nin başını çektiği kimileri ise derneğin tüzüğüne uygun olarak bağımsız kalmasından yanaydılar. Böylece dernek, gençliği

⁴³ Reuven-Chlomo Mordehai, "Hatnua hatzionit besaloniki," İbranice, (Selanik'te Siyonist Hareket) için bkz. *Yehoudei Yavan ve Toldotam*, (Yunan Yahudileri ve Tarihleri), cilt II, Tel Aviv 1984, s. 85-106.

daha yakın olacaktı. Ancak, yönetim kurulu, derneğin Merkezi Siyonist Federasyonu'na katılmasını resmen onaylayınca, Ricanati ve ondan yana olanlar, istifa ederek reformu destekleyen dernekler kurdular.

Bu ideolojik kriz, Birinci Dünya Savaşı'nın zorlukları ve 1917 yılı yangınının yol açtığı felaket, yalnızca kütüphane binasındaki faaliyetlerde değil derneğin atletik organizasyonları üzerinde de olumsuz etkiler yaratarak Maccabi'nin öneminin azalmasına neden oldu. 1919 yılında, Kadima, Mevasseret Sion ve diğer Siyonist örgütler, yerel Siyonist federasyonu Theodor Herzl'i kurdular ve bu tarihten itibaren Maccabi, atletizm çalışmalarıyla yetinmek zorunda kaldı.⁴⁴ Maccabi'nin yeniden kurulduğu 1926 yılından itibaren, Yahudi olmayanlar da üyeliğe kabul ediliyordu. Dernek bugün de aynı ilkeye dayanarak çalışmaktadır.⁴⁵

Yahudi entelektüellerin siyasal dönüşümü ve Siyonizmin yayılması: Nouveau Club (Yeni Kulüp)

1908 İhtilâlinin ciddî bir siyasal dönüşümü beraberinde getirmesi ve Maccabi, B'nei Brit gibi Siyonist ve Sosyalist Federasyon gibi sol eğilimli örgütlerin kurulmasına imkân veren ortamı hazırlaması cemaatin 1909 yılında önemli bir ideolojik kriz yaşamasına neden oldu.⁴⁶ Gerçekte orta ve alt toplum tabakaları, cemaat önderlerinin oligarşik uygulamalarına ilk kez açık biçimde tepki gösteriyorlardı.

1911 yılı Haziran ayında, cemaat seçimleri arefesinde Siyonistler ve seçme hakkının tüm sınıflara verilmesini savunan sosyalist Yahudiler ile cemaat yönetiminde çoğunluğa sahip olan asimilasyon yanlıları arasında sokak kavgaları başladı. Çatışma, aynı dernek üyeleri arasında bile bölünmelere ve büyük karışıklıklara neden oldu. Intimes derneğinde de benzer bir durum yaşanmıştı. Siyonistler ayrılmış ve Epstein adlı hahamın ve destekçilerinin yardımıyla, *Nouveau Club* adında, yeni bir bilim ve ede-

⁴⁴ Ricanati, "Le Maccabi".

⁴⁵ P.Th., Dosya 6.

⁴⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 28 Haziran 1911 tarihli mektubu. Aynı çatışma, 1913 yılında tekrarlandı. *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.51-52, J. Nehama'nın 3 Mayıs 1913 tarihli mektubu ve I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

biyat birliğini kurmuşlardı.⁴⁷ Yeni kulübün amacı, ulusal içerikli gösteriler düzenleyerek, uluslararası hayır kuruluşlarına destek sağlamak ve bağış toplayarak Filistin'e göç eden Yahudilere yardım sağlamaktı.⁴⁸

Nouveau Club'un kuruluşu, Intimes kulübünün, fanatik anti-siyonist merkeze dönüşmesine neden oldu. Üyeleri, Yahudi milliyetçilerine karşı ateşli makaleler yayınlamakla yetinmiyorlar, Osmanlı makamlarına da ihbarlarda bulunuyorlardı. Hattâ işi Nouveau Club'u destekleyen hahambaşı Meir'i istifa etmeye zorlama noktasına kadar vardırırdılar.⁴⁹ Yahudi Cemaati içindeki bu çatışmalar, cemiyetin çoğulculuğa ve cemaat için özgürlüğe kavuşmasının işaretidir. Bu aynı zamanda cemaatin yeniden düzenlenme gereğini de ortaya koymaktaydı.

Bu değişimler, yalnızca Balkan savaşlarının etkisiyle ortaya çıkmamıştı. Savaş nedeniyle oluşan düzensizliklerle, Selanik'teki gerilim, 1912 yılında kentin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sonrasında başlayan Yahudi karşıtı olaylar sonucunda artmıştır. Yahudiler bu durumu göğüslemek amacıyla, birleşmek zorunda kaldılar.

3. Selanik'te Rejimin Değişmesi (1912-1919)

a. Balkan Savaşı'nın arefesinde Selanik

Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan ülkeleri arasındaki ticaret ilişkileri Osmanlı ordusunun hareketleri nedeniyle savaş başlar başlamaz kesilmişti. Gıda ticaretinin çökmesi nedeniyle genel olarak ticaret sektöründe durgunluk hakim olmuştu. Eski sözleşmeler iptal edilmiş ya da belirsiz bir zamana dek ertelenmişti. Eldeki malların fiyatları %25 oranında artırılmış, getirilebilen yeni mallar zamlı fiyatlarla piyasaya sürülmüştü ve kıtlık baş göstermişti. Kimi

⁴⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

⁴⁸ *Ibid.* Jewish Colonial Association (1891) (Yahudi Kolonizasyon Derneği) gibi, kimi yardım örgütlerinin bu hareketle hiçbir ilişkileri yoktu. Kuruluş amaçları, Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi göçmenlerin değişik bir ülkede ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamlarını sürdürebilmeleriydi. Daha çok Jewish National Fund olarak bilinen Keren Hayessod (1902) ve Jewish Colonial Trust (1901) gibi diğer kurumlar ise üyelerden bağış topluyor ya da Filistin'de toprak satın almak ve Siyonist göçmenlerin temel gereksinimlerini karşılamak üzere üyelerine hisse satıyorlardı.

⁴⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 28 Haziran 1911 tarihli mektubu ve VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli mektubu.

vatandaşlar, limanın kapatılacağı ve Selanik'te ancak üç haftalık erzak ve mühimmat kalacağı endişesiyle yaklaşık üç aylık yiyecek satın almıştı. Bu arada yirmi ile otuz yaş arasındaki Müslümanlarla yirmi ile kırk beş yaş arasındaki gayrimüslimler, silah altına alınmıştı. Aynı zamanda binek hayvanlarına da el konulmuştu. Böylece, çok sayıdaki aile, ekmek parası kaynağını yitirmişti. İmparatorlukta ve Selanik'te değişik cemaatler arasındaki gerginlikler günden güne artmaktaydı.

Selanik aniden siyasal ve dinî çatışmalara sahne olmadı. Osmanlı ordusunun mağlubiyeti durumunda, çok sayıdaki askerin dönüşü, yöneticilerin çözmekte zorluk çecekleri sorunlara yol açacaktı. Temel endişe askerlerin işesi konusundaydı. Daha da kötüsü sansür, Selanik'i, ülkenin içiyle her türlü iletişimden – posta ve telgraf- mahrum etmişti. Bu durumda olaylarla ilgili bilgi edinmek olanağı yoktu.⁵⁰ Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra durum daha da kötüleşecekti.

b. Yahudilerin savaş sonrası sorunları ve savaş galibi Yunanlılar karşısındaki tutumları

Beklenen buğday kıtlığı, Yunan ordusunun Selanik'e girişinin ilk gününden başlayarak artmaya başlamıştı. Halk, fırınlar önünde bekliyordu. Yiyecekler birden yok olmuştu. Ülkenin iç bölümlüyle iletişim tamamen kesilmişti. Düşman ordusunun verdiği gözdağı ve çetelerin, özellikle iç bölgelerde gösterdikleri faaliyet durumu ağırlaştırmıştı. İştıp, Kumanovo, Köprülü ve Üsküp'e akın eden 40.000 asker kaçağı ve göçmenin birikmesi, fiyatların yükselmesine yol açmıştı. Bu fiyat artışlarından zenginler bile tedirgin olmaya başlamıştı.⁵¹ Yunan makamlarının, göçmen akınını kesmek amacıyla, kentin tüm bağlantılarını kesmeleri, dış dünyayla ilişkileri sekteye uğratmıştı. Bu gelişmeler Yahudi Cemaatinin ekonomik dengesini bütünüyle bozmuştu. Selanik çevresindeki çatışmaların verdiği tedirginlik, ayrıca ordu mensupları tarafından yapılabilecek yağmalar, pazarın kapanmasına neden oldu. Cemaat gelirlerinin tümü kesildi. Bu arada, posta hizmetinin durması ve telgrafhanelerin kapanması, ticaret işlemlerini ve

⁵⁰ *U.S. Department of State, National Archives* Washington, (bundan böyle: DS) Türkiye 1912, M. 353, Sayı 4, s. 834, Selanik'teki Amerikan konsolosluğunun 25 Ekim 1912 tarihli yazısı.

⁵¹ *Archives de l'AIU, Grèce, I/C.50*, Allians yerel komite başkanı J. Misrahi'nin 29 Ekim 1912 tarihli mektubu.

diğer cemaatler ve Yahudi örgütlerince yardım gönderilmesini engelledi. Cemaat, yoksulların gereksinimlerini karşılamak, ayrıca Yahudi askerlerin ve göçmenlerin ailelerine yardım sağlamak zorundaydı.⁵² Bu sonuncular acınacak durumda olduğundan, çok sayıda diğer göçmenle birlikte zorunlu olarak her türlü faaliyeti duran birçok sinagog, hastahane ve Yahudi okulunu zorla işgal ettiler. Cemaat göçmenlerin saldırganlığını azaltmak amacıyla ciddî ekonomik sıkıntılara karşın, geçinme sorunlarını çözme kararını aldı. Ayrıca, yetkili makamlara, cemaatin Hirsch Hastahanesini, savaş yaralıları için vermek zorundaydı. Bu nedenlerle Yahudi hastaların tedavisinde büyük sorunlarla karşılaşılıyordu.⁵³

Belediye yönetimi de hayal edilemeyecek zorluklarla karşılaşyordu. Cemaat yöneticileri sorumluluklarını yerine getirmek, dışarıdan yardım ve kredi talep etmek zorunda kaldılar. Öte yandan Yahudi ileri gelenleri, Yunan hükümetinden hiçbir yardım talebinde bulunamıyorlardı, çünkü onların da karşı karşıya bulundukları ciddî sorunlar vardı. Fransız konsolosuna bu konuda başvuruda bulundular ve ondan destek sözü aldılar.⁵⁴ Selanik Yahudileri, Osmanlı yönetimi boyunca, resmî makamlardan gördükleri "iyi niyetli ilgisizlik" sayesinde huzur içinde yaşamışlardı; ama bu dönem sona ermişti.⁵⁵

Bu koşullar altında geleceklerinin belirsizliğinde ve şehrin bir ulus-devlet idaresi altına girmesi ihtimalinden tedirgin olan Yahudiler, Yunan ordusunun şehre girişi sırasında Rum hemşehrilerinin gösterdiği coşkuya ortak olmadılar. "M. Allatini" okulu hocası J. Kohen'in görüşleri, onların duygularını yansıtmaktadır:

"Şunu söylememizde yarar var, bir Yahudi'nin zihninde bayram kavramı bulunmamaktadır. O yenilene yakışan doğru ve görgülü bir tutum benimser. Silahlar önünde eğilir, ancak en değerli duygularını çiğneyen galibi coşkuyla karşılaması da olanaksızdır. Sahip olduğumuz bir şeyin gerçek değerini ancak onu yitirdiğimizde anlıyoruz. Türk halkının hoşgörü ve iyi niyetini ve çok değerli yetilerini hiç unutmayan Yahudiler bu korkunç kasırganın içinde en kesin ve güvenli dayanaklarını yitirdiklerini ne yazık ki bugün anladılar.

⁵² *Bulletin de l'AIU*, 1912, Sayı 74, s. 57-62.

⁵³ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Misrahi'nin 7 Kasım 1912 tarihli mektubu.

⁵⁴ y.a.g.e.

⁵⁵ Esther Benbassa-Aron Rodrigue, *Juifs des Balkans. Espaces judéo-ibériques XIVe-XXe siècles*, Paris, 1993, s. 183.

Pek çok sıradan insan, yaşlı gözlerle, Osmanlı vatanının yıkımını akıllarından geçirmekte güçlük çektiklerini söylediler. Hattâ ben, Türk yönetiminin huzursuzluk yaratıcı kimi davranışlarına karşın, silahsız, perişan halde, bir parça ekmek dilenmek durumunda kalan askerlerimizi gördükçe, kalbimde bir eziklik hissediyorum. Yunanlılar, ordugâhlarımızı işgal ettiler, askerlerimiz yollarda kaldı! Dolayısıyla Yahudiler, Rum yurttaşlarımızın Yunanistan'dan gelen kardeşlerini heyecanla karşılamalarını ilgisizce izlediler.”⁵⁶

Mevcut rejimin korunmasını arzulayan Selanik Yahudi halkı çoğunlukta idi. Hattâ kimileri, sinagoglara gidip, Türk ordusunun zaferi için dua etmişlerdi. Çoğu kimse de, bir Türk gazetesinde, Yunan ordusunun yenildiği ve 10.000 askerinin esir alındığını bildiren yalan bir haberin yayınlanması üzerine memnuniyetlerini dile getirmişti. Ayrıca, bir heyet kurdular. Bu heyet, Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin amirallerinden, korunmaları için önlem alınmasını talep etti. Onlardan Yunan işgali nedeniyle halkın çoğunluğunun tehdit altında bulunduğu gerekçesiyle Yahudilerin korunması için önlem almalarını bile istemişlerdi.⁵⁷

c. Yahudi karşıtı olayların artması

Bu tepki, Yunanlıları öfkeliendirdi. Çünkü onlar, kentin Yunanlaşması için gösterdikleri çabaların başarısızlığa uğramasını Yahudilerin tutumuna bağlıyorlardı. Başkomutan Konstantin'in şehirde karargâh kurduğu gün olan 27 Ekim 1912'de, Selanik'te yayınlanan *Embros* gazetesi aşağıdaki makaleyi yayınladı:

“Yahudilerin çoğu heyecana kapılarak ulusal isteklerimizi baltalama yoluna girmişler, bilinçli olarak Yunanlı kardeşlerimizin girişimlerini engelleyici tavır takınmışlar ve bunu art niyetlerle yapmışlardır. Onların asıl duyguları olan art düşünce, mağluplara karşı cesaretlendirici bir yaklaşım benimsemelerine neden oldu. Tüm hilelerine izin veren ve tüm namussuzluklarını mükâfatlandıran Türklerle yaşayabilecekleri düşüncesindeydiler.

⁵⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, Allians “M. Allatini” erkek okulu müdürü, J. Cohen'in 12 Kasım 1912 tarihli mektubu.

⁵⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49. *Embros* gazetesinde yayınlanan “Bir haftalık mücadele” başlıklı bazı makalelerin çevirisini içermektedir, Selanik, 27 Ocak 1912.

Bu yüzden, Yunanlı hemşerilerimize şu öneride bulunacağız: Kimi Yahudi hemşerilerimizin utanmazlıkları nedeniyle onlara kin beslemeyelim, sadece onları hiçe sayalım, onlar ancak buna lâyıktırlar. Yunan gururu Yahudilerin bu alçaklıklarını ciddiye alacak dereceye düşürülmemeli. Şüphesiz Yunan idaresinde Selanik'in Yunan ordusu tarafından fethinden korkmalarının yersiz olduğunu anlayacaklardır."⁵⁸

Yukarıdaki makaleyi yayınlayan gazete, bariz çelişkilerle, Yunanlıların ne denli âlicenap olduğunu ileri sürerek, Yahudilerin Intimes kulübüne Yunan bayrağını asmamalarını "Yunan düşmanlığı"na bağlıyordu. Buna paralel olarak, daha başka yayınlarla, Intimes'in İngiliz savaş gemisi "Hampshire"ın, Yunan ordusunun Selanik'e girmesini engellemesi⁵⁹ için talepte bulunduğu ve Yahudilerin kimi Yunan askerlerinin zehirlenmesinden sorumlu olduğunu iddia ediyorlardı.⁶⁰ Polis araştırması neticesinde bu suçlamaların yersiz olduğunun ispat edilmesine karşın,⁶¹ yayınlar, Yunanlıların öfkelerini ateşliyordu.

Yunan ordusunun kente girişinin ilk iki ayı zarfında, Yunan halkı kontrol dışı olarak ve çoğu kez askerlerin de yardımıyla pogrom'u andıran vahşiliklerde bulundu. Bildirildiğine göre, 50'den fazla Yahudi kadına tecavüz edilmiş, 400 kadar Yahudi dükkanı ve 300'den fazla Yahudi evi yağmalanmıştı. Bazı Yahudi ileri gelenleri ifadeleri alınmak üzere bir savaş gemisiyle Atina'ya gönderilmişti.⁶² Bazı Yahudiler silahlı kişiler tarafından kentin merkezinde, öğle saatlerinde saldırıya uğramış ve soyulmuşlardı.⁶³ Bunların ikisi, kendilerini savunmaları nedeniyle katledilmiş,

⁵⁸ (S.s.) "Yahudilerimiz," *Embros*, Selanik, 27 Ekim 1912; İmzasız olarak yayınlanan yazının, gazetenin başyazarına ait olma olasılığı kuvvetlidir.

⁵⁹ Elie Coplans, "The Grek Occupation of Salonika," *Jewish Chronicle*, 22 Kasım 1912, s. 15.

⁶⁰ Alfr. Grohman, "Die Ausschreitungen in Saloniki," *Neue Freie Presse*, 21 Kasım 1912; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, M. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli raporu, ve I/C.47, *Journal de Salonique* yayıncısı Sam Levy'in Lozan'da bulunduğu süre içinde kaleme aldığı 22 Kasım 1912 tarihli mektubu, s. 15.

⁶¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Misrahi'nin 14 Kasım 1912 tarihli mektubu; Coplans, "Positions of the Jews of Salonika," *Jewish Chronicle*, 22 Kasım 1912, s.15.

⁶² "Arrests of Salonika Jews by the Greeks. İstanbul 14 Aralık 1912," *Jewish Chronicle*, 22 Aralık 1912, s. 153

⁶³ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Misrahi'nin 14 Kasım 1912 tarihli mektubu, "Further Anti-Jewish Excesses in Salonika. Two Jewish Merchants Murdered. (Salonika 20 December)," *Jewish Chronicle*, 3 Ocak

kimileri hırpalanmış, kimileri de belirli neden olmaksızın hapse atılmıştı.⁶⁴

Kalabalık o derece baştan çıkmıştı ki, subaylar bile yabancı büyük şirketlerin çalışanlarına saldırmışlardı. Kentin yönetimi, güçsüzlüğü nedeniyle durumu kontrol altına alamadı. Bu nedenle çeşitli ülkelerin konsolosları, Yunanistan hükümetine, yirmi dört saat zarfında duruma egemen olmazsa, önlem almak amacıyla savaş gemileriyle müdahale etmek zorunda kalacaklarını bildirdiler. Fransız ve İngiliz konsolosları, zor durumda kalmışlardı. Çünkü Tahsin Paşa ile görüşmüşler ve Osmanlı generali kenti savaşız teslim ederse, halkın ve mallarının kendi korumaları altında olacağını söylemişlerdi. Ama verdikleri güvenceye karşın, bir gecede 60 Müslüman katledilmişti, Avrupa basınına göre gerek Türklere, gerekse Yahudilere zulüm yapılmıştı.⁶⁵

Yunan makamları, o zamana dek Yahudi basınının protestolarını "Yahudi dırdırı" olarak yalanlamaktaydı. Yunanlıların, "başka soydan"⁶⁶ olanlara karşı takındıkları tutumu konsolosların tebliğatı ve halkın korunması için hükümetlerinin müdahale etme kararını bildirmeleri üzerine değiştirdikleri açıktır.

d. Yunan devletinin Yahudi dostluk siyaseti

Bu gelişme nedeniyle Yunanlılar Yahudi halkın desteğini sağlama girişiminde bulundular. Venizelos hükümeti, Yahudilerin sakinleşmeleri için, devletin alacağı önlemler konusunda bir dizi resmî açıklamada bulundu. Aynı zamanda yerel yönetime Yahudilere yönelik baskıların engellenmesini emreden⁶⁷ kesin direktifler verilmişti. Sonuçta, cemaatin bir başvurusu üzerine, savaş tutsağı ve nedensiz tutuklananlardan oluşan 40 kişilik Yahudi bir grup serbest bırakıldı.⁶⁸ Kent Valisi, Kral Georgios ve Emniyet

1912-1913, s. 14; *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.47, S. Levy'nin 22 Ocak 1913 tarihli mektubu.

⁶⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.47, S. Levy'nin 22 Ocak 1913 tarihli mektubu; (S.S. imzasıyla), "Israélites d'Orient," *Bulletin de l'Alliance*, cilt 74 (1912), s. 57-60.

⁶⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubu.

⁶⁶ Basında kullanılan bu terim, menfi olarak Yahudilere atıfta bulunuyordu.

⁶⁷ *Bulletin de l'AIU*, 1912, Sayı 74, s. 57-60.

⁶⁸ (İmzasız basın haberi), "Jewish Prisoners with the Greeks," *Jewish Chronicle*, 22 Kasım 1912, s. 16 ve (imzasız basın haberi) "Jewish Prisoners of War Released," *Jewish Chronicle*, Aralık 1912, s. 13.

Müdürü, Hahambaşı ve cemaat yöneticileriyle defalarca bir araya geldiler ve cemaatin tüm sorunlarının kendilerine bildirmesini talep ederek yardım sözü verdiler.

Yukarıda işaret edilenlere uygun olarak, Vali Periklis Argiropoulos, kendisini 1912 yılı Kasım ayında ziyaret eden hahambaşı ve Yahudi temsilcilerine şu açıklamayı yapmıştı:

"Selanik'e şanlı girişimimizi antisemitik olaylarla karalamayı amaçlayanlara karşı, Yahudileri tüm kalbimle koruma çabasındayım. Yahudiler şahsımda bir koruyucu bulacaklar.

Suçlanma tehlikesini de göze alarak şunu eklemek isterim: herhangi bir ayırım yapmak zorunda kalsam, bunu hatırınız için Yahudiler lehine yapardım. Ayrıca onların çıkarlarını korumak amacıyla küçük haksızlıklar yapmayı da göze alırdım. Çünkü bizim onlara bir tazminat borcumuz var."⁶⁹

Aynı zamanda, öğrendiğimize göre, hükümet siyasetini destekleyen kral ailesi, Yahudi bölgelerine ziyaretlerini arttırdı. Kraliçe Olga, yüksek tabaka mensubu Yahudi kadınlarla ilişkilerini sürdürüyordu. Buna paralel olarak, hayırseverliği de göze çarpıyordu. Dağıttığı günlük 700 okka ekmekle Yahudi halk içinde popülarlığını daha da arttırdı. Kral Georgios, yedi kişiden oluşan bir Yahudi temsilcileri heyetini sıcak biçimde karşılayarak şunları söylemişti:

"Halkınızın büyük dostuyum, çünkü gerek Yunanistan'da, gerekse Kopenhag'ta halkınızdan birçok dostum var, Larissa'ya gittiğimde, bir Yahudi olan dostum Haimatçi Kohen'in evinde konuk olurum. Size şunu tekrar belirtiyorum, Yahudiler benim büyük dostlarımdır."⁷⁰

İtalyan gazetesi *Tribuna*'da yayınlanan bir makaleye göre Selanik hahambaşı ile kralın, Atina'da gerçekleştirdikleri bir toplantıda, Selanik'te bir Yahudi parlamentosu kurulması fikri tartışılmıştı. Kral bu konuyu daha 1878 yılında Korfu adası hahamına bildirmişti.⁷¹

Ancak, Yunan hükümetinin amacı sadece Yahudilerin sempati ve güvenini kazanmak değildi. Barış Konferansı arefesinde, Yu-

⁶⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubu.

⁷⁰ *Ibid.* "The King of Greece and the Salonika Jews," *Jewish Chronicle*, 6 Kasım 1912, s. 15.

⁷¹ "Autonomy for Salonika. A Jewish Parliament Suggested," *Jewish Chronicle*, 13 Aralık 1912, s. 14.

nanistan'ın, Avrupa kamuoyunda mahkum olması tehlikesi söz konusuydu. Tüm toplum sınıfları tarafından Avrupa merkezlerine Yunan hükümetini kınayan sert protesto başvuruları gönderilmişti. Sert protestolar, bakanlıklara da gönderilmiş, büyük Avrupa gazetelerinin temsilcileri olaylar üzerinde önemle durmuşlardı.⁷² Yunanlılar, Büyük Güçler'in, Selanik'in geleceği konusunda etkili olabileceğini düşünerek, ilk izlenimin unutulması konusunda çaba gösterdiler. Bu amaçla, işlenen suçların affedilmesine yönelik karşı girişimlerde bulundular.

Dönemin Selanik askerî komutanı olan Prens Nikola, "Yunanlıların suçlandıkları vahşiliklerden kurtaracak resmî ve yazılı bir yalanlama" koparmak amacıyla, Hahambaşı Jakob Meir'i ziyaret eder. Prens, hahambaşına, ziyaretin gizli kalacağını söylemişti.⁷³ Ancak bu ziyaretin sonuçları Meir için kötü oldu. Hahambaşı sadece prensin verdiği sözü tutmayarak mektubun birkaç gün sonra *Makedonia* gazetesinde yayınlanmasıyla değil, prene verdiği sözü tutmakla da zor duruma düşmüştü. Cemaat yönetim kurulu, hahambaşının istifasını istedi. Nedeni, Meir'in bu denli kritik bir konu üzerinde bilinçli olarak kurul üyelerine bilgi vermemesi idi.⁷⁴ Kaçınılmaz kriz, Yahudileri ikiye böldü. Cemaatin, çok sayıdaki sorunlarına bir yenisi eklenmişti. Hahambaşının mektubunun, yalnızca barışçıl bir çözüm bulmak yönünden değil, bizzat cemaatini gammazlaması yönünden de önemli olması nedeniyle, okunmasında yarar vardır:

"Selanik, 26 Kasım 1912

Aldığım bilgilere göre, Fransız ve İngiliz basın mensupları tarafından yayınlanan İstanbul ve Selanik haberlerinde, Yunan askerleri, kentimizdeki bazı sinagogları tahrip, genç Yahudi kızlara tecavüz etmek ve cemaatimi yıldırma girişimlerinde bulunmakla suçlanmıştır. Ayrıca aynı gazetelerde olaylar nedeniyle, korunmamızın sağlanması için, İstanbul'daki Fransız ve İngiliz elçiliklerine başvurduğum iddia edilmiştir.

Gerçeği açıklamayı görev ve borç bilirim. İstanbul'daki hiçbir elçiliğe, bu tür başvurularda bulunmayı düşünmedim. Yunan ordusunun Selanik'e girdiği günden beri hahambaşlığın, ne İstanbul'daki ha-

⁷² *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubu.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*

hambaşlığa ya da başka bir kimseye başvuruda bulunmadığını söylememde yarar vardır.

Ordunun şehre girişinin ilk günlerinde bana ulaştırılan yakınmalara gelince, gerek askerler gerekse de vatandaşlar tarafından sinagogların yıkımıyla ilgili resmen hiçbir şikâyetle bulunulmamıştır. Bu suçlamaları Yunan makamlarına bildirdiğimi belirtmek isterim. Bu vesile ile şunu da eklemek isterim ki, düzenin sağlanması konusunda, bize büyük bir itina ve olağanüstü bir istekle yardımda bulunuldu. Yetkili makamların bu iyi niyetli tutumları sayesinde, ordunun şehre girişinden birkaç gün sonra düzen sağlandı. Cemaatin artık hiçbir yakınması yoktur.

Ekselanslarından, yazımın gerekli bulunursa kullanılmasını ve sonsuz saygı ve kesin bağlılığımın kabulünü rica ediyorum.⁷⁵

J. Cohen'in çok yerinde tespit ettiği gibi haham mektubuyla, Yahudilere yapılan saldırıları yalanlamıyordu. Sinagogların tahribatını ve kutsallara yönelik saygısızlığı da yalanlamıyordu. Söz konusu diğer hakaretlere karşı suskunluğu, örtülü suç duyuruları olarak algılanabilir.

Ayrıca, Yahudilerin İstanbul'da herhangi bir diplomatik makama ya da bir başka yere başvurma gereksinimleri yoktu. Savaşın başlarında, Yahudilerin bazıları tabiiyet değiştirmişti.⁷⁶ Osmanlı devletinde tümüyle yasal olan bu davranış, kentteki bazı konsolosluklar tarafından da teşvik edilirdi. Bunlar, sadece kimlik sağlamakla yetinmez yayılmacı emellerine de dayanak kazanırlardı. Genellikle, Büyük Güçlerin himayesi altında bulunan yabancı uyruklar müdahale bahanesi sağlarlar ve onların bu bölgedeki nüfuzlarını genişletirlerdi. Buna paralel olarak, büyük bir kısmı Yahudilerden oluşan konsolosluk çalışanları şikâyetlerinin dile getirilmesine aracı oluyorlardı. Bunlar yabancı basın makaleleri aracılığıyla Avrupa kamuoyuna nakledilmekteydi.⁷⁷

Yunanlılar, "gerçeğin rehabilitasyonu" için savaşımalarını sürdürüyorlardı.⁷⁸ Bunu başarabilmek için bir yandan suçlamaları Makedonya'nın başka bölgesinde yaptıkları vahşetle anılan Bul-

⁷⁵ Hahamın mektubu, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubuna eklenmiştir (*Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubu).

⁷⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

⁷⁷ A. Grohman, "Die Ausschreitungen in Saloniki," *Neue Freie Presse*, 21 Kasım 1912.

⁷⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubu.

garlara yüklerken öte yandan da Avrupa'nın kimi tanınmış gazetelerine Yunanlıları savunan makaleler yazan, siyaset yazarı Alfred Berl gibi⁷⁹ Yunan dostu kimi kişileri rüşvetlerle yola getirdiler. Ancak, Yunan gazetelerinde yayınlanarak Bulgarları suçlayan yazılar, biri dışında Yahudi karşıtı olaylar hakkında tutarlı bilgi vermiyordu. Dahası, Osmanlı hahambaşısı, Hristiyan seyyahların tanıklıklarını temel alarak olayları doğrulayabildi. Uluslararası Basın, Selanik'teki muhabirlerinin haberleriyle çelişen Yunan açıklamalarını yalanlıyor, haham da o yalanlamanın zorla alınmış olması nedeniyle⁸⁰ yalanlanmasının mümkün olmadığına işaret ediyordu. Buna paralel olarak, Cenevre'de bulunan Selanikli tanınmış gazeteci Sam Levy, kanıtlarındaki çelişkileri göstererek Alfred Berl'in Fransız *Le Temps* gazetesinde yayınlanan yorumunu çürütmüştü.⁸¹

Bununla birlikte, Yunan hükümeti kuşkusuz sadece itibarını yeniden kazanmak değil, Yahudileri rahatlamak ve güvenlerini kazanmak amacını da güdüyordu. Hükümetin ardarda girişimleri, cemaat yönetiminin dikkatini çekmekteydi. Yönetim Selanik'te, rejimin askıda bulunduğu sürede, kendilerini temsil ettiklerini düşündükleri uluslararası Yahudi örgütlerine Yunan hükümetinin olumlu tutumunu şaşkınlık ve kararsızlıkla yorumlayan⁸² raporlar iletliyordu.

"Antisemitik dalga geçti. Yöneticiler, Yunanlılara yaptıkları başvuruda Yahudilere karşı özel bir yakınlık gösterilmesini istemişler. Bir günde özellikleri olan insanlar hattâ aziz mertebesine yükselmişiz. Her yerde bize gülümsüyorlar. [...] Cemaatimizdeki en küçük hareket, en önemsiz yorum ya da hahambaşının herhangi bir davranışı, tüm Yunan basınına ele alınmakta, telgrafla ajanslara bildirilmektedir. [...]"

⁷⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, S. Levy'nin 22 Ocak 1913 tarihli mektubu.

⁸⁰ "Confirmation by the Chief Rabbi of Turkey: Rabbi Nahum on Rabbi Meir's Letter, 4 Dec. 1912," *Jewish Chronicle*, 6 Aralık 1912, s. 14. Aynı gazete, başka bir makaleyle, *Osmanisher Lloyd* gazetesinde yayınlanan Hristiyan tanıklıklarına gönderme yapıyordu. "The Excesses in Salonika and the German Pres," *Jewish Chronicle*, 6 Aralık 1912, s. 15.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.49, J. Cohen'in 4 Aralık 1912 tarihli mektubu ve I/C.50, Elie Carmona'nın 29 Mayıs 1913 tarihli raporu; Kudüs'te, *Central Zionist Archives*, (bundan böyle: CZA), Z3/119, D. Florentin'in, Berlin'deki Merkez Siyonist Teşkilatı'na hitaben 15 Aralık 1912 tarihli raporu.

Yunan gazeteleri hakkımızda övücü makaleler yayınlamaktadır. Embros gazetesi, birkaç gün öncesine dek, Yunan ordusunu zehirlediğimizi yazmasına karşın, Selanik'in en eski halkı olduğumuzu, uygarlığımızın kimseninkiyle kıyaslanamayacağını söylemekte ayrıca, canlılığımızı, uyanıklığımızı, yasalara bağlılığımızı övmektedir.

Atina Ajansı, her gün gönderdiği ayrıntılı bilgilerle hahambaşının, prenslere, krala, hükümete vs. yaptığı ziyaretleri açıklamaktadır. Memnunlukla bildirildiğine göre Yahudiler Yunan egemenliğinden mutludurlar, çünkü polis teşkilatına ve diğer resmî görevlere getirilmektedirler. Şimdi bu davranışlarının nedeni acaba ne olabilir? Bilindiği gibi, kralın isteği üzerine, Yunan ve Yahudi tanınmış kişilerin katılımıyla kurulan beş kişilik komitenin amacı, Yahudi ile Yunan Cemaatlerinin barış içinde yaşamalarını sağlamaktır.

Söz konusu komite, Müslümanlar ve Bulgarlardan da temsilci alınması isteğini kabul etmemişti. Sadece Yahudilerin dostluğu önemli, diğerleri tümüyle gereksizmiş. Bizi kazanmak amacını güdüyor, Yahudilerin Yunanistan'a kalben bağlı olduklarını açıklamaları için⁸³ de uygun koşullar öne sürüyorlar.

Birkaç gün sonra, Nehama, Yunanlıların yaptıkları kuşatmanın gittikçe daraldığını saptadı. Anlaşılan, bu arada, *Indépendant*, *Avenir* ve *Libéral* gibi büyük Yahudi gazete sahiplerini Yunan aleyhtarları ve Bulgarlardan yana yayınları sürdürdükleri takdirde, sürgün etmekle tehdit ettiler. Bu yüzleşme, Nehama'yı, Yunanlıların dindaşlarına yönelik davranışlarındaki maskenin düştüğüne ikna etti. Amaçları her şeyden önce Yahudilerin desteğini kazanmak, böylece onları Büyük Güçlere karşı Yunan diplomasisinin dayanağı olarak kullanabilmektir.⁸⁴ Siyonistler de bu konuda benzer saptamalarda bulundular:

"Yunanlılar kente yerleştikleri andan itibaren ayrılmamak için ellerinden geleni yapıyorlar. Tüm yönetim ve tüm daireleri ellerine geçirdiler, mutlak egemen güç olarak davranıyor, bu konuda hiç kimsenin eline herhangi bir olanak geçmesine fırsat vermiyorlar. Selanik'in Yunanistan'a bağlanması konusunda en ufak detayların bile üzerinde önemle duruyorlar. Amaca ulaşma konusunda kuşku yok, Yahudi Cemaatinin desteği pek önemli değil. Ancak bu-

⁸³ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Nehama'nın 27 Kasım 1912 tarihli mektubu.

⁸⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Nehama'nın 27 Kasım 1912 tarihli mektubu.

nun Avrupa kamuoyunu kazanmak konusunda yaran olabilir. Kent halkının yarısından fazlasını oluşturan Yahudilere oldukça sert baskılar uyguluyorlar. Selanik işgalinin başında oluşan anti-semitik olayları kararlılıkla bastırdılar. Başbakan Venizelos, Yunanistan'ın en seçkin cemaat ileri gelenlerini Yunan egemenliğinin yararlarını anlatmaları için bu şehre gönderdi. Geçici yöneticiler, özellikle hahambaşı ve ileri gelenlere Yunan egemenliğinin Cemaate sağlayacağı avantajları kabul etmeleri için her türlü fırsattan yararlanmak istiyorlardı. Böylesi bir anlayış ve basirete sempatiyle karşılık vermek isteriz. Buna karşın, tarafsızlığımızı sürdürmek zorundayız. Bu davranışımız çıkarlarımız koruma güdüsünden değil Selanik'in Yunanistan'a bağlanması konusuna ilişkin her türlü ayrıntının üzerinde durmak arzumuz ve duyduğumuz şüphelerle yaşadığımız panikten kaynaklanmaktadır."⁸⁵

Yunan hükümetinin tutumunu değiştirmesi, Selanik Yahudi Cemaatinin, diasporadaki diğer önemli Yahudi Cemaatleriyle ilişkideki farklılığını kanıtlamaktadır. Doğal olarak Yunan egemenliği savaştan sonra kısa sürede sağlanmamıştı. Bu siyasal belirsizlik ortamında Yahudiler, nüfus çoğunluğunun temsilcileri olarak, ağırlıklarını ortaya koydular.

e. Selanik'in bir ulus devlete bağlanmasının Yahudi Cemaati üzerine etkileri

Selanik'in savaşın sonunda kaçınılmaz olarak Balkan devletlerinden birine bağlanması, kent Yahudilerinin tüm toplumsal sınıfları ve siyasal gruplarınca yıkım olarak algılandı. Yahudi karşıtı olaylar dışında, Yahudi nüfusu, özellikle olası rejim değişikliğinin, ekonomik ve toplumsal kriz yaratmasından, bunun da idareye eline alan Balkan ülkesi içinde sorunlara neden olmasından korkuyordu. Sınırların zorla kabul ettirileceği, kentin tüm bölge, hattâ Osmanlı Devletiyle bile ticarî ilişkilerinin engellenebileceği kaygısı vardı. Yüzyıllarca ekonomilerinin temelini oluşturan kentin bölgeden tecridi, Yahudileri, "ulusal bir gözdağı" verilmişçesine birleştirdi.⁸⁶ O zamana dek, Termaiko körfezinde önemli bir liman olan Selanik, çok geniş bir bölgenin ikmal merkeziydi.

⁸⁵ ZCA, 23/119, D. Florentin'in, Berlin'deki Merkezî Siyonist Teşkilatı'na hitaben yazılan 15 Aralık 1912 tarihli raporu.

⁸⁶ Rena Molho, "İ evraiki kinotita tis Thessalonikis ke i entaksi tis sto Elliniko kratos, 1912-1919," için bkz. Selanik Tarih Merkezi'nde, *Thessaloniki meta to 1912*, Selanik, 1986, s. 285-301.

Yurtdışıyla alım satım tekeli elinde tutuyordu. Arnavutluk, Epir, eski Sırbistan, Makedonya ve Trakya'nın da ikmal merkeziydi. Bu bölgeler, şehirle ilişkilerini muhafaza ediyordu. Yalnızca ihraç edilecek tarım ürünleri orada toplanmıyordu, Avrupa Türkiye'sine gönderilen baharat ve sanayi ürünleri de oraya ithal edilmekteydi. Dolayısıyla Yahudi ileri gelenlerin yazışmalarında belirttikleri gibi, Selanik, bölgenin "gerek beyni, gerekse de kalbi"ydi.⁸⁷ Nüfusun en büyük bölümünü oluşturan 70.000 Yahudi'nin ticaret olanaklarının azalacağı yolundaki endişeleri doğaldı. Üstelik bankacılar, tüccarlar, denizcilik ve sigorta temsilcileri, küçük satıcılar, hamallar, nakliyatçılar, denizciler gibi onların da meslekî faaliyetleri, limana bağlıydı. Üç ya da dört milyon nüfusun varolduğu bir pazara hizmet ederek emeğini kazanan Yahudi halkının umutsuzluğu, Selanik'in kaçınılmaz olarak bir sınır kentine dönüştürülmesi sonucunda daha da artacaktı.⁸⁸ Hattâ şehir o denli stratejik önem kazanacaktı ki, ticarî gücü azalacak, sakin, barışçı yapısı değişecekti. Yahudiler son tahlilde Selanik'in sistemli olarak Yunanlaşmasından, bunun Yahudi unsurunu marjinalleşmeye götürmesinden ve bu nedenle yeni yaşam olanakları aramak üzere toplu göç etme durumuna itilmekten korkuyorlardı.⁸⁹

Tahminlerinde haklı çıktılar. Bu süreçte Alman, İspanyol ve Avusturya hükümetleri, konsoloslukları aracılığıyla ve "onları korumak amacıyla" Yahudilere başka bir tabiyet sağlamayı önerdiler.⁹⁰ Diğer yandan, Selanik'teki Sefaradlar, Yahudi halkının siyasal taleplerinin Büyük Güçlerin kararını etkileyebileceğine inanmakta haksız değillerdi. Bu durum, Balkan ülkeleri ve Avusturya-Macaristan'ın propagandasıyla desteklenmekteydi. Bunlar Yahudi Cemaatini Selanik'e sahip olmak amacıyla destekleme çabasıındaydılar.

⁸⁷ CZA, Z3/119, Maccabi başkanı D. Florentin'in, Berlin'deki Merkezi Siyonist Teşkilatına hitaben yazılan 15 Aralık 1912 tarihli mektubu ve Talmud Tora müdürü Haham Dr. İshak Epstein'in 15 Aralık 1912 tarihli mektubuna eklenen Selanik'in ünlü avukatı M. Cohen'in kent Yahudilerinin karşılaştıkları durumla ilgili 15 Ocak 1913 tarihli açıklaması. *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

⁸⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

⁸⁹ *Ibid.* CZA, Z3/119, David Florentin'in 15 Aralık 1912 tarihli mektubu.

⁹⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Nehama'nın 24 Kasım 1912 tarihli mektubu ve XVII/E.202, J. Nehama'nın 18 Aralık 1912 tarihli mektubu. "The Excesses in Salonika and the German Press," ve "Interpation in the Austrian Government," *Jewish Chronicle*, 6 Aralık 1912, s. 15; "Spain and the Turkish Jews," *Jewish Chronicle*, 13 Aralık 1912, s.14.

f. Yabancı propaganda ve Yahudi Cemaati

Yahudiler, önceleri Selanik'in Avusturya'nın önerdiği modele göre uluslararasılaştırılmasına ilgi duydular. İşçi örgütlerine göre bu, özgürlüğe kavuşmadan önceki koşulları sağlayacaktı.⁹¹

Avusturya önerisi

Avusturya'nın kendi yayılma siyaseti çerçevesinde Balkan bölgesinde büyük ekonomik çıkarları vardı. 1833 yılından beri Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmalarla Budapeşte aracılığıyla Viyana ve Selanik'i birleştirecek demiryolu yapımını gerçekleştirecekti. Böylece, Avusturya, Akdeniz'e çıkış elde edecek ve dolaşısıyla Balkanlarda daha geniş ekonomik kontrol sahibi olacaktı. Bu çıkarlar nedeniyle Doğu Sorunu ile yakından ilgileniyordu.

Kentin uluslararasılaştırılma projesiyle Baron Joseph Schwegel ilgilendi. Kendisi, Yahudi sorununa 1878 Berlin Kongresi sırasında alâka duymuştu. Ülkesinin barışçı yollardan Balkanlara girmesi çerçevesinde, dışişleri bakanına sunduğu lâyiha-da, Selanik'in uluslararası güvenceyle serbest ve tarafsız bir kent ve Avusturya için de serbest bölge olmasını öneriyordu. Öneriye daha sonra Avusturya Dışişlerindeki diğer bazı diplomatlar destek verdiler. Bunların görüşlerine göre, Selanik bölgesi, 400-600 bin metrekarelik bir alanı kaplayacak, nüfusu da 260.000 kişiden oluşacaktı.⁹² Bu küçük bağımsız ülkenin toprak bütünlüğü ve idaresini bir yandan Büyük Devletler, diğer yandan Balkan devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu garanti edecekti. Yönetimi ve polis teşkilatının sorumluluğunu İsviçre ve Belçikalı uzmanların denetiminde yerel ileri gelenler üstlenecekti. Liman serbest ve tüm halklara açık olacaktı. Kent ne Yunan, ne Bulgar ne de Türk, sadece Yahudi olacaktı.⁹³

⁹¹ CZA, Z3/119, D. Florentin'in, Berlin'deki Merkez Siyonist Teşkilatına hitaben yazılan 3 Ocak 1913 tarihli mektubu, Nathan M. Gelber, "An Attempt to internationalize Salonika," *Jewish Social Studies*, cilt 17, böl. 2, 1955, s. 105-120.

⁹² *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.34-51, J. Nehama'nın 3 Ocak 1913 tarihli mektubu.

⁹³ N.M. Gelber, "An attempt", s. 106.

Merkezî Siyonist Teşkilatı'nın durumu

Selanik Yahudileri ayrıcalıklı konumlarını korumakla kalmamışlar, aynı zamanda Avrupa dengesinin güçlü devletlerinden Avusturya-Macaristan'ın desteğini sağlamışlardı.⁹⁴ Berlin'den Viyana'ya taşınan Siyonist Merkezî Teşkilatı'na başvurmuşlar ve Avusturyalı diplomatlarla temas ederek, Avusturya'nın Londra'daki Barış Konferansı'na bu yolda bir öneride bulunması halinde kentin tüm Yahudi toplumunun desteğini sağlayacaklarını bildirmişlerdi.⁹⁵

Selanik Yahudilerinin sorunu Merkezî Siyonist Teşkilatı'nın, Kasım 1912'den beri ilgisini çekiyordu. Ancak bu örgüt ayrıntılı ve uzun süreli tartışmalardan sonra, Selanik Siyonistlerinin önerisini oybirliği ile reddetmiş ve kararını şöyle açıklamıştı:

"Selanik'in geleceği bakımından, uluslararasılaştırma ve tarafsızlaştırma Yahudilerin yararına olacaktır.

Ancak, bu amaçla ilgili olarak girişimlerde bulunmak zamanlama açısından uygun değildir. Selanik'in belirli bir devlete bağlanması ya da bağımsız ve uluslararası statü kazanması söz konusu olduğu takdirde diğer Yahudi örgütlerle de işbirliği yaparak, teşkilâtımız Siyonist Konferansı'na Yahudilerin eşitliğini sağlamak ve kültürel haklarını korumak üzere girişimlerde bulunacaktır."⁹⁶

Bu görüşün ağırlık kazanmasının nedeni Siyonist teşkilâtın siyasal girişimlerde bulunmamasının zorunlu olmasıydı. Çünkü Büyük Güçlerin kararlarında herhangi bir etkisi olamazdı. Ayrıca Selanik'in Yunanistan'a verilmesinden yanaydı, bu bakımdan şehrin beynelmilleleşmesi Yahudilerin çıkarlarına aykırı bulunuyordu. Buna karşı olmasının bir başka nedeni daha vardı: Şunu iyi biliyorlardı ki, bu gerçekleştiği takdirde asimilasyon yanlıları ve diğer anti-siyonist kuruluşlar cemaat yönetimine egemen olacaklardı. Sonuçta, sezgilerine göre, kentin uluslararasılaştırılması, geçici bir rejim yaratacaktı. Çünkü Balkan ülkeleri kentin egemenlikleri altına alınmasından yana olacaklardı, bu ise Yahudilerin durumunu kötüleştirecekti. Zira bu devletlerin düşmanlıklarını kazanmışlardı. Siyonistlerin aracılığını ancak kendi haklarının çiğnenmesi durumunda yararlı görebilirlerdi.⁹⁷

⁹⁴ CZA, Z3/119, avukat M. Cohen'in, Viyana Siyonist Merkezî Teşkilatı'na hitaben kaleme alınan 15 Ocak 1913 tarihli yazısı.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

Yunan devletinin önerileri

Diğer yandan Yunanlılar, Yahudilerin desteklenmesinden yayanaydılar. Gerek Yahudi gerek Yunan gerekse de dünya basınında Yahudi dostluğunu savunan yazılar yayınladılar. Georgios Kofinas, bu girişimlerin örgütlenmesini sağladı.⁹⁸ Bu Ekonomi Bakanlığı üst düzey görevlisi, tüm mülâkatlarında, hükümetin Yunan idaresine geçen yeni bölgelerdeki ekonomi siyasetine ve azınlıkların toplumsal konumlarına değiniyordu.

Kofinas'ın, Atina gazetelerinden *Nea İmera*'ya, 27 ve 28 Aralık 1912 yılında verdiği ilk mülakat çok önemlidir. Yalnızca hükümetinin demokratik ve Yahudi yanlısı siyasetler izleyeceği sözü üzerinde durmuyor, bunun tercih edilmesinin gerekliliğini savunuyordu.⁹⁹

Kofinas halkın Yahudi unsuruna karşı önyargılarını kırmak amacıyla onların Selanik'teki öncü rolleri üzerinde duruyor, Türk dostluklarını övüyor, bunun İber yarımadasından sürüldükten sonra onları 450 yıl ağırlayan ülkeye karşı dürüst bir vatanseverlik olduğunu söylüyordu. Aynı zamanda, başlangıçta Yunan egemenliğine karşı takındıkları olumsuz tutumlarına hak veriyor ve şuna değiniyordu: Bu kulaktan kulağa yayılan dedikodulara dayanan olağan bir tepkiydi. Bunda Yunan ordusunun gelişi ve rejimin değişmesinin tetiklediği ekonomik dönüşüm de rol oynamıştı. Ayrıca şunu da ekliyordu: Yunan yönetiminin kendilerine karşı göstereceği, adalet ve tarafsızlığını sına olanağını bulan Yahudiler, Yunan egemenliğini kabul etmeye hazırdılar. Çünkü uygulanacak siyasetin ekonomik gereksinimleri güvence altına alacağını, bunun ise Selanik'in gelişimiyle özdeşleşeceğini kabul ediyorlardı.

Şehrin Balkan coğrafyasından tecridinden oluşacak boşluğun nasıl doldurulacağı, bu konuda Yunanistan'ın ne gibi önlemler alacağı sorusu üzerine Kofinas şu karşılığı vermişti: Rejimin değişmesiyle ithalatla yetinen Selanik, transit taşıma ticaretine de yönelecekti. Bunu sağlamak için de devlet, çeşitli ülkelerle ticaret anlaşmaları yaparak, Selanik'ten ihraç edilen ürünlerin nihaî hedeflerine varana dek tek bir kez vergiye tabi tutulmalarını sağlayacaktı. Buna karşılık, Selanik limanında serbest bölge

⁹⁸ G.N. Kofinas, *To Mellon tis Thessalonikis*, Atina, 1913. Georgios Kofinas, Yunan Ekonomi Bakanlığı'nın ileri gelenlerindendi. Kentin tesliminden sonra kurulan Makedonya Ekonomi Müdürlüğü'ne getirilmişti.

⁹⁹ *Nea İmera*, Atina, 27 ve 28 Aralık 1912.

oluşturacaktı. Amaçlanan ortak gümrük tavan fiyatı uygulayan bir Balkan ülkeleri gümrük birliğinin oluşmasıydı. Kofinas'ın görüşüne göre, Selanik limanının Yunanistan'a bağlanması durumunda, Pire limanı ithalat ve yerel tüketim ürünlerin ticareti üzerine yoğunlaşacak ve iki liman arasındaki işbirliği sürecekti. Pire, Selanik'e endüstri ürünleri, Selanik ise Pire'ye ziraî ürünler ve hayvan yemi sağlayacaktı. Kofinas şunu da eklemekteydi: Selanik uğrayacağı değişiklikten sonra sınır kenti olarak tahkim edileceğinden, şehirde ya askerî garnizon ya da tersane kurulacak, bu nedenle de ticareti de geliştirecekti.

Kofinas, son olarak uluslararasılaştırma konusuna da değinmişti. Siyonist Merkezî Teşkilâtı gibi bunun bir ütopya olduğunu ve ancak geçici bir çözüm olacağını düşünüyordu. Bu hayâlin gerçekleşmesi durumunda bile devletler arasında inatçı bir savaşıma yol açacak, bu ise kentin güvenliğini ve istikrarını ile ticareti tehlikeye sokacaktı.

Uluslararasılaştırma konusu Yunan basınına da fazlasıyla meşgul etmişti. Yunan basını bu sırada Paris'in *Temps* gazetesinde yayınlanan bir makalede Fransa'nın Selanik'teki iktisadî çıkarının iki milyon altın Franga ulaştığının ifade edildiğini naklediyordu. Bunlara, Liman Şirketi, Selanik-Dedeagaç (Aleksandrupolis) Demiryolları Şirketi, Selanik Bankası ile Fransa'dan ithal edilen her türlü lüks ürün dahildir. Şehirdeki otuz beş Fransız Okulu ve geniş çapta yaygınlaşan Fransız kültürü de Fransız etkisinin farklı bir veçhesini oluşturuyordu.

Temps makalesinde, bu nedenlerden dolayı Selanik'in bağımsızlığının desteklenmesi öneriliyordu. Herhangi bir ulus-devletin uygulayacağı siyasetlerin Fransız çıkarlarına zarar verebileceği düşünülüyordu. *Temps* gazetesinde değinilen konuları ele alan *Makedonia* gazetesi, bu görüşün kaynağının Başkan Sam Modiano ve Yahudi Cemaati olduğunu savunuyordu. *Makedonia* gazetesi sadece şehir güvence altında olacağından değil, Bulgaristan idaresine geçmese de tarafsız kalacağı ve sınırları belirleneceği için doğal olarak uluslararası bir rejimin tesis edilmesini destekliyordu.¹⁰⁰

¹⁰⁰ *Makedonia*, Selanik, 9 Ocak 1913.

Bu konu üzerine Yunan tarafının belirli bir tezi yoktu. Bir ay kadar önce, uluslararasılaştırma Fransa'da tartışıldığı sırada, Venizelos'un konuyu münakaşaya yatkın olduğu anlaşıyor ise de Fransız *Radical*¹⁰¹ gazetesine verdiği mülâkatta Yunanistan Başhahamı, Selanik'in Yunanistan'a bağlanmasının gerek diğer Balkan ülkeleri, gerekse Avrupa ve özellikle de Avusturya-Macaristan'ın Akdeniz'e çıkmalarında sorunlar yaratacağını söylemişti. Venizelos'un yapmış olduğu açıklamada kentte hatırı sayılır Yunanlı nüfus olmasına karşılık, başhaham Yunanistan'dan da Balkan ülkelerinin hepsince yapılacak fedakârlığa katılarak Avrupa çıkarlarına uygun düşen uluslararasılaştırmaya kabul etmesinin beklendiğini ifade etmişti.

Mülâkat ilginç bir başka öğeyi de açığa vurmaktadır: Venizelos'un görüşüne göre, uluslararasılaştırma plânı, Avusturya-Macaristan devlet adamları tarafından, sözde kentin Yahudi topluluğunun çıkarları düşünülerek öne sürülmüştü. Ancak gerçekte düşünülen, yalnızca Budapeşte'nin çıkarlarıydı. Ayrıca, şuna da işaret edilmekteydi: Bu proje nedeniyle Makedonya'yı yeniden ateş sarabilirdi. Avrupa, buna benzer bir ateşten Balkan savaşı zaferleri sayesinde kurtulmuştu. Bunun yanı sıra Yunanlılar Selanik'ten vazgeçtikleri takdirde, o sırada Sırlar tarafından fethe edilmiş, ama Bulgarların tehdidi altında bulunan Manastır'la ödüllendirileceklerdi. Bu ise Makedonya'nın işgali konusunda Avusturya tarafından cesaretlendirilen Bulgarların genişleme isteklerine set çekecekti.

Bulgar propagandası

Bir Bulgar gazetesinde aynı günlerde alaylı bir biçimde Bulgar ordusunun Selanik'ten ayrılacağı ve bu nedenle Bulgarların, kentin Yahudileriyle ilişki kurmaya çalıştıklarının haber verilmesi bir rastlantı değildi.

Elli sayfalık bir Bulgar propaganda broşürünün 1913 yılı başlarında Sofya'da Fransızca olarak yayınlanması dikkat çekicidir. Broşürün başlığı olan "*Selanik'in Geleceği*," Selanik'te sözkonusu dönemde neşrolunan tüm yayınlarının ortak başlığıydı; "*Selanik Yahudileri*" başlıklı iç kapağı ise kentin Yahudi halkına hitaben yazılmıştı.¹⁰²

¹⁰¹ *Le Radical*, Paris, 14 Aralık 1912.

¹⁰² Aron A. Gueron, *Salonique et son avenir*, Sofya 1913.

Önce, yazar A. Gueron'un yaklaşımı üzerinde duracağım. Gueron, Bulgarların Selanik'le ilgili tezine ve bu ülkenin müdahaleci görüşlerine destek veriyordu.

Yazar, ilke düzeyinde Yahudileri durumu etkilemek amacıyla girişimde bulunmaya teşvik ediyordu. Bu konuda girişim Yahudilerden gelmeliydi. Çünkü müdahale hakları vardı. Kitapta buna paralel olarak, katılamayacakları bir seçimde rejimin Yahudilere dayatılacağı korkusu dile getirilmekte ve bunun yıkıcı sonuçlarına atıfta bulunmaktadır.

Selanik'in tarihini anımsatan Gueron, kentin gelişimi ile Batı Trakya ile Makedonya Yahudilerinin Bulgarlara bağlılıkları üzerinde durmaktadır. Gueron bunun dışında Yahudilerin Yunanlı ve Bulgarlarla olan ilişkileri üzerine bir değerlendirmede bulunuyor ve Yahudilerle Bulgarlar arasında sürekli dostluk ve işbirliğinden söz ederken Yunanlılarla olan ilişkilerinin kötülüğü üzerinde duruyordu.

Yazar, Yunan egemenliği beklentisini kesinlikle reddediyor ve Selanik'in Yunanistan'a bağlanmasından doğacak kötü sonuçlar üzerinde de duruyordu. Yunan rekabetinin amacının tüm yabancıların kent limanından ayaklarını kaydırmak olması Gueron'un en önemli kanıtıydı. Yazara göre Yunanlılar ellerinde bulunan diğer limanlar için de benzeri düşünceler taşıyorlardı. Bunu bilen Yahudiler ise Yunan egemenliği altına girmeye sıcak bakmayacaklardı.

Selanik'in gelişmesi amacıyla Balkan ülkeleri arasında işbirliği öneren Kofinas ise Bulgarların gerçek amacının Yunanlılarla işbirliği değil, onları soyutlama olduğunu savunuyordu. Bulgaristan böylece bir denge unsuru olarak öne çıkarak ticaretini Serez ve Kavala'ya ulaştırmak ve buna paralel olarak Varna ve Burgaz örneklerinde olduğu gibi (1894) Bulgar demiryollarına koruyucu tarifeler sağlamak amacını güdüyordu. Bu gerçekleşirse Selanik'in çevresindeki Bulgar bölgesiyle bağlantısı kesilecek, Sırbistan'ın Adriyatik'teki limanlara yönelmesi zorunluluğu doğacaktı. Bulgarların Yunan egemenliğine geçiş olursa Selanik'in ekonomik ve sosyal yıkıma uğrayacağını savunuyorlardı.¹⁰³

¹⁰³ Barbara Jelavich, *History of the Balkans. Twentieth Century*, cilt II, Cambridge, 1983, s. 37-38; *Histoire de la Bulgarie* (Bulgarca), cilt VII, Sofya 1991, s. 322-323.

Yahudilerin anlaması gereken Yunanlıların Selanik'i Bulgarlara bırakmasının, kendilerinin yaşamlarını ve faaliyetlerini sürdürmelerini sağlayacağı idi. Bu aynı zamanda Adriyatik'deki Yunan limanlarındaki onarım ve Volo-Pire arasında ve Teselya'daki demiryolu inşaatlarının tamamlanmasına değin ticaretin aksama-dan sürdürülmesini de temin edecekti.

Yahudilerin, Bulgar egemenliğini desteklemeleri sonucunda sağlayacakları iddia edilen diğer yararlar üzerinde durmayacağım. Yunan egemenliğinin zıttı bir alternatif olmakla beraber Bulgar idaresine geçiş neticede Yahudileri bir ulus-devlet azınlığı haline dönüştüreceğinden, onlar detaylara inmeden buna karşı çıkmışlardı. Bulgarlar, Yahudilerin bu birleşmeyi Balkanların iç kesimlerinde önemli bir Yahudi nüfusu oluşturacağı teziyle desteklediklerini bilmiyorlardı. Ama Selanik Yahudileri buna karşı çıkıyorlardı: Yunanlıların, Bulgar egemenliğine uzun süre katlanamayacaklarını ve kısa sürede bölgenin savaş alanına dönüşeceğini düşünüyorlardı.¹⁰⁴ Ayrıca, son zamanlardaki deneyimleri çerçevesinde, "Yahudilere karşı Bulgar dostluğunun pek de anlamlı olmadığını seziyorlardı." Bu kentlerdeki kimi Yahudiler İsturumca, Serez ve Kavala'nın işgalinden hemen sonra, Bulgar baskısı ve kendilerine yönelik önyargılar nedeniyle Selanik'e sığınmışlardı.¹⁰⁵

Londra Barış Konferansı sırasında Yunan-Bulgar çekişmesi

Yunan-Bulgar çekişmesi, uluslararası kamuoyu tarafından da dikkatle izleniyordu. Çünkü her iki ülke de Selanik Yahudileri üzerinde egemenlik hakkı talep ediyordu. Bu sorun Londra Barış Konferansı sırasında yeniden ön plâna çıktı.¹⁰⁶ Uluslararası üne sahip İngiliz *Jewish Chronicle* gazetesinin özel muhabiri Dr. S.M. Melamed, Yunan ve Bulgar temsilcilerinin açıklamalarını yayınlamak sorumluluğunu üstlenmiş olduğundan, iki ülke başbakanından yazılı bildiriler almayı başarmıştı.

Bulgaristan başbakanı Dr. Danef, Yahudilere elverişli bir rejim verildiğini öne sürüyordu. Dediğine göre bu toplumun tüccarlar olmadan yaşamını sürdürmesi olanaksızdı. Danef, Bulgaristan

¹⁰⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50 (Paris). Bir tüccar grubunun Selanik'le ilgili 12 Mayıs 1913 tarihli imzasız yazısı.

¹⁰⁵ "Israélites d'Orient," *Bulletin de l'AIU*, Sayı 74 (1912), s. 57-62 ve sayı 75 (1913), s. 78-84; CZA, Z3/119, A.S. Ricanati'nin 16 Aralık 1912 tarihli mektubu.

¹⁰⁶ 1923 yılının Ocak ayından Mayıs ayına dek.

Yahudilerinin vatanseverliliklerine inandığını da ekliyordu. Bu nedenle onların, gerek askerî gerekse idarî ve siyasal görevlere getirilmemeleri kabul edilemezdi. İşgal altındaki bölgelerde Bulgar ordusunun neden olduğu anti-semitik olaylara değinmekten kaçınan Danef, *Neue Freie Presse* gibi yayın organlarının, Yahudilerin istekleri çerçevesinde bir Balkan ülkesinin diğerine tercih edilmesi gerektiğine işaret etmelerini hayretle karşıladığını, Yunanistan'ın Berlin Kongresi hükümleri çerçevesinde Yahudilere vatandaşlık hakkı tanınamayı düşünmesini de kabul edilmez bulunduğunu söyledi. Danef, Siyonist Kongresi Başkanı Nordau'nun Bulgaristan'a karşı düşmanca tutumunu da protesto ediyor; ama bunlardan hiçbirinin Yahudilerle Bulgarlar arasındaki dostluk ilişkilerine zarar veremeyeceğini vurguluyordu. Bu arada Rus nüfuzu, Bulgarların anti-semitik bir siyaset izlemesine yol açmamıştı. Kendisi bu konuda bir yazılı açıklamada bulunmuştu:

"Temsilcinizin talebine cevaben belirtir ve sizi temin ederim ki, Bulgar hükümeti, yeni kazanılan topraklardaki Yahudilere, Bulgaristan krallığındaki Yahudilerin 35 yıldan beri sahip oldukları hak ve özgürlükleri vermekte kararlıdır.

21 Ocak 1913 Dr. S. Danef' (imza) ¹⁰⁷

Diğer yandan Yunan temsilcisi, tezini Yahudilerle Yunanlılar arasındaki ilişkilere dayandırıyor. Ona göre: iki toplumun ortak çıkarlara dayalı ilişkileri doğal olarak onları uzlaşmaya yöneltecekti- Selanik'te barış için gerekli öğeler onları, anlaşma ve dayanışmaya götürecekti. Yunanistan'daki anti-semitizm konusuna gelince, başbakan Venizelos, şunun üzerinde durmuştur: Osmanlı gazeteleri ve İskenderiye'deki yayın organlarıncı ileri sürülen ve Yunan gazetelerince de iktibas edilen yazılar hakkında üzerine bilgisi yoktu. Venizelos şunu da eklemişti: Yunan hükümetinin diğer vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olan Yahudilere karşı güttüğü siyaset olumluydu. Yunanistan hahambaşısı ayrıca, ülkenin antisemitik tutumu, Yahudilerin Bulgaristan'da olduğu gibi ülke ve ordu yönetiminde yer almasının gerekliliğinin üzerinde de durmaktaydı. Venizelos son olarak Yunan kralının Yahudilere

¹⁰⁷ Dr. S.M. Melamed, "Interviews for the 'Jewish Chronicle' with the Balkan Peace Delegates: Special Declaration in Autograph to the 'Jewish Chronicle,' from Dr. Danef (Bulgaria) and Mons. Venizelos (Greece)," *Jewish Chronicle*, 24 Ocak 1913, s. 20-23.

yönelik dostluk duyguları üzerinde duruyor, yazılı bildirisinde de işaret ettiği gibi, yakınlık konusunda herhangi bir değişikliğin söz konusu olamayacağını vurguluyordu:

"Bana yöneltilen soruya şu karşılığı veriyorum: Savaş nedeniyle çeşitli ülkelere gitmek zorunda kalan Yahudiler, Yunanistan'a döndükleri takdirde, diğer Yunanlıların sahip olduğu özgürlüğe ve eşit haklara sahip olacaklardır. Yunan Anayasası, bize bağlanacak tüm yerlerde geçerli olacaktır. Yunan halkının özgürlüğe bağlılığı sayesinde, parlamenter rejim din ve etnik farklılıklara bakılmaksızın tüm vatandaşların hizmetinde olacaktır.

E. Venizelos 5/18 Ocak 1913. ¹⁰⁸

Sırp propagandası

Durumda belirsizlik olduğundan ve Avusturya'nın Büyük Güçler kentin uluslararasılaştırma konusunda anlaşılmadıkları takdirde, Bulgaristan'ın isteklerini destekleyeceğini ilân etmesi üzerine, Sırbistan da kendi çıkarlarını koruma amaçlı girişimlerde bulundu. 1913 yılı başlarında Paris'te, Fransızca, *Selanik ve Balkan Sorunu* başlığı altında yayınlanan broşürde, kentle ilgili Sırp tezleri ortaya konuluyordu. İktisatçı ve sosyoloji doktoru olan yazar Milan Todoroviç konuyu bilimsel açıdan ele almaktaydı. Çalışmasının başından itibaren, Selanik sorununun ulusal değil, ekonomik bir yaklaşımla çözümlenebileceğini öne sürüyordu. Bunun sadece ekonomik isteklerde bulunan, Makedonya'da toprak talebinde bulunmayan ve ulusal davası bulunmayan tek azınlık olan Yahudilere yönelik olduğu açıktır.¹⁰⁹

Todoroviç Selanik'in ekonomisini koruyabilmesi için şehrin Selanik limanını en fazla kullanarak, gelişmesine en önemli katkısı gerçekleştiren Balkan devletine bağlanmasının gerekli olduğunu öne sürüyordu. Yazar karşılaştırmalı tablolar, istatistikî veriler ve somut bilgilerle¹¹⁰ Selanik üzerinden en fazla ihracat ve ithalatı Sırbistan'ın gerçekleştirdiğini öne sürmekteydi. Bu pek de şaşırtıcı değildi; çünkü gerek Bulgaristan gerekse de

¹⁰⁸ *Ibid*; *İsrailitiki Epitheorisis*, sayı 10, 11 ve 12, Aralık-Ocak 1913, Atina, s. 11-13.

¹⁰⁹ Milan I.A. Todorovitch, *Salonique et la question balkanique*, Paris, 1913.

¹¹⁰ Vassilis Gunaris, *Steam over Macedonia 1870-1912: Socioeconomic Change and the Railway Factor*, East European Monographs, 1993 (372 sayfa).

Yunanistan, Selanik limanını daha az kullanmışlardı. Bunun nedeni iki ülkenin diğer limanlara sahip olmalarıydı. Ancak Adriyatik'le bağlantı kuracak başka bir limana sahip olmayan Sırbistan, tümüyle Yunanistan'a bağlıydı. Todoroviç, şunu da savunmaktaydı: Konferanstan sonra ortaya çıkacak siyasal değişiklikler, söz konusu istatistiği değiştirmeyecekti. Yani Balkan anlaşmasına göre, her ülke fethettiği topraklara egemen olacaktı. Sırbistan, 48.000 kilometrekare, Bulgaristan 16.250 kilometrekare ve Yunanistan 12.500 kilometrekare toprak kazanacaktı.

Bu durumda Selanik'in Yunanistan ya da Bulgaristan'a bağlanması bu ülkeler için lüks olacaktı. Buna karşılık, Selanik'in Sırbistan'a bağlanması, bu ülke için hayati önemdeydi. Todoroviç bu kentin ekonomik önemi dolayısıyla Sırbistan tarafından talep edilmesini haklı buluyordu.

Selanik'le Sırbistan arasındaki ortak ekonomik çıkarları vurgulayan Todoroviç, sorunun siyasal olmadığını savunuyordu. Tüm çözüm seçeneklerini araştırıyor ve Selanik'teki eski rejimin yerine geçecek düzenle ilgili olarak şu düşünceyi öne sürüyordu: Bulgaristan'ın önerisine uygun olarak, ilgili ülkelerin sınırlarının Vardar nehrinin sağ kıyısını ayıran hattı temel alarak belirlenmesi durumunda, Veles-Manastır-Selanik şehirlerinin köşelerini teşkil ettiği üçgen içinde bir bölge oluşacaktı. Bu bölge ise zorunlu olarak ya Yunan ya Bulgar ya da iki ülkenin ortak egemenliğine girecekti. Bu durumda Sırbistan devredışı kalacaktı. Doğal olarak Balkan Harbi'nde Bulgaristan'dan çok daha fazla kayıp vermiş olan Sırbistan bu durumda iktisadî ve siyasal açılardan haksızlığa uğramış olacaktı. Bu da Sırbistan-Bulgaristan ilişkilerini fazlasıyla bozma potansiyeli taşımaktaydı.

Diğer yandan, bu bölgenin Bulgaristan'a bağlanması, Balkan sulhü için zorunlu olan toprak dengesinin sağlanması da elzemdi. Ama bu çözüm Sırbistan'ı ciddi stratejik sorunlarla karşı karşıya bırakıyordu. Bu durumda Sırbistan'ın Arnavutluk, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile sınırları olacaktı. Yazara göre, barış ancak Sırbistan'ın batıda Yunanistan'la ortak sınırı olması ile sağlanabilirdi. Todoroviç son olarak şuna işaret ediyordu: Sırbistan'ın savaşa girmesinin temel nedeni Adriyatik'te bir liman sağlamak ve Avusturya-Macaristan'a bağımlılıktan kurtulmak olduğundan, Veles-Manastır-Selanik bölgesinin ona bağlanması, ancak küçük bir ödül olacaktı.

Detaylara inmeden şunu ekleyelim: Şurası açık ki Selanik'e yönelik Sırp talepleri, karmaşık bir durumu yansıtmaktadır. Bu talepler Sırbistan'ı gerek Balkanlardaki dengeyi bozma tehditleri savuran Bulgaristan, gerekse de tüm Avrupa'yı Osmanî'nin ekonomik denetimini ele geçirmeyi arzulayan Avusturya-Macaristan ile karşı karşıya getiriyordu.

Dolayısıyla Sırbistan Büyük Güçler, Balkanlı müttefiklerin elde ettikleri bölgelerde kesin ve tatmin edici sınırlar saptayamazsa, Balkan savaşının yeniden alevlenmesinin önüne geçilemeyeceğini dile getirdi. Anlaşılan, Sırp önerisi Yahudilerin ilgisini çekmemiştii, çünkü onu yorumlamayı bile düşünmemişlerdi.

İkinci Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla ele aldığımız Balkan sorununun içerdiği tehlikeler konusunda Sırbistan tarafından yapılan değerlendirmelerinin gerçekçi olduğu görüldü. Ancak, Sırp lar bu iki savaşın, Selanik'in ekonomik geleceği konusunda olumlu gelişmeler sağlayacağını ve bunun Yahudileri güvence altına alacağını sezinleyememişlerdi. Bükreş antlaşmasıyla, Selanik bölgesi iyice genişlemiş, batıda güney Makedonya ve güney Epir'i, doğuda ise Kavala'yı içine almıştı. Diğer yandan, Yunanistan'la Sırbistan'ın, Bulgaristan'a karşı anlaşması, Selanik'in ekonomik gelişimini daha da hızlandırmış bu da kentin gerek Yahudi gerekse diğer halklarının huzurunu sağlamıştı.

Tüm bu ülkelerin Selanik Yahudilerine karşı olan propaganda girişimleri, açıkça ortaya koymaktadır ki, Büyük Güçlerin kararı, Yahudi halkının siyasal talebinden etkilenecekti. Bu ise onların Selanik'te oynadıkları rolün önemini onaylıyordu. Ancak Yahudiler bu alandaki ağırlıklarına fazla güvenmiyorlardı ve Yunan egemenliği de onlara fazla cazip gelmiyordu.

Yahudi görüşü

Bunun dışında, Selanik'in egemenliği konusunda rekabet durumunda bulunan Balkan ulus-devletleri arasındaki sorun nedeniyle, önerilerin getirdiği çözümlerin hiçbirisi Yahudilere yararlı olamıyordu.¹¹¹ Selanik'in Pire ve Volo'da iki önemli limana sahip olan Yunanistan'a bağlanması, onların ticarî etkinliğini azaltacaktı. Ama haklı olarak en fazla kendilerini ekonomik açıdan tecrit edecek ve gölgeyi çatışma alanı haline getirecek Bulgar tehditlerinden korku-

¹¹¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Nehama'nın 10 Aralık 1912 tarihli mektubu.

yorlardı.¹¹² Bu nedenle, ekonomik yönden işlerine gelmesine karşın, kentin Bulgaristan'a bağlanmasından yana değillerdi. Bunun dışında, Yahudiler, teorik olarak Selanik'in özerkliğini koruyarak üç Balkan devletinin ortak egemenliği altına konulmasına da (condominium) karşıydılar. Yahudiler, bu ortak egemenliğin ulusal düşmanlıklar nedeniyle niteliği belirsiz bir rejimin doğuşuna neden olacağı ve bunun da çatışmalara yol açacağı görüşündeydiler. Aynı gerekçeyle, özerk bir bölge ya da Makedonya'da özerk bir devletin oluşabileceğine de inanmıyorlardı. Hattâ altı aydan az bir sürede bu konudaki teklifin onu Venizelos'a kendileriyle beraber olarak sunan Selanik Ortodoksları tarafından da desteklenmesine karşılık Avusturya'nın uluslararası garantiler altında kentin beynelmileleşmesi önerisinden bile vazgeçmek zorunda kalmış olmaları oldukça önemliydi.¹¹³ Ayrıca, başbakanın bile Büyük Güçlerin baskısı altında uluslararasılaştırmayı kabul etmesine karşın Yahudiler, Bulgarların, projenin dünya basınında yayınlanması üzerine oluşan öfkelerini görmezlikten gelemezlerdi. Kaldı ki, Bulgarların tehdidi olan ticarî ambargo, dünya kenti statüsü kazanmış Selanik'i sıradanlaştırmaların yegâne yoluyla.

Defalarca bu açmazla karşılaşan Selanik Yahudileri, bağımsız bir devletin kurulmasını önerdiler. Bu Selanik ve yakın hinterlandını uluslararası garantilerle içine alacak, silahsızlandırılmış ve ordusu bulunmayan bir devlet olacaktı. Selanik'in serbest şehir olarak içinde olacağı bu bölge Yahudilerin de vurguladığı gibi üç Balkan devletinin ortak Pazar alanı haline gelecekti. Böylece Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki bu yeni tampon devlet, bu devletlerin çatışan çıkarlarını dengeleyecekti. Geliştirecekleri dostluk sonucunda ise Selanik, gerek onların desteğine, gerekse de sürekli dinginliğe kavuşacaktı.¹¹⁴

Başlangıçta düzenin (status quo) korunmasını savunan sosyalistlerin yanısıra¹¹⁵ Siyonistlerle ulaşılan beklenmedik anlaşma, İngiliz ve Fransız basınından ciddî olarak etkilenmişti. Buna göre Selanik'in Yahudilere devredilmesi konusunda itilaf devletleri ortak bir anlaşma imzalayacaklardı.

¹¹² *Archives de l'AIU, Grèce, I/C.50*, durumu değerlendiren Selanikli tüccarların açıklamasını ileten Elie Carmona'nın 29 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

¹¹³ *Archives de l'AIU, Grèce, XVII/E.202*, J. Nehama'nın 6 Mayıs 1914 tarihli mektubu.

¹¹⁴ *Archives de l'AIU, Grèce, I/C.50*, durumu değerlendiren Selanikli tüccarların açıklamasını ileten Elie Carmona'nın 29 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

¹¹⁵ Paul Dumont, "La Fédération Socialiste".

Toprak Siyonizmini (Territorialist Zionism) yani Filistin dışında bir Yahudi yurdunun kurulmasını savunan İngiliz Yahudisi gazeteci Israel Zangwill,¹¹⁶ Yunan ve Slav toprakları arasında yegâne serbest ticaret alanı olacak¹¹⁷ böylesi bir bölgenin oluşturulması amacıyla Selanik Yahudilerine Avrupa'nın merkez Yahudi örgütleriyle ilişki kurmalarını tavsiye etmişti. Onların amacı, uluslararası Yahudi Cemaatini etkilemek ve önerilerini kabul ettirmek olmalıydı.¹¹⁸ Selanikli Yahudiler bazı Avrupalı Siyonistlerin hayâlperestliğini yansıtan bu öneriye dindaşlarının, Filistin dışı bir bölgeye yerleşmeleri benzeri anti-Siyonist bir teklifte bulunması nedeniyle ihtiyatla yaklaştılar.¹¹⁹

Tüm bunlara karşın, kentin uluslararasılaştırılması, ya da buna karşı çıkılması sadece Yahudiler arası bir tartışma olarak yapılmadı. Venizelos ve hükümetindeki bazı bakanlar tarafından da bu konuda yorumlar yapıldı.¹²⁰ Atina basını da tartışmaya antisemitik yayınlarla katıldı. Bu basın, iki Yahudi ileri geleninin Selanik'i yerel cemaatten satın almak amacıyla, bir şirket kurmuş olduğu yalanını bile uydurdu.¹²¹

Yahudi dernekleri birbirlerinden bağımsız olarak Avrupa'daki Yahudi örgütlerine başvurarak, taleplerinin uluslararası Yahudi Cemaatine iletilmesi talebinde bulundular.¹²² Uluslararası şehir statüsü Selanik'in ticarî varlığının güçlenmesini sağlayacaktı.

¹¹⁶ Israel Zangwill (1864-1926), tanınmış bir İngiliz yahudisi yazardır. Theodor Herzl'in en önemli destekçilerinden olan Zangwill Uganda'da bir Yahudi devleti kurulmasını isteyenlerin de başında bulunuyordu. Önerisi, Yedinci Siyonist Kurultayınca geri çevrildikten sonra Siyonist Merkezî Teşkilatı'ndan çekilmiş ve JTO'yu (Jewish Territorial Organisation) kurmuştur. Bu örgütün amacı, Yahudi devletinin kurulması için zemin hazırlamaktı. Bkz. Paul R. Mendes-Flohr – Jehuda Reinharz, *The Jew in the Modern World*, New York-Oxford, 1980, s. 440.

¹¹⁷ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Nehama'nın 27 ve 30 Kasım 1912 tarihli mektupları ve I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 ve 19 Mayıs 1916 tarihli mektupları; CZA, Z3/119, D. Florentin'in 15 Aralık 1912 ve 3 Ocak 1913 tarihli mektupları.

¹¹⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 14 Mart 1913 ve 19 Mayıs 1916 tarihli mektupları.

¹¹⁹ CZA, Z3/119, D. Florentin'in 15 ve 17 Aralık 1912 tarihli mektupları.

¹²⁰ *Le Radical*, Paris, 14 Aralık 1912.

¹²¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50, J. Nehama'nın 30 Kasım 1911 tarihli mektubu.

¹²² CZA, Z3/119, D. Florentin'in 17 Aralık 1912 tarihli mektubu. Mektupta, 15 Ocak 1913 tarihinde şu Yahudi derneklerine tebliğ edilen açıklamadan söz edilmektedir: Paris ve Viyana'daki Alliance Israélite Universelle, Anglo-Jewish Association, B'nai Brit, Hilfsverein ve Jewish Colonization Association.

Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve doğal olarak Akdeniz'e açılma amacını güden Avusturya-Macaristan'ın isteği de bu yöndeydi.¹²³ Siyonistler, Siyonist Merkezî Teşkilatı dışında Viyana ve Budapeşte ticaret odalarına da konuyla ilgili açıklamalar sunmuşlardı.¹²⁴

g. Siyonistlerin yükselişi

Birbiriyle çatışan Yahudi siyasal örgütlenmelerinin savunma temelli işbirlikleri gerçekte Selanik Yahudiliğinin yaşadığı trajedinin ilginç bir göstergesiydi. Bu aynı zamanda cemaatin yaşlı lider kadrosunun karar alma sürecinde fazlasıyla ihtiyatlı davranmasına gençler tarafından duyulan tepkiyi de yansıtıyordu. Gençlerin uzun süre lidersiz kalmalarının nedeni ise krizin sorumluluğunu kimsenin üstlenmek istememesiydi.¹²⁵ Belirli bir siyasal programları bulunmayan asimilasyon yanlılarının onayıyla, Siyonistlerin siyasete egemenlikleri kaçınılmazdı. Siyonistlerin ısrarı sayesinde İbranice, moda olmuştu. Bu dil, Türkçe'nin tedrisattan kaldırılması neticesinde okul programlarında ilk sırayı almıştı. Aynı konu Siyonistlerle sosyalistler arasında bir tartışmaya neden oldu. İki taraf, haftalarca karşılıklı konuşmalar aracılığıyla konuyu tartıştılar.¹²⁶

Siyonizmin Selanik'te bu dönemdeki popülerliği bu cemaatin kurulacak Yahudi Devleti için örnek teşkil ettiğini düşünen Ben Gourion ve Ben Zvi ile diğer tanınmış Siyonist önderlerin ziyaretleriyle de doğrulanmaktadır.¹²⁷ Aralarında, bir hafta boyunca şehirde kalan Paul Nathan, Allan Adler ve M. Kahn da vardı.¹²⁸ Buna paralel olarak, Siyonist Merkezî Teşkilatı tarafından gönderilen Adolf Friedman, gözlemci olarak Siyonist ağırlıklı bir yönetime

¹²³ CZA, Z3/119, D. Florentin'in 6 Ocak 1913 tarihli mektubu.

¹²⁴ CZA, Z3/119, D. Florentin'in, 1908 yılında Hamburg'ta toplanan 11. Siyonist Kurultayı'nda Selanik Yahudilerini temsil eden Avukat M. Cohen'in raporunu özetleyen 15 Aralık 1912 tarihli mektubu.

¹²⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 30 Kasım 1912 tarihli mektubu.

¹²⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 27 Ocak 1913 tarihli mektubu ve I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

¹²⁷ Moïssis, "El movimiento," s. 44-48.

¹²⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 27 Ocak 1913 tarihli mektubu ve I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

sahip olan Yahudilerin, rejim değişikliği konusundaki endişelerinin nedenlerini saptamak üzere Selanik'te çalışmalar yaptı.¹²⁹

Yeni Siyonist dernekleri

Siyonist Merkezî Teşkilâtı'nın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olmaları nedeniyle Yahudilerin Yunan idarecilerin işlerine karışmamaları yönündeki kararına karşın¹³⁰ orta yaş grupları mensupları B'nai Brith (Ahdin Çocukları) (1912) benzeri yeni Siyonist dernekleri kurmuşlardı. İleri gelenlerin de katıldığı bu derneğin, kısa bir süre sonra, B'not İsrail (İsrail'in Kızları) adındaki, kadın bölümü de oluştu.¹³¹ İki örgüt de yönetim üyelerini, Yeni Kulüp (Nouveau Club) ve idarecilerini Siyonist Merkezî Teşkilatı'nda merkezinin bulunduğu Berlin'den seçerdi.¹³²

Avraam Benaroya'nın daveti üzerine İşçi Federasyonu' (Fédération Socialiste)nda Siyonist ideolojiye uygun sosyalist yaşam üzerine konuşmalar yapan Ben Gurion ve Ben Zvi, Siyonist derneklerin alt tabakaların yaşadığı dış mahallelere de erişmesine yardımcı oldular.¹³³ Bunlar arasında, 1912¹³⁴ yılında 100 üyeyle kurulan bir dernek olan Nordau, üç Siyonist atletizm kuruluğunun, "Sion'un Çiçekleri" (Pirhei Sion), "Umut" (Atikta) ve "Sevgi Kardeşliği"nin (Ahvat Ahim) birleşmesiyle oluştu. "Sion Habercisi" (Mevasseret Sion) 1913 yılında, Nordau ile B'nai Sion'un birleşmesinden oluştu. Bu derneğin 1916 yılına kadar 220 üyesi vardı. Bir diğer dernek "Sion Sevdalıları" (Ohavei Sion)

¹²⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 14 Mart 1913 tarihli mektubu

¹³⁰ N.M. Gelber, "An Attempt."

¹³¹ Ahdin Çocukları, ünvanı anlamına gelen *B'nai Brith* ünvanı ilk olarak, 1843 yılında Amerika'da, Yahudi halkının barış, demokrasi, birlik ve güvenliğini korumak ve Yahudi geleneğini muhafaza etmek amacıyla kurulan bir Yahudi örgütü tarafından benimsendi. Yüzyılın sonlarına doğru, bu Yahudi örgütü, Siyonist harekete dahil edildi.

¹³² *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

¹³³ Benaroya, "El empessijo", s. 42.

¹³⁴ Max Nordau, ünlü bir filozof ve sosyologdu. Siyonist harekete 1896 yılında katılarak, Herzl'den sonra ikinci Siyonist önder olmuştur. Yıllık olarak çıkan *Graecia* (1914) dergisinde yayınlanan "Les Israélites de Salonique" (s. 363-370) adlı makalesinde, Selanik Yahudilerinin Yunan egemenliği konusundaki kararsızlıkları ile kentteki Yahudi varlığının önemi ve Yahudilerin Yunanlılarla uzlaşmalarının önemi üzerinde duruyordu. Makale, daha sonra *Makedonia* gazetesinde, Selanik (11.1.1914) yayınlandı. Moshe Najari (Al Nes), "Societa Sionista "Max Nordau," *Zikhron Saloniki*", s. 49.

da Kalamaria bölgesindeki Mesasseret'in bir şubesi idi, 1914 yılında, yaklaşık 100 üyesi vardı.¹³⁵

Siyonist hareket, genel olarak Alman dostluğuna dayanıyordu ve Selanik'de kazandığı popülerlik asimilasyon taraftarlarına karşı doğrudan bir atağı mümkün kılan koşulları yaratıyordu. Siyonizm yanlıları, küçük ve orta burjuva tabakalarını hareketlerine kazanmak amacıyla Alliance okullarına karşı bir kampanya oluşturdular. Bu kurumlar eğitimde Yahudilik vurgusu kuvvetli eğitim siyasetlerine karşı Siyonist basın tarafından "Yahudi karşıtı" olmakla suçlanınca bilhassa gençler arasında popülerliklerini kaybettiler. Buna paralel olarak, cemaatin kimi tanınmış üyeleri "Hilfsverein'a bağlılıklarını bildirdiler. Bunun nedeni bu kriz döneminde Hilfsverein'in Alman Konsolosluğu'ndan aldığı destekle Selanik Yahudi Cemaati'ni diğer hayır kuruluşlarından daha fazla desteklemesiydi. Alliance'in durgunluğunu fırsat bilen Siyonist örgütler zikredilen 'Yahudi karşıtı' imajını yaymakta ciddi başarı sağladılar.¹³⁶ Diğer yandan 1913 yılı Mayıs ayında, Cemaat seçimleri arefesinde Siyonistler mahirâne manevralarıyla, Interclub'te,¹³⁷ asimilasyona yatkın bireylerle sınırlı oy lehine güç birliğine giriştiler. Bu ise burjuva tabakasını cesaretlendirdi. Cemaatin yeni yönetim kurulunda ilk kez çoğunluğu sağlayan Siyonistlerin bu seçim zaferi, çok sayıda cemaat ileri geleninin Siyonist tezleri kabul etmesine ve Siyonizme yönelmesine yol açtı.¹³⁸

Birinci Dünya Savaşı arefesinde Selanik'te popüler antisemitizm ve devlet siyaseti

Siyonistlerin başarısı, güçsüz Yunan hükümetinin seçim öncesi verdiği sözlere güvenmeyen Yahudi halkının tedirginliğinin sonucuydu.

Londra'daki barış konferansından sonra, belediye yetkilileri yayınladıkları yazılı bir emirle, seyyar satıcıların mallarını yollarda satmalarını yasaklamıştı. Yahudiler tabiatıyla bu yasaklamadan

¹³⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 ve 4 Temmuz 1919 tarihli mektupları.

¹³⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 4 Nisan 1913 tarihli mektubu.

¹³⁷ *Interclub*, 1913 yılında bir federasyon olarak kurulmuştu. Amacı, asimilasyon yanlısı derneklerle Siyonist dernekler arasındaki işbirliğini koordine etmektir.

¹³⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.50-51, J. Cohen'in 3 Mayıs 1913 tarihli mektubu ve I/G.3, J. Nehama'nın 28 Mayıs 1913 tarihli mektubu.

tedirgin olmuşlardı. Bunun sonucunda iş ve faaliyetleri zarar görecektir çoğu da doğrudan etkilenecekti. Gerçekten, Selanik'te, seyyar satıcılık tümüyle Yahudilerin elindeydi. Bunlardan bazıları ekmek paralarını çıkaramaz durumuna düşürülmüştü. Ayrıca Yahudi sandalcıların yeni kurallarla engellenmesi sonucunda, 200 kadar Yahudi ailesi geçim sıkıntısına düşmüştü. Polis yasaklara uymayan Yahudilere karşı çok sertti. Oysa Yunanlılara karşı tutumları oldukça gevşekti. Gerçi üst düzey idareciler onlara anlayışla yaklaşılmasını istiyorlardı; ama Yahudiler, günlük yaşamda alt kademedeki memurların farklı bakış açısına sahip olduğuna inanıyorlardı.¹³⁹ Ancak, savaştan sonra, vergilerin ağırlığı, harçlar ve gümrük vergileri dayanılacak gibi değildi. Bazı Yahudi aileleri mülklerini satıp yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştı. Selanik ıssızlaşmıştı: Gemiler yüzlerce Yahudi'yi Kuzey ve Güney Amerika'ya, Fransa'ya, Mısır'a ve Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük kentlerine taşıyordu.¹⁴⁰ Kalanların canları sıkındı, iç bölgelerde oturan 15.000 kadar kişi yerlerini terk etmişti. Gerçi Selanikli Yahudiler, Yunan devletinin iyi niyetinden şüphe edilemeyeceği görüşündeydi. Ancak, Yunan hükümetinin savaşın Yahudi topluma olan olumsuz etkilerini ortadan kaldırmamanın yollarını bulmakta güçlük çektiğinin de farkındaydılar.¹⁴¹

Gerçi ilk günlerdeki kargaşalık dinmişti, ama Selanik Yahudileri, olaysız geçen gün olmadığını görüyorlardı. Dünya basınında yayınlanan açıklamalara göre kanun dışı eylemleri gerçekleştiren kişiler, etkinliklerini polisin kayıtsızlığına dayanarak gerçekleştiriyorlardı; hattâ kimi zaman polislerin de bu etkinliklere katıldıkları oluyordu. 1912 yılı sonlarına doğru, İngiliz dergisi *Jewish Chronicle*'de verilen olay listesinde şu iki olay dikkat çekicidir: Asılsız bir haber üzerine ayakkabıcı Eliezer Levy tutuklanmıştı. Polisler onu saçlarından yakalayarak merkeze götürmüşler, ancak kısa bir süre sonra serbest bırakmışlardı. İkinci olay da şuydu: Yunan askerleri bir Yahudi'nin kutu fabrikasına atlarıyla girmişler ve atlarını işyeri sanki ahırmişçesine orada bırakmışlardı. Yahudi mahallelerinde çeşitli hırsızlıklar yapılmış, ama suçlular araştırılmamıştı.¹⁴² *Hannoversher Generalanzeiger* gazetesi, Amerika'ya

¹³⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli mektubu.

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ *Bulletin de l'AIU*, sayı 75, 1913, s. 83-84.

¹⁴² "Further Anti-Jewish Excesses in Salonika," *Jewish Chronicle*, 3 Ocak 1913, s. 13.

gitmek üzere yola çıkan Selanikli Yahudilerin Hannover limanından geçerken Yunanlıların düşmanca davranışlarından söz ettiklerini bildiriyordu.¹⁴³ Zor durumda kalan ve çözüm arayan Yunan hükümeti bazı genç Yahudileri askere almış, 18 Yahudi'yi de, Yahudi dükkân ve evlerini korumak üzere polis kadrosuna katmıştır.¹⁴⁴

Ancak bu önlemler Yahudileri rahatlatmamıştı. Çoğunluğu Giritlilerden oluşan polisler, kentin yalnızca anayollarında görev yapmaktaydılar. Geri kalan yollarda korunmak olanaksızdı, bu yüzden Yahudiler, güneş batmadan evlerine dönmek zorunda kalıyorlardı. Korkularında da haklıydılar: 1912 yılbaşı arefesinde, iki Yahudi bir cinayete kurban gitmişti. Saldırıya uğrayanlar, çocuklarıyla birlikte, öğleden sonra saat altıda evlerine dönen, iki borsa bankeri idi. Paralarını çalmak amacıyla üzerlerine saldıran silahlı kişilere direnmişler, ancak başa çıkamamışlar, saldırganlar da kaçmıştı.¹⁴⁵

Bu cinayetler maktuller için gösterişli cenaze törenleri düzenleyen cemaatte tedirginliğe yol açtı. Cenaze töreni çok görkemli olmuştu. Tören, başta hahambaşı olmak üzere, 12.000 kişi tarafından izlenmişti; aralarında Cemaatin tüm kuruluş ve derneklerinin temsilcileri de bulunuyordu.¹⁴⁶ Olay, yabancı basının da dikkatini çekmiş ve Yunan makamları, katillerin yakalanmaları için bilgi sağlayacaklara 1.000 ilâ 3.000 Frank arası ödül verileceğini açıklamışlardı.¹⁴⁷

Ancak, 1913 yılı Ağustos ayında olan başka bir olay Yahudilerin Selanik Yunanlılarının yarattığı olayları önlemeye çalıştıkları iddia olunan resmî makamların dürüstlüğü konusundaki kuşkularını haklı çıkardı.

¹⁴³ "Emigration of the Jews of Salonika," *Jewish Chronicle*, 6 Aralık 1912, s. 15.

¹⁴⁴ "Further Anti-Jewish Excesses in Salonika," *Jewish Chronicle*, 3 Ocak 1913, s. 14.

¹⁴⁵ *Ibid. Bulletin de l'AIU de 1912*, sayı 74, s. 58-59.

¹⁴⁶ "The Assassinations at Salonika: Details of the Crim. Imposing Funeral of the Victims, Salonika 27 December 1912," *Jewish Chronicle*, 10 Ocak 1913, s. 13.

¹⁴⁷ "Further Anti-Jewish Excesses in Salonika," *Jewish Chronicle*, 3 Ocak 1913, s. 14.

1913 yılı Ağustos ayında, 18'i 19'a bağlayan gecede, on iki kişilik bir grup kayıp küçük bir Yunan kızının Yahudi mahallesine kaçırılarak saklandığı gerekçesiyle kendi hallerinde yaşayan Yahudilerin evlerini aramak istediler. Ancak, suçsuzluğunu ileri sürerek karşı gelen ev sahiplerinden birinin direnişi, iki grup arasında çatışmaya yol açtı. Bunun üzerine söz konusu Yahudi jandarmanın zorlamasıyla, evini, öfkeli kalabalığa açtı. Eve girenler kayıp kızı bulmakta kararlı oldukları için, tahta döşemeleri bile sökme noktasına vardılar. Kızı bulamayan kalabalık, kızın ailesiyle birlikte deniz kenarında yürüyüş yaparken bulunması üzerine dağıldı. Alliance'la yazışarak bu olay üzerine bilgi veren Moïse Tovi'ye göre, "Hükümet gazetelerinin övgülerinden etkilenen Yahudiler, bu kez zorunlu olarak Yunan vatanseverliğine sığınmaya başlamışlar ve yapılan birlik, beraberlik çağrılarında duydukları kaygılarını belirtmişlerdi. Hattâ güvenliklerinin bulunmadığını düşünmeye başlamışlardı."¹⁴⁸ Cemaat Kurulu bunun üzerine Kral Konstantin'e gönderdiği bir telgrafla, kendisinin iyi niyetinden şüphe duymayan Yunan dostu Yahudilerin bir açıklama ile cemaate yönelik iftiraları kınaması talebini dile getirdi.¹⁴⁹

Yetkili makamların ayrıntılı araştırması sonucunda, sorumlu olduğu saptanan bir astsubay, bir ay hapse mahkûm oldu. Ancak Cemaatin talep ettiği kararnamenin yayınlamasına karar verilmişti. Yunanistan, buna benzer suçlamalardan uzak durmaya çalışıyordu. Selanik Cemaat temsilcileri, başvurularının sonucunu öğrenmek üzere Atina'ya gitmişti. Açıklamalarına göre Dragumis, onlara parlamentonun yasal izne dayanmayan her türlü aramayı yasaklayan kanunun onaylanmak üzere olduğunu söylemişti. Bu kanunun tüm Yunan krallığı mahkemelerine sunulacağına inandıklarından, isteklerinden vazgeçmişlerdi.¹⁵⁰

Büyük Yahudi bankalarından 180 milyon Frank tutarında kredi talep etmeyi tasarlayan Yunan hükümeti,¹⁵¹ Yahudilerin endişelerini gidermek zorundaydı.

¹⁴⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.52, Moïse Tovi'nin 20 Ağustos 1913 tarihli mektubu.

¹⁴⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.52, L. Dollman'ın 21 Ağustos 1913 tarihli mektubu.

¹⁵⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.52, L. Dollman'ın 27 Ağustos 1913 tarihli mektubu.

¹⁵¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, VI/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 tarihli raporu. Bu raporun yazarına göre, Yunan Ulusal Bankası, bu konuyla ilgili uluslararası büyük banka kuruluşlarını dolaşmada temsilcisi olarak, eş-

1913 yılı Ağustos ayı sonlarına doğru, Atina'da, Selanik'te gerçekleştiği iddia olunan kan iftirasından sonra, Yunanistan'da Fransızca olarak yayınlanan *Tahidromos*'da (Les Messager)¹⁵² yaklaşık 50 sayfalık, "Yunanistan ve Yahudiler" (La Grèce et les Israélites) başlıklı bir makale neşrolundu.

Makalenin yazarı, hukuk doktoru olan ve Balkan Harbi'nden sonra İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Selanik'te çalışan Leon Makkas idi. Hükümetin talebi üzerine kaleme aldığı rapor, halkın Yahudilere karşı önyargısını çürütmek amacıyla, Yunanlılara "Yahudi dostluğuna" dayanan hükümet siyasetinin gerekliliği üzerinde açıklamalarda bulunuyordu. Kendisi makalede Selanik'teki Yahudi varlığının önemi üzerinde duruyor, Yahudilerin, başlangıçtaki tepkisel davranışlarına hak veriyor ve onların Birinci Balkan Savaşı'nın sona ermesinin ardından yaşadıkları ekonomik felâketler üzerinde duruyordu. Ayrıca, İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra işgal edilen bölgelerdeki değişiklikleri savunuyor, Makedonya bölgesinin genişlemesinden ekonomik çıkarlar sağlayacakları düşüncesiyle bunların Yahudilerin yararına olacağını savunuyordu. Makkas bunların Yahudilerin güven duygularını yeniden elde etmelerine yardımcı olacağını, sözleşmeye kendi çıkarlarının da eklenmesini sağlayacaklarını, hükümetin Yahudi dostluğunu savunan tutumu nedeniyle ülkeye olan saygılarını, işbirliği taleplerini ve yükümlülüklerini rahatlıkla dile getireceklerini de sözlerine ekliyordu.

Makkas özet olarak Yahudi gelenek ve pratiklerinin korkusuzca hayata geçirilmeleri için Selanik'deki Yunanlılara, Yahudi vatandaşların barışçıl katılımlarını anlayışla karşılamaları çağrısında bulunuyordu. Ona göre bu "Makedonya halkının refah ve geleceğini belirleyecek en önemli etken" idi.¹⁵³

Yunan hükümetinin Yahudi vatandaşlara yönelik olumlu yaklaşımının en yetkili ağızlardan dile getirilmesi ve Yahudi ileri gelenlerin Yunan egemenliğine ilişkin açıklamaları değişimlerin kısa vâdede gerçekleşeceğini haber veriyordu.

Nitekim Venizelos, Yeni Bölgeler'deki tüm vatandaşlar arasında eşitlik sağlayacağı sözünü verdi. Hükümet, sözünde durarak yerel makamlara kanunların Yahudilere uygulanmasında acele

lik etmede istekli olup olmadığını görüşmek üzere Jakov Modiano'la buluşmuştu.

¹⁵² *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.52, L. Dollman'ın 21 Ağustos 1913 tarihli mektubu.

¹⁵³ Leon Maccas, *La Grèce et Israélites*, Atina, 1913.

etmemeleri emrini verdi.¹⁵⁴ Buna paralel olarak, Yahudi Cemaati yeni rejime alışana dek, yerel yönetimlerin anlayışlı olmaları konusunda da talimat verdi. Yayınlanan kararnameler, Yahudilerin, 1914 Ocak'ında Cemaat açıklamasıyla dile getirdikleri tüm talepleri cevaplamaktaydı.¹⁵⁵ Alınması istenen önlemler şunlardı:

1. Yunan ordusunun kente girişinden itibaren üç yıl süre ile askerlikten muaf tutulma hakkı. Bu, Yahudilerin seçme ve seçilme hakkını etkilememeliydi.

2. Özellikle Selanik kenti için Cumartesi tatilinin kaldırılmaması.

3. Yerel yönetime katılım hakkı.

4. Muhasebe defterlerinin kendi dillerinde, yani Ladino tutulması hakkının sürmesi.

5. Basın özgürlüğü.

6. Kent baytarı ve ilgili Cemaat görevlisinin (chohet), hayvanların Yahudi dinî kurallarına göre beslenme ve kesilmesinin (cashrout) denetlenmeleri.

7. Ülkede aile sayısı 50'nin üzerinde bulunan Yahudi Cemaatlerine 1.200 drahmilik devlet yardımının sağlanması. Ayrıca Maccabî Atletizm ve Siyonist Derneği gibi çeşitli Yahudi kuruluşlarını devlet yardımının verilmesi.

8. Yahudi Paskalyası için ithal edilen hamursuzlardan vergi alınmaması.¹⁵⁶

Bu talepler Yahudi Cemaatinin siyasal açıdan özgünlüğünü kanıtlamaktadır. Hükümete sunulan taleplerin niteliği değil, Yunan devletinin bu ayrıcalıkları geçici de olsa kabul etmesi bunu ispatlamaktadır. Hükümet 13 Ağustos 1913 tarihli Bükreş antlaşmasıyla Selanik'in ilhakının tanınmasına karşın, yasayı örnek şekilde uygulamayı sürdürmüştü.

¹⁵⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/C.51, genç Yahudilerin Yunanca öğreninceye dek orduya alınmamanı talebiyle ilgili olarak hahambaşı ve cemaat kurulunun Venizelos'a yazdığı 29 Kasım 1913 tarihli mektup.

¹⁵⁵ *Arhiv tu İpurgiu Eksoterikon stin Atina*, 1914/A/5a, Selanik Yahudi Cemaati'nin Hahambaşı Jacov Meir ve Başkan Sam Modiano'nun imzasıyla sunulan 30 Ocak 1914 tarihli dilekçe.

¹⁵⁶ Joseph Saias, *La Grèce et les Israélites de Salonique*, Paris, 1919, s. 11-13.

h. Birinci Dünya Savaşı sırasında Selanik'teki Siyonist hareket

Siyonistlerin egemenliği ve Yahudilerin Yunan devletine katılmaları

Kentin yeni rejimi yerli yerine oturmada Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması, Selanik'in geleceğini yine tartışmalı hale getirdi.

Savaş, patladığı sırada Yunan kamuoyu ikiye bölünmüştü: Berlin'deki Kriegsakademie (Harp Okulu) mezunu olan Kral Konstantin, ülkenin merkezî devletlerden yana tarafsızlığını ilân etti. Başbakan Venizelos ise müttefiklerden yana tavır alarak onlara Yunanistan'ın askerî desteğini sundu. Böylece, ulusal bütünleşmeyi, "Megali İdea"yı daha kolay gerçekleştirebileceğini düşünmüştü. Yunan siyasetinin üst kademesindeki bölünme, ülkeyi önceleri kararsız bırakarak Alman propagandasının etkinleşmesine yol açtı. Ancak kısa sürede müttefik propagandası egemen oldu.¹⁵⁷

Yahudi Cemaati, Balkan Savaşları'ndan sonra kendine gelmek üzeriyken ortaya yeni bir çatışma tehlikesi çıktı. Yunan kamuoyunun çoğunluğu İttifak Devletleri tarafları olmasına karşın patlayan savaş Yunanistan'ı özellikle yeni elde edilen bölgelerde oldukça zor durumda bırakmıştı. Yahudi halkı Alman başarıları duyulduğunda, Avusturya-Alman güçlerinin zaferi sonunda Balkan yarımadasının yeniden birleştirileceği umuduna kapıldı.

Yunan hükümetince uygulanan yasaya göre askere alınmayan Selanik Yahudilerinin, Venizelos'un sözüne sadakatinden kuşku-ları kalmamıştı. Bu 1915 milletvekili seçimleri ve 1916 halkoylaması ile de doğrulanmıştı.¹⁵⁸

Hilfsverein tarafından finanse edilen Alman-Yahudi okulları, savaş nedeniyle kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Ancak Nouveau Club resmen ekonomik destek sağlamıştı.¹⁵⁹ Nouveau Club, diğer kulüplerle birlikte, ülkenin siyasal yaşamına, fiilen katılmaya başlamıştı. Bu, Yunanistan'daki Yahudilerin tarihinde ilk olarak görülen bir olaydı. Hattâ 1915 seçimleri sıra-

¹⁵⁷ Jean-Claude Montant, "Aspects de la propagande française en Grèce pendant la Première Guerre mondiale," *Actes du colloque tenu à Thessalonique en novembre 1989: La France et la Grèce dans la Grande Guerre*, Selanik, 1992, s. 61-87.

¹⁵⁸ "Une dépêche de M. Venizélos à l'élite de la population Israélite," *L'Indépendant*, Selanik, 17 Haziran 1915.

¹⁵⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 27 Ağustos 1914 tarihli mektubu.

sında, *Courrier de Salonique* adlı gazeteleriyle propaganda faaliyetine girişmişlerdi.

Selanik Yahudileri, özgün konumları resmen kabul edildiğinden, görüşlerini çekinmeden açıklayabilecek duruma geldiler ve kendilerini güçlü hissetmeye başladılar. Hahambaşının öğütlerine karşı Kral yanlıları ve Başbakan Gunaris lehine oy kullanmışlar, Venizelos safına katılmayı reddetmişlerdi. İlginçtir ki Yahudiler eski liderlerine karşı çıkarak, Yunanistan'a bağlı olduklarını ve onun egemenliğini kabul ettiklerini açıklamaya başlamışlardı. Selanik bölgesi seçim sonuçları açıklandığında seçilen beş Yahudi milletvekilinden dördü Siyonistti.¹⁶⁰ Venizelos'un, Selanik Yahudileriyle barışçıl yollarla uzlaşma siyaseti gerçekleştirmeye başlamıştı. Ancak, ulusal bilinci uyanmakta olan cemaat Yunanistan'ın yeni bir savaşa katılmasına karşı olduğundan onu seçmemişti.

Siyonistlerin Etkisiyle Yahudi Cemaatinin İttifak Devletleri'ne yönelişi

Savaş sırasında, Siyonistlerin Alman dostu tutumu, uluslararası bir boyut kazandı. Özellikle 1916 yılından sonra, Almanya ve Avusturya'nın, Siyonizm'i sadece teorik düzeyde desteklemedikleri bunun arkasında Akdeniz'e yayılma siyasetinin bulunduğu anlaşıldı. Buna paralel olarak, Osmanlı Devleti ile olan anlaşmaları olumsuz yönde etkileyecek açıklama ya da eylemlerden çekinmişlerdi. Ayrıca Almanya'da görülen Yahudi karşıtı hareketlere tepki göstermekten de çekiniyorlardı. Diğer yandan, İttifak Devletleri Amerika'nın teşvikiyle Ortadoğu'da Osmanlı unsurlarının bağımsızlıkları konusunda müdahaleci siyasetler başlatmışlardı. Örneğin Filistin'de etnik ve dinî grupları, sürekli olarak artan Türk baskılarına karşı harekete geçirmeye çalışıyorlardı.¹⁶¹

Bu gelişme dünya Siyonist hareketinin Müttefiklere yönelmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Selanik'e konuşlandırılan müttefik askerler de Yahudi Cemaatinin ekonomik açıdan güçlenmesine yol açtı.¹⁶²

¹⁶⁰ R. Molho, "İ evraiki kinotita ke i entaksi tis," s. 295.

¹⁶¹ *Ibid*; Howard M. Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, Cleveland 1958, s. 89-105.

¹⁶² *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 11 Nisan 1918 tarihli raporu.

Cemaatin, Müttefikleri destekleyen tavır almasında Nouveau Club'de ortaya çıkan bir para skandalı da rol oynamıştır. Kulüp yönetiminin 1915 seçimlerinde, gazetelerin finansmanını sağlayan Yahudi banker Solomon Meir'in Larissa'dan adaylığını desteklemek için Selanik'deki Siyonist kulüplere yaptığı 40.000 Frank'dan kendisine düşen payı usulüne uygun olmayan biçimde kullandığı tespit edildi. Nouveau Club ise sadece savunmasını yapmak değil, lidersiz kalan asimilasyon yanlısı Siyonist hareketteki bölünmeyi de göğüslemek zorundaydı.¹⁶³ Diğer Siyonist derneklerin temsilcileri de ayaklanarak konferans ve makalelerle haklarını talep etmeye başlamışlardı. Bu arada Alman yanlısı kulüpte yaşanan yolsuzlukta Almanya'nın parmağını açığa çıkardılar. Siyonistler ayrıca kurtuluşun İttifak güçlerince gerçekleştirileceğini belirttiler.¹⁶⁴ Zaten Selanik Yahudilerinin çoğunluğu Fransız kültürüyle yetişmişti, bundan dolayı Fransızlar ve diğer müttefiklerle dostluk ilişkileri ileri düzeydeydi. Cemaatin Siyonist gösterilerine destek ve katılım verdiği açıktır.¹⁶⁵

Müttefiklerin Nouveau Club'e el koymalarından sonra Siyonistlerin kamuoyu nezdindeki saygınlıklarının iadesi iki yeni derneğin kurulmasıyla sağlandı. Söz konusu derneklerden biri, Ricanati'nin girişimleri neticesinde Messaveret Sion (220 üyeli) ve Maccabi'nin (100'ü kadın, 250'i erkek olan 350 üyeli) birleşmesiyle ortaya çıktı. 1916 yılında kurulan 570 üyeli bu derneğin adı Hatehya (Yeniden Doğuş) idi. Müttefiklere bilgi vermek amacıyla bu yeni dernek, 1917 yılı ortalarında ilk Fransız Siyonist gazetesi olan *Pro-Israéli*'i yayınladı. Diğer dernek olan Association des Jeunes Juifs (Genç Yahudiler Birliği) 1916 yılında, yine Ricanati'nin girişimleriyle kuruldu. Ricanati, bu dönemde Maccabi'den ayrılmış ve Alliance'in asimilasyon tezine karşı kampanya düzenlemiştir.¹⁶⁶

Diğer yandan, Dışişleri Bakanı N. Politis'in, 1917 yılı Nisan ayında, Yunanistan Yahudileri genel kurultayına hazırlanan der-

¹⁶³ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 9 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

¹⁶⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 18 Ağustos 1916 tarihli mektubu ve XVII/E.202, L. Dollman'ın 27 Ağustos 1913 ve J. Nehama'nın 11 Nisan 1918 tarihli mektupları.

¹⁶⁵ *Archives de l'AIU*, Grèce, XVII/E.202, J. Nehama'nın 23 Nisan 1916 ve 19 Kasım 1916 tarihli mektupları ve I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu.

¹⁶⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 tarihli mektubu; Ricanati, "Hatehia," *Zihron Saloniki*, s. 42.

neklerin toplantısı dolayısıyla İngiltere'de Balfour bildirisi¹⁶⁷ yayınlanmadan aylar önce Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını destekleyen açıklaması da Siyonistlerin yasallaşmasına katkı sağladı. Romanya Yahudilerinin siyasal haklarının desteklenmesi amacıyla 1917 yılının Eylül ayında yapılması plânlanan Yunanistan genel kurultayı, büyük yangın nedeniyle ertelendi. Kurultayın ertelenmesi, tüm çabalarına karşın toplantıyı engelleyemeyen asimilasyon taraftarlarını ve sosyalistleri rahatlatmıştı.¹⁶⁸ Bununla birlikte Siyonistlere yönelttikleri eleştirilere karşın güçsüzlüklerinin farkındaydılar. Sosyalistler de *Avanti* adlı gazeteleri olmaksızın başarı elde edemezlerdi. Gazetenin yayını müttefik makamlarınca durdurulmuştu.¹⁶⁹ Bu arada, her fırsattan yararlanmayı amaçlayan Siyonistler faaliyetlerini Ağustos 1917 yangınından zarar görenlere yöneltilmişlerdi. Cemaatin felaketinden yararlanma siyaseti neticesinde Yunan hükümeti yandaşlarından daha çok destek görmeye başladılar. Yunan kanunlarının uygulanmasından ileri gelen zararlar, özellikle 1918 yılı istimlak kanunu nedeniyle Yahudiler önlemler almak zorunda kaldılar.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Laqueur, *A History of Zionism*, s. 198. Balfour bildirgesi olarak anılan metnin Foreign Office'in genel sekreteri Lord James Balfour'un, Britanya Siyonist Federasyonu başkanı Lord Rothschild'e hitaben yazdığı 2 Kasım 1917 tarihli mektuba verilen addır. Aşağıda mektuptan bir alıntı sunuyorum:

"Sevgili L. Rothchild,

Bakanlar Kuruluna sunularak onaylanan Yahudi Siyonist taleplerine yönelik sempati ve dayanışmamızı size memnuniyetle aktarıyorum. Hükümet ve Kral Hazretleri, Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurt kurulmasını olumlu karşılıyor. Kendileri bu konuda ellerinden geleni yapacaklardır. Ancak bunun Filistin'de yaşayan ve Yahudi cemaatine mensup olmayan cemaatlerin siyasal ve dini haklarına dokunmaması ve diğer ülkelerde bulunan Yahudilerin elde ettikleri siyasal haklara zarar vermemesi gerekmektedir. Bu açıklamayı Siyonist Federasyon'a iletirseniz minnettar kalacağım."

¹⁶⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 6 Mayıs 1916 ve 29 Haziran 1917 tarihli mektupları (15.000 seçmen, 79 temsilci seçmişti. Bunların 60'ı Siyonisti); Moïse Cazes – David Matalon, *Pour le congrès juif de Salonique, Première réunion publique organisée dans le Temple Talmud Torah le samedi 29 Avril 1917*, *Allocution de Président M.J. Cazes, Discours de secrétaire M.D. Matalon*, El Avenir, Selanik, 1917.

¹⁶⁹ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Benrubi'nin 4 Temmuz 1919 tarihli mektubu.

¹⁷⁰ Georgios Mavroyordatos, "Venizelismos ke astikos eksinchronismos," Georgios Mavroyordatos – Hristos Hacıyosef (derl), *Venizelismos ke astikos eksinchronismos*, Herakleion 1988, s. 9-19.

Siyonistlerin yangın sonrası başvuruları ve Barış Konferansı nedeniyle hükümetin tedirginliği

Siyonistler yetkililerin yangından zarar gören Yahudilerle Hıristiyanlar arasında taraf tutmalarını Hahambaşı aracılığıyla, protesto ettiler.¹⁷¹ Somut olarak sadece Yahudi emlakinin kamulaştırılmasından değil, yangından zarar görenlerin çadırlarda yaşamaları ve gelirleri olmamasına karşın, kira için aşırı miktarda paralar ödemek zorunda kalmalarını eleştiriyorlardı. Dahası, yetkili makamlar, tedavi konularında da taraf tutmaktaydılar. Tüm Ortodokslar evlere yerleştirilmişti, oysa çok daha fazla sayıda olmalarına karşın, Yahudi mağdurların yalnızca % 10'u evlere yerleştirilmişti. 20.000 Yahudi ise evsiz kalmıştı.¹⁷²

Selanik'teki Siyonist hareketi üzerine yapılan yorumlara göre, Siyonistler Yahudi halkının şikâyetlerini yönetime "baş kaldırarak" ileten yegâne hareketin mensuplarıydı. Yahudi nüfus içinde Siyonist derneklere kayıtlı olanların oranı oldukça düşük olmasına karşın Selanik Siyonistleri, cemaat yönetim kurulunda ağırlıklı olarak temsil ediliyorlar ve gösterilerine katılım bir hayli yüksek oluyordu.¹⁷³ Popülerlik dereceleri Selanik halkının siyasal tercihlerini belirliyordu. Siyonistlerin tepkisi ise beklenen Paris konferansından önce belirlenecekti.¹⁷⁴ Selanik Siyonist milletvekilleri, 1919 yılında Londra Siyonist kurultayına katılmak üzere Paris'ten geçerken, benzer girişimlerde bulundular. Anlaşıldığına göre, Barış Konferansı sırasında Paris'te kalanlardan bazıları Selanik Siyonistlerinin görüşlerinin değişik makamlara iletilmesine aracı oldular.¹⁷⁵

Aynı yılın Ocak ayında, *Nuevo Avenir* gazetesi müdürü ve yerel Siyonist Federasyonu Başkanı David Florentin, eski okul mü-

¹⁷¹ *Archives de l'AIU*, Grèce, II/C.53-54, Hahambaşı Jacob Meir'in 26 Şubat 1919 tarihli mektubu.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Archives de l'AIU*, Grèce, V/B.26, J. Nehama'nın 31 Ağustos 1913 ve XVII/E.202, 5 Aralık 1913 tarihli mektubu.

¹⁷⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Nehama'nın 19 Mayıs 1916 ve Joseph Benroubi'nin 4 Temmuz 1919 tarihli mektupları. Selanik'teki Siyonist hareketin önde gelen örgütleyicileri olan Joseph Nehama ve Joseph Benroubi, asimilasyon ideolojisini destekleyen başlıca aydınlardı. Bu entelektüeller Selanik Yahudi halkını yönlendirme amaçlı faaliyetlerinin yanı sıra Paris'teki Alliance merkezine düzenli raporlar göndererek kentteki Siyonist hareket hakkında bilgi verirdi. Siyonizm ideolojisine karşı olduklarından, bu konu onları özellikle ilgilendiriyordu.

¹⁷⁵ Dimitsis Kıkıkis, *Propagande et pressions en politique internationale; la Grèce et ses revendications à la Conférence de la Paix (1919-1920)*, Paris, 1963, s. 423-436.

dürü Moïse Danon, Selanik'in "Errera" adlı ticaret odasının müdürü Moïse Karmona, Londra'daki Siyonist Kongresi'ne katılmak üzere yola çıkmışlardı. Paris'ten geçerken, Selanik Yahudi Cemaatinin temsilcileri olarak Basın Merkezi'ne uğramışlar ve yangından zarar gören Yahudiler adına, Yunan hükümetinin yangından önceki ve sonraki "tarafgir ve insanlık dışı" tutumunu protesto etmişlerdi. Benzer görüşmeleri Paris'te Dışişleri Bakanlığı, Alliance Israélite Universelle sorumluları ve Fransa Siyonist Federasyonu ile da gerçekleştirdiler. Heyet Florentin ve arkadaşlarının Selanik Yahudileriyle ilgili taleplerini, Londra Belediye Başkanı Lord Marcus'a sunan uzun bildirisini de Paris'teki temasları sırasında görüştükleri yetkililere gösterdi. Florentin bildiriye eklediği notla ivedilikle Londra'ya hareket eden yoldaşlarının desteklenmesini rica ediyordu.¹⁷⁶

Bu faaliyetlerin *Corriere di Napoli* gazetesinin 13 Ocak 1919 tarihli nüshasıyla kamuoyuna duyurulması Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis'i fazlasıyla telaşlandırmıştı. Bunun üzerine, bu konuyla ilgili olarak Hahambaşı, Siyonist Federasyonu, Selanik komutanı, Nahum Sokolov gibi uluslararası Siyonist liderler ve Paris Yunan elçisi Kaklamanos'la kapsamlı yazışmalara başladı.¹⁷⁷

Hahambaşı, Politis'in sorularına yanıt olarak Florentin'e atfedilen açıklamayı reddettiğini bildirdi.¹⁷⁸ Diğer yandan, Siyonist Federasyonu, 21 Ocak 1919 tarihli *Esperanza* gazetesinde yayınladığı basın bülteniyle, Florentin'in Paris'ten Londra'ya Yahudi Cemaatinin temsilcisi olarak gitmediğini savundu. O Londra'daki Siyonist kongresinde, federasyonu temsil etmek ve Paris'teki Siyonist Bürosu ile yalnızca Filistin sorununu tartışmak üzere görevlendirilmişti.¹⁷⁹

Politis, Venizelos siyasetini savunmak amacıyla Paris'te bulunan Nahum Sokolov'a gönderdiği mektupta, istimlâk kanununa hiç değinmedi. Yunan hükümetinin yangından zarar görenlere yansız davrandığını, Yahudilerin yurt dışından yardım bekledikleri konusunda bilgisi olmasına karşın, ayrı dinden olanlara ayırım yapmayı düşünemeyeceğini açıkladı. Bu arada, Sokolov'un "sü-

¹⁷⁶ *Ibid.*

¹⁷⁷ *Ibid.*

¹⁷⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, II/C.53-54, Hahambaşının Makedonya genel yöneticine yazdığı 26 Şubat 1919 tarihli mektubu.

¹⁷⁹ Dimitsis Kitsikis, *Propagande et pressions*, s. 423-436.

ratle Yunan aleyhtarlığına son vermesini" talep etti. Çünkü başlatılan bu kampanyanın sadece "Siyonizmin korunması amaçlı siyasetin ürünü olduğunu..., ancak bunun hükûmetin adaletli ve anlayışlı programlarına karşı savunulmasının Yunan kamuoyunu olumsuz yönde etkileyeceğini..." düşünüyordu. Ayrıca şunu da eklemekteydi: Selanik Yahudilerinin kendilerine yönelik herhangi bir uygunsuz davranış durumunda doğrudan şahsına başvurmaları gerekirdi.¹⁸⁰ Böylece, Dışişleri Bakanı Politis, istemeden de olsa İçişleri Bakanı Papanastasiu'ya sunulan Yahudi başvurularının cevaplandırılmasındaki başarısızlığı vurguluyordu. Paris'te kısa bir süre sonra gerçekleşen Papanastasiu ve Sokolov görüşmesi, Yunan hükûmetinin rahatsızlığını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Kaklamanos'un, telgrafla Atina'da bulunan Politis'e naklettiğine göre, Sokolov, Yunanistan'ın "elde edeceği bölgelerdeki azınlıklara eksiksiz ulusal gelişme imkânları sağlayacağını" bildirmesinin gerektiğini bildirmişti. Tüm bunlara karşın Kaklamanos -Sokolov'la, Yunan parlamentosuna katılan Yahudi milletvekilleri konusunu görüşmüştü- Sokolov'un Yahudiler için özel bir rejim isteğinde bulunabileceğinden korkmuştu. Doğal olarak, bu, Yunanlı yetkililerde rahatsızlığa yol açtı. Onlar, ancak casusları Joseph Saiaş'ın ulaştırdığı bilgiyi aldıktan sonra rahatlamışlardı.¹⁸¹ Saiaş, 28 Şubat ilâ 2 Mart 1919 tarihleri arasında, görevli olarak Londra'daki Siyonist kongresinde bulunmuştu.¹⁸²

Saiaş'a göre, "Selanik temsilciliği, Yunanistan'daki Yahudilerin durumundan söz etmiş, ama kongre bu tür konular üzerine yetkisi olmadığı düşüncesiyle meseleyi Paris Birliği'ne (Association Israélite de Paris) havale etmeye karar vermişti. Aynı zamanda, Yunanistan'daki Yahudi temsilcileri ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen murahhaslarla İngiltere başbakanı Lloyd George arasında hükümetleri tarafından onlara çıkarılan zorlukların tartışıldığı bir görüşme yapıldı. Yunanistan iç siyasetine ait sorunları diğer ülkedeki temsilcilerden daha iyi bilen Lloyd George, ziyaretçilerine Yunanlılarla Yahudiler arasındaki ilişkilerin barışçıl olmadığına inanmadığını, ancak buna karşı olan görüşleri de duymak istediğini söyledi. Bunun üzerine Selanik temsilcileri yakınmalarını Lloyd George'e sundular. Bu şikâyetlere yanıt olarak, Kaklamanos, Politis'ten aldığı bilgilere dayanan bir lâyiha hazırladı ve

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² *Ibid.*

bunu Britanya yetkilileri, gazeteler ve Büyük Britanya'daki önemli Yahudi kuruluşlarına gönderdi.¹⁸³ Siyonistler, yakında toplanacak olan barış konferansında Selanik rejiminin de gündeme alınacağını bildiklerinden sorunlarının dinlenebileceği umuduyla harekete geçtiler. Baskıları, Yunan hükümetinin siyasetini yeniden gözden geçirmesini ve dünya kamuoyunu iyi niyetine indirmek için çaba gösterme yoluna sokmuştu.

Büyük ihtimalle bu tutum nedeniyle İstanbul'da Rum, Yahudi ve Ermeni Cemaatleri arasında bir anlaşma sağlandı. Bu beklenmedik uzlaşmanın bir netice vermesi ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması doğal olarak Osmanlı imparatorluğunun dağılmasına bağlıydı. Bu uzlaşma o denli hızla sağlandı ki, ateşkesin hemen ardından Yunanistan'da egemen olan ortam sonucunda, İstanbul Yahudileri, Rum ve Ermeniler, Osmanlı egemenliğindeki azınlıkların özerklikleri konusunda işbirliğinden söz etmeye başladılar.¹⁸⁴ Paris Barış Konferansı tarafından dikkate alınan bu görüşlerde temel olarak Wilson'un 1918 yılında ilân ettiği 14 noktanın iki maddesindeki görüşler işleniyordu. Bu maddeler Osmanlı unsurlarının kendi kaderlerini tayini ile ilgiliydi.

Selanik'te Balfour Deklarasyonu'nun ilânının birinci yıldönümü kutlamaları

Yunanlı ve Avrupalı gözlemciler 2 Kasım 1918'de Selanik'te, 20.000 kişinin katılımıyla Balfour Deklarasyonu'nun görkemli biçimde kutlanmasını, Siyonistlerin popülerliğinin belirtisi olarak görmüşlerdi.¹⁸⁵

Gösterilerin düzenlenmesine, yeni kurulan Selanik Siyonist Federasyonu'nun (Fédération Sioniste de Salonique) önemli katkısı oldu. Federasyon, haftalık *Esperanza* (Umut) gazetesini neşrediyor ve kentin yaklaşık 700 üyeye sahip olan Siyonist derneklerinin çoğunu bir araya getiriyordu.¹⁸⁶ Federasyon'un başkanlığına David Matalon, başkan yardımcılığına ise David Florentin seçildi. Florentin aralarında Bezalel Güzel Sanatlar Okulu'nun da bulunduğu Filistin'deki Yahudi kuruluşlarının işbirliğiyle, çeşitli kültürel gösterileri düzenledi. Federasyon, Yom Hashekel (Küçük yardım günü)

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ Molho, "Venizelos and the Jewish community."

¹⁸⁵ CZA, Z4/2088.II, D. Florentin'in 4 Kasım 1918 tarihli mektubu.

¹⁸⁶ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Benrubi'nin 4 Temmuz 1919 tarihli mektubu.

olarak bilinen günde özel gösteriler düzenlerdi. Bu tür günlerde, kuponlar satılırdı. Üyeler bu kuponları satın almak zorundaydılar. Satın alınan her iki yüz kupon için uluslararası kongrelere bir temsilci gönderme hakları vardı.¹⁸⁷

Diğer bayram günleri arasında Yom Haivri (Yahudi Günü) vardı. Bu bayram sırasında Yahudi ulusal tahvilleri (National Fund) ya da Filistin'de kurulacak Yahudi bankasının hisse senetleri satılırdı. 1919 yılında, hahambaşı J. Meir'le yapılan işbirliği sayesinde 12.000 adet Yahudi ulusal tahvili ile Filistin'de kurulacak bankanın 19.000 hisse senedi satıldı.¹⁸⁸ Siyonist Merkezî Federasyonu (Fédération Sionist Centrale), Selanik'te toplanan bu paraların, cemaatin büyüklüğü gözönüne alındığında önemli olmadığı görüşündeydi; beklentisinin ancak bir bölümü karşılanmıştı.¹⁸⁹ Siyonist Federasyon'un getirdiği en önemli yenilik 1918 Aralık ayında, bir Enformasyon Bürosu'nun kurulmasıydı. Bu büro, Filistin'e ait tüm konular hakkında sözlü bilgi veriyordu. Ancak kuruluş "Sion"a belirli göç hareketi oluşturma alanında yetersiz kalmıştı.¹⁹⁰

Federasyonun arabuluculuğuyla ertelenen kurultayın gerçekleşmesi için diğer kentlerin Yahudi ve Siyonist dernekleriyle görüşmeler yenilendi. 10 ve 11 Mayıs 1919'da gerçekleşmesi kararlaştırılan kongrenin merkezi Selanik olacaktı, bu arada Selanik Federasyonu (Fédération de Salonique) ismi, Theodore Herzl olarak değiştirildi.¹⁹¹ Yunanistan Siyonist Federasyonu yönetim kurulu, ülkedeki en önemli Yahudi Cemaatlerinin 13 temsilcisinden oluşacak ve altı ayda bir Selanik'te toplanacaktı. Federasyonun merkez kurulu ise Selanikli yedi kişilik bir komiteden oluşacaktı.¹⁹²

¹⁸⁷ Moissis, "El movimiénto sionista en Salonique," *Zikhron Saloniki*, s. 44-48.

¹⁸⁸ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Benrubi'nin 4 Temmuz 1919 tarihli mektubu.

¹⁸⁹ CZA, Z4/2088.II, Londra'daki Siyonist Bürosu'nun, D. Besantchi'ye hitaben kaleme aldığı 10 ve 24 Haziran 1919 tarihli mektupları.

¹⁹⁰ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Benrubi'nin 4 Temmuz 1919 tarihli mektubu.

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² *Ibid.*

Birinci Yunanistan Siyonist Kurultayı

Birinci Yunanistan Siyonist Kurultayı, Venizelos'un onayı ile 10 ve 11 Mart'ta Beyaz Kule'de gerçekleşti. Bu olay, Yunanistan'daki Yahudi Cemaatleri tarihindeki en büyük olaydı. Aralarındaki iletişimin hiç kesilmemesine karşılık, o zamana dek hiçbir işbirliği gerçekleştirilmemişlerdi. Kurultay günlerinde, kent, Yunan ve müttefiklerinin bayrakları ve önde gelen Siyonist liderlerin portreleriyle süslenmişti. Dükkânlar kapatılmış ve büyük bir işçi yürüyüşü gerçekleştirilmişti.¹⁹³

Yunanistan'daki 24 Yahudi Cemaatinden 15'i, kurultaya 80 temsilci göndermişti. Bunların arasında çok sayıda üyesi olan Siyonist derneği Or Sion'un (Sion'un Işığı) Kavala, Drama, Serrez, Florina, Kastoria, Lankaza'dan gelen Murahhasları ayrıca Volo'nun tanınmış sosyalist derneği Poalei Sion (Sion İşçileri), Halkida, Lamia, Atina, Arta, Prezeve'de şubeleri bulunan Siyonist kulüp Tikvat Sion (Sion'un Umudu) adlı Siyonist derneğin üyeleriyle Korfu ve Sakız adaları Yahudi Cemaatlerden önemli temsilciler bulunuyordu. Farklı şehirlerin temsilcileri dışında, kurultaya, kadın ve diğer Yahudi derneklerinin temsilcileri, ayrıca aralarında Yunanlı memurlarla yabancı konsolosluk mensuplarının bulunduğu 500 davetli katılmıştı.¹⁹⁴ Kurultay Hahambaşı J. Meir'in Ladinno dilinde yaptığı konuşmayla açıldı. Meir, kısaca delegelerin ele alacağı konulara değindi.¹⁹⁵

Hahambaşının açılış konuşmasını, Volo'lu noter Samuilidis'in delegelere hitabı izledi. Kendisi, Yunanca yaptığı konuşmada Yahudi ve Yunan uygarlıkları arasındaki ilişki üzerinde durdu ve Büyük Yunanistan ve Yahudi demokrasisinin her türlü övgüye lâyık olduğunu vurguladı.¹⁹⁶

Daha sonra Siyonist milletvekili David Matalon, Yunanistan Siyonist Federasyonu başkanı olarak söz aldı. Matalon Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının gerekliliği üzerinde durarak, müttefik güçlerin anlaşmaları ile Wilson ilkelerinin uygulanması gerçeğine değindi.¹⁹⁷

¹⁹³ CZA, Z4/2088.II, D. Florentin'in 18 Mart 1919 tarihli mektubu ve *Pro-İsrâël*, Selanik, 21 Mart 1919.

¹⁹⁴ *Archives de l'AIU*, Grèce, I/G.3, J. Benrubi'nin 4 Temmuz 1919 tarihli mektubu.

¹⁹⁵ *Pro-İsrâël*, Selanik, 21 Mart 1919.

¹⁹⁶ *y.a.g.e.*

¹⁹⁷ *y.a.g.e.*

Kurultayın sonunda, hazırlanacak bildiriler üzerinde durularak bunların, Paris'te toplanacak Barış Konferansı Komitesi'ne sunulmasına karar verildi. Bildirilerde Yunan Siyonistlerinin şu önerileri dile getiriliyordu:

1. Yahudilerin tüm dünya ülkelerinde toplumsal, siyasal ve dinî eşitliğinin sağlanması konusunda uluslararası güvencelerin verilmesi.

2. İngiltere'nin gözetiminde Milletler Cemiyeti adına iş görerek Filistin'de Tevrat'ta belirtilen tarihî sınırlar içinde bir Yahudi devletinin kurulması için gerekli siyasal ve ekonomik koşulların yaratılmasına yönelik müzakereler için söz verilmesi.

3. Yahudi halkının birleşik bir ulus olarak diğer uluslar gibi Milletler Cemiyeti'ne katılmasının sağlanması.

4. Talep etmeleri durumunda Yahudi Cemaatleri yönetimlerine özerklik verilmesi.

Selaniklilerin başını çektikleri Yunanistan Siyonistleri ilk üç maddeyi kabul ederek Siyonist hareketin genel tezleriyle uyum içinde hareket etmişlerdi. Dördüncü madde ise özgün bir ulusal cemaat olarak tanınmaları koşuluyla Yunan devletine katılmayı arzulayan Yunan Siyonistlerinin hareketle fikir ayrılığına düştüklerini ortaya koyuyordu. Özellikle hukukçuları ilgilendiren konu, hükümetin bu taleplere hukukî güvencelerle cevap vermesiydi. Bunun yolu da Yunanistan'ın, Yahudi Cemaatlerini 1920 yılında kabul edilecek 2456 sayılı yasaya göre medenî kanun açısından tüzel kişi olarak tanınması idi.

Bu dört maddelik öneri paketi Selanik Yahudilerinin kültürel kimliklerini de yansıtıyordu. Bu paket özgünlüklerinin tanınması ve eşit haklar verilmesi durumunda Yahudilerin Yunan devletine katılma kararlarını resmîleştiriyordu. Bu önerilerin, Barış Konferansı'na sunulması ise sadece Yunanistan egemenliğini kabul ettiklerini değil, bu ülkedeki eşitliği, bunun sağlanamadığı diğer toplumlar için de talep ettiklerini ortaya koyuyordu.

Bu nedenle, doğal olarak, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması görüşünü desteklemekteydiler. Ancak Selanik Yahudileri ne bu ikinci vatana gitmek ne uyumsuz Yahudiler olarak kalmak ve ne de bu ülkede Yunan ulusal bilincini içselleştirerek yaşamak istiyorlardı. Arzuları ikili bir kimliğe sahip olmaktı. Bu ikili ulusal kimliğin varlığı, Yunanlılar tarafından da kabul edilebilirdi, çünkü onların diaspora Yunanlığı üzerine deneyimleri vardı.

4. Sonsöz

Selanik'te sosyalizm gibi, Siyonizm de Yahudi toplumsal örgütlenmenin demokratikleşmesi sonucunda gelişti. Hareket, cemaatin çağdaşlaşmasına paralel olarak dönüştü ve 1908 ve özellikle 1913 sonrasında gerçekleşen rejim ile siyasal değişimlerden etkilenen geniş halk kitlelerinin harekete geçmesiyle pragmatik niteliğini kaybederek ideolojik boyut kazandı.

Gerçekte hareketin gelişmesine 1908 İnkılâbını takip eden on yıl içinde başgösteren siyasal istikrarsızlık ve güvensizliğe karşı dile getirilen tepki neden oldu. Ancak bürokrasiden yabancı muamelesi gören yerli Yahudilerin hoşnutsuzluğu da hareketin gelişmesine yardımcı oldu. Oysa onlar Selanik'i kendi vatanları gibi görüyordu:¹⁹⁸ "Ama hangi Filistin'den söz ediyorsunuz, Filistin burası."¹⁹⁹

Gözünü Sion'a değil varolan Kudüs Selanik'e diken Yahudilerin bu yaklaşımı kendilerinin şehirle, Yunan siyasetlerini de etkileyen, özel bağlarını ortaya koymaktadır.

Güvenceden yoksunluklarına karşın Selanik Yahudileri diasporadaki dindaşlarından farklı olarak ulusal gururlarını yitirmemişlerdi. Bu bakımdan Siyonizm, Yahudiliğin doğal gelişim çizgisi olarak algılanmaktaydı. Yahudi kültürel milliyetçiliğin temsilcisi ve özellikle Herzl'in siyasal Siyonizminin baş düşmanı Ahad Haam, haklı olarak şunu kavramaktaydı: Ulusal hareketin temel amacı Yahudi halkının gelenekleriyle uyum ve güven içinde yaşama ve ulusal varlığını muhafaza etme talebinin diğer uluslar tarafından da tanınmasıydı. Yani, Cemaatin Osmanlı İmparatorluğu boyunca, hiç olmazsa Selanik'te bunu sağlamakta gösterdiği başan oldukça çarpıcıydı. Eski dönemde halkların içişlerindeki özerklikleri, "millet" adlı Osmanlı sistemiyle biliniyordu. Büyük Güçler tutarlı olsalar, yeni toprak ilhaklarını belirli şartlara bağlasalar ve bunların da ötesinde Balfour Deklarasyonu'nun temel ilkelerini Filistin'de kurulacak Yahudi devletine uygulamasalar pekâlâ bunun yeni Yunan Selanik'de yeniden yaratılması mümkün olabilirdi. Selanik Yahudileri benzeri cemaatlerin haklarının teminat altına aldığı bir ortamda yeni Yahudi devleti de bu gelişmelere daha ciddi destek verebilirdi.

¹⁹⁸ "L'on. Mallah per la pacificazione di Salonico," Roma'daki *Israël* gazetesinde 10 Nisan 1919'da yayınlanan, Yunan Parlamentosu milletvekili Ascher Mallah'ın mektubu.

¹⁹⁹ Siyonist derneği Association des Jeunes Juifs'in önde gelen üyelerinden Leon Amarillio'nun (doğumu Selanik 1899) açıklamalarından. Kendisi, 1919 yılında Siyonist amaçlarla para toplamaya gittiğinde, sık sık bu yanıtı alıyordu.

SONSÖZ

Bu kitabı yazarken amacımız 1856 ilâ 1919 yılları arasında bir Osmanlı ve Yunan kenti olan Selanik'in geçirdiği dönüşümde önemli bir rol oynayan ve 'yerli diaspora' olarak tanımlanması mümkün Yahudi Cemaati'nin toplumsal, kültürel ve siyasal dinamiklerini ayrıntılı biçimde ele almaktır.

Cemaat yönetimine, eğitim sistemine, hayır ve kültür amaçlı derneklerle Siyonist örgütlenmeye baktığımızda, Kuzeydoğu Akdeniz bölgesindeki diğer Yahudi Cemaatleri ile önemli bir farklılık olmadığını söyleyebilmemiz mümkünse de idareyi eline alan Yunanlılarla geliştirilen ilişkilerin özgünlüğü, benzeri bulunmayan bir cemaatten söz etmemize olanak vermektedir.

Ulus-devletlerin egemenliği altına girmek korkusuyla, diğer Avrupa ve Balkan halklarından farklı olarak kültürel asimilasyonuna boyun eğen Selanik Yahudileri, bir devletin desteğini almadan (örneğin Batı Trakya'daki Müslümanlar gibi), Batı milliyetçiliğine karşı koymuşlardır. Yunan milliyetçiliğinin yaklaşımına karşın kültürel farklılıklarını koruyarak ulus-devlete kabul edilmeleri azınlıkların kavramsallaştırılması açısından yeni bir alternatif sunmuştur.

Diğer yandan 1878 Berlin Kongresi'nin kararları çerçevesinde Yahudilere haklar tanımak zorunda kalan diğer Balkan devletlerinin tersine Yunanistan, Yahudilerle olan ilişkisini bu tür bir dayatma neticesinde kurmamıştı. Yahudilerin bu devletler tarafından "kabul edilmelerinin" perde arkasındaki nedenlerini anlamışlar ama buna rağmen bu gelişme onları fazlasıyla cesaretlendirmişti. Selanik örneğinde yaşanan durum müdahale için tetikte bekleyen büyük devletleri oyun dışı bırakacak ve onları Makedonya'nın önemli bölümünü Yunan egemenliğine bırakma siyasetini benimsemeye yöneltecekti.¹

¹ Benbassa – Rodrigue, *Les Juifs des Balkans*, s. 175. Yazarlara göre Berlin Kongresi'nin 5, 20, 27, 34, 35, 43 ve 44. maddeleri, doğrudan doğruya Yahudilerle ilgilidir. Düvel-i Muazzama, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlıklarını şu koşulla onaylayacaklardı: her iki ülkenin kanun sistemine göre saptanacak yasalarla tüm dinsel azınlıklara eşit haklar tanınacaktı. Aynı ilkeler, Bulgaristan, Şarkî Rumeli ve Karadağ'ın tanınmaları için de gerekli önkoşulu oluşturulacaktı.

Öte yandan Yahudilerin ve Yunanlıların siyasal önceliklerinde ortak noktalar vardı. Bunlar sayesinde iki eski Osmanlı unsuru ortak bir çizgi oluşturmaya muvaffak oldular. Her iki unsur da Osmanlı Devleti'nin parçalanması amacını güdüyordu. Bu ortak amaç tarihî kökleri olan taleplerden kaynaklanıyordu. Talep edilen topraklar ise Osmanlı egemenliğindeydi.

Aynı bölgedeki bazı kentlerde Yunan nüfusunun yüksek oranı belirgindi. Bu bakımdan Selanik'teki Yahudi Cemaatinin, İzmir, Bursa ve İstanbul'daki Yunan Cemaatiyle kıyaslanması kaçınılmazdı. Yunan devletinin bu evrede Yahudilere bakış biçimi, yeni bir siyasal yaklaşımı gerektiriyordu. Buna göre, egemen ulus, azınlıklar tarafından tehdit edilmemekte, onları eşit vatandaşlar olarak bağrına basmaktaydı. Bu yaklaşımıyla Yunanistan başta Osmanlı Devletindekiler olmak üzere değişik ülkelerdeki Yunan azınlıklarına saygı gösterilmesini de talep ediyordu.

Bu şekilde imparatorlukta Yahudilerle Yunanlılar arasında dostluk ve dayanışma temelleri atıldı.

Diğer bir açıdan bakılacak olursa Türk milliyetçiliğinin ilk belirtilerinin görüldüğü bölgelerde kültürel özerkliğin güvenceye alınması savaşımında işbirliği zorunluydu.

Bu noktada, Yunan ulusçuluğu ayrılcılığı savunan klasik modelden farklı olarak yaratıcı ve birleştiriciydi. Ancak 1917 yangını ve sonrasında kimi değişiklikler baş gösterdi. Yunan ulus-devleti doğal olarak Yahudilerin ev ve simgesel binalarını bir gecede kaybetmelerine neden olmakla kalmayıp şehrin karakterini değiştiren 1917 Yangını sonrasında ortaya çıkan "Yunanlılaştırma" fırsatını görmezlikten gelemezdi. Evvelki bölümlerde incelediğimiz gibi Yahudiler bu konuda gerçekleştirilen girişimlere de etkin biçimde karşı koymaya muvaffak olmuşlardı. Seçimde gelişmelerden hoşnut olmayan diğer vatandaşlarla birlikte Liberallere karşı oy kullanarak hükümetin devrilmesine yol açmışlardı. Sonuç olarak Selanik Yahudileri siyasal iktidarın öfkesine yol açacağını bildikleri halde siyasal güçlerini durumlarını iyileştirme amacıyla kullanmışlardı.

Küçük Asya Felâketi (1922) sonrasında Selanik Yahudi Cemaatinin azınlık statüsüne düşmesinin Yahudilerin konum ve siyasal kimliklerinin dönüşümünde nasıl bir rol oynadığı önemli bir konudur. Bu konunun incelenebilmesi için ise sadece Yahudi Cemaatinin yeni yönelimlerinin değil, Yunan milliyetçiliğinin gelişimin de yeni araştırmalar aracılığıyla ele alınması gerekmektedir.

EKLER

Birinci Bölüm

II. SELANİK YAHUDİ TOPLUMUNUN ÖRGÜTÜ, KURUMLARI VE VAKIFLARI

TABLO I

*1883 ile 1910 yılları arasında ekonomi kurulunun (Gachmi)
bütçe fazlasıyla satın alınan cemaat taşınmazları**

a/a Taşınmazın adı	Satın Alma Tarihi	Türk Lirası Değeri
1. Kalderon Pasajı	1883	4.000
2. Talmud Tora Okulu	1887	5.000
3. Nehama Grubu	1888	600
4. Hamursuz Fabrikası	1888	2.500
5. Chohtim Grubu	1890	500
6. Hastahane arsası	1890	300
7. M. Yeochua Konağı	1891	1.000
8. Djedid Han	1902	20.000
9. Oriental Pasajı	1902	6.000
10. Emanet Bankası	1910	5.000
TOPLAM		44.900

* D. Levy, *Notas Historicas*, s. 23; D. Levy, *De l'origine*, s. 9-10.

TABLO II

*Özel bağışlar ve miraslardan elde edilen cemaat taşınmazları**

a/a Taşınmazın adı	Satın Alma Tarihi	Bağışlayan	Türk Lirası Değeri
1. Oun Capan Grubu I	1883	Moïse Allatini	1.500
2. Oun Capan Grubu II	1883	Saoul Modiano	600
3. Beit Yossef Binası	1883	B. Bensuvan	300
4. Poulia Binası	1887	Joseph Saias	200
5. Plassa Gayrimenkulu	1888	Bohor Russo	500
6. Kızıl Haç Binası	1890	Nehama Mallah	400
7. Mayor Grubu	1905	Iakov M. Florentin	4.500
8. Esformes Konağı	1910	David Esformes	600
9. Plassa Grubu	1914	Solomon Hassid	200
10. Telgraf Binası	1915	Samuel Hassid	200
11. Ezratti Gayrimenkulu	1915	M. Ezratti	300
12. Artezyan kuyuları	1915	Iakov Modiano	250
TOPLAM			9.550

* D. Levy, *Notas Historicas*, s. 23.

TABLO III

1883 ve 1908 yılları arasında artan cemaat vergilerinden elde edilen cemaat geliri (1)

a/a Taşınmazın adı	Mülk Edinme Yılı	Cemaat Tahsisatı	Türk Lirası Değeri
1. Bedesten Gayrimenkulu	1883	Yetomot Vakfı(2)	100
2. Cemaat Kurulu Gayrimenkulu	1888	Cemaat	3.000
3. Egnatia Gayrimenkulu	1888	Bikour Holim	100
4. Hilfsverein Okulu	1891(3)	Cemaat Kurulu	1.000
5. Demiryolu İstasyon Arsası	1908	Cemaat Kurulu	300
TOPLAM			4.500

1. D. Levy, *De l'origine*, s. 9-10.

2. Yetim Kızlar Yurdu'nun kasa fazlalığıyla satın alındı.

3. Cemaat kurulunun Hilfsverein Okulu'nun yapımı için 1910 yılında verdiği arsanın değeridir.

TABLO IV

1875 ve 1908 yılları arasındaki bağışlar (1)

a/a Amaç	Satın Alma Tarihi	Türk Lirası Değeri
1. Alliance okulu yapımı için arsa satın alımı	1875	6.000
2. B. Holim kliniğinin yapımı için Meidan de Lubebinasının satın alımı	1888	2.000
3. Yangından zarar görenler için Hirsch ve Kalamaria arsalarının satın alımı	1891	36.000
4. Hastahane yapımı için Barones C. Hirsch'in bağışına ek sermaye	1906	16.000
5. Geliri hastahanenin bakımına harcanmak üzere "Taşınmaz devlet bağışı" için haftalık "on para"(2) aboneliği	1908-1911	2.500
6. Büyük yangında zarar görenlerin bakımı için "151" taşınmazın satın alımı	1917	15.000
TOPLAM		77.500

1. D. Levy, *Notas Historicas*, s. 26.

2. 1900 yılında madeni paranın değeri 10 para idi, yani kuruşun % 25'i, (40 para bir kuruş değerindeydi). 1920 yılında, satın alma gücü kalmayan bu para, terk edildi.

TABLO V

*1875 ilâ 1908 yılları arasında bağış ve yardımlardan elde edilen cemaat geliri**

a/a Taşınmazın adı	İyelik Yılı	Türk Lirası Değeri
1. Alliance Okulu	1875	7.000
2. Bikour Holim Kliniği	1888	2.000
3. Kalamaria, Hirsch semtleri	1891	20.000
4. Kalamaria, Hirsch Okulu	1891	3.000
5. Kapancı Grubu	1908	12.000
6. Popular Grubu	1908	4.000
7. Popular Grubu	1908	2.600
TOPLAM		50.600

* D. Levy, *De l'origine...*, a.g.e., s. 9-10.

TABLO VI

1917 büyük yangınına dek eski taşınmazların geliri

Kategori	Türk Lirası Değeri
1. Sinagoglar	42.300
2. Duahaneler	5.000
TOPLAM	47.300

TABLO VII

1875 yılına kadar elde edilen cemaat geliri(1)

a/a Taşınmazın adı	Finansman Kaynağı	Türk Lirası Değeri
1. Hazan Gayrimenkulu	Bilinmiyor (2)	200
2. Counio Gayrimenkulu	Bilinmiyor	500
3. Angel Gayrimenkulu	Bilinmiyor	400
4. İpekçi Gayrimenkulu	Bilinmiyor	150
5. Rogos Konağı	Bilinmiyor	200
6. Pardos Konağı	Bilinmiyor	500
7. Sarrafbaşı Arsası	Bilinmiyor	500
8. Kaldırgoc Arsası	Bilinmiyor	100
TOPLAM		2.550

1) D. Levy, *De l'origine...*, a.g.e., s. 9-10.

2) 1, 2, 3 ve 6 nolu taşınmaz malların adlarının, bağışta bulunan ailelerin adlarıyla ilgili olsa gerek.

TABLO VIII

1917 yılında Selanik'teki Yahudi Cemaatinin gayrimenkullerinin değeri

a/a Taşınmazın adı	İyelik Yılı	Taksisat/ Başışlayan	Türk Lirası Değeri (a)	Ek Bilgiler
1. Alliance Okulu	1875	Çeşitli (b)	7.000	1942 yılına dek vardı
2. Hazan Gayrimenkülü	1880	Bilinmiyor	200	1917 yılında yıkıldı
3. Counio Gayrimenkülü	1880	Bilinmiyor	500	1917 yılında yıkıldı
4. Angel Gayrimenkülü	1880	Bilinmiyor	400	1917 yılında yıkıldı
5. İpekçi Gayrimenkülü	1880	Bilinmiyor	150	1917 yılında yıkıldı
6. Rogos Konağı	1880	Bilinmiyor	200	1917 yılında yıkıldı
7. Pardos Konağı	1880	Bilinmiyor	500	1917 yılında yıkıldı
8. Sarrafbaşı Arsası	1880	Bilinmiyor	500	1917 yılında yıkıldı
9. Kaldırgoc Arsası	1880	Bilinmiyor	100	1917 yılında yıkıldı
10. Unkapanı Grubu I	1883	Moïse Allatini	1.500	1917 yılında yıkıldı
11. Unkapanı B33 Grubu II	1883	Saoul Modiano	600	1917 yılında yıkıldı
12. Beit Yossef Konağı	1883	B. Bensusan	300	1917 yılında yıkıldı
13. Kalderon Pasajı	1883	Gachmi	4.000	1917 yılında yıkıldı
14. Bedesten Gayrimenkülü	1883	C. Yetomot (c)	100	1917 yılında yıkıldı
15. Poulia Gayrimenkülü	1887	Joseph Saïas	200	1917 yılında yıkıldı
16. Talmud Tora Okulu	1887	Gachmi	5.000	1917 yılında yıkıldı
17. Bikour Holim Kliniği	1888	Çeşitli	2.000	1917 yılında yıkıldı
18. Plassa Gayrimenkülü (d)	1888	Boh. Russo	500	1917 yılında yıkıldı
19. D. Kurulu Gayrimenkülü	1888	Cemmat	3.000	1917 yılında yıkıldı
20. Nehama Grubu	1888	Gachmi	600	1917 yılında yıkıldı
21. Egnatia Grubu	1888	Blkour Holim	100	1917 yılında yıkıldı
22. Hamursuz Fabrikası	1888	Gachmi	2.500	1917 yılında yıkıldı
23. Choetlm Grubu	1890	Gachmi	500	1917 yılında yıkıldı
24. Hastahane Arsası	1890	Gachmi	300	1942 yılında vardı
25. Kızıl Haç Arsası	1890	Neh. Mallah	400	1931 yılında satıldı
26. Hirsch Kalamaria Mahallesi	1891	Çeşitli	20.000	1942 yılında vardı
27. Hirsch Kalamaria Okulu	1891	Çeşitli	3.000	1917 yılında yıkıldı
28. M. Ieochua Konağı	1891	Gachmi	1.000	1917 yılında yıkıldı
29. Hilfsverein Okulu (e)	1891	Yönetim Kurulu	1.000	1917 yılında yıkıldı
30. Cedid Han	1902	Gachmi	20.000	1942 yılında vardı
31. Oriental Pasajı	1902	Gachmi	6.000	1942 yılında vardı
32. Mayor Grubu	1905	Iakov Florentin	4.500	1917 yılında yıkıldı
33. Hirsch Hastahanesi	1908	Çeşitli	12.000	Mevcut
34. Kapancı Grubu	1908	Çeşitli	4.000	1917 yılında yıkıldı
35. İstasyon Arsası	1908	Yönetim Kurulu	300	1942 yılında vardı
36. Poplar Grubu	1908	Çeşitli	2.600	1917 yılında yıkıldı
37. Dépôt Bankası	1910	Gachmi	5.000	1942 yılında vardı
38. Esformes Konağı	1910	D. Esformes	600	1917 yılında yıkıldı
39. Plassa Gayrimenkulu	1914	Sol. Hossid	200	1917 yılında yıkıldı
40. Telgraf Gayrimenkulu	1915	Sam. Hossid	200	1942 yılında vardı
41. Ezratti Gayrimenkulu	1915	M. Ezratti	300	1917 yılında yıkıldı
42. Artezyen kuyuları	1915	Yacou. Modiano	250	1931'den sonra satıldılar
43. Sinagoglar	-			42.000 (1917) yıkıldılar
44. Duahaneler	-			5.000 (1917) yıkıldılar
Toplam Değeri			159.400	

a. Bu Tablo, 1942 yılında kaleme alındı, ancak taşınmaz mal varlıklarının Türk Lirası olarak değerlendirilmesi, kafaların karışmasına neden olmaktadır. Fiyatların 1942 yılı Türk Lirasına eşit olup olmadıkları tartışma

konusudur. 6.000 Türk Lirası değerinde bir kayıt, 1875 yılında "Moïse Allatini" okulunun (Ekler, Tablo IV) yapımı ve arsasının alınması bedelini göstermektedir. D. Levy'nin VIII nolu tablosuna göre arsanın değeri, 7.000 Türk Lirası olarak saptandı. Bu da, D. Levy'nin tablosunda yazılan fiyatların son taşınmazların satın alındıkları dönem temel alınarak belirlendiğini düşündürmektedir.

b. "Çeşitli bağışçılar"la ilgili rapor, "Moïse Allatini" Okulu binasının edinilmesi için toplanan ve resmî kayıtlarda gösterilen vergileri de içermektedir.

c. Yetim Kızlar Yurdu'nun kasasındaki fazlalıkla satın alınmıştı.

d. Piyasa gayrimenkulü.

e. Hilfsverein Okulu 1910 yılında kuruldu, ancak kullanılan arsa, Cemaat yönetim kurulu tarafından devredildi ve 1891 yılından itibaren okulun mal varlığına ait oldu.

Tablo VIII, cemaat mal varlığının elde edilmesi ve genişlemesinin değerlendirilmesine yönelik gerekli karşılaştırmalarla ilgilidir.

1. Oranlar, belirli yıllarda elde edilen gayrimenkullerin değerine göre saptanmaktaydı.

2. Gelirlerin kaynaklarına göre: orantılar, finansman kaynaklarına göre hesaplanırdı.

3. Taşınmazların kullanımına göre: Toplam ve kültüre yönelik kuruluşların cemaat tarafından sağlanan anaparalarının orantıları.

TABLO I

Mülk edinme tarihine göre, yangından önceki cemaat mal varlığı

Tarih	Türk Lirası Değeri	Yüzde (%)
1875 yılından önce	47.000	29,7
1875	7.000	4,4
1880	2.550	1,6
1883	6.500	4,1
1887	5.200	3,3
1888	8.100	5,1
1889	600	0,4
1890	1.200	0,8
1891	25.000	15,7
1902	26.000	16,3
1905	4.500	2,8
1908	18.900	11,9
1910	5.600	3,5
1914	200	0,1
1915	750	0,5
TOPLAM	159.000	100,0

TABLO I'İN ÖZETİ

Tarih	Türk Lirası Değeri	Yüzde (%)
1875'den öce	47.000	29,7
1875-1879	7.000	4,4
1880-1890	24.150	15,2
1891-1900	25.000	15,7
1901-1910	55.000	34,4
1911-1917	950	0,6
TOPLAM	159.400	100,0

En önemli anaparanın 1900 ile 1910 yılları arasında yapılan yatırımlar olduğuna göre, bu dönem, taşınmaz servetin elde edilmesine en uygun dönemdi (% 34,4).

TABLO II

Cemaat taşınmaz servetinin sağlanmasıyla ilgili gelir elde edilmesi

a/a Taşınmaz mal varlığının kaynağı	Türk Lirası Değeri	Yüzde (%)
1. Eski Taşınmazların Değeri	47.000	29,7
2. Bkour Holim	100	0,1
3. Cemaat	3.000	1,9
4. Cemaat Kurulu	1.300	0,8
5. Coupa Yetomot	100	0,1
6. Bağış ve yardımlar	50.600	31,7
7. Gachmi	44.900	28,2
8. Bilinmeyen kaynak	2.550	1,6
9. Çeşitli bağış ve miraslardan	9.550	6,0
TOPLAM	159.400	100,0

Tablo II'ye göre, şu sonuca varabiliriz: Taşınmaz mal varlığının en önemli iki kaynağı, ekonomi kurulundan (Gachmi) ve bağışlardan gelmekteydi. Bu iki kaynak, taşınmazların % 59,9'unun satın alınmasını sağlamıştı.

TABLO III

Taşınmazların kullanımı

a/a Taşınmazların Kullanımı	Türk Lirası Değeri	Yüzde (%)	Değerlendirme Biçimi
1. Çeşitli taşınmaz	14.000	9,0	Kira
2. Çeşitli taşınmaz	5.750	3,6	Kira
3. Ticaret Pasajı	4.000	2,5	Kira
4. Fabrika	2.500	1,6	Çeşitli kullanım
5. Duahaneler	5.000	3,1	Dini kullanım
6. B. Holim Kliniği	2.000	1,3	Halk sağlığı
7. Konak	2.600	1,6	Kira
8. Hastahane	12.000	7,5	Halk sağlığı
9. Arsa	1.600	1,0	Gelecekte kullanım için
10. Motel	20.000	12,5	Kira
11. Kuyular	250	0,2	Kira
12. Pasaj	6.000	3,8	Kira
13. Sinagoglar	42.300	26,5	Dini kullanım
14. Mahalleler	20.000	12,5	İşçi Evleri
15. Okul	16.000	10,0	Eğitim
16. Bankalar	5.000	3,1	Kira
TOPLAM	159.400	100,0	

TABLO III'ÜN ÖZETİ

a/a Kullanım Kategorisi	Türk Lirası Değeri	Yüzde (%)
1. Kiralar	58.000	36,4
2. Dinî kullanım	47.300	29,7
3. İşçi Evleri	20.000	12,5
4. Eğitim	16.000	10,0
5. Halk Sağlığı	14.000	8,8
6. Çeşitli kullanım	2.500	1,6
7. Gelecekte kullanım için	1.600	1,0
TOPLAM	159.400	100,0

Tablo III'ün özeti, çeşitli cemaat etkinlikleri için çeşitli cemaat gelirlerinin kullanım şeklini göstermektedir.

İkinci Bölüm

EĞİTİM ALTYAPISI VE İDEOLOJİK FORMASYON

TABLO I

1912 yılında Selanik'teki Alliance okulları

Okulun Adı	Kuruluş Yılı	Okul Derecesi (1)	Sınıflar	Öğrenci Sayısı	Personel Sayısı (2)
1. "M. Allatini" Okulu	1873	D-C-L	10	910 erkek öğrenci	25+4=29
2. Kız Okulu	1874	D-C	7	630 kız öğrenci	18+3=21
3. Anaokulu ya da İmarethane (3)	1881	N	2	277 karma	8+2=10
4. Teknik Okul (4)	1877	E	6	58 erkek öğrenci	?
5. Meslek Okulu	1887	E	6	369 kız öğrenci	?
6. "Populaire" Mahallesi	1897	D & E	4-6	130 kız öğrenci	9+1=10
7. "Populaire" 2. Mahallesi	1897	D & E	4-6	130 kız öğrenci	?
8. "Populaire" Mahallesi	1897	D	4-6	300 erkek öğrenci	9+2=11
9. Yeni Teknik Okul	1910	D & E	6	240 kız öğrenci	?

1. N: Anaokulu; D: İlkokul; C: Ortaokul; L: Lise; E: Meslek okulu ya da Teknik Okul.

2. Bu sütun, beden eğitmenlerini ve hademeleri içermektedir.

3. Kadın öğretmenlerden biri terzilik, diğeri ev ekonomisi dersini verirdi (Bkz. G. Hacikiriaku, *Odigos tis Makedonias*, Atina 1910, s.30).

4. Okutulan zanaatlar şunlardı: Marangozluk, mobilyacılık, demircilik, matbaacılık ve mermercilik. Öğrenciler ayrıca muhasebe ve kayıt tutma tekniğini de öğrenebilirlerdi.

TABLO II

İmparatorluğun 7 büyük Yahudi Cemaatindeki (bunlara filen Fransız idaresine geçen Tunus da dahildir) Alliance kız ve erkek ilkokullarıyla ilgili 1912 yılı istatistiği (1)

Şehir	Yahudi Nüfusu	Erkek Okulları		Kız Okulları				Kız Meslek Okulları	
		K.Yılı	Öğrenciler	K.Yılı	Toplam	Ücretli	Parasız	K.Yılı	Kız Öğrenciler
Edirne	20.000	1867	1.099	1870	790	447	343		
Bağdat	50.000 ?	1865	731	1893	788	348	404	1860	126
		1902	337	1909	284	67	217		
		1905	189						
		<i>Toplam</i>	<i>1.257</i>		<i>1.072</i>	<i>451</i>	<i>621</i>		
İstanbul	65.000	1874	510	1877	502	361	141	1909	9
		1875	690	1879	853	405	448		
		1879	217	1880	288	202	86		
		1879	226	1882	301	233	68		
		1882	223						
		1908	245						
		<i>Toplam</i>	<i>2.111</i>		<i>1.944</i>	<i>1.201</i>	<i>743</i>		
Kudüs	40.000	1882	286	1906	358	187	171		
Selanik	90.000	1873	912	1875	630	447	183	1887	369
		1897	300	1897	130	100	30	1910	240
				1897	130	100	30		
				1904	228	?	?		
		<i>Toplam</i>	<i>1.212</i>		<i>1.318</i>	<i>667</i>	<i>243</i>		<i>609</i>
İzmir	35.000	1873	320	1878	384	209	175	1898	10
		1897	230						
		<i>Toplam</i>	<i>550</i>						
Tunus	40.000	1878	869	1882	612	47	515	1901	62
		1910	1.064						
		<i>Toplam</i>	<i>1.933</i>						

1. Les informations inutilisées ici ne sont pas incluses.

TABLO III*1912 yılında okula kayıt olan kızların okul çağındaki kızlara yüzdesi*

Şehir	Yahudi nüfusu	Kadın nüfusu (1) kızlar	Okul çağındaki	Kız Öğrenciler	Yüzdesi%
Edirne	20.000	10.000	968	790	75
Bağdat	50.000	25.000	2.419	1.190	50
İstanbul	65.000	32.500	3.145	1.953	60
Kudüs	40.000	20.000	1.945	358	18
Selanik	90.000	45.000	4.355	1.927	50
İzmir	35.000	17.500	1.694	394	22
Tunus	40.000	20.000	1.935	674	33

1. Kemal H. Karpat, *Otoman Population, 1830-1914*, Wisconsin 1985, s. 211.
Kadın nüfusu, toplam nüfusun % 50 esasına göre hesaplanmıştır.

TABLO IV

*Selanik'teki Alliance teknik okullarına kayıtlı olan öğrenciler
1878-1898*

Yıl	1878	1880	1882	1883	1885	1888	1889	1890
Öğrenci	16	8	21	28	47	31	51	57
Yıl	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Öğrenci	46	52	88	107	106	99	99	117

TABLO V

Selanik'te Yahudi gazeteleri, 1865-1925

Adı	Süresi	Kurucuları, İçerikleri
Ladino		
1. <i>El Iunar</i> (Ay Işığı)	1865-1867	J. Nehama, Yahudi kültürü içerikli
2. <i>La Epoca</i> (Mevsim)	1875-1911	S. Levy, anti-Siyonist
3. <i>El Avenir</i> (Gelecek)	1897-1911	M. Mallah, Siyonist
4. <i>Nuevo El Avenir</i> (Yeni Gelecek)	1913-1917	D. J. Florentin, Siyonist
5. <i>La Liberal</i> (Hürriyetperver)	1909-1929	İ. Arditti, Siyonist
6. <i>El Impartial</i> (Tarafsız)	1909-1911	M. Bezançi, ticarî
7. <i>Journal del Lavorador</i> (İşçinin Gazetesi)	1909-1911	Sosyalist Federasyonu yayını
8. <i>La Nation</i> (Ulus)	1909-1913	M. Cohen, özümlenme ideolojisi
9. <i>El Tiempo</i> (Zaman)	1909-1933	J.D. Florentin, anti-Siyonist
10. <i>Tribuna Libera</i> (Serbest Kürsü)	1910-1914	D. Matalon, Siyonist
11. <i>Solidaridad Obradera</i> (İşçi Dayanışması)	1911-1915	S. Amon, sosyalist
12. <i>Avanti</i> (İleri)	1911-1935	A. Benaroya, sosyalist
13. <i>El Liberal</i> (Özgür)	1912-1918	A. Matarasso, genel içerikli
14. <i>El Combate</i> (Mücadele)	1913-1918	A. Benaroya, sosyalist
15. <i>Boz del Pueblo</i> (Halkın Sesi)	1915-1920	J.D. Florentin, kral yanlısı
16. <i>El Progreso</i> (Terakki)	1915-1920	D. Matalon, Siyonist
17. <i>La Esperanza</i> (Umut)	1915-1917	Siyonist Federsyonu yayını
18. <i>El Pueblo</i> (Halk)	1917-1933	İ. Arditti, Siyonist
19. <i>La Rennassencia Judia</i> (Yahudi Rönesansı)	1917-1921	? Siyonist
20. <i>El Foburgo</i> (Mahalle)	1917-1919	Yangınzedelerin yayını
21. <i>La Verdad</i> (Gerçek)	1920-1919	J. Slakl, sosyalist
22. <i>Guerta d'Istoria</i> (Tarihin Kaynağı)	1890-1894	S. Ellezer, Almanak şeklinde bir dergi
23. <i>El Maccabeo</i> (Makkabell)	1913-1929	Maccabi derneği, atletizm ve edebiyat yillığı
Mizah		
24. <i>El Kirbatch</i> (Kırbaç)	1910-1914	M. Levy
25. <i>El Punchon</i> (Çivi)	1911-1924	J. Florentin
26. <i>Il Martio</i> (Çekiç)	1914-1915	A. Pereç
27. <i>El Tiro</i> (Tabanca Sesi)	1914-1915	A. Barzilai
28. <i>El Chamar</i> (Şamar)	1916-1926	L. Botton
29. <i>La Vara</i> (Değnek)	1918-1924	S. L. Karasso
30. <i>El Burlon</i> (Alaycı)	1918-1922	B. D. Bezaz
31. <i>El Nuevo Kirbatch</i> (Yeni Kırbaç)	1918-1923	Z. Karasso
32. <i>El Koulebro</i> (Yılan)	1919-1924	J. Matarasso
33. <i>Charlo</i> (Charleso)	1920-1922	A. Pereç
34. <i>La Trompeta</i> (Trompet)	1920-1925	H. Alvo
35. <i>La Gata</i> (Kedi)	1923-1925	J. Mordoh
Fransızca		
36. <i>Le Journal de Salonique</i>	1897-1911	V. Cohen, genel konular
37. <i>Le Prodrès de Salonique</i>	1900-1911	Alb. Matarasso, Siyonist
38. <i>L'Indépendant</i>	1909-1942	A. Matarasso, ticarî
39. <i>Le Progrès</i>	1917-1938	? D. Levy, ticarî
40. <i>Pro-Israël</i>	1917-1925	A. Ricanati, Siyonist

Yahudi kadınlarıyla ilgili bir İspanya Yahudileri şarkısı:

"Kon un kante muy alegre vos vo à dizir
si kèrech sintir por vos divertir
mi embrolios de famiya kuantos eyos son
Papiko kon mamika à su fason:
Mama kère rami i sin kèrer permi
Papa por s'eskuzar la toma à karesar
Diz de la hupa ke sufra mi papa
Es un sinema lo de mi mama
Los kapritchos ke teine mi madre
Al komple se los paga mi padre
Sin azer djuzgar lo de mi mama
Nunka kon papa no estan en pas
Mama es "toilette" i papa kon siklet
Las vidas de sar son para papa!

II

Al dantiste kada dia mamika se va
Papa kon torva traje zarzava
Se la munda se la enchagua, se la aze hazir
Ma eya teine siempre ke dizir
Papa ke es tito le paga el oto
I por se deskansar la toma karesar
Esto ve mama se aza egzijir
Povero papa no save ke rijir
Le demanda demandos de palo
Kada notche teatros y balo
Sin azer djuzgar lo de mi mama
Nunka kon papa no estan en pas
Mama es "toilette" i papa kon siklet
Las vidas de sar son para papa!

III

Las faturas i los kuentos sev an al buro
Papa me djuro ke bayla horo
De ver lo ke mama gasta para se vistir
De ver la sumas le toma batir
Al trokar la sezon Papa piedra razon
Papa da sin kontar mama esta à demandar

Esto ve mama emessa à egzijir
Povero papa no save ke rijir
Le demanda demandas de palo
Kada notche teatros y balo
Sin azer juzgar lo de mi mama
Nunka kon papa no estan en pas
Mama es "toilette" i papa kon siklet
Las vidas de sar son para papa!"¹

¹ Ladino metin, Georges Milton'un "Les vieux pyjamas c'est pour ma mamam" (Eski pijamalar anneme gidiyor...) başlıklı Fransızca şarkısından uyarlanmıştır. Yukandaki metni bana veren David Benbasa'nın bilgisine göre, bu şarkı 1920'li yıllarda bestelenmiştir.

KAYNAKLAR VE BİBLİYOGRAFYA

KAYNAKLAR

A. ARŞİVLER

FRANSA

Archives de l'Alliance Israélite Universelle (Archives de l'AIU).

Dizi: Grèce (Yunanistan)

a) Dosyalar: III/B.20-VII/B.27, VII/B.27-33, I/C.34-III/C.58, I/D.3, I/G.3, VIII/E.108-XX/E.245.

b) Dosyalar: XVI/E.202, 1899-1913, XVII/E.202, 1914-1917, XVIII/E.202, 1920-1935, XIX/E.202, 1936.

İSRAİL

Central Archives for the History of the Jewish People (CAHJP)

Dizi: Yunanistan

Dosyalar: 67, 69, 73, 109, 115, 129, 148, 184, 229, 241, 328, 2722

Mikrofilm: HM2/6390, HM2/6391, HM2/6293, HM2/6394

Συλλογή των Αρχείων της Alliance Israélite Universelle της σειράς: Ελλάδα (Grèce)

Central Zionist Archives (CZA) (Siyonist Merkezî Arşivi)

Dizi: Greece (Yunanistan)

Dosyalar: Z/119, Z4/2088 I., Z4/2088 II, Z4/1971, Dosya Z4/2423.

Ben Zvi Enstitüsü

Les Israélites de Salonique, Ocak 1913, Michel Bernard'ın açıklaması (11 sayfa)

BİRLEŞİK AMERİKA

US Department of State, National Archives, Washington (D.C.)

Dizi: Türkiye: Mikrofilm no:353

Dizi: Yunanistan: Mikrofilm no: 443

YUNANİSTAN

Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών στην Αθήνα (ΥΠΕΞ)

(Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Atina)

Dosyalar: 1914/A/5a, 1918/a/5(9)

Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης (Π.Θ)

(Selanik Asliye Hukuk Mahkemesi)

Dosyalar: 7, 60, 63

Εμπορικός σύλλογος Θεσσαλονίκης (SCTh.)

(Selanik Ticaret Derneği)

Ετήσια βιβλία των πρακτικών του Εμπορικού Συλλόγου της Θεσσαλονίκης

(Selanik Ticaret Derneği'nin Yıllık Tutanak Defterleri)

Εμπορική Λέσχη (CCTh.)

(Ticaret Kulübü)

Βιβλίο πρακτικών των συνεδριάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου του συλλόγου Cercle de Salonique από τις 18 Μαΐου 1939 ως τις 29 Νοεμβρίου 1946, (Cercle de Salonique Derneği'nin 18 Mayıs 1939 yılından 29 Kasım 1946 yılına kadar yapılan Yönetim Kurulu toplantılarının tutanakları).

ÖZEL EVRAK VE KİŞİSEL ARŞİVLER

- a) Daoud Levy, Notas Historicas sobre la Comunidad Judia de Thessaloniki, 1870-1940. Yayınlanmamış el yazısı 1942, D. Benbeniste tarafından Ladino'dan Yunanca'ya çevrilmiştir, Η Ισραηλτική Κοινότητα της Θεσσαλονίκης: Ιστορικές σημειώσεις για την περίοδο 1870-1940, Selanik 1971 (31 sayfa)
- b) Daoud Levy, De l'origine de una parte de la fortuna immobiliara de la Communita Israélita de Thessalonique. Yayınlanmamış el yazısı 1942, D. Benbeniste tarafından Ladino'dan Yunanca'ya çevrilmiştir, Περί προελεύσεως μέρους της ακινήτου περιουσίας της Ισραηλιτικής Κοινότητος της Θεσσαλονίκης, Selanik 1971 (11 sayfa)
- c) Elie Benousiglio, yayınlanmamış el yazısı, D. Benbeniste tarafından Ladino'dan Yunanca'ya çevrilmiştir, 35 χρόνια κοινοτικής ζωής (Cemaat yaşamının 35 yılı), Selanik 1971 (7 sayfa)

B. YAYINLANMIŞ KAYNAKLAR

Projet de Statut Organique des Communautés Juives de Turquie (Türkiye Yahudi Cemaatlerinin işleyiş tüzüğü'nün taslağı), Kudüs Ben Zvi Enstitüsü'nde bulunmaktadır.

“Ιδρυσις Ισραηλιτικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης. Επικύρωσις καταστατικού αυτής” (Selanik Yahudi Cemaatinin Kuruluşu, Tüzüğü'nün Tasdiki), *Παράρτημα της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως τοθ Βασιλείου της Ελλάδος (Yunanistan Krallığı Hükümeti Gazetesi Eki)*, Atina, sayı 195/28.6.1923, s. 893-903.

Statuts du Cercle de Salonique, Selanik, 1887, Kudüs Ben Zvi Enstitüsü'nde bulunmaktadır.

Instructions générales pour les professeurs, Alliance Israélite Universelle, Paris, 1903.

Le cinquantenaire de la fondation de l'Alliance à Salonique, Selanik 1910, 40 sayfa.

Gattegno, Itshak-Carmona, Elie, Pour le congrès juif de Salonique. Deuxième réunion publique organisée au cinéma Palace, Selanik 1917.

Almanach National au profit de l'hôpital Hirsch, 1911-1916 Selanik.

Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle, Paris.

Bulletin de l'Association des Anciens Élèves, Selanik.

DERGİLER

Ισραηλιτική Επιθεώρησης, Atina.

Jewish Chronicle, Londra.

Judaïsme Sepharadi, Paris.

Mahbereth, Paris.

Revue Franco-Macédonienne, Selanik.

Tesoro de los Judios Sepharadies, Kudüs.

Univers Israélite, Paris.

GAZETELER

Accion, Selanik.

Αλήθεια (Alitheia), Selanik.

Ακρόπολις (Akropolis), Atina.

Εμπρός (Embros), Selanik.

Journal de Salonique, Selanik.

L' Aurore, İstabil.

La Epoca, Selanik.

L'Indépendant, Selanik.

Le Progrès, Selanik.

Le Radical, Paris.

Le Ralliement, Brüksel.

Le Temps, Paris.

Μακεδονία (Makedonia), Selanik.

Νέα Ημέρα (Nea İmera), Atina.

Neue Freie Presse, Viyana.

Φάρος της Μακεδονίας (Faros tis Makedonias), Selanik.

Pro-Israël, Selanik.

BİBLİYOGRAFYA

I. Genel Eserler

- Almog, Shmuel (derl.), *Antisemitism through the Ages*, Pergamon Press, Oxford, 1988, 419 sayfa.
- Almog, Shmuel, *Nationalism and Antisemitism in Modern Europe 1815-1945*, Pergamon Press, Oxford, 1990, 159 sayfa.
- Ankori, Zvi, "Greek Orthodox Jewish Relations in Historic Perspective: The Jewish view," *The Greek Orthodox Theological Review*, cilt XXII, sayı 1, Bahar 1977, s. 15-57.
- Arendt, Hannah, *Sur l'antisémitisme*, Seuil, Paris, 1984, 289 sayfa.
- Asser Moisis, *İsagogi is to ikogeniakon dikeon ton en Elladi Evreon*, M. Triandafillu, Selanik, 1934, 64 sayfa.
- Asser Moisis, *İ onomatologia ton Evreon en Elladi*. İsrailitiki Kinotita Thessalonikis, Atina, 1973, 25 sayfa.
- Attal, Robert, *Les Juifs de Grèce. De l'expulsion d'Espagne à nos jours-Bibliographie*, Institut Ben Zvi, Kudüs, 1984, XXIV + 215 sayfa.
- Baron, Salo, *A Social and Religious History of the Jews*, Jewish Publication Society, 1957-1983, 18 Cilt, cilt XVIII: *The Otoman Empire, Persia, Ethiopia, India and China*, New York, 1983, s.1-295.
- Baron, Salo, *History and the Jewish Historian*, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1964, 504 sayfa.
- Benbassa, Esther – Rodrigue, Aron, *Juifs des Balkans: Espaces judéo-ibériques XIVème-XXème siècles*, La Découverte, Paris, 1993, 415 sayfa.
- Ben-Zvi, Itzhack, *The Exiled and the Redeemed*, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1961, 285 sayfa.
- Besso, Henri, *Literatura Judéo-espagnola*, Instituto Caro y Cuervo, Bonkota 1962, 27 sayfa.
- Besso, Henri, *Ladino boks in the Library of the Congress*, Bibliographical Series no.7, Hispanic Foundation, Washington 1963, 37 sayfa.
- Braude, Benjamin-Lewis Bernard (derl.), *Christians and Jews in the Otoman Empire*, 2 Cilt, Holmes & Meier, New York-Londra 1982.
- Campbell, John – Sherrard, Philip, *Modern Greece*, Ernest Benn Limited, Londra 1968, 426 sayfa.
- Carnegie Endowment for International Peace, *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Ekdoti tis organosis Endowment, Washington 1914, 415 sayfa.
- Castellan Georges, *Histoire des Balkans XV-XX siècle*, Fayard, Paris, 1991, 532 sayfa.

- Chouraqui André, *Les Juifs d'Afrique du Nord*, Presses Universitaires de France, Paris, 1952, 398 sayfa.
- Dalven, Rae, *The Jews of Ioannina*, Cadmus Press, Atina, 1990, 277 sayfa.
- Dumont, Paul, "Une source pour l'étude des communautés juives de Turquie: Les Archives de l'Alliance Israélite Universelle," *Journal Asiatique*, Sayı 267, 1979, s. 101-135.
- Eisenstein, Yehouda Davld, *Sefer Otsar Dinim ou Minhagim* (Yahudi yasa ve geleneklerinin özeti), Hatfuss Ofset Brodi Katz, Tel Aviv, 466 sayfa.
- Eterea Meletis Elliniku Evresmu, *İ Evrei ston elliniko horo: Zitimata istorias sti marka diarkia*. 1. I. Yunan Yahudi Dernekleri Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 23-24 Kasım 1991, Gavriliadis, Atina, 1995, 290 sayfa.
- Evrei stin Ellada, Sinhrona Themata*, 17. yıl, Sayı 52-53, Temmuz-Aralık 1994, s. 6-117.
- Franco, Moïse, *Essai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire otoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, Georg Olms Verlag, New York 1973, 296 sayfa.
- Friedenreich, Harriet P., *The Jews of Yugoslavia; A quest for a Community*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1979, 265 sayfa.
- Friedman, Isaiah, *Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918*, Clarendon Press, Oxford, 1977, 461 sayfa.
- Galante, Abraham, *Histoire des Juifs de Turquie*, 9 Cilt, yeni baskı, Isis, İstanbul 1985.
- Galante, Abraham, *La presse judéo-espagnole mondiale*, yeni baskı, *Hemenora*, İstanbul, Temmuz-Eylül, 1935, Selanik, s. 11-13.
- Gaon, Moshé David, *Haytonout beladino: bibliographia*, (Dünya Ladino Basını: Bibliografya), Hebrew University Press, Kudüs 1965, 143 sayfa.
- Grayzel, Solomon, *A History of the Contemporary Jews: From 1900 to the Present*, The Jewish Publication Society of America, Cleveland 1960, 192 sayfa.
- Israel, Solomon, "The Edict Banishing the Jews from Spain and their Settling in the New Places," *Annual*, 1984, s. 65-68.
- İstoria tu elliniku etnos*, Derleme, cilt 14 ve 15, Ekdotiki Atinon, Atina.
- Issawi, Charles, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, University of Chicago Press, Chicago, 1980, 390 sayfa.
- Jelavitz, Barbara, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, cilt I, *Twentieth Century*; cilt II, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, cilt I, 407 sayfa ve cilt II, 476 sayfa.
- Katz, Jacob, *Exclusiveness and Tolerance*, Schocken Books, New York 1962, 200 sayfa.

- Kedourie, Elie, *Nationalism*, Hutchinson & Co. Ltd., Londra, 1966, 151 sayfa.
- Kedourie, Elie, "Young Turks, Freemasons, Jews and the question of Zionism in the Otoman Empire (1908-1913)," *Studies in Zionism*, cilt 7, 1986, s. 199-218.
- Kıçıkis, Dimitris, *Ellas ke kseni*, Estia, Atina, 1977, 217 sayfa.
- Kitroeff, Alexandros, "The Jews of Modern Greece: A Bibliography," *Modern Greek Society: A Social Science Newsletter*, cilt 14, bölüm 1, Aralık 1986, s. 1-52.
- Kofos, Evangelos, "The Macedonian Question: The Politics of Mutation," *Balkan Studies*, cilt 27, 1986, a. 1-16.
- Kushner, David (derl.), *Palestine in the Late Otoman Period; Political, Social and Economic Transformation*, E.J. Brill - Yad Ihsak Ben Zvi Institute, Linden-Kudüs 1986, 434 sayfa.
- Laceuer, Walter, *A History of Zionism*, Schocken Boks, New York 1972, 640 sayfa.
- Levy, Avigdor, *The Sephardim in the Otoman Empire*, The Darwin Press, Princeton 1992, 195 sayfa.
- Levy, Avigdor (derl.), *The Jews of the Otoman Empire*, The Darwin Press, Princeton 1992, 783 sayfa.
- Levy, Sam, "Grandeur et décadence du *Ladino*; (le rôle des Juifs de Salonique)," *Judaïsme Sephardi*, cilt III, bölüm 22 (Ağustos-Eylül 1934), s. 112-113; bölüm 23 (Ekim 1934), s. 144-147.
- Lewis, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, 2. baskı, Oxford University Press, Oxford, 1968, 524 sayfa + haritalar.
- Lewis, Bertrand, *The Jews of Islam*, Princeton University Press, Princeton 1984, 245 sayfa.
- Lukatos, Spiros, "Evraikos filellinismos sta hronia tu 21," *Peloponnisiaka*, cilt XVI, 1985, s. 514-534.
- Mantran, Robert (derl.), *Histoire de l'empire ottoman*, Fayard, Paris, 1989, 810 sayfa.
- Matkovski, Alexander, *A History of the Jews in Macedonia*, Macedonian Review Editions, Skopje 1982, 223 sayfa.
- Mavrokordatos, Georgios-Hacıyosef, Hristos (derl.), *Venizelismos ke astikos eksinhronismos*, Panepistimiakes Ekdosis Kritis, İraklio 1988, 458 sayfa.
- Mechoulam, Henri (derl.), *Les Juifs d'Espagne: Histoire d'une Diaspora, 1492-1992*, Éditions Liana Levi, Paris, 722 sayfa.
- Molho, Rena, *Ta provlimata tis afomiotikis ideologias stus Evreus*, Kentrikon İsrailitikon Simvulion tis Ellados, Atina, 1990, 40 sayfa.
- Moskof, Kostis, *İsagogika stin istoria tu kinimatos tis ergatikis taksis*, Selanik 1979, 530 sayfa.

- Murelos, Yannis, *L'intervention de la Grèce dans la grande guerre (1916-1917)*, Collection de l'Institut français d'Athènes, Atina, 281 sayfa.
- Naquet, Pierre-Vidal, *Les Juifs: la mémoire et le présent*, 2 Cilt, La Découverte, Paris, 1991.
- Nehama, Joseph, *Dictionnaire du judéo-espagnol*, Instituto "Benito Arias Montano," Madrid 1977, 609 sayfa.
- Papakiriaku, Kostas, *İ antisimite*, Atina, 1960, 64 sayfa.
- Peçalis-Diomidis, N., *Greece and the Paris Peace Conference (1919)*, Institute for Balkan Studies, Selanik, 1978, 400 sayfa.
- Plaut, Joshua Eli, *Greek Jewry in the Twentieth Century, 1913-1983*, Associated University Presses, Londra, 1996, 220 sayfa.
- Rotenstreich, Nathan, *Tradition and Reality: The Impact of History on Modern Jewish Thought*, Random House, New York, 1972, 145 sayfa.
- Roth, Cecil, *The History of the Jews of Italy*, Press of the Jewish Publication Society, Filadelfiya, 1946, 575 sayfa.
- Sachar, Howard, *The Course of Modern Jewish History*, Dell Publishing Co., Cleveland, 1978, 630 sayfa.
- Sachar, Howard, *A History of Israel; From the Rise of Zionism to Our Time*, Alfred A. Knopf, New York, 1982, 887 sayfa + XLIX sayfa.
- Sephiha, Haim Vidal, *L'agonie des Judéo-espagnols*, Éditions Entente, Paris, 1977, 133 sayfa.
- Shaw, Stanford - Karal, Shaw Ezel, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
- Stavrianos, L.S., "The Jews of Greece," *Journal of Central European Affairs*, cilt 8 (1948-49), s. 256-259.
- Stavrianos, L.S., *The Balkans, 1815-1914*, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York, 1963, 135 sayfa.
- Svoronos, Nik., *Episkopisi tis neoellinikis istorias*, Temelio, Atina, 1975, 338 sayfa.
- Tamir, Vicki, *Bulgaria and Her Jews. The History of a Dubious Symbiosis*, Sepher Hermon Press, New York, 1979, 353 sayfa.
- Todorov, Nikolai, *La ville balkanique sous les Ottomans (XV-XIX siècles), Développement socioéconomique et démographique*, ekd. AIESEE, Bükreş 1980, 495 sayfa.
- Valensi, Lucette - Wachel, Nathan, *Mémoires juives*, Gallimard, Paris, 1986, 340 sayfa.
- Weiker, Walter, *Ottomans, Turks and Jewish Polity*, University Press of America, New York, 369 sayfa.
- Yaari, A., *Reshimat sifrei ladino (İbranice)*, (Kudüs Millî Kütüphanesindeki Ladino Kitapların Kataloğu), Jerusalem Hebrew University, Kudüs, 1934, 225 sayfa.
- Yerushalmi, Yosef Hayim, *Zakhor; Histoire juive et mémoire juive*, La Découverte, Paris, 1984, 168 sayfa.

II. Selanik ile ilgili Yayınlar

- Abastado, Leon, *La perle de l'Egée, Salonique ce qu'elle fut*, Selanik, 1918, 162 sayfa.
- Abastado, Leon, *L'Orient qui meurt (Salonique ce qu'elle est)*, Acquarone, Selanik, 1918, 104 sayfa.
- Abastado, Leon, *Salonique, pendant la guerre mondiale*, Acquarone, Selanik 1918, 176 sayfa.
- Anastassiadu, Meropi, "Les inventaires après décès de Salonique à la fin du 19ème siècle: source pour l'étude d'une société au seuil de la modernisation," *Turcica*, cilt XXV (1993), s. 97-135.
- Avitsur, S., "The woolen textile industry in Saloniki," *Sefunot*, cilt XVIII (1978), s. 145-168.
- Baksevanis, İ., *To limani tis Thessalonikis*, Eteria Makedonikon Spudon, Selanik 1963, XII + 215 sayfa.
- Bourge, G., *Salonique port de mer-son avenir*, Selanik 1916, 46 sayfa.
- Braude, Benjamin, "The Rise and Fall of the Salonika Woolens, 1500-1650: Technology, Transfer and Western Competition," *Mediterranean Historical Review*, cilt 6, bölüm 2, Aralık 1994, s. 216-236.
- Castrinoyannakis, G.Z., *Étude sur les zones franches. Ce que doit être la zone franche de Salonique*, S. Pandelis & N. Ksenofondides, Selanik, 1914, 46 sayfa.
- Centre des recherches sur le Judaïsme de Salonique, *Salonique Ville-Mère en Israël*, Union des Juifs de Grèce (Ole-Yavan), Kudüs-Tel Aviv 1967, 358 sayfa (İbranice) ve 18 sayfa (Fransızca).
- Copsidas, Kostis, *Les Juifs de Thessalonique à travers les cartes postales 1886-1917*, Selanik, 1989, 159 sayfa.
- Covo, Mercado, "Études Saloniciennes, vieux papiers, vieilles maisons; une lacune qu'il faut combler; imprimeries juives à Salonique au XVe siècle; de quelques ouvrages de ce temps imprimés à Salonique," *El Maccabeo* (Yıllık), Ağustos, Selanik, 1928, 9 sayfa.
- Covo, Mercado, "Sur les origines de la dispersion d'Israël. Premiers établissements Juifs de Salonique," *El Maccabeo* (Yıllık), Ağustos, Selanik, 1930, s. 13-19.
- Emmanuel, Itshac, *Histoire des Israélites de Salonique*, cilt I (M.Ö. 140-M.S. 1640) eki: "L'histoire de l'industrie des tissus des Israélites de Salonique," Lipschutz, Paris, 1935-36, 304 ve 67 sayfa.
- Georgiadu, Kirki, "To piriditopio sto Grademborio tis Thessalonikis," *Mnimon*, cilt XIII, 1991, s. 103-120.
- Hacopulos, Konstantinos, *Vivliografia tis Thessalonikis. Kinonikos, ikonomikos ke politikos vios, tehni ke politismos*, İdrima Meleton Hersonisu tu Emu, Selanik, 1987, 289 sayfa.
- Hamudopulos, Ahill., *İ İsrailite tis Thessalonikis*, Imprimeries du Cercle, Atina, 1935, 48 sayfa.

- Hristianopoulos, Dinos, *Ellinikes efimerides Thessalonikis epi Turkokratias, 1869-1912*, ekdosi Diagoniu, Selanik 1992, 45 sayfa.
- Kokkas, Panayotis, "İ ikogenia Garbola ke i proti elliniki efimerida tis Thessalonikis," *Makedonika*, cilt XXI, 1981, s. 222-251.
- Kiriazidis, Nikolaos, *İ Thessaloniki apo igiinis apopseos*, Atina, 1917, 121 sayfa.
- Laskaris, M., *Salonique à la fin du XVIIIe siècle d'après les rapports consulaires français*, Atina, 1939, 76 sayfa.
- Levy, Sam, "Mes mémoires (oeuvres posthumes)," *Tesoro de los Judios Sefardies*, cilt 4 (1961), s. V-XXVI; cilt V (1962), s. XLIV-LXV; cilt 6 (1963), s. LII-LXXI; cilt 7 (1964), s. LXIX-LXXXV; cilt 8 (1965), s. XLV-LXII; cilt 9 (1966), s. XLII-LXXIV.
- Levy, Sam, *Les Israélites de Salonique; quelques considérations sur les origines et le passé des Juifs de Salonique*, Le Progrès, Selanik 1933, 50 sayfa.
- Megas, Yannis, *Souvenir: Images of the Jewish Community, Salonika 1897-1917*, Kapon, Atina, 1993, 190 sayfa.
- Megas, Yannis, *İ "varkarides" tis Thessalonikis. İ anarhiki vulgariki omada ke i vomvistikes energies tu 1903*, Trohalia, Atina, 1994, 254 sayfa.
- Molho, Michael, *Usos y costumbres de los Sefardies de Salonika*, Instituto Arias Montano, Madrid 1950, 342 sayfa.
- Molho, Michael, *In Memoriam. Hommage aux victimes juives des Nazis en Grèce*, Communauté Israélite de Thessalonique, Selanik 1973, 468 sayfa.
- Molho, Michael, *Les Juifs de Salonique à la fin du XVIe siècle. Synagogues et patronymes* (derl. Elie Carasso), La Française d'Édition et d'Imprimerie, Klermond-Ferran 1991, 61 sayfa.
- Molho, Michael, "Le judaïsme grec en général et la communauté juive de Salonique en particulier entre les deux guerres mondiales," *Homenage à Milas-Vallicrosa*, cilt 2, Barselona 1956, s. 73-107.
- Molho, Rena, "İ evraiki parusia sti Thessaloniki," *Paratiritis*, bölüm 25-26, Kış 1994, s. 13-51.
- Mordehai, Reoumben-Solomon, "O evraikos tipos sti Thessaloniki ke yenikotera stin Ellada," *Hronika*, bölüm 1, Haziran 1978, s. 1-120.
- Morin, Edgar, *Vidal et les siens*, Seuil, Paris, 1989, 371 sayfa.
- Nehama, Joseph, "Sabbatai Cevi et les Sabbatéens de Salonique," *Revue des Écoles de l'Alliance Israélite Universelle*, bölüm 5, 1902, s. 289-323.
- Nehama, Joseph, "Les médecins juifs à Salonique," *Revue de l'histoire de la médecine hébraïque*, cilt VIII, 1951, s. 27-50.
- Nehama, Joseph, "Les bibliothèques juives de Salonique détruites par les Nazis," *Les Cahiers Sefardis*, bölüm 5-6, 1947, s. 134-136.

- Nehama, Joseph, *Histoire des Israélites de Salonique*, 7 Cilt, Communauté Israélite de Thessalonique, Selanik, 1978.
- Palmer, A., *The Gardeners of Salonica*, Simon and Shuster, New York 1965, 285 sayfa.
- Papayannopoulos, Apostolos, *İstoria tis Thessalonikis, 2300 Hronia*, Rekos, Selanik, 1982, 390 sayfa.
- Papadopoulos, Stefanos, Ekpedevsi ke kinoniki drastiriotita tu ellinismu tis Makedonias kata ton telefteo eona tis turkokratias, Eteria Makedonikon Spudon, Selanik, 1970, 290 sayfa.
- Papastathis, Haralambos, "Ta prota ellinika tipografia tis Thessalonikis," *Makedonika*, cilt VIII (1968), s. 239-256.
- Petropoulos, İlias, *Thessaloniki, i pirkagia tu 1917*, Barbunakis, Selanik, 1980, 172 sayfa.
- Petropoulos, İlias, "O Venizelos ke i galliki katohi," *Sholiastis*, bölüm 45, Aralık 1986, s. 52-55.
- Praktika tu simposiu tu Kentru İstorias Thessalonikis, 1-3 Kasım 1985, *İ Thessaloniki meta to 1912*, Selanik Belediyesi, Selanik, 1986, 774 sayfa.
- Ricanati, David (derl), *Zikhron Saloniki, La grandeza y la Destruycion del Yerushalayim del Balkan*, El Commitato por la Edition del Livro sobre la Comunita de Salonique 1972-1986, Tel Aviv, cilt I, 625 sayfa (İbranice) ve 50 sayfa (Fransızca); Cilt II, 625 sayfa (İbranice) ve 50 sayfa (Fransızca).
- Risal, P., *La ville convoitée Salonique*, Perin ve Cie, Paris, 1914, 368 sayfa.
- Rozen, Minna, "Contest and Rivalry in the Mediterranean Maritime Commerce in the First Half of the Eighteenth Century: The Jews of Salonica and the European Presence," *Revue d'Étude Juives*, cilt CXLVII (3-4), Temmuz-Aralık 1988, s. 309-352.
- Rozen, Minna, "The Corvée of Operating the Mines in Siderokapsi and its Effects on the Jewish Community of Thessaloniki in the 16th Century," *Balkan Studies*, cilt 34 (1993), bölüm 1, s. 29-47.
- Saias, Joseph, *La Grèce et les Israélites de Salonique*, Paris, 1919, 79 sayfa.
- Saporta, y Beja Enrique, *Selanik, i sus Djudyos; Salonique et ses Judéo-Espagnols*, Paris, 1979, 65 sayfa.
- Saporta, y Beja Enrique, "Le parler judéo-espagnol de Salonique," *Tesoro de los Judios Sefardies*, cilt IX (1966), s. 82-89.
- Sciaky, Leon, *Farewell to Salonica: Portrait of an Era*, E. H. Allen Ltd., Londra 1946, 213 sayfa.
- Scbihy, Barouch, "Notes sur les Juifs de Thessalonique," *Actas del primer simposio de Estudios Sefardies* (Madrid, 1-6 Haziran 1964), Madrid, 1970, s. 91-94, 378-380.

Stambulis, Georgios, *İ zoi ton Thessalonikeon prin ke meta to 1912*, Dioskuri, Selanik 1984, 558 sayfa.

Thessalonique à travers l'objectif de la Grande Guerre. Photos de l'Armée d'orient (1915-1919), Banque Nationale de Grèce, Selanik 1991.

"Timi sti Thessaloniki," *Hronika*, özel sayı, bölüm 70 (Eylül 1984), 91 sayfa.

Vakalopoulos, Apost.A, *İ storia tis Thessalonikis*, Selanik 1983, 449 sayfa.

Vakalopoulos, Konst., *Neoteri istoria tis Makedonias (1830-1901)*, Barbutakis, Selanik 1986, 327 sayfa.

Veinstein, Gilles (derl), *Salonique 1850-1918, La "ville de Juifs" et le réveil des Balkans 1850-1918*, Autrement, Paris, 1992, 294 sayfa.

Veinstein, Gilles, "Sur la draperie juive de Salonique (XVIe-XVIIe siècles)," *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée (REMMM)*, cilt 66, bölüm 4, 1992, s. 55-62.

III. Nüfus Bilimi (Demografi), Topografya ve Mimari Üzerine Yayınlar

Anastassiadu, Merapi, "Yani, Nikola, Lifder et les autres: Le profil démographique de la population orthodoxe de Salonique à la veille des Tanzimat," *Südost Forschungen*, 1994, s. 73-130.

Dimitriadis, Vasilis, *Topografia tis Thessalonikis kata tin periodo tis Turkokratias, 1430-1912*, Eteria Makedonikon Spudon, Selanik 1983.

Dimitriadis, Vasilis, "O plithismos tis Thessalonikis ke i elliniki kinotita tis kata to 1913," *Makedonika*, cilt 23, 1983, s. 86-116.

Duben, Alan – Behar, Cem, *İstanbul Households, Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, 276 sayfa.

Guide de Salonique, L'Indépendant gazetesi, Selanik 1915, 113 sayfa.

Hacıyoannu, Mihail, *Astigrafia Thessalonikis iti topografiki perigrifi tis Thessalonikis*, tipogr. Makedonia, Selanik 1880 (yen, basım Nea Poria, Selanik 1976, 100 sayfa).

Karadimu-Yerolimbu, Aleka, "Eksinhronismos ke poleodomia sti Thessaloniki tu 19u eona," *Praktika: Panellinio sinedrio. Neoklasiki poli ke arhitektoniki* (24.12.83), s. 54-61.

Karpat, Kemal, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press, Madison 1985, 242 sayfa.

Kolonas, Vas., *İ ektoston tihon epektasi tis Thessalonikis. İkonografia tis sinikias Hamidie, 1885-1912*, Selanik Aristoteles Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Doktora Tezi, 1991.

Kolonas, Vas.-Papamatthudaki, Lena, *O arhitektonas Vitaliano Poseli. To ergo tu sti Thessaloniki tu 19u eona*, Selanik 1980, 64 sayfa.

- Lowry, Heath, "Portrait of a City: The Population and Topography of Ottoman Selanik (Thessaloniki) in the year 1478," *Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Analecta Isiana, cilt 4, 1992, s. 65-99.
- Lukatos, Spiros, "Politiografika Thessalonikis, nomu ke polis sta mesa tis dekaetias tu 1910," *İ Thessaloniki meta to 1912*, Kentro İstorias Thessalonikis, Selanik 1986, s. 101-128.
- Lukatos, Spiros, "İ evraiki kinotita tis Thessalonikis mesa apo tis ellinikes ekthesis, 1913-1923," *Hronika*, cilt 143, 1996, s. 6-18.
- McCarthy, Justin, *The Arab World, Turkey and the Balkans, 1878-1914: A handbook of Historical Statistics*, G.K. Hall, Boston 1982, XXX + 309 sayfa.
- McCarthy, Justin, *Muslims and Minorities; The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, New York University Press, New York 1983, 243 sayfa.
- Molho, Michael, "El cemeterio judio de Salonica verdadero museo epigrafico, historico y arqueologico," *Sefarad*, cilt IX, 1949, s. 107-130.
- Molho, Michael, "Tumbas de Marranos de Salonica," *Sefarad*, cilt XIII, 1953, s. 325-334.
- Molho, Michael, "Dos Necropolis Sobrepuestas en Salonika," *Sefarad*, cilt XXII, 1962 s. 1-9.
- Raktivan, Konstantinos, *Engrafa ke simisis ek tis protis ellinikis dilkiseos tis Makedonias*, Eteria Makedonikon Spudon, Selanik 1951, 118 sayfa.
- Yerolimbu, Aleka, *İ anikodomisi tis Thessalonikis*, Selanik Belediyesi, Selanik 1995, 246 sayfa.

IV. Dernekler, Kurumlar ve Kuruluşlar Üzerine Yayınlar

- Amarillio, Abr., "Hevrot sdaka ve hessed," (Topluma yararlı ve yardımsever kuruluşlar), *Sefunot*, cilt 16, bölüm 81, 1971, s. 106-133.
- Baudin, Paul, *Les Israélites de Constantinople*, İstanbul 1972 (yeni basım: İsis, İstanbul 1989), 80 sayfa.
- Benbassa, Esther, *Un grand rabbin sépharade en politique, 1892-1923*, Presses du CNRS, Paris, 1990, 262 sayfa.
- Danon, Abraham, "Les communautés juives de Salonique," *Revue des Études Juives*, cilt 40, 1900, s. 206-230; Cilt 41, s. 98-117 ve s. 250-265.
- Habib, Gabriel, "Mossadot hessed shonim," (Toplum yararına çeşitli kuruluşlar) *Salonique ville-mère d'Israël*, Tel Aviv 1967, s. 216-217.
- Habib, Gabriel, "Beit Holim Hirsch," (Hirsch Hastahanesi), *Salonique ville-mère d'Israël*, Tel Aviv 1967, s. 218-219.

İsrailitiki Kinotita Thessalonikis, Stihia istorias tis israilitikis kinotitas Thessalonikis, İsrailitiki Kinotita Thessalonikis, Selanik 1978, 48 sayfa.

Molho, Michael, *Essai d'une monographie sur la famille Perahia à Thessaloniki*, Selanik 1938, 87 sayfa.

Pallis, Aleksandros, *Rapport sur la gestion de la Commission centrale de secours aux sinistrées jusqu'à la fin de 1918*, Şubat, Selanik 1919, 16 sayfa.

Perahia, J.D., "Las origines de la fundacion del Bicur Holim y de la familie Perahia," 23 Kasım 1952 yılında Selanik "Adelfotis" derneğinde yapılan bir konuşma, Imprimeria Behar, Selanik 1953, 14 sayfa..

"Statuts, Fondation de la Communauté israélite à Salonique; ratification de son statut," *La Législation Hellénique*, II.27 (15 Ağustos 1923), s. 267-288.

Ussiskin, M., "Peilout a kehila beshtahim shonim" (Cemaatin çeşitli alanlardaki faaliyetleri), *Salonique ville-mère d'Israël*, Tel Aviv 1967, s. 211-215.

V. Eğitim Altyapı ve İdeolojik Düzenleme Üzerine Yayınlar

Allatini, Moïse, *A Sketch of the State of Primary Education among the Jews of the East and Especially among the Jews of Salonica*, Londra 1875, 33 sayfa.

Anonim, "Statistical Inquiries Sent to Dr. Allatini in Salonica, Respecting the Jewish Schools in That City," *Annual Report of the Anglo-Jewish Association*, 1877, s. 8-90.

Arditti, El. S., "Le condizioni anormali del Talmud Torah di Salonicco," *Vessillo Israelitico*, cilt 53 (1905), s. 14-16.

Benbassa, Esther, "L'École de Filles de l'Alliance israélite universelle à Galata, 1879-1912," *Histoire, Economie et Société*, cilt 4, 1991, s. 107-131.

Benveniste, Anne, "Le rôle des institutrices de l'Alliance à Salonique," *Combat pour la Diaspora*, bölüm 8, Haziran 1982, s. 13-26.

Chouraqui, Andre, *Cent ans d'Histoire. L'Alliance Israélite Universelle et la Renaissance juive contemporaine (1860-1960)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965, 528 sayfa.

Covo, Mercado, "Contribution à l'histoire des institutions scolaires de la communauté israélite de Salonique jusqu' à la fondation de l'école de garçons de l'Alliance israélite universelle," *Almanach National au profit de l'hôpital Hirsch*, cilt VIII, 1916, s. 97-103.

Danon, Itshak, "L'École de Garçons de Salonique," *Bulletin de l'Alliance*, 1886, 2ème sem., s. 66-69.

- Georgon, François, "La justice en plus: Les Jeunes-turcs et la Révolution française," *Anka, Revue d'art et de littérature de Turquie*, bölüm 10, Yaz 1990, s. 21-32.
- Girard, Patrick, *La Révolution française et les Juifs*, Robert Laffont, Paris, 1989, 298 sayfa.
- Hertzberg, Arthur, *The French Enlightenment and the Jews*, Columbia University Press, New York 1968, 420 sayfa.
- Le cinquantenaire de la fondation de l'Alliance israélite universelle à Salonique*, Selanik 1910, 16 sayfa.
- Leven, Narcisse, *Cinquante ans d'histoire: l'Alliance Israélite Universelle (1860-1910)*, 2 cilt, Alcan et Guillaumin, Paris, 1911-1920.
- Modiano, Léon, *Le Judaïsme et l'Alliance Israélite*, Selanik 1901, 36 sayfa.
- Molho, Itzhack, "L'oeuvre civilisatrice de l'AIU dans l'ancien Empire ottoman (Salonique)," *Les Cahiers de l'Alliance israélite universelle*, supplément en langue française du *Mahbereth* 14, Ekim-Aralık 1960, s. 224-331.
- Molho, Rena, "Education in the Jewish Community of Thessaloniki in the Beginning of the Twentieth Century," *Balkan Studies*, cilt 34, bölüm 2, 1993, s. 259-269.
- Papastathis, Haralambos, "Lazaros Velelis os kathigitis Panepistimiu Thessalonikis," *Hronika*, cilt 61, yıl 7, Eylül 1983, s. 6-7.
- Papastathis, Haralambos, "İ kalliergia ton grammaton sti Thessaloniki kata tin turkokratia," *Nea Estia*, Hristuyenna 1985, s. 221-233.
- Praktika tu sinedriu *Ta ellinika sholia sti Thessaloniki kata tin turkokratia*, Selanik 1994, 278 sayfa.
- Reinach, Solomon, "Lettre de Macédoine: Les Israélites de Salonique au 19ème siècle," *Tesoro de los Judios Sefaradies*, cilt X (1967), s. LXVIII-LXXII.
- Rodrigue, Aron, "Jewish Society and Schooling in a Thracian Town: The Alliance Israélite Universelle in Demotica, 1897-1924," *Jewish Social Studies*, cilt XLV (1983), s. 263-286.
- Rodrigue, Aron, *De l'instruction à l'émancipation: les enseignants de l'Alliance Israélite universelle et les Juifs de l'Orient, 1860-1939*, Calmann-Levy, Paris, 1989, 237 sayfa.
- Rodrigue, Aron, *French Jews; Turkish Jews: The Alliance Israélite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey, 1860-1925*, Indiana University Press, Blumington, 1990, 235 sayfa.
- Romero, Elena, "El teatro entre los Sefardies orientales," *Sefard*, 1969-1970, s. 187-205.
- Zografakis, Georgios, *Parimies ton evreon sefaradi tis Ellados*, Selanik, 69 sayfa.

VI. Ekonomi ve Cemiyet Üzerine Yayınlar

- Anastassiadu, Meropi, "Artisans juifs à Salonique au début des Tanzimat," *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée*, cilt 66, bölüm 4, 1992, s. 65-72.
- Benbassa, Esther – Rodrigue, Aron, "L'artisanat juif en Turquie à la fin du XIXe siècle," *Turcica*, cilt XVII, 1985, s. 113-126.
- Dumont, Paul, "The Social Structure of the Jewish Community of Thessaloniki at the End of the Nineteenth Century," *Southeastern Europe/L'Europe de Sud-Est*, 5 Pt, 2 (1979), s. 33-72.
- Dumont, Paul, "La structure sociale de la communauté juive de Salonique à la fin du dix-neuvième siècle," *Revue Historique*, cilt 258, bölüm 2, 1980, s. 352-393.
- Hacikiriaku, Georgios, *Odigos Makedonias 1909-1910*, Atina, 544 sayfa.
- Hekimoglu, Evangelos, *Trapezes ke Thessaloniki, 1900-1936*, Selanik, 1987, 156 sayfa.
- Hekimoglu, Evangelos, *Kofinas pros Diomidi. Dokimia ke tekmiria ya tin ikonomiki istoria tis Thessalonikis*, Selanik 1989, 92 sayfa.
- Hekimoglu, Evangelos, *İpothesi Modiano*, Selanik, 1991, 67 sayfa.
- Hristodulu, Georgios, *İ Thessaloniki kata tin teleftea ekatontaetia: Emborio-Viomihania-Viotehnia*, Selanik, 1936, 334 sayfa.
- Kolonas, Vasilis – Traganu-Deliyanni, Olga, Selanik, 1912-1940.
- Moskof, Kostis, *Thessaloniki 1700-1912: İ tomi tis metapratikis polis*, Atina, 1973, 244 sayfa.
- Themopulu, Emilia, *Salonique, 1800-1875: Conjoncture économique et mouvement commercial*, Doktora Tezi, Université de Paris, Paris, 1994, 1104 sayfa.
- Vakalopoulos, Konstantinos, *İkonomiki liturgia tu makedoniku ke thrakiku horu sta mesa tu 19u eona sta plesia tu diethnus emboriu*, Eteria Makedonikon Spudon, Selanik, 1980, 215 sayfa.
- Viomihania ke poli*, Elliniki Trapeza Viomihanikis Anaptikseos (Yunan Sanayi Kalkındırma Bankası), Selanik, 1989, 60 sayfa.

VII. Cemaat ve Politika Alanında Yahudilerin Faaliyetleri Üzerine Yayınlar

- Anonim, "David Ben Gourion in Salonica: Remarcas per Salonica," *Tesoro de los Judios Sefardies*, bölüm X, Kudüs.
- Avdela, Efi, "O sosialismos ton "allon": Taksiki agones, ethnotikes sinkrusis ke taftotites filu sti metaothomaniki Thessaloniki," *Ta İstorika*, 10. yıl, bölüm 18-19; Haziran-Aralık 1993, s. 171-204.
- Benaroya, Avraam, "A Note on 'The Socialist Federation of Saloniki'," *Jewish Social Studies*, cilt 11, Ocak 1949, s. 69-72.

- Benaroya, Avraam, *Î proti stadiodromia tu elliniku proletariatu* (derl. Angelos, Elefandis), Olkos, Atina, 1975, 283 sayfa.
- Benaroya, Avraam, *Elpides ke planes*, Stohastis, Atina, 1989, 248 sayfa.
- Benbassa, Esther, "L'Alliance israélite universelle et les sionistes en Orient," *Pardes*, bölüm 12, 1990, s. 190-195.
- Benbassa, Esther, "Presse d'Istanbul et de Salonique au service du sionisme (1908-1914): Les motifs d'une allégeance," *Revue Historique*, cilt 276/2 (560), Ekim-Aralık 1986, s. 337-365.
- Bowman, Steven, "The Great Powers and the Jews: British and French Consuls on Interwar Greek Jewry," *Proceedings, World Congress of Jewish Studies*, cilt 10, B2, 1990, s. 379-386.
- Cofinas, George, *Salonique, son avenir*, Atina, 1913, 38 sayfa.
- Cohen-Rak, Nikole, "Salonique en 1911 à travers la Solidaridad Ovradera," *Revue des études juives*, cilt 148, 1989, s. 477-485.
- Dumont, Paul, "Une organisation Socialiste ottomane: La Fédération Ouvrière de Salonique (1908-1912)," *Études Balkaniques*, bölüm 1, 1975, s. 76-88.
- Dumont, Paul, "Sources inédites pour l'histoire du mouvement ouvrier et des courants socialistes dans l'Empire otoman au début de XXe siècle," *Études Balkaniques*, bölüm 3, Sofya, 1978, s. 16-34.
- Dumont, Paul, "La Fédération Socialiste Ouvrière de Salonique à l'époque des guerres balkaniques," *East European Quarterly*, cilt XIV, bölüm 4, Kış 1980, s. 383-410.
- Dumont, Paul, "La franc-maçonnerie d'obédience française à Salonique au début du XXe siècle," *Turcica*, cilt XVI (1984), s. 65-94.
- Dumont, Paul, "Un organe sioniste à İstanbul: La *Nation*, 1919-1920," *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın: "La presse de langue étrangère en Turquie,"* bölüm 16-17-18, Mayıs 1984, İstanbul, 1985, s. 191-225.
- Elefandis, Angelos, "*Federasion Thessaloniki*, dio anekdota kimena tu 1913 ya to ethniko zitima," *O Politis*, bölüm 28, 1979, s. 34-49.
- Gelber, Nathan M., "An attempt to internationalize Salonika, 1912-1913," *Jewish Social Studies*, cilt 17, 1955, s. 105-120.
- Gueron, Astruc, *Salonique et son avenir*, Sofya, 1913, 48 sayfa.
- Kentro Marksistikon Erevnon (Marksist Araştırma Merkezi), *Î sosyalistiki organosi (Federasion) tis Thessalonikis, 1908-1918*, Sınroni Epohi, Atina, 1989, 312 sayfa.
- Kiçikis, Dimitris, *Propagande et pressions en politique internationale: La Grèce et ses revendications à la Conférence de la Paix (1919-1920)*, Presses Universitaires de France, Paris, 1963, 531 sayfa.
- Kolonas, Vasilis, *Î Thessaloniki sti diarkia tu A Pankosmiu Polemu, 1915-1918*, (Fotoğraf kataloğu), İpurgion Politismu ke İpurgion Eksoterikon (Kültür Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı), Selanik, 1989, 40 sayfa.

- Leon, George, "The Greek Labor Movement," *The Journal of the Hellenic Diaspora*, cilt IV, bölüm 4, Kış 1978, s. 5-28.
- Liakos, Andonis, *İ sosyalistiki Ergatiki Omospondia tis Thessalonikis (Federasyon) ke i sosyalistiki neolea. Ta katastatika tus*, Paratiritis, Selanlk, 1985, 164 sayfa.
- Maccas, Leon, *La Grèce et les Israélites*, Atina, 1913, 55 sayfa.
- Matalon, David, *Pour le congrès juifs de Salonique*, Imprimé par imprimerie de *El Avenir*, Selanlk, 1917, 16 sayfa.
- Molho, Rena, "Venizelos and the Jewish Community of Salonica," *Journal of the Hellenic Diaspora*, cilt 13 (3-4), Sonbahar-Kış 1986, s. 113-123.
- Molho, Rena, "The Jewish Community of Salonika and Its Incorporation into the Greek State, 1912-1919," *Middle Eastern Studies*, cilt 24, bölüm 4 (Ekim 1988), s. 391-403.
- Molho, Rena, "Salonique après 1912. Les propagandes étrangères et la communauté juive," *Revue Historique*, (581), Ocak-Mart 1992, s. 127-140.
- Molho, Rena, "Popular Antisemitism and State Policy in Salonika during the City's Annexation to Greece," *Jewish Social Studies*, cilt L, bölüm 3-4, Yaz-Sonbahar 1988-1993, s. 253-264.
- Montant, Jean-Claude, "Aspects de la propagande française en Grèce pendant la première Guerre mondiale," Yannis Murelos (derl.), *La France et la Grèce dans la Grande Guerre*, Selanlk, 1992, s. 61-87.
- Mordehai, R. Solomon, "Hatnua hatzionit be Salonika," (Selanik'te sosyalist hareket), Zvi Ankori (derl.) *Yehudei Yavan le Dorotam: Pirsumei ha-Katedrah le Historiah ve-Tarbut shel Yehudei Saloniki ve-Yavan* (Yunan Yahudileri ve tarihleri), 4 Cilt, Tel Aviv Üniversitesi 1984, s. 85-106.
- Slucz, Nahum, "Antisemitisme et sionisme en Turquie," *Revue du Monde Musulman*, cilt 9, 1910, s. 174-177.
- Star, Joshua, "The Socialist Federation of Saloniki," *Jewish Social Studies*, cilt VII (1945), s. 323-326.
- Todorovitz, Milan, *Salonique et la question Balkanique*, Paris, 1913, 53 sayfa.

DIZIN

- Abastado, L. 204
 Abastado, S. 202
 Abdülmecit, Sultan 78
 Abravanel, Moïse İ. 102
 Adler, Allan 258
 Alevy (ya da Halevy) Saadia 136
 Alfandari (ya da Alphandary), Eliya 88
 Alfandari, Moïse Avr. 98
 Allatini, Charles (ya da Charles); ayrıca bkz. Allatini, Karolos (Charles) 33, 39, 47, 89, 90, 92, 99, 100, 103, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 162, 173, 174, 178
 Allatini, Moïse 34, 47, 77, 92, 93, 100, 136, 139, 142, 143, 160, 167, 170, 172, 173, 174, 179, 180, 186, 192, 193, 196, 229, 234, 235, 283, 286, 287, 291
 Alphandary, Joseph 31, 165, 179
 Alvo, Shmuel Haim 121, 294
 Amarillo, Leon 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 277, 311
 Arditti, Avr. Its. 98
 Arditti, Eliaou Sh., ayrıca bkz. Arditti, Samuel 98
 Arditti, İ. 294
 Arditti, Samuel; ayrıca bkz. Arditti, Eliaou Sh. (Elie Sh.) 81, 120
 Argiropulos, Periklis 116, 238
 Arigoni, Massimo 94
 Assel, Shmuel B. 98
 Asseo, Shmuel Sh. 98
 Assias, Ioss. Avr. 98
 Attal, Robert 15, 19, 202
 Attias, Shmuel 98
 Balfour, J. 269, 273, 277
 Bayona, Moïse 92
 Ben Gourion, David 258, 314
 Ben Sandjl, Mentech 121
 Benaroya, Avraam 20, 120, 121, 228, 259, 294, 314, 315
 Benattar, Moshe E. 98
 Benbeniste, R. I. 203
 Benedict, S. 99, 166, 210, 211
 Bensusan, S. 210, 286
 Benuzilio, Eli 108
 Ben-Yakov, Beniko 221
 Beraha, M. 183
 Beraha, Yac. Sh. 98
 Berl, Alfred 241
 Bernard, M. 27, 43, 44, 45, 46, 299
 Bernardut, Avraam 176
 Bernardut, İsaak 197
 Besantchi, S.E. 202
 Beses, David Barouch 121
 Besso, Henri 27, 44, 201, 303
 Beza, B. D. 203
 Blake, Robert 156
 Blunt, George 174
 Bodin, Jean 158
 Boileau, N. 153
 Bossuet, J. B. 153
 Botton, Abr. Di. 203
 Botton, David 138
 Botton, İtshac de 121
 Botton, Leon di 294
 Buffon, G. I. 153
 Burla, M. 62
 Byron, George 153, 156
 Calai, Y. 202
 Cammondo, Solomon 88
 Carasso, Emmanuel 208
 Carasso, Leon 121
 Carasso, Shl. Eli. 98, 209, 308
 Carmona, Elie 204, 205, 241, 256, 301
 Caro, Stella Orvieto 143, 147, 150, 167, 168, 169, 170, 303
 Cazes, Moïse 95, 204, 269
 Cervantes, 153
 Chateaubriand, Alphonse de 153, 156, 158
 Chevalier, François 138
 Chevalier, Michèle 170
 Cohen, J. 80, 81, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 260
 Cohen, Moshe 236, 244, 246, 258, 294
 Corneille, Pierre 153, 154, 203
 Covo (ya da Kovo), Aser 78, 79, 137, 139, 140

- Covo, Mercado J. (ya da I.) 133, 204, 307, 312
 Crémieux, Adolphe (Adolf) 141
 Crosby, P. 140, 146, 181
 Çandok, İzak 90
 D'Alembert, Jean le Pond 155
 Damllaville, 155
 Daneff, S. 252
 Danon, İsrail 150, 174
 Danon, Moïse 271
 Dante, A. 153
 Dawidowicz, Lucy 15
 De Mayo, A. 95
 Denaln 116
 Diderot, Denis 155
 Dragumis, İ. 263
 Dreyfus, I. 95
- Edout, M. 203
 Emmanuel, İtshac 53, 54
 Engels, F. 203
 Epstein, İtshac 52, 177, 195, 226, 231, 244
- Farnetti, Kontes 140, 146
 Fernandez, Dino 95
 Filarder, Federico 138
 Florentin, David 35, 36, 37, 80, 120, 121, 203, 205, 221, 244, 270, 273
 Florentin, David İtshac, 120
 Fresco, Davıd 203
 Fressinet, Marc 76
 Friedman, Adolf 258
 Froëbel, Friedrich 178
 Fua, Albert 208
- Galip Bey, 194
 Gama, Vasco da 154
 Gatenio, Abraham 77
 Gattegno, Abraham 137, 221
 Gattegno, Avr. Shm. 98, 137
 Gattegno, I. 204, 205
 Gattegno, Léon 208
 Georgios, Kral 237, 238
 Godard, M. 116
 Goëthe, Johan Wolfgang 153, 156
 Gueron, Avraam 79, 249, 250
 Guis, Charles R. 133
- Haam, Ahad 277
 Hacopulos, Konstantinos 19, 307
 Hâdi Paşa 194
 Hakki, Mazlum 208
 Hassid, Joseph 227
 Hastaoğlu, Vilma 15
 Helne, H. 153
- Herzl, Théodore 231, 257, 259, 274, 277
 Hirsch, Clara de 33, 89, 90, 92, 93, 94, 106
 Hirsch, Lucien de 90
 Hirsch, Maurice de 89
 Hirsch, Moïse 142
 Holbach, Paul Thiry 155
 Huë, Victor 153, 156
 Hugo, Viktor 104
- Ibsen, H. 153
 Isaacs, Rufus 106
- Jabotinsky, Vladimir 227
 Jacobson, V. 227, 228
 Jacobson, Victor 228
 Josipovici, S. 95
- Kahn, Zadok 106
 Kakkamanos, Dim. 271, 272
 Kandilakis, Manolis 120
 Karadimu-Yerolimbu, Aleka; ayrıca bkz. Yerolimbı, Aleka 113, 114, 115, 118, 119, 310
 Karmona, Moïse 271
 Kayserling, M. 201
 Kazes, Anri 90
 Kâzım (Nâmi) (Duru) Bey, 193
 Koen, Levi (ya da Levy) 190
 Kofina, İ 221
 Kofinas, Georgios 247, 248, 250, 314
 Kohen, Halmatçı 238
 Kohen, J. 234
 Kolomb, Kristof 154
 Kolonas, V. 91, 94, 108, 117, 120, 310, 314, 315
 Konstantinos, Başkomutan 235
 Konstantinos, Kral 263, 266
 Kovo (ya da Covo), Aser 78, 79, 137, 139, 140
 Kovo, İsaak 102
 Kovo, Yakov (ya da Jacob) 77, 84
- La Bruyère, Jean de 153, 154
 La Fontaine, Jean 153, 154, 194
 Lamartine, Alphonse de 153, 156
 Levi, Abraham 56
 Levy (ya da Levy), Sam 47, 136, 205, 207, 236, 241
 Levy, Daoud (Davud) 27, 37, 45, 46, 57, 83, 59, 77, 81, 87, 89, 103, 107, 283, 284, 285, 287, 294, 300
 Levy, David 34, 35, 36, 107
 Levy, Eliezer 261
 Levy, M. 294

- Levy, Saadia; ayrica bkz. Halevy,
Saadia 34, 77, 143, 152, 197, 205,
207, 237, 241, 294, 300
Lloyd, George, D. 272
- Macellan, 154
Makkas, Leon 264
Mallah, Ascher (ya da Aser) 227, 277
Mallah, M. 294
Mallah, Nehama 95, 283, 286
Mantran, Robert, 305
Mapo, A. 203
Margueritte, S. 95
Marmontel, Fr. 155
Marx, K. 203
Marx, Moïse 142
Matalon, David 269, 273, 275, 294
Matalon, J.; ayrica bkz. Matalon
Shlomo Ios. 48, 49, 98, 162, 163,
164, 170, 180, 192
Matalon, Mordehai Bohor 56
Matarasso, Albert 120, 294
Matarasso, Avraam 229
Matarasso, Itshac 121
Matarasso, Moïse 121
Mayo, Shimon Ios. de 98
Meir, Solomon 268
Meir, Yakov (ya da Jokov). 103, 116,
188, 190
Melamed, S. M. 251, 252
Menase, Alber 98
Mendelssohn, Moïse 160
Meropi Anastasiadu, 15
Mesolongitis, Vasilis 120
Michelet, Jules 153, 158
Milne, M. 109
Misrahi, J.; ayrica bkz. Joseph 55, 95,
233, 234, 236
Misrahi, Moïse 89, 90, 92, 111
Mithat Paşa, 162
Mme de Sévigné, M. 153
Modiano, Daniel 99
Modiano, Elie 95
Modiano, Fakima İda 89
Modiano, Iakov 283
Modiano, Jakov 264
Modiano, Leon 89, 90, 204
Modiano, Levi 173
Modiano, S. 174
Modiano, Sam 248, 265
Modiano, Saul 81, 89, 173, 283, 286
Modiano, Yakov (ya da Jokov) 286
Molho, Avr. Yac. 98
Molho, I.R. 202
Molho, Ioss. H. 98
Molho, Isaac R. 204
Molho, Itzhack, 313
Molho, M. 44, 62, 87, 88, 91, 92, 95,
97, 98, 102
Molho, Michael (ya da Mihall) 145,
201, 308, 311, 312
Molho, Saul 56
Molho, Y. 121
Molière, J. B. 153
Montaigne, Michel Eyguem de 153,
154
Moraitopulos, G. 27, 42, 43, 44, 45,
46
Morpurgo, David 136, 173
Morpurgo, Moïse 77, 101, 102, 173
- Naar, Marius 95
Nadjari, M. 202
Nahmias, Mario E. 98
Nahum Sokolov, 271
Nahum, Haim 79
Nahum, Vidal 89
Nathan, Paul 189, 190, 258
Nefussi, Haim 98
Nehama, J. (ya da Josef) 14, 19, 34,
36, 37, 39, 41, 45, 48, 49, 53, 55-
59, 70, 71, 73, 80, 96, 100, 102,
103, 114, 115, 116, 122, 124, 125,
126, 135, 143, 144, 149, 152, 161-
165, 174, 175, 176, 177, 179, 182,
183, 184, 185, 188, 190, 193, 195,
196, 204, 205, 210, 212, 222, 227,
228, 229, 231, 232, 240, 242, 244,
245, 255, 256, 257-261, 263, 266,
267, 268, 269, 270, 294
Nehama, Juda 77, 136, 137, 138, 139,
173, 174
Nikola, Prens 239
Nisim, Jak Pasa 90, 92, 111
Noah, Lieto 33, 97
Nordau, Max 203, 252, 259
- Olga, Kraliçe 123, 238
Ottolenghi, Moïse 174, 175, 176, 177,
203
Ovadia, Eman 98, 182, 186, 190
- Pandazidis, Ioannis 170
Papanastasiu, Aleks. 121, 122, 272
Pardo, Aaron 229
Perahia, Aron Akoen 102
Perahia, Zozue 88
Pereira, Enriko (ya da Henri Pereira)
90, 92, 173
Peretz, Alexandre 121
Pestalozzi, Heinrich Joh. 137, 172
Philo, Halm Shmuel 98

Pinhas, Haim 90
Pinhas, Y. 121
Pipano, David 92
Polltis, Nikolaos 268, 271, 272

Quesnay, Fr. 155

Rabelais, Fr. 153, 154
Racine, L. 153
Raktlvan, Konstantinos 27, 40, 45, 311
Reinach, S. 143, 149, 172, 174, 313
Revah, Avraam 98, 99
Ricanatli, Avraam 228, 229, 230, 231, 251, 268, 294, 309
Risal, P. 19, 204, 205, 309
Robert, M. 32, 74
Rofel, Avr. S. 98
Rothschild, Edmond de 106, 137, 269
Rousseau, Jean-Jacques 137, 153, 155, 156
Ruben, Antoine 120

Saias, Edgar 90
Saias, Joseph 204, 265, 272, 283, 286
Saias, L. 95
Salem, Avraam 208
Salem, Emmanuel 100
Salem, Haim 139, 174, 186
Salonico, J. A. (takma ad) 203
Saltiel, Benico 95
Saltiel, Niko 89
Samouelidis, J. 204
Santour, H. 95
Saporta, Léon Shl. 98
Sarrall, M. 116
Schiby, Barouh 14
Schiller, Fr. 153
Schwegel, Joseph von 245
Sciacky, Albert; ayrıca bkz. Siaki Alber 92, 95, 111
Sciacky, I. 121
Sciacky, Pepo 95
Sciaky, Leon 145
Shakespeare, William 153
Shalem, Shmuel 202
Shelley, Percy 156

Siaki, Alber 92, 111
Siaki, Anri 90
Siaki, Çandok 92
Siaki, J. 294
Siaki, Vidal 98
Sialom, Anri 90
Sides, E. J. 210
Spinoza, Barouh 160
Strumsa, I. 203

Şükrü (takma ad) bkz.
Gattegno, L. 208

Tahsin, Hasan Paşa, 237
Tocqueville, Alexisa de 158
Todorovitch, Milan I.A. 253
Tolstoy, L. 153
Tores, Eli 210
Tovi, Moïse 263
Turgot, Anne Robert Jacques 155

Uziel, Joseph 227

Varlos, Avramiko 143, 174
Veneçla, Haim 229
Venizelos, El. 14, 37, 115, 118, 119, 120, 121, 220, 237, 243, 249, 252, 253, 256, 257, 264, 265, 266, 267, 271, 273, 275, 309, 316
Voltaire, Fransua-Marl Arue; ayrıca bkz. Voltaire, 155

Weill, J. 214
Wilson, W. 273, 275

Yaari, Abraham 201, 202, 306
Yahiel, I. 210
Yerolimbu, Aleka; ayrıca bkz. Karadimu-Yerolimbu, Aleka 114, 115, 118, 119, 120, 121, 310, 311
Yerushalmi, Y. Haim 159, 306
Yoakim, (ya da İoakim), metropolit 170

Zangwill, Israel 257

SELANİK YAHUDİLERİ 1856-1919

Özel Bir Cemaat

RENA MOLHO

1856 - 1919 yılları arasında Selanik tarihinin en fırtınalı dönemi yaşanmıştır. Önemli ama gelişmemiş bir Osmanlı kenti olan Selanik, bu dönemin ilk otuz yılında, son derece önemli ekonomik, demografik, kültürel ve toplumsal gelişmelerin eşiğine girmiştir. Şehir ikinci otuz yılda ise Makedonya'daki halkların ulusal bağımsızlık savaşmaları sırasında siyasal ve askerî çatışmaların odağı olmuştur. Bu çerçevede bölgede oluşan yeni devletlere nüfûzlarını kabul ettirmeye çalışan Büyük Devletler arasındaki rekabet, Selanik'in Yunan egemenliğine geçmesine dek, bir dünya kenti haline gelmesi sonucunu doğurmuştur. Aynı dönem süresinde, sözü edilen sürece Yahudilerin katılımı özgün bir toplumun varlığını kanıtlar; bu ise Selanik'in tarihsel gelişiminden soyutlanamaz.

RENA MOLHO

BAĞLAM

ISBN 978-605-5809-97-3

